T.C.
Istanbul Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

AB Güney Kafkasya İlişkilerinin Hukuki-Siyasi Boyutu

Namık RAMAZANOV
2 5 0 1 0 5 0 8 9 0

Tez Danışmanı
Yrd. Doç. Dr. İlker AKTÜKÜN

İstanbul 2009

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER
ENSTİTÜSÜ

TEZ ONAYI

Enstitümüz **ULUSLARARASI İLİŞKİLER Anabilim Dalı 2501050890** numaralı **NAMIK RAMAZANOV'** un hazırladığı **"AVRUPA BİRLİĞİ GÜNEY KAFKASYA İLİŞKİLERİNİN HUKUKİ SİYASİ BOYUTU"** konulu **YÜKSEK LİSANS TEZİ** ile ilgili **TEZ SAVUNMA SINAVI,** Lisansüstü Öğretim Yönetmeliği'nin 15. Maddesi uyarınca **12.03.2009 Perşembe** günü saat **11.30**'da yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin .....kabul.....'ne* **OYBİRLİĞİ /~~OYÇOKLUĞUYLA~~** karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	KANAATİ (*)	İMZASI
DOÇ. DR. LEVENT ÜRER	KABUL	
DOÇ. DR. BİRSEN ÖRS	Kabul	
YRD. DOÇ. İLKER AKTÜKÜN	Kabul	
YRD. DOÇ. DR. ZEYNEP FORSMAN	Kabul	
YRD. DOÇ. ÖZLEM TERZİ	Kabul	

Besim Ömer Paşa Caddesi Beyazıt-34452-İstanbul
Tel:0212 440 00 00 -14227-14221-14222 -14219 - 14236 Fax: 0212 340 03 40
e-mail : sbe@istanbul.edu.tr

ÖZ

Bu çalışmanın amacı Avrupa Birliği'nin Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan'dan oluşan Güney Kafkasya bölgesi ülkeleriyle ilişkilerinin hukuki-siyasi boyutunu ve bu çerçevede bölgeye yönelik politikalarını incelemektir. Bu bağlamda, tezde Avrupa Birliği'nin geliştirdiği politika araçları ele alınırken, Güney Kafkasya politikasının belirleyici unsurları ve bölgede uyguladığı dış politikanın etkinliği incelenmiştir.

Ekonomik refah, barış ve güvenlik saikleri ile kurulmuş ve temel dış politika hedefi özellikle çevre ülkelerde güvenlik ve istikrarın sağlanması olan Avrupa Birliği için zorlu bir sınav niteliği taşıyan Güney Kafkasya'da, mevcut çatışmalar/anlaşmazlıkların çözüme kavuşması ve ekonomik kaynaklara birlik menfaatlerine uygun koşullarda erişim için izlenen politikaların etkinliği bölgenin öznel koşulları, bölgede çıkarları olan uluslararası aktörlerin oluşturduğu konjonktür bağlamında araştırılmıştır.

Tezin temel argümanı, hem AB'nin kendi politikaları, hem de bununla ilişkin dış politika araçlarının bölgeyle ilgili temel hedeflerine ulaşma konusunda yetersiz kaldığı yönündedir. Bu yetersizlik, AB'nin bölgesel çatışmaların çözümüne ilişkin izlediği politikaların başarısızlığından, AB'nin amaçları ve stratejik araçlarında tespit edilen zayıflıklardan ve bu amaçları gerçekleştirme konusunda uluslararası aktörlerle işbirliğinin yeterli düzeyde mevcut olmamasından kaynaklanıyor.

Bu tezin üç bölümü vardır: Birinci Bölüm AB'nin yakın Komşuluğuna yönelik politikalarını ele almaktadır. İkinci Bölüm AB'nin Güney Kafkasya politikasının belirleyici hukuki ve siyasi unsurlarını analiz etmektedir. Son bölümde AB'nin bölgede uyguladığı dış politikanın etkinliği incelenmiş ve tez sonuçlandırılmıştır.

ABSTRACT

This thesis aims to examine the political-judicial aspects of the relations and the policy, held within the framework of those relations between the European Union and the countries of Azerbaijan, Georgia and Armenia, forming region of the South Caucasus. In this context, the thesis analyzes the European Union's policy instruments and exploring the determinant factors of the EU's policy towards the South Caucasus and the efficiency of its foreign policies in this region.

A cost-benefit analysis which was implemented towards policy held by the EU, as foundation intended to achieve economic prosperity, peace and security and whose basic foreign policy is to provide security and stability, especially in the surrounding region, towards the South Caucasus region, which has become a serious test for the EU in the case to resolve issues of conflict and ensure access to economic resources of the region in accordance with the interests of union, in the scope of the peculiarities and conjecture, formed by the interests of international actors in the region.

The thesis argues that the policies and related approaches pursued by the EU, towards the South Caucasus have not yet been successful to achieve the main objectives of Union in the region. Irrelevance in this point could be linked to failure of the EU's policies towards the resolution of regional conflicts, weaknesses concerning the EU's objectives and it's strategic instruments, as well as lack of cooperation with international actors in appropriate level to realize EU goals.

The thesis has three chapters: The First chapter explores EU's policies towards it's Neighbourhood. The Second Chapter analyzes identifying political and judicial elements of the EU's South Caucasian policies. The final chapter examines the efficiency of EU's foreign policies initiated in the region and concludes the thesis.

ÖNSÖZ

Güney Kafkasya bölgesini oluşturan Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan, bağımsızlıklarını elde ettikten sonra, günümüz uluslararası sisteminde belli bir role sahip olan farklı uluslararası aktörlerin odak merkezine çevrilmişlerdir. Güney Kafkasya devletleriyle ilişkilerini geliştiren aktörlerden biri de 1992 yılında Maastricht Antlaşması'yla oluşturulmuş Avrupa Birliği olmuştur.

Yapılan çalışmada, AB'nin Güney Kafkasya'ya yönelik ilişkilerinin gelişimi sürecinde yeni araçların ortaya çıkışı ve bu araçların AB'nin bölgedeki amaçlarını gerçekleştirmesine ne ölçüde katkı sağladığını araştırmakla, bu araçların doğrultusunda AB'nin politikalarının başarılı olup olmadığı incelenmeye çalışılmıştır. Yalnız tez çalışması teslim aşamasında olduğundan, Ağustos 2008 tarihinde Güney Osetya-Rusya-Gürcistan ve son olarak Abhazya'nın katılımıyla aralarında gerçekleşen gerilim ve çatışmalarla başlayan savaş ve sonrasında gelişen tarihi-siyasi olaylara değinilmemiştir.

Bu çalışma için Azerbaycan, Türkiye ve Rusya kütüphanelerinde araştırmalar yapılmış, internet üzerinde farklı veri tabanları kullanılarak kaynak taraması yapılmış, konu ile ilgili resmi kaynaklardan da yararlanılmıştır.

Çalışmamım ortaya çıkmasında çeşitli aşamalarında bana yol gösteren danışmanım Yrd.Doç.Dr İlker Aktükün'e, tezimin Türkçe açısından düzelişinde kendi yardımlarını esirgemeyen Mustafa Özalp'a; tez çalışmam sırasında yardımı geçen herkese teşekkürlerimi sunarım.

Son olarak, Yeni Yüzyılda, Kafkasya'nın çatışmalardan arınmış, barış ve refah bölgesi olması temennisiyle, yapılan çalışmanın bu konuyla ilgilenenler için faydalı olmasını dilerim.

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....iii

ABSTRACT iv

ÖNSÖZ ……..v

İÇİNDEKİLER ……vi

KISALTMALAR …… .IX

GİRİŞ 1

I. BÖLÜM

SOĞUK SAVAŞ SONRASI GÜNEY KAFKASYA CUMHURİYETLERİ VE AVRUPA BİRLİĞİ'NDEKİ GELİŞMELER

A. Güney Kafkasya Cumhuriyetleri'nin Bağımsızlık ve Dış Politika Oluşum Süreci……5

1. Sovyetler Birliği'nin Çöküşü ve Bağımsızlık Mücadeleleri……..….5
2. Azerbaycan ……8
3. Ermenistan ……...….10
4. Gürcistan……...12

B. Soğuk Savaş Sonrasında Avrupa Birliği'ndeki Gelişmeler ……14

1. Soğuk Savaş Sonrasındaki Gelişmeler……..14
2. Avrupa Birliği'nin Yakın Komşuluğuna Yönelik Politikaları……..17
    a. Avrupa Ekonomik Alanı……...20
    b. Kuzey Boyutu Girişimi…….22
    c. Avrupa-Akdeniz Ortaklığı……....24
3. AB'nin Yakın Komşuluğu'na Yönelik Komşuluk Politikası……...26
    a. Komşuluk Politikası'nın İçeriği……29
    b. Komşuluk Politikası'nın Teşvik ve Araçları…….30

C. Güney Kafkasya Ülkelerinin Batı'ya Entegrasyonu ve AB'nin Bölge Politikasının Oluşum Süreci……32

1. Güney Kafkasya Cumhuriyetleri'nin Batı'ya Entegrasyon Hedefleri…..32
2. Jeopolitik ve Jeostratejik Açıdan Güney Kafkasya'nın Konumu…….35
3. AB'nin Kafkasya Algılaması……38

D. Güney Kafkasya'ya Yönelik Düşünce ve Öneriler ve AB Boyutu……...40

1. "Kafkas Evi" Düşüncesi……..41

2. Kafkasya İstikrar Paktı Önerileri……...45

3. Avrupa Birliği Boyutu……...55

II. BÖLÜM

AB'NİN GÜNEY KAFKASYA DEVLETLERİNE YÖNELİK POLİTİKASININ HUKUKİ-SİYASİ ALT YAPISI

A. Avrupa Birliği – Güney Kafkasya Cumhuriyetleri İlişkilerinin Kuruluş ve Gelişim Süreci, Gelecek Perspektifleri……57

1. İlişkilerin Kurulması ve Gelişimi…….57

2. İlişkilerinin Perspektifleri……..……66

   a. Bölge Ülkeleri Açısından……...…..66

   b. AB Açısından……...68

B. Avrupa Birliği'nin Güney Kafkasya Politikasının Hukuki Çerçevesi ve Temel Araçları……...……71

1. TACIS Programı……71

   a. TRACECA Projesi…….79

   b. INOGATE Projesi……..83

   c. TACIS Programını PHARE ve CARDS Programlarından ayıran özellikler……..…..86

2. İlişkilerin Oluşturulmasında Yeni Aşama: Ortaklık ve İşbirliği Anlaşmaları……...…….88

   a. Ortaklık ve İşbirliği Anlaşmaları'nın Avrupa Anlaşmalarından temel farkları……..90

   b. AB ile Güney Kafkasya Devletleri İlişkilerinde Ortaklık ve İşbirliği Anlaşmaları'nın yeri ve önemi…….92

3. AB'nin Geliştirdiği Diğer Program ve Projeler…….…98

4. Avrupa Komşuluk Politikası'nın Önemi.....100

   a. AKP'nin Güney Kafkasya ile ilişkilerin geliştirilmesinde rölü….107

   b. AB'nin Komşuluk Politikası Çerçevesinde Güney Kafkasya'ya Yönelik Araçları ……110

      (1) Eylem Planları……...111

      (2) Özel Temsilcilik……121

C. Avrupa'nın Güvenlik Sorunları Çerçevesinde Kafkasya'daki Çatışmalar ve AB'nin ve Diğer Avrupa Kurumlarının Soruna Yaklaşım ve İnisiyatifleri ……...125

1. Güney Kafkasya Bölgesi'ndeki Etnik Çatışmalar……...125
2. AB'nin ve Diğer Avrupa Kurumlarının Yaklaşım ve İnisiyatifleri.…128

III. BÖLÜM

AB'NİN GÜNEY KAFKASYA BÖLGESİNDE UYGULADIĞI DIŞ POLİTİKANIN ETKİNLİĞİ

A. AB'nin Bölgede Uyguladığı Dış Politika Araçlarının Etkinliği……...136

1. TACIS Programı'nın Uygulanması ve Etkinliği…….....136
   a. TACIS Programı'nda Nihai Amacın ve Hukuki Temelin Eksikliği…….....136
   b. TRACECA Projesi'nin Gelişimine Engel Olan Sorunlar……...137
   c. İNOGATE Projesi'nin Etkili Olamamasının Nedenleri…….139
2. OİA'ların AB'nin Dış Politika Amaçlarının Gerçekleştirilmesinde Yetersizliği ve Bunun Nedenleri……...…...141
   a. Bölge İçi İşbirliğinin Teşviki İçin Girişimlerin Başarısızlığın Nedenleri: Bölge İçi Etnik Çatışmalar……141
   b. OİA'ların Kapsamının Kısıtlığı……..142
3. Avrupa Komşuluk Politikası'nın AB'nin Güney Kafkasya Bölgesine Yönelik Politikalarına Etkisi……144

B. AB'nin Bölgede Çıkarları bulunan devletlerin Yardımıyla Amaçlarına Ulaşma Olasılığı…….…..151

1. ABD ile İşbirliği Olasılığı……...……151
2. Rusya ile İşbirliği Olasılığı……..161
3. Türkiye ile İşbirliği Olasılığı……...166
4. İran ile İşbirliği Olasılığı……...…168

SONUÇ 172

KAYNAKÇA 175

EKLER 186

KISALTMALAR

AAET	Avrupa Atom Enerji Topluluğu
AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AEA	Avrupa Ekonomik Alanı
a.g.e.	Adı Geçen Eser
a.g.m.	Adı Geçen Makale
AGİT	Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
AGİK	Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı
AK	Avrupa Konseyi
ASİ	Avrupa Siyasi İşbirliği
AT	Avrupa Topluluğu
BAB	Batı Avrupa Birliği
BDT	Bağımsız Devletler Topluluğu
BM	Birleşmiş Milletler
CARDS	Community Assistance for Reconstruction, Democratization and Stabilization
CEEC	Central and Eastern European Countries
DTÖ	Dünya Ticaret Örgütü
ECHO	European Comission's Humanitarian Aid Office
EFTA	European Free Trade Association
ENP	European Neighbourhood Policy
EUH	Ermeni Ulusal Hareketi
GUAM	Georgia,Ukraine,Azerbaijan,Moldova Alliance
IMF	International Monetary Fund
INOGATE	Interstate Oil and Gas Transport to Europe
KEİT	Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilatı
KİP	Kafkasya İstikrar Paktı
MG	Minsk Grubu

NATO	North Atlantic Treaty Organisation
No.	Numara
ODGP	Ortak Dış ve Güvenlik Politikası
OIA	Ortaklık ve İşbirliği Anlaşmaları
PHARE	Poland and Hungary: Actions for Economic Reconstruction
S.	Sayfa
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TACIS	Technical Assistance to the Commonwealth of Independent States
TEMPUS	Trans European Mobility Programme for University Studies
TRACECA	Transport Corridor Europe-Caucasus-Asia
UN	United Nations
YBD	Yeni Bağımsız Devletler

GİRİŞ

XXI. yüzyılın başlarındayken dünyadaki dengelerin ağırlık merkezi Avrupa'da tarih yeniden yazılmaktadır. Avrupa kıtasının İkinci Dünya Savaşı ardından yaşanan yaklaşık elli yıl aradan sonra yeniden yapılanması ihtiyacı, Doğu Bloğundaki çözülme sonucu soğuk savaş döneminin sona ermesi üzerine ortaya çıkmıştır. Sosyalist bloğun ve Sovyetler Birliği'nin dağılması, bölgesel ölçüde ve dünya çapında güç dengelerine yeni unsurlar katmıştır. Bu gelişmeler, Avrupa'nın gelecekteki yapılanmasında anahtar rolü oynama durumundaki Avrupa Birliği'nde çeşitli görüşlerin ve politikaların ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Bilindiği üzere, Sosyalist sistemin çökmesi ile birlikte Dünya siyasi tarihinde olduğu gibi Avrupa siyasi tarihinde de yeni bir sayfa açılmıştır. Avrupa uluslarının siyasi rejim farklılıkları nedeniyle İkinci Dünya Savaşı'ndan beri ayrı bloklarda yer almaları, bir yandan Avrupa güvenliğini tehdit ederken bir yandan da aynı dönem içerisinde başlayan entegrasyon hareketinin sınırlarını kısıtlamıştır. Ancak Doğu bloğunun dağılmasıyla meydana gelen değişiklikler doğrultusunda "Birleşik Avrupa" fikri de yeni sınırlarına ulaşmış, Avrupa Birliği ve Doğu Bloğu ülkeleri arasında bir süreden beri yeni bir yakınlaşma doğmuştur.

Avrupa bütünleşmesinin temelinde duran Avrupa Birliği, bölgede barış ve güvenliğin sağlanması, ayrıca eski düzene olası bir dönüşün engellenmesi amacıyla, ilk önce Merkezi ve Doğu Avrupa (MDA) ülkelerinde AB'ye entegre olma yolunda girişilen reform hareketlerine destek vererek hazırlık stratejileri izledi ve bu ülkeleri genişleme kapsamına aldı. AT ile COMECON arasında Haziran 1988'de imzalanan Ortak Bildiri ile tarafların birbirlerini resmen tanıması üzerine başlayan ilişkiler, Eylül 1988 – Mayıs 1990 tarihleri arasında MDA ülkeleri ile imzalanan Ekonomik ve Ticari İşbirliği Anlaşmalarıyla daha da pekiştirildi, Aralık 1991 – Mart 1993 tarihleri arasında imzalanan Avrupa Anlaşmaları ile ise ortaklık seviyesine ulaştı. Bu gelişmeleri Aralık 1997 tarihinde Lüksemburg'da yapılan AB Zirvesinde beş MDA ülkesine (Polonya, Macaristan, Çek Cumhuriyeti, Slovenya, Estonya) birinci öncelikli, diğer beş MDA ülkesine (Romanya, Bulgaristan, Litvanya, Letonya, Slovakya) ikinci öncelikli adaylık statüsünün verilmesi ve ilk grupta yer alan

ülkelerle katılım müzakerelerinin, ikinci grupta yer alan ülkelerle ise 1 Mart 1999 tarihinden itibaren ikili izleme sürecinin başlatılması izledi. Bu çerçevede Avrupa Komisyonu, 4 Kasım 1998'den itibaren aday ülkelerin durumunu Kopenhag kriterleri ışığında değerlendirerek düzenli raporlar hazırlamakta ve Doğuya genişleme hususunun AB'nin dikkat merkezinde duran esas konulardan biri olduğunu vurgulamaktadır.

Coğrafi yakınlık, paylaşılan ortak değerler gibi nedenlerin, Avrupa bütünleşmesi açısından AB'nin öncelikli MDA ülkelerine verdiği önem hususunda etkili olduğu söylenebilirse de, bu durumun eski Sovyetler Birliği mekanında oluşan yeni devletlerle ilişkilerin, kıtanın odak noktası durumundaki AB tarafından önemsenmediği sonucunu doğurmadığı açıktır. Aksine, SSCB'nin dağılmasından sonra yeni devletlerin kurulması, jeopolitik açıdan bölgeye karşı duyulan dikkat ve ilgiyi daha da artırdı. Bağımsızlıklarının hemen ardından bu ülkelerle diplomatik ilişkiler kuran AB, bölgesel stratejik çıkarlar açısından önemli olan ve söz konusu devletlerde başlatılan köklü reform hareketlerine destek verdi. Esasen demokrasi ilkelerinin benimsenmesini ve merkezi planlı ekonomiden piyasa ekonomisine geçişi hedefleyen bu reform hareketlerine büyük ölçüde teknik ve mali yardım sağlandı. Bu çerçevede yeni bağımsız devletlerle uyumlu ve güçlü ekonomik ve siyasi ilişkilerin geliştirilmesine yardımcı olmak amacıyla Birlik, Aralık 1990 tarihinde Roma Zirvesinde alınan kararlar ışığında 1991 yılından itibaren TACIS Programını uygulamaya başladı. Programın esas amacı siyasi bağımsızlığı ve ekonomik kalkınmayı temel alan düzenin kurulması için tarafların çabalarını desteklemekten ibarettir. Program kapsamında ilk altı yıllık faaliyet sonucu söz konusu ülkelere 3 milyar 390 milyon ECU tutarında yardım yapılmış ve 2500'den fazla projenin gerçekleşmesi sağlanmıştır.

Eski SSCB devletleriyle ilişkilerin hukuki zeminde geliştirilmesi amacıyla, AB ile bu ülkeler arasında 18 Aralık 1989 tarihinde SSCB ile imzalanan Ticari ve Ekonomik İşbirliği Anlaşmasından doğan yükümlülüklerin geçerli olacağının kabul edilmesiyle birlikte, bunların çoğunluğu ile ayrıca Partnerlik ve İşbirliği Anlaşmaları imzalanmıştır. AB, eski SSCB mekanında bulunan devletlerle olan ilişkilerinin odak noktasını Partnerlik ve İşbirliği Anlaşmalarının oluşturulmasını istemektedir. Bu

anlaşma, AB'ye üye olmaları değişik nedenlerle şu anda mümkün olmayan devletlerle yapılmaktadır. Anlaşma ayrıca AB'ye, anlaşma taraflarının demokrasi, insan hakları veya piyasa ekonomisini önemli ölçüde ihlal edecek davranışlarda bulunması halinde müeyyide uygulama hakkını vermesi dolayısıyla da önem taşımaktadır. Anlaşmalar 10 yıl sürelidir ve kendiliğinden birer yıl uzaya bilmektedirler. Orta Asya ve Kafkasya Cumhuriyetleriyle yapılmış olan Partnerlik ve İşbirliği Anlaşmalarında Rusya ve Ukrayna ile yapılanlardan farklı olarak daha sonra bir "serbest ticaret anlaşmasına" dönüşme hedefine yer verilmemiştir. Bu durum, ayrı ayrı ülkelerle ilişkilerin değişik boyutlarda seyir izlediğini de göstermektedir. Başlangıçta, Kafkasya'da ve Orta Asya'da bulunan cumhuriyetlerin AB dış politikasında özel bir konumu bulunmadığı söylenebilirse de, daha sonra bu ülkelere yönelik politikanın değiştiği görülür. Bu bağlamda 1995 sonbaharında AB ülkelerinin belirlemiş olduğu Ortak Dış Politika ve Güvenlik Politikası kapsamında bir siyasi diyalog oluşturulmuştur. Bu programa göre, muhtelif AB üyesi ülkelerin bölgedeki devletlerle olan ikili ilişkileri bundan böyle AB'nin bölgeye ilişkin dış politikasına dahil edilmiş olacaktır. Ortak karar ile AB Kafkasya ve Orta Asya üzerinde önemli jeopolitik ve ekonomik çıkarları bulunduğunu ortaya koymuştur. Bu hususlar şunlardır:

- Önemli hammadde potansiyelinin bulunduğu;
- Avrupa ile Asya ve Uzakdoğu arasında önemli bir bağlantı oluşturduğu;
- Çok sayıda tüketiciden oluşan bir pazar olduğu ve büyük bir kalkınma potansiyeline sahip bulunduğu;
- İstikrarsız durumu dolayısıyla uluslar arası organize suçlar için özellikle de uyuşturucu ve silah ticareti için önemli bir kapı oluşturduğu;
- Artık dünyaya açıldığı için Rusya, ABD, Çin, İran ve Türkiye gibi güçlerin ilgi odağı haline geldiği ve etki altında bırakılmak istendiği;
- Bölgenin AB'ye üye ülkelerle daha yoğun ilişkide bulunmak istediği.

Bu çalışmanın amacı, yukarıda belirtilenleri somutlaştırmak ve Avrupa Birliği'nin eski SSCB devletlerine yönelik politikasını saptamak açısından önemli jeopolitik konuma ve enerji potansiyeline sahip Kafkasya bölgesinin AB ile ilişkilerinin hukuki-siyasi boyutunu ortaya koymaktır. Ayrıca bu ilişkiler kapsamında

temel hukuki metin olan Partnerlik ve İşbirliği Anlaşmasının incelenmesinin yapılması, ilişkilerin perspektifinin ve bölgede uygulanılan AB dış politika araçlarının etkinliğinin araştırılması amaçlanmaktadır.

I. BÖLÜM
SOĞUK SAVAŞ SONRASI GÜNEY KAFKASYA CUMHURİYETLERİ VE AVRUPA BİRLİĞİ'NDEKİ GELİŞMELER

A. Güney Kafkasya Cumhuriyetleri'nin Bağımsızlık ve Dış Politikalarının Oluşum Süreci

Güney Kafkasya, Büyük Kafkas Dağları ile ikiye bölünmüş olan Kafkasya'nın güney kısmını oluşturmaktadır. Güney Kafkasya'da, üç bağımsız ülke, Gürcistan, Azerbaycan ve Ermenistan yer almaktadır. Ruslar, Güney Kafkasya'ya Kafkasya Arkası anlamına gelen "Za Kavkazya" demektedirler. Bu, Rusya'nın "Za Kavkazya"ya göre bulunduğu coğrafi konumundan ileri gelen bir bakıştır. [1]

Güney Kafkasya 200 sene gibi bir süre Rus hegemonyası altında kalmıştır. Bu dönemde bölge ülkelerinin bağımsız dış politika yapma olanağı olmadığından, dış güçlerin de Kafkasya bölgesi ülkelerine yönelik farklı politikaları olmamıştır. 1922'den itibaren Sovyetler Birliği'nin kurucu devletlerinden olan Güney Kafkasya devletleri 1980'lerin sonunda Birlik bünyesinde başlayan milliyetçi taleplerin ön planda olduğu bir ayrılma sürecine adım atmışlardır.

1. Sovyetler Birliği'nin Çöküşü ve Bağımsızlık Mücadeleleri

1985 yılında Sovyetler Birliği Komünist Partisi Genel Sekreteri olan Mihail Gorbaçev, ülkenin o sırada çok ihtiyaç duyduğu ancak tutucu parti kadrolarının önlediği reformları gerçekleştirmeye çalışmıştır. Bu reformların *Perestroyka* (yeniden yapılanma), *Glasnost* (açıklık saydamlık), *Demokratizatsiia* (demokratlaşma) ve *Novoe Mysshlenia* (yeni düşünce) gibi bazı temel ilkelere dayanmasını istemiştir. Böylelikle Sovyetler Birliği'nde göreceli bir liberalleşme başlamış, bu da o zamana kadar dile

[1] Ömer Göksel İşyar, **Bölgesel ve Global Güvenlik Çıkarları Bağlamında Sovyet-Rus Dış Politikaları ve Karabağ Sorunu**, Alfa Yayınları, İstanbul, 2004, s. 71.

getirilemeyen talep ve şikâyetlerin ortaya atılmasına neden olmuş ve bu arada ayrıca milliyetçi akımlarda güçlenmiştir.[2]

Bu gelişmeler ışığında Aralık 1988'de, SSCB Yüksek Sovyet'i tarafından devlet organlarının yapısında bir dizi değişiklikler gerçekleştirildi. Mart 1990 tarihinde SSCB Devlet Başkanlığı görevi ihdas edildi ve Yüksek Sovyet Kongresince göreve Gorbaçev getirildi. Ayrıca bu tarihte SSCB Anayasasının Komünist Partinin tekelini öngören 6. maddesi de kaldırıldı. Yapılan bu değişiklikler ülkede var olan siyasi ve ekonomik bunalımı önleyemedi.

SSCB'de başlayan ve dağılmayla sonuçlanan bu değişim, bilinçli ve isteyerek yürütülen bir politikanın sonucu olmamıştır. Birliğin dağılmasında önemli rol oynayan milliyetçi ve liberal hareketler merkezi yönetim tarafından sert şekilde cezalandırılmıştır.[3] Bu çabaların sonuç vermemesi ve yeniden yapılanma hareketinin başarısız olması ile Birlik dağılma sürecine girmiştir.

SSCB'nin sürdürülüp sürdürülmemesi konusunda 1991 Martında bir referandum gerçekleştirildi. On beş cumhuriyetin altısının boykot ettiği bu referandum beklenen neticeyi vermemiştir. Birliği bir arada tutma konusunda federe cumhuriyet liderleri ile yapılan görüşmelerden de bir sonuç çıkmayınca dağılma süreci hızlanmıştır. Muhafazakâr merkezci güçler, dağılmayı önleyebilmek için son bir şans olarak Ağustos 1991 yılında bir darbe girişiminde bulunmuşlardır.

---

[2] Sovyetler Birliğinin dağılma süreci ile ilgili bkz. Fahir ARMAOĞLU, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1990)**, Cilt II: 1980-1990, İstanbul, 1994.

[3] Alma-Ata, Tiflis, Bakü, Baltık Cumhuriyetinde olan olaylar buna örnek olarak gösterilebilir. 16 Aralık 1986'da Kazakistan KP Birinci Sekreteri D.A. Kunayev'in görevden alınmış ve yerine Rus olan Kolbin'in getirilmiştir. Bunun üzerine Alma-Atada merkezi iktidara karşı ilk büyük itiraz dalgası baş göstermiş, Merkezi yönetim bu itirazları zor kullanarak bastırmıştır. Daha sonra Tiflis, Bakü, Baltık Cumhuriyetleri vs. karşı aynı politika uygulanmıştır.

Bu güçlerin, "Olağanüstü Hal Devlet Komitesi"[4] adıyla kurmuş oldukları kurum uzun süre ayakta kalamamış ve bu güçlerin bastırılmasıyla dağılma süreci daha da hızlanmış ve 25 Aralık 1991'de Sovyetler Birliğinin resmen ortadan kalkmasıyla sonuçlanmıştır.

1991'de Sovyetlerin çöküşüyle uluslararası düzlemde Rusya, düşmekte olan süper güç SSCB'nin hukuki pozisyonunu izledi. Sovyetlerin çöküşü muazzam bir jeopolitik kargaşa yarattı ve SSCB'nin dağılmasıyla Rusya'nın sınırları muazzam değişimlere uğradı. Kafkaslardaki sınırları 1800'lerin başındaki haline, Orta Asya'da 1850'lerdeki haline, Batı sınırları 1600'lardaki haline döndü. Bu Avrasya'nın merkezinde jeopolitik boşluk yarattı.

Kafkasya, Sovyet sonrası dönemde yüzölçümünün küçüklüğü ve nüfusunun azlığına rağmen, etnik sorunlarla, çatışmalarla ve savaşlarla dünya gündeminin ilk sıralarında yer almış ve günümüze kadar da bu yerini korumuş bir bölgedir. Bu coğrafi alan, tarih boyunca iki alt sistem içinde ele alınmıştır. Kuzey ve güney Kafkasya olarak bugün adlandırdığımız bölgelerde kuzey, Rusya egemenlik alanında bulunan ve özerk cumhuriyetlerden oluşurken, güney de yine içlerinde farklı statülerde yapıların bulunduğu 3 devletten müteşekkildir.

Kafkasya'nın 1990 sonrası dönemde "kriz yayı" şeklinde görülmesinin en önemli nedenleri, politik istikrarsızlık, ekonomik krizler, devletlerin yapılarında görülen erozyon, yolsuzluklar ve güvenlik sorunlarıdır. Kafkasya'da SSCB sonrası dönemde görülen çatışmalar da bir soğuma ve ateşkes görülse de hiçbirinde nihai bir barışa ve uzlaşmaya ulaşılamamıştır. Unutulmaması gereken konu ise, Sovyet sonrası dönemde yaşanan krizlerin ve çatışmaların büyük kısmının temelleri ya da nedenleri yaşadıkları eski sistemlerinden kaynaklanmıştır.[5]

[4] GKÇP (Rusca-*"Gosudarstvennıy Komitet po Çerezvçaynogo Polojeniya –Olağanüstü Hal Devlet Komitesi"*) siyasal ve tarihi literatürde genelde bu şekilde geçmektedir.
[5] Vefa Guluzade, **Kavkaz Sredi Vraqov İ Druzey**, Seda yayınları, Bakû, 1999, s 87

2. Azerbaycan

1980'lerin sonlarında Sovyetler Birliği'nde başlatılan "yenilikçi" hareketler sonucunda Azerbaycan, Sovyetler Birliği'nden ayrılma eğilimine girmiş ve bu eğilim diğer Birlik cumhuriyetlerindekiyle benzerlik teşkil etmiştir.

1988'den sonra Azerbaycan ile Ermenistan arasında yaşanan Dağlık Karabağ sorunu üzerine gelişen olaylar sonrası 23 Eylül 1989 yılında Azerbaycan SSC Ali Sovyet'i Egemenlik Hakkında Kanun'la Azerbaycan'ın egemen cumhuriyet statüsü güçlendirilmiştir. 18 Mayıs 1990 yılında 1978 Anayasasına köklü değişiklikler ve ilaveler yapılmıştır. Aynı tarihte Azerbaycan'da Cumhurbaşkanı makamının oluşturulması hakkında kanun kabul edilmiştir.

Sovyetler Birliği'nin dağılması Karabağ sorunu üzerinde olumsuz etki yapmıştır. Sovyetler Birliği hukuken bu bölgenin nasıl ve kimler tarafından idare edilebileceğini tayin edebiliyordu. Nitekim bir süre bu idareyi kendisi üstlenmiş ve olaylar azalmıştı. 30 Ağustos 1991 yılında Azerbaycan Cumhuriyeti Ali Sovyet'i Azerbaycan Cumhuriyetinin Devlet Bağımsızlığı Beyannamesini, 18 Ekim 1991 yılında Azerbaycan Cumhuriyetinin Devlet Bağımsızlığı Hakkında Anayasa Akti'ni kabul etmiştir.

30 Ekim 1991 yılında, Azerbaycan Cumhuriyeti Ali Sovyet'inin kabul ettiği bir Anayasal kanunla Azerbaycan Cumhuriyeti Milli Şurası kuruldu. Kanunun 1. maddesine göre, Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Devlet Bağımsızlığı Hakkında Anayasa Akti'nin kabulüyle, Azerbaycan Cumhuriyetinin tam devlet bağımsızlığının elde edilmesi için zemin oluşturmak amacıyla geçiş dönemi ilan edilir ve Azerbaycan Milli Şurası oluşturulur. Kanuna göre, bu organ Azerbaycan Cumhuriyeti Ali Sovyet'inin 51 üyesinden oluşmaktaydı ve işleyişi Ali Sovyetce onaylanan İçtüzükle (Reglament) düzenlenmekteydi.[6] Bu kurum Anayasayı kabul etme, seçimler yapma, Anayasa Mahkemesini oluşturma yetkileri dışında, parlamentonun tüm yetkilerine sahipti.

[6] Daha sonra Milli Şuranın adı Milli Meclis olarak değiştirilmiştir.

Azerbaycan'daki yeni anayasal süreç zor şartlar altında başlamış ve uzun süre devam etmiştir. 1991'de yeni bir Anayasa oluşturmakla görevli bir komisyon kurulmuş, fakat siyasi istikrarsızlık bu komisyonun çalışmasını engellemiştir. Ancak 1992'de yeni Anayasayı hazırlamak amacıyla gönüllü uzmanlardan oluşan bir gruba, daha sonra Cumhurbaşkanı ile Parlamento Başkanının ortak tasarrufları sonucu resmi bir statü kazandırılmıştır.

1993 yılında iktidarın değişmesiyle bu tasarı üzerinde yeniden çalışılmaya başlanmıştır. Cumhurbaşkanına geniş yetkiler öngören bir Anayasanın kabul edileceği yönünde yoğun eğilimler görülmekteydi. Tasarının hazırlanması tamamen iktidarın takdirine bırakılmış, siyasi partiler ve sivil örgütlerin bu tartışmalara katılımı etkisiz olmuştur. Yeni Anayasa 12 Kasım 1995 yılında halk oylaması-referandum yoluyla kabul edilmiş ve 27 Kasımda yürürlüğe girmiştir. Referanduma seçmenlerin %86'sı katılmış ve oy kullananların %91,9'u Anayasayı kabul yönünde oy vermişlerdir. Azerbaycan Anayasasının başlıca özelliği "güçlü yürütme" ilkesinden hareket ederek, geniş yetkilerle donatılmış bir başkanlık sistemini getirmesidir. Yeni Anayasada Azerbaycan devletinin nitelikleri demokratik, dünyevi, hukuki ve üniter Cumhuriyet olarak belirlenmiştir.

Azerbaycan zor şartlar altında bir tarafta bağımsızlığını pekiştirmeye ve Ermeni işgalini önlemeye çalışırken, diğer taraftan da dünya ülkeleri, uluslararası kuruluşlarla işbirliğini geliştirmiştir. Azerbaycan, eski Sovyet cumhuriyetleri arasında dünya toplumu ile en hızlı ilişkiler kuran ülkelerden biri olmuştur. Azerbaycan'ı resmi olarak tanıyan ilk ülke Türkiye Cumhuriyeti olmuştur. Dünyanın birçok ülkesi tarafından tanınan Azerbaycan, 8 Aralık 1991'de İslam Konferansı Örgütü, 21 Aralık 1991'de BDT, 20 Ocak 1992'de AGİK, 2 Mart 1992'de de BM üyeliğine kabul edilmiştir.[7]

15 Ekim 2008'de yapılacağı açıklanan devlet başkanlığı seçimi öncesi ülkeyi 2003 yılından itibaren Yeni Azerbaycan Partisi'nin Başkanı İlham Aliyev

[7] Nazim Cafersoy, **Elçibey Dönemi Azerbaycan Dış Politikası (Haziran 1992 – Haziran 1993)**, ASAM yayınları, Ankara, 2001, s. 68.

yönetmektedir. Son dönemlerde Batı ile ilişkilere sıcak bakan Aliyev, dış politikasını güçler arasında dengeyi gözetecek şekilde oluşturmuştur.

3. Ermenistan

Ermenistan Cumhuriyeti denize kıyısı olmayan bir ülkedir. Kuzeyde Gürcistan, doğuda Azerbaycan, güneyde İran, güneybatıda Azerbaycan'a bağlı Nahçivan, batıda Türkiye ile çevrilidir.

1987'den itibaren Ermenilerin Karabağ'ın Ermenistan'a bağlanması için Moskova'ya yaptıkları başvurular geri çevrilmişse de, 15 Haziran 1988 yılında Ermenistan Yüksek Sovyeti, SSCB Anayasasının 70. maddesine dayanarak, Dağlık Karabağ'ın Ermenistan'a katılması için Azerbaycan ve Moskova nezdinde teşebbüse geçme kararı almıştır.

Azerbaycan Meclisi ise 17 Haziran'da bu konuda bir karar alarak, Sovyetler Birliği Anayasası'nın 78. maddesinin bir Birlik cumhuriyetinin toprağının kendi rızası olmadan değiştirilemeyeceğine dair hükmü gereğince Ermeni Meclisi kararının geçersiz olduğunu belirtmiştir. Çünkü Sovyet Cumhuriyeti olmayan Karabağ'ın 70. maddeden yararlanamayacağı hukuken tartışılmaz bir karar olsa gerek.[8]

Aralık 1988'de Karabağ Ermeni Hareketi liderlerinin hapsedilmesi, onların Ermeni Ulusal Hareketi (EUH) olarak örgütlenmelerini ve Ermenistan'ın bağımsızlık ve Karabağ'ın ilhakı mücadelesine destek vererek siyasi iktidara erişme şeklinde bir vizyon sahibi olmalarını sağladı.[9] Nitekim Ermenistan'da yapılan meclis seçimleri sonrasında EUH'nin liderlerinden Levan Ter-Petrosyan 4 Ağustos 1990'da Ermenistan Meclisi

[8] Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin Anayasası'nın 70. maddesinde Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin toprak sınırları Azerbaycan Ali Sovyeti'nin (Yasama Meclisi) kararıyla bütün ülkede referandum yapıldıktan sonra değiştirilebilir denmektedir. **Azerbaycan Sovet Sosyalist Respublikasının Konstutisiyası**, (Azerbaycan SSC Anayasası), Azerneşr, Bakü,1990, s. 24.

[9] Gerard J.Libardian, **Ermenilerin Devletleşme Sınavı: Bağımsızlıktan Bugüne Ermeni Siyasi Düşünüşü**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005, s. 52.

Başkanlığı'na seçildi ve 23 Ağustos 1990 tarihinde Ermenistan Meclis'i bir Bağımsızlık Bildirgesi kabul etti.

Diğer Sovyet cumhuriyetleri gibi Ermenistan da bağımsızlığını kazanmasını takiben uluslararası toplumla ilişkiler kurmaya başlamıştır. BM ve AGİT'e üye olarak kabul edilmiştir. Aralık 1991'de ABD ile diplomatik ilişkiler kurulmuştur. Komşu Türkiye Ermenistan'ı ilk tanıyan devletlerden olmasına rağmen, ülke yönetimince resmi olarak kendisine karşı yöneltilen toprak ve soykırım iddialarına ve Azerbaycan topraklarını işgaline karşılık Ankara Erivan ile diplomatik ilişki kurmamıştır.

Bağımsızlığından bu yana geçen yıllar içerisinde Ermenistan, bir yandan Rusya ile olan sıkı işbirliğini sürdürürken diğer yandan da Batılı ülkelerle yakın ilişkiler kurma ve Batılı kurumlarda yer alma çabası içerisinde olmuştur. Bu maksatla Avrupa merkezli yapı ve kuruluşlarla entegrasyonu dış politika hedefleri arasına koymuştur. Aynı zamanda bölgesel dengeleri göz önünde bulundurarak Rusya ile stratejik ilişkilerini sürdürürken, bir yandan da Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT), NATO, Avrupa Konseyi (AK) ve Avrupa Birliği (AB) ile ilişkilerde geri kalmamıştır. Kuşkusuz Ermenistan'ın Avrupa ile Avrupa'nın da Ermenistan ile işbirliği içinde olmasında bazı faktörler etkilidir. İlk faktör Ermenilerle Avrupa'nın siyasal ve kültürel ilişkilerinin geçmişten kaynaklanmasıdır. Ermeni-Avrupa ilişkilerinin tarihsel mirası ve ayrıcalıklı konumu, özellikle Ermenistan açısından olmak üzere işbirliğinin geliştirilmesi için fırsat yaratmıştır. İkinci faktör, Ermenilerin Avrupa kültürü ve siyasal düşüncesi hakkındaki bilgileri ve Avrupa değerlerine olan sempatileri, psikolojik ve mantıksal bakımdan Ermenileri Avrupa'yla işbirliğine hazırlamasıdır. Üçüncü faktörse, AB ülkelerinin Güney Kafkasya'daki diğer ülkelerin ve Ermenistan'ın bağımsızlığını hemen tanımalarıdır. 31 Aralık 1991'de Azerbaycan ve Ermenistan'ı, Mart 1992'de Gürcistan'ı resmen tanıyan Avrupa Birliği, 1992 içinde bu ülkelerle diplomatik ilişki kurmuştur.[10] Bu durum, Ermenistan'ın uluslararası arenadaki pozisyonunun güçlenmesinde ve

[10] Ali Faik Demir,''AB'nin Güney Kafkasya Politikası'', **Dünden Bugüne Avrupa Birliği**, der Beril Dedeoğlu, İstanbul, 2003, s.72

uluslararası toplumun bir parçası olmasında önemli katkı sağlamıştır. Şubat 2008'de yapılan genel seçimlerden sonra ülke Serj Sarkisyan Cumhurbaşkanlığında yönetilmektedir.

4. Gürcistan

Gürcistan, kuzey ve kuzeydoğuda Rusya, güneydoğusunda Azerbaycan, güneyinde Ermenistan ve Türkiye, batısında Karadeniz ile çevrilidir. 1980'li yıllarda Sovyetlerde baş gösteren değişim süreci, çok uluslu bir yapıya sahip Gürcistan'da etnik çatışmaları gündeme getirmiştir. Ayrıca Gürcistan sınırları içerisinde, iki özerk cumhuriyet (Abhazya ve Acarya), bir özerk vilayet (Güney Osetya) bulunmaktaydı. Bu özerk birimlerle Gürcistan merkezi yönetimi arasında çıkan anlaşmazlıklar sonucu, Gürcistan yönetimi Güney Osetya ve Abhazya üzerindeki fiili hâkimiyeti kaybetmiştir. 1990 tarihli Gürcistan parlamentosu kararıyla da Güney Osetya Özerk Vilayetinin özerklik statüsü iptal edilmiştir. Abhaz Özerk Cumhuriyeti ise kendi bağımsızlığını ilan ederek 26 Kasım 1994 yılında yeni Anayasasını kabul etmiştir.[11]

Gürcistan, Sovyetlerin çöküşü ile elde ettiği bağımsızlığı tüm alanlarda fiili gerçeğe dönüştürmeyi başaramadı. Bunun nedenlerini aşağıdaki şekilde sıralayabiliriz:[12]

- Ekonomisi Rusya'ya bağımlıdır.
- Etnik gruplar arası çatışmaların artmasıdır. Bugün Güney Kafkasya'da Rusya etnik sorunlardan yararlanarak Gürcistan ve Azerbaycan üzerinde baskı oluşturuyor. Ve bir anlamda 'anahtar'ın kendinde olduğunu belirtiyor.
- Gürcistan'ın jeopolitik kimliği Rusya'yı bu ülkeyi elinde bulundurmağa itiyor. Gürcülere göre Ruslar, Gürcistan'ın kontrolünü ele geçirme hırsı taşıyor.

[11] N.A. Mihaleva, **Konstitusionnnoe pravo zarubejnıx stran SNG**, Moskva, Nauka, 2000, s. 210–226.
[12] Okan Mert, **Türkiye'nin Kafkasya Politikası ve Gürcistan**, IQ Yayınları, İstanbul, 2004, s. 35

Gürcistan Rusya'nın baskılarına direnmek ve iç sorunlarını çözmek için Batı'ya entegrasyonu dış politikasının odağı haline getirmiştir. Rusya Abhazya, Acaristan ve Güney Osetya sorunları ve Gürcistan'daki üsleri baskı aleti olarak kullanıyor. Rus tarihçi V. Pryaxin Rusya'nın dış politika çizgisinde Gürcistan'ın özel önemi olduğuna değinirken, Abhazya ve Güney Osetya sorunlarının ortaya çıkışını Gürcistan'ın yanlış siyaset yürütmesine bağlıyor. Gamsahurdiya döneminde "Gürcistan Gürcüler içindir" yanlış politikasının sonuçları bu sorunların ortaya çıkış nedenleridir.[13]

Bağımsızlığın resmen kazanılmasının ardından, Gürcistan dış ilişkilerini hızla geliştirmeye başlamıştır. Gürcistan'ı ilk tanıyan ülke Ağustos 1992'de Romanya olmuştur. Batılı devletlerden Almanya ilk olarak Tiflis'te Büyükelçiliğini açmıştır. Almanya'yı Türkiye ve ABD izlemiştir. Kısa zamanda tanınmış uluslararası kuruluşlara üye olunmuştur. 24 Mart 1992'de AGİT Bakanlar Konseyi, Temmuz 1992'de Gürcistan BM üyeliğine kabul edilmiştir. Gürcistan, 25 Temmuz 1992'de İstanbul'da Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü Deklarasyonunu imzalayan kurucu üyeler arasında yer almıştır.[14] Gürcistan'da 2 Kasım 2003 tarihinde yapılan parlamento seçimlerinde usulsüzlük yapılmasının ardından demokratik güçlerin girişimiyle "Gül Devrimi" gerçekleşmiştir. Devrim sonrasında 2004'den itibaren ülke Mihail Saakaşvili tarafından yönetilmektedir.

[13] Pryaxin, V. P, **Reqionalniye Konflikti na Postsovetskom Prostranstve (Abxaziya, Yujnaya Osetiya, Nagorno Karabax)**, (Post Sovyet Coğrafyası'ndaki bölgesel çatışmalar: Abhazya, Güney Osetya, Dağlık Karabağ), Moskova, 2002. s. 88.

[14] Glenn E. Curtis (der.), **Armenia, Azerbaijan and Georgia: Country Studies**, Washington, Federal Research Division, Library of Congress, 1994, s. 225

B. Soğuk Savaş Sonrasında Avrupa Birliği'ndeki Gelişmeler

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte, Avrupa kıtasının yeniden yapılanma ihtiyacı bir kere daha ortaya çıktı. Avrupa uluslarının siyasi rejim farklılıkları nedeniyle İkinci Dünya Savaşı'ndan beri ayrı bloklarda yer almaları, bir yandan Avrupa güvenliğini tehdit ederken bir yandan da aynı dönem içerisinde başlayan entegrasyon hareketini kısıtlamıştı.

1. Soğuk Savaş Sonrasında Avrupa Topluluğu'ndaki Gelişmeler

Gorbaçov'un Komünist Parti Genel Sekreterliği'ne getirilmesinin ardından uygulamaya koyduğu *"perestroyka"* ve *"glasnost"* ilkeleri ile başlayan değişim süreci, 1980'lerin ikinci yarısında bütün Doğu Avrupa'yı kasıp kavurmuş ve dünya kimsenin tahmin edemediği bir hızla yeni bir döneme girmiştir.

Doğu Avrupa'daki 1989 devrimleri ile Sovyetler Birliği hegemonyası altında bulunan Avrupa ülkeleri, Sovyet tarzı komunist rejimlerini iktidardan düşürmüş, Moskova etki alanından çıkmışlardır.

SSCB'nin Avrupa'dan çekilmesi ile birlikte Avrupa'da güç dengesi değişmeye başlamış, Avrupa kıtasında istikrar ve barışa dayalı yeni bir düzenin kurulmasında AT'nin rolü eskisinden çok daha önemli hale gelmiştir.

Ancak 1989 devrimleri ve bunun sonrasında ideolojik cepheleşmenin ortadan kalkması Avrupa ve Avrupa'ya komşu bölgelerde etnik ulusçuluk akımını tekrar ortaya çıkarmış ve Avrupa bir anda etnik çatışmaların yarattığı dehşet ve güç dalgaları ile sarsılmaya başlamıştır. Irak ve Yugoslavya krizleri Avrupa'da ortak bir tutum belirleme zorunluluğunu bir daha ortaya koymuştur.[15]

[15] Halil Bilecen, **Maastricht Anlaşması'ndan Günümüze Avrupa Birliği Ortak Dış ve Güvenlik Politikası**, UHP,cil 1, sayı 1-2, 2005, s 2

Böyle bir ortamda 14-15 Aralık tarihlerinde toplanan Roma Zirvesi'nde *"Avrupa Birliği"* sürecinin hızlandırılması için, Ekonomik ve Parasal Birlik ve Siyasal Birlik alanından düzenlenerek iki Hükümetlerarası Konferans süreci yoluyla Roma Antlaşması'nda değişiklikler yapılması ve 1992 yılı sonunda Tek Pazar'a bütünleşmiş bir şekilde ulaşılmasına yönelik kararlar alınmıştır. Başlayan bu süreç 7 Şubat 1992'de imzalanan ve 1 Kasım 1993 tarihinden itibaren yürürlüğe giren, *"Avrupa Birliği Antlaşması"* (Treaty on European Union) olarak da bilinen, AB gelişme trendini hızlandıran Maastricht Anlaşmasına kadar gitmiştir.[16]

Maastricht Antlaşması bir bütün olarak ele alındığında, üye devletlerin Avrupa bütünleşmesi konusunda ulaşabildikleri en uç noktayı teşkil etmiştir. Maastricht Antlaşması çerçevesinde sağlanan bütünleşme, AT, ODGP ve BAB'ın sentezinden oluşan daha ahenkli bir Batı Avrupa politikasının oluşturulması ve Avrupa Siyasi İşbirliği(ASİ) mekanizmasının daha önceki dönemde karşılaştığı güçlüklerin giderilmesi konusunda önemli bir adım olduğu kuşku götürmez bir gerçektir.

AB tarihinde bir dönüm noktası olan Maastricht'in imzalanmasından sonra Avrupa kendini yeniden tanımlamaya başlamıştır. Bu tanımlamada ön plana çıkan ve AB'nin geleceğini yakından ilgilendiren konulardan bir tanesi Birliğin genişlemesi olmuştur. Topluluğun bu tarihten sonraki gelişim süreci ve yapılan tartışmalar incelendiğinde genişlemenin AB açısından öncelikli konu haline geldiği açıkça görülmektedir.

1993 Kopenhag Zirvesi ile çıkış alan ve bu konferans sonuçları doğrultusunda 20 Temmuz 1996'da çıkartılan "Gündem 2000" raporu ile üyeliğin koşulları, diğer bir deyişle genişlemenin bel kemiği oluşturuldu. Belirlenen stratejiye esasen, Merkezi ve Doğu Avrupa ülkeleri ile üyelik sürecine start verildi. Süreç 1 Mayıs'ta 10 üyenin kabulü ile büyük ölçüde gerçekleştirildi, Romanya ve Bulgaristan'ın üyeliği ile 2007'de tamamlanmıştır.

[16] Maastricht Anlaşması'nın tam metni için bkz. http://europa.eu/abc/treaties/index_en.htm

2004 yılında 10 ülkenin birliğe katılımıyla gerçekleşen en kapsamlı genişleme ile birliğin üye sayısı ve birliğe üye olmak isteyenlerin de sayısı artmış, Birlik içinde tartışmaların ana maddesini oluşturan genişleme kavramı farklı bir boyut kazanmıştır. Buna göre, AB kurumlarının ve bazı AB politikalarının reformu olmaksızın Roma Anlaşmaları ile oluşturulan sistem etkin bir şekilde işleyemeyecektir. "Derinleşme yanlıları AB'nin işleyiş biçimi ve kurumların yapısı yeniden gözden geçirilmeği sürece üyelerin sayısının artırılmaması gerektiğini savunurken, genişleme yanlıları ise bu hedefin öncelikli olduğunu ileri sürmektedir".[17]

Özellikle, Ocak 2007'de Birliğe üye olan Romanya ve Bulgaristan'ın ekonomik gelişmişlik düzeyinin geri olmasının yanı sıra zayıf ekonomik yapılarının AB'ye sorunlar yaşatması derinleşme süreci taraftarlarının artmasına neden olmuştur.

Bu görüşlerin aksine, bütünleşme sürecindeki bu döngüyü "sinerji" olarak adlandıran ve birbirine pozitif dönüşümler sağlayan bir döngü (virtuous circle) olarak değerlendirenler de bulunmaktadır. Buna göre, topluluğun faaliyet alanı genişledikçe coğrafi alan da genişler, coğrafi alan genişledikçe kurumsal vaatler derinleşir, kurumsal vaatler derinleştikçe de faaliyet alanlarının genişlemesi artar ya da bu sürecin tersi yönde işlemesi de mümkündür. Sonuç itibariyle, genişleme ve derinleşme, daha fazla bütünleşme yanlıları tarafından ikilemden çok birbirinin tamamlayıcısı olarak görülmektedir.[18] Genişlemeden sonra siyasi entegrasyonun derinleşmesi veya *status quo'nun* korunması ancak AB üyeleri aralarındaki çıkarların uyumu korunarak sağlanacaktır. [19]

---

[17] Karp, Jeffrey A. Ve Bowler, Shaun, "Broadening and Deepening or Broadening versus Deepening: The Question of Enlargement and Europe's 'Hesitant Europeans", **European Journal of Political Research**, No. 45, 2006, ss. 369–390.

[18] Friedrichs, Jörg and the others, "*Synergies and Tradeoffs in International Cooperation: Broadening, Widening and Deepening*", **European Integration online Papers (EIoP)**, Vol.9, No.13, 2005, http://www.eiop.or.at/eiop/pdf/2005-013.pdf (22.02.2008)

[19] Füsun Arsava, **Nice Anlaşması sonrasında Avrupa Birliği'nin Geleceği**, ATAUM Araştırma Dizisi no.18,Ankara,2003, s.18

Birliğin coğrafi sınırlarının yeni üyelere doğru genişlemesiyle, yakın coğrafyada bulunan üçüncü ülke ve ülke gruplarıyla olan ilişkilerini gözden geçirme gereksinimi doğmuştur.

2. Avrupa Birliği'nin Yakın Komşuluğuna Yönelik Politikaları

Bugün AB'nin "Yakın Komşuluğu", Türkiye, Batı Balkanlar, birkaç Akdeniz ülkesi gibi eski komşuları ve 2004'deki V.genişleme sonrasında yeni sınır komşularından oluşmaktadır.[20] AB, Doğu Bloğu'nun yıkılışının ardından Avrupa mekânında barış ve güvenliğin sağlanması amacıyla politikalar üretmiştir.

Demirperde'nin ve Berlin Duvarı'nın çöküşünden sonra, yeni Avrupa'nın güvenlik mimarisinin oluşturulması için yoğun tartışmalar yapılmıştır. Tartışmaların başlangıcı Gorbaçev tarafından Sovyet iç ve dış politikasında ortaya koyulan yeni düşünce ile başlamıştır. Onun bu yeni dış politika anlayışının merkezinde "Ortak Avrupa Evi" düşüncesi yer almaktadır. Bunun yanında rakip askeri blokların yer aldığı yapıları içinde barındıran, özellikle Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı gibi, pan-Avrupa kurumlarının yeniden yapılandırılması ve güçlendirme planı da vardır. Bu dönüşüm, Avrupa Topluluğu açısından yaygın bir düşünceye göre; genişlemeden önce derinleşmesinin zorunlu olduğuna yapılan vurgudur. Komisyonun ve üyelerin büyük bir çoğunluğunun en büyük korkusu, genişlemek için hızlı taahhütler verilmesi Topluluk' un kurumsal ve siyasi başarılarını engelleyebilecektir. Bu nedenle Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri ile ilişkileri yönlendirebilmek için birçok düşünce geliştirilmiştir. Bu düşünceleri yaratırken bu ülkelere kısa dönemde katılım umutları taahhüt etmemişlerdir.

Eylül 1990'da Fransa Başkanı Mitterand farklı ve benzer kurumsal yapıları oluşturacak ülkelerin egemenliklerini elinde tutarak ortak ve sınırlı menfaatlerini sağlamak amacında olan "Avrupa Konfederasyonu" adını verdiği bir proje öne

[20] Sinem Akgül Açıkmeşe, *"Management of Security in EU's Neighborhood: Union's Tactics Revisited"*, **Perceptions**, Autumn 2005, s.1

sürmüştür. Ancak bu proje Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin(Central and Eastern European Countries- CEEC) ülkelerinin Topluluk' a katılmasını geciktirecek bir süreç olarak görüldüğünden Komisyon ve CEECs tarafından destek görmemiştir.

Bir diğer girişim ise Avrupa Komisyonu Başkanı, Jacques Delors, Avrupa'da yeni bir düzen oluşturacak bir federasyon oluşturma projesidir. Bu proje Avrupa'nın merkezinde oluşacak bir federasyon ve bunun etrafında birlik üyesi olmayan ülkelerin oluşturacağı çemberler temelinde oluşuyordu. Bu halkanın en iç kısmında Avrupa Tek Pazarı, onun bir üst kısmında Topluluk ile yakın ekonomik bağlar kuran Avrupa ülkeleri ve en dışta da CEECs ve Sovyetler Birliği bulunmaktadır. CEECs' i daha sonradan EEA' ya (Avrupa Ekonomik Bölgesi) dönüşecek olan EFTA (Avrupa Serbest Ticaret Birliği) ülkelerinden ayırt edebilmek amacıyla, EFTA ülkeleriyle yeni bir ortaklık şekli oluşturulmasını istemiştir. Oluşturulan yeni formülde birliğin ekonomik derinleşmesi kadar CEECs ülkeleri ile dış politika konularında ve kurumsal çatı oluşturmak için girişimler de vardır. Nisan 1991 'de Dış İlişkiler Kurul üyesi Frans Anddriessen bu anlaşmaların siyasi karakterinin zayıflığına işaret ederek, Avrupa Komisyonu içinde "Avrupa Siyasi Alanı" adında bir teklif öne sürmüştür. Bağlı ülkeler tam üyeler ile Konsey'de özelleşmiş alanlarda eşit olarak tek sandalyeye sahip olacaklardı ve diğer kurumlarda da, Avrupa Parlamentosu gibi, uygun temsille bir araya geleceklerdi. Bu teklif Topluluk içindeki birçok üye tarafından kabul görmemiştir. CEECs ülkeleri ise bu öneriyi ikinci sınıf üyelik olarak görmüş ve kabul etmemiştir.

Bu arada ikili diyalogların ilk deneyimleri Avrupa Konseyi tarafından 1993 yılında alınan kararlarda Merkez ve Doğu Avrupa ülkelerini kapsayan bir genişleme süreci içinde aday ülkelerin üyelik için yerine getirmesi gereken kriterleri belirlenmiştir. Bu kriterler siyasi kriterler, ekonomik kriterler ve Topluluk mevzuatının benimsenmesidir. Siyasi kriterlere uyumun katılım müzakerelerinin açılması için ön koşul olduğu belirtilmiştir.[21]

[21] Wim Kok, **Enlarging The European Union**: **Achievements and Challenges**, report, European University İnstitute Studies, 2003

AB, Aralık 1994'te genişleme perspektifi içinde Orta ve Doğu Avrupa ülkelerini AB ile yakınlaştırmak amacıyla bu ülkelerin katılım sürecindeki ihtiyaçlarını belirlemek ve onları üyeliğe hazırlamak amacıyla Essen Zirvesi'nde bir araya gelmiştir. Bu zirvede "Ön Katılım Stratejisi" kabul edilmiştir. Bu strateji iki parçadan oluşmaktadır. Bunlardan ilki siyasi boyutta AB kurumlarıyla "yapısal diyalog" çerçevesinde tüm üye ve aday ülkeleri bir araya getiren bir işbirliği oluşturulması, ekonomik olarak da aday ülkelerin tek pazarla uyumlaşmasını desteklemektir. [22]

"Essen Ön katılım Stratejisi" katılım için bir ön koşul olarak "iyi komşuluk ilişkileri" ne vurgu yapması açısından önem taşır. Bu vurgu AB'nin genişleme aracılığı ile hiçbir istikrarsızlığı bünyesine kabul etmeyeceğini belirtmektedir. AB böylece katılım düzeyinde bulunan birinci derecede komşu ülkelerde var olan sınır ve azınlık çatışmalarının çözülmesine destek vererek, genişleme ile meydana gelebilecek herhangi bir güvenlik sorunu riskini azaltmak istemiştir. Bunun sonucu olarak, AB Mart 1995 Kopenhag Zirvesi'nde, Avrupa'da İstikrar Paktı imzalanmasına karar verilmiştir. Bu pakta ek olarak bir de CEECs ülkeleri ile bazı üye ülkeler ve Rusya, Ukrayna, Beyaz Rusya gibi üye olmayan ülkeler arasında bir dizi İyi Komşuluk ve İşbirliği anlaşmaları imzalanmıştır. Merkez ve Doğu Avrupa ülkelerinin bir araya gelerek birliğe katılmaları karşılığında AB de anlaşmazlıkların barışçı bir şekilde çözülmesi için destek sağlayacaktır. AB bu amaçla PHARE programı adı ile alınan azınlık ve sınır ötesi işbirliğinin finansmanını içeren projelere destek verecektir.[23]

1996 yılı AB için kritik bir dönem olmuştur. Hem genişleme hem de derinleşme stratejisinin eş anlı gerçekleştirilmesi dışında, katılım müzakerelerinin ne zaman ve kim ile başlatılması gerektiği sorunu çözüme kavuşmamıştı. 1997 yılında kabul edilen "Gündem 2000" Raporu' nda Avrupa Komisyonu bu sorunların üzerinde durmuştur.

[22] http://www.ikv.org.tr/print.php?ID=1358 (07.02.2008)

[23] PHARE programı, Merkez ve Doğu Avrupa ülkelerinde komünist rejimlerin yıkılmasıyla birlikte, bu devletlerin ekonomilerini yeniden yapılandırma çabalarını desteklemek amacıyla 1989 yılında oluşturulmuştur. Başlangıçta yalnızca Polonya ve Macaristan'a yönelik olan program, zaman içerisinde on üç ülkeyi (Arnavutluk, Bosna-Hersek, Bulgaristan, Çek Cumhuriyeti, Estonya, Letonya, Litvanya, Makedonya, Macaristan, Polonya, Romanya, Slovakya, Slovenya) kapsayacak biçimde genişletilmiştir.

Komisyon genişlemenin müracaatçı ülkelerin tümünün benimsenmesinin katılım müzakerelerini içeren bir süreç olduğunun altını çizdi. Bu müracaatçı ülkeler üyeliğin temel koşulunu yerine getiren, Avrupa Konferansı'nda çok taraflı bir formun yaratılması kadar katılım için hazırlık yapan Merkez ve Doğu Avrupa ülkeleri için ön katılım stratejisini güçlendiren katılım müzakerelerinin açılmasını içermektedir.

Aralık 1997'de Lüksemburg Zirvesi'nde AB'nin genişleme süreci başlatıldığı açıklanmıştır. Zirvede " Gündem 2000" in önerileri aynen belirlenmiş, Birliğin genişlemesinin ön şartı olarak da AB kurumlarının işleyişinin güçlendirilmesi kabul edilmiştir. Genişlemeye ilişkin olarak Merkez ve Doğu Avrupa ülkeleri, Malta ve Güney Kıbrıs ile üyelik müzakerelerinin başlatılmasına karar verilmiştir. Bu ülkelerin hepsi aynı kriterler doğrultusunda ve eşit biçimde katılım sürecinde yer almışlardır. Bu ülkeler için gerekli takvim usul ve destek mekanizmaları belirlenmiştir. Bu çerçevede Güçlendirilmiş Katılım Öncesi Stratejiyi onaylayan AB var olan araçlara "Katılım ortaklıkları" olarak adlandırılan yeni bir aracı da eklemiştir. Bunun yanı sıra Topluluk Programları da ülkelerin katılımına açılmıştır. Güçlendirilmiş Katılım Öncesi Stratejisi Katılım Ortaklıkları ve Katılım Öncesi Yardımdan oluşmuştur.

Katılım öncesi strateji ve onun şartları nihai AB üyeliği için bir gösterge olması, bu nedenle de AB genişleme stratejisi bir bütün olarak AB'nin komşuları ile olan ilişkileri için bir model olarak uygun olmadı. Başka bir yaklaşım olarak, Avrupa Ekonomik Alanı olarak adlandırılan AB'nin Kuzey Avrupa'ya yönelik politikası ve Kuzey Boyutu Girişimi AB Komşuluk politikası için bir model olarak gösterilebilir.

a. Avrupa Ekonomik Alanı

Avrupa Ekonomik Alanı Anlaşması Avrupa'nın bugüne kadar üç grup ülke ile (şimdiki Norveç, İzlanda ve Liechtenstein) imzaladığı en iddialı anlaşmadır. Bu

anlaşma, EFTA ülkelerinin ihtiyacı olduğu bölgeler arası diyalogun mekanizmasını oluşturabilecek çok taraflı bir anlaşmadır. Bu antlaşma, ortak tarım, balıkçılık ve ticaret politikasının dışındaki alanlarda bu üç ülkenin Avrupa Tek Pazarı'na katılımına olanak sağlar. Avrupa Ekonomik Anlaşması bunun yanında EFTA ve AB ülkeleri arasında üyeliğe ek olarak ortak Avrupa ekonomik alanı yaratmayı öngörmüştür.

1 Ocak 1994'te yürürlüğe giren Avrupa Ekonomik Alanı Anlaşması pek çok ortak politika gerektiren geniş bir serbest ticaret bölgesi yaratmayı amaçlamıştı. Bunun için eşit rekabet koşulları ve ortak kurallar temelinde dinamik ve homojen bir ekonomik yapıyı oluşturmak gerekir. Bunun yanında Avrupa Ekonomik Alanı anlaşması, sosyal politika, tüketicinin korunması, çevre, istatistik ve şirketler hukuku, araştırma ve geliştirme, enformasyon, eğitim gibi alanlarda Topluluk ile ilişkilerin genişletilmesini ve güçlendirilmesini öngörür.[24] Avrupa Ekonomik Alanı Anlaşması(AEA) kurumsal yapısı, Avrupa Ekonomik Alanı Konseyi, AB Konseyi ve Komisyon üyeleri içinden alınacak birer üyeden oluşur ve bu üyeler anlaşmanın uygulanmasına itici güç oluşturur. AEA Antlaşması büyük ölçüde ekonomik ve siyasi bağların seviyesini gösteren bir anlaşma olması ve AB'nin uzun vadede yakınlık ilişkilerini gösteren bir anlaşma olmasına rağmen, diğer EFTA üyeleri, Avusturya, Finlandiya ve İsveç, tarafından AB konseyi'nin karar verme sürecindeki katılımı olmaksızın AB Tek pazarı ve AB müktesebatı ile ilgili konularda bir araya gelmek bir çelişki olarak görülmüştür. AEA anlaşması ayırıcı özellikleriyle AB'nin komşuları ile olan ilişkileri için bir model olmaktan uzaktır. Her ne kadar ENP ülkelerine AB hukukuna ve ekonomik reformlarına uyum sağlama açısından AB ile ekonomik entegrasyona girebilmek için bir fırsat verilmesine rağmen, ekonomik entegrasyon AB için uzun vadeli bir süreçtir. Bu bağlamda entegrasyon ve reformlar arasındaki ilişki için gerekli olan strateji, bu ülkeleri AEA modelinden çok, iki taraflı Eylem Planları ile katılıma yaklaştıracak bir strateji

[24] http://www.europarl.europa.eu/factsheets/6_3_2_en.htm (11.02.2008)

ilişkisidir. Bu nedenle, ENP üyeleri ile AB arasında iki taraflı ortaklık anlaşması yapılması daha uygun bir model olarak görülmüştür.

b. Kuzey Boyutu Girişimi

Soğuk Savaşın sona ermesinden sonra geniş Avrupa içinde var olan siyasi boşluğun doldurulması için yeni bir düşüncenin inşa edilmesi gerekmiştir. İki Baltık ülkesi İsveç ve Finlandiya ve Avusturya'nın katılımı ile 1995 genişlemesi gerçekleşmiş ki bu da AB üzerinde büyük bir etki yaratmıştır. Her üç üyelik başvurusu da 1995'in sonlarında sunulmuştur. Bu durum 1997'de Finlandiya tarafından "Kuzey Boyutu" oluşturulması yönündeki önerilerine hız kazandırmıştır. Finlandiya'nın dış sınırları AB'nin dış ve güvenlik politikasını etkileyecek bir bölgede yer alır. AB komşuluk politikası hakkında Finlandiya "sınır ötesi işbirliği" oluşturulmasından yanadır. Bu inisiyatif aracığı ile AB Rusya ile ilişkilerini çok yönlüleştirirken, AB'nin kuzeydeki varlığının artırılması amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda, Finlandiya başbakanı Paavo Lipponen bir konuşmasında "AB üyesi ülkeleri Kuzey Avrupa'da ortak çıkarlar paylaştığını ve bu çıkarların etkili hale dönüştürülebilmesi için etkin bir politika oluşturma gerekliliğinin" altını çizmiştir. Finlandiya'nın bu yeni önerisi, 2 hayati çıkar etrafında şekillenmiştir:

a.1995 genişlemesinin devamı olarak AB'nin Kuzey Avrupa'daki doğrudan varlığını güçlendirmek.

b.Rusya Federasyonu ile komşuluk ilişkilerini engelleyebilecek tehditleri (öncelikle güvenlik tehditleri, nükleer güvenliği içeren çevresel sorunlar, yasadışı göç ve salgın hastalık tehlikesi) göz önünde bulundurarak bunlara yönelik ortak bir tutum oluşturmak.

Başbakan Lipponen konuşmasında bu tehditlerin yanı sıra, enerji güvenliğine de vurgu yapmıştır. Başbakan, Rusya'nın kuzeybatısındaki rezervlerin elde edilebilmesinin bölgedeki sınır ötesi taşımacılık ve telekomünikasyon sistemlerinin geliştirilmesine bağlı olduğunu öne sürmüştür. Bu bağlamda Kuzey Boyutu AB'nin Doğu çevresinde olduğu gibi bu bölgede istikrar ve entegrasyon öğelerini içinde barındıran bir inisiyatif olarak değerlendirilebilir. Bu yeni politika girişimi AB'nin komşularıyla olan ilişkilerini de yönlendirmiştir. AB'nin Doğu komşularına yönelik bölgesel politikalarını daha etkin bir hale getirilebilmesi ve güçlendirilebilmesi için iki taraflı "ortaklık anlaşmalar" aracılığı ile gerçekleştirilecektir. Bu girişim özellikle AB'nin genişleme sürecinde herhangi bir bölgenin dışarıda bırakılmadan AB gelişme çizgisine dâhil edilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Bu da ancak sınır ötesi işbirliği ile gerçekleştirilecektir.

Bu politikanın bir diğer ayırt edici özelliği politika araçlarından kaynaklanmaktadır: Kuzey Avrupa'da hiçbir yeni kurum, hiçbir finansal ve bölgesel birlik olmayacaktır. Bunun yerine Kuzey Boyutu yürürlükte olan politikalara, AB üyelerinin politika araçlarına ve onlar arasında var olan organizasyonlara "katma değer" sağlayacaktır.

Finlandiya'nın inisiyatifi Feira Avrupa Konseyi ve AB tarafından resmi olarak Haziran 2000'de onaylandı ve 2000–2003 dönemi için ilk Eylem Planı kabul edildi. İşlevsel olarak Kuzey Boyutu'nun ana sonucu Temmuz 2002'de oluşturulan Kuzey Boyutu Çevresel Ortaklığı olmuştur.[25] AB'nin 2003-2006 dönemi için kabul edilen İkinci Eylem Planının kabulü ile somutlaşmış olan genişleme sonrası yükümlülüğü devam etmektedir. Bununla birlikte, 2004'ten sonraki dönemde Kuzey Boyutu AB-Rusya ikili işbirliğinin bölgesel bir öğesi durumuna gelecektir.[26]

Kuzey boyutunun içeriği ve kapsadığı bölgeler Komisyonun ENP konusunda yayımladığı ileriki belgelerinde açığa kavuşturulacaktı. 2002'nin sonlarında Polonya'nın

[25] Sergei Medvedev, "Russia's Futures: Implications for the EU, the North and the Baltic Region", **Institut für Europäische Politik Review**, Fall, Helsinki 2000, s.100
[26] Medvedev, **a.g.m**., s. 103.

girişimleri ile ortaya atılan "Doğu Boyutu" Kuzey Boyutu etrafında şekillenmiştir. Gerçekte, 1990'lı yıllar, Avrupa bağlamında Güney, Kuzey, Doğu ve Güney-Doğu boyutlarıyla "Avrupa Boyutu" ndaki değişim görülebilir.

Kuzey Avrupa'daki bu bölgesel politika girişimleri, 1995'ten bu yana Avrupa'nın güney çevresinde Avrupa-Akdeniz Ortaklığı adı altında denenmiştir.

c. Avrupa-Akdeniz Ortaklığı

Avrupa-Akdeniz Ortaklığı Kuzey Boyutu için bir model olarak kullanılmıştır. Bu ortaklık AB'nin Akdeniz ülkelerine bölgesel olarak yaklaşımının bir örneği olarak görülebilir. Diğer bölgelerden farklı olarak bu girişimin temelleri Soğuk Savaş yıllarında atılmıştır. Avrupa Konseyi tarafından 1972 yılında Küresel Akdeniz Politikası oluşturulmuştur. Bu politika, Avrupa ile Akdeniz ülkeleri arasında iki taraflı anlaşmaların koordine edilmiş bir çerçevesi olarak görülebilecektir. Birçok çok taraflı girişimlere rağmen 1970'ler ve 1980'ler boyunca AB'nin bölge ile ilişkileri ikili ilişkiler olarak kalmıştır. Bununla birlikte bu ilişkiler Avrupa Tek Pazarı'nın tamamlanmasını ve Avrupa'nın Güneye genişleme sürecinin hayatta kalmasını sağlamıştır.

Soğuk Savaşın sona ermesiyle birlikte, AB'yi doğrudan etkileyebilecek güvenlik sorunlarının baş göstermesi AB'nin Doğu ve Kuzey çevresinde istikrarı artırmanın gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. AB'nin Merkez ve Doğu Avrupa'ya yönelik politikaları katılım ve entegrasyon bağlamındayken, Birlik Akdeniz ülkelerine "ortaklık" ilişkisi bağlamında yaklaşmıştır. Avrupa Akdeniz Ortaklığı Projesi istikrar sağlama merkezli iken, komşu ülkelerdeki liberal değerlerin artırılma isteğini de göstermektedir.

Ortaklık fikri Avrupa Konseyi'nde sırasıyla 1992 Lizbon, 1994 Corfu ve Essen Toplantılarında geliştirilerek, 1995 Cannes Toplantısı'nda Avrupa Komisyonu tarafından önerilen Akdeniz Ortaklığı Önergesi'nin benimsenmesi ile son halini almıştır. Bundan sonraki aşama AB ve Akdeniz ülkelerinden Cezayir, Kıbrıs, Mısır, İsrail, Ürdün, Lübnan, Malta, Fas, Suriye, Tunus, Türkiye ve Filistin yönetimi dış işleri

bakanlarının 1995'te Barselona'da bir araya gelerek bölgenin refah, barış ve güvenlik gibi temel amaçlarının yanı sıra bu amaçlara hizmet edecek bir çalışma programını içeren Barselona Bildirgesi de imzalama aşamasıdır.[27]

Türkiye dâhil 12 Akdeniz ülkesini, AB Üyesi 15 ülke ile ortak bir şemsiye altında buluşturan Ortaklığın anayasası niteliğindeki Barselona Bildirgesi, AB ve Akdenizli Ortaklarının yer aldığı bir serbest ticaret bölgesinin kurulması hedefi doğrultusunda ekonomik, mali, siyasi, sosyal, kültürel ve beşeri alanlarda işbirliğini öngörmektedir. Akdeniz Ekonomik Kalkınma Alanı Programı olan MEDA Programı ise, bu hedeflerin hayata geçirilmesindeki başlıca mali araçtır.

Barselona Bildirgesi Avrupa Akdeniz Ortaklığı düşüncesini üç ana amaç çerçevesinde açıklamaktadır:[28]

1.Siyasi diyalogun ve güvenliğin artırılması ile oluşacak ortak bir barış ve istikrar alanı yaratmak.

2.İktisadi ve mali işbirliği yoluyla ve Akdeniz ülkelerinin zaman içinde, kendi aralarında ve AB ile gerçekleştirecekleri serbest ticaret bölgesi sayesinde ortak bir refah alanı yaratmak.

3.Sivil toplumlar arasındaki kültür alışverişini ve anlayışı teşvik edecek biçimde sosyal, kültürel ve insani dayanışmayı geliştirmek.

Bu hedefleri yerine getirebilmek için iki temel araç geliştirilmiştir.

a.İkili Ortaklık Anlaşmaları

b.Bölgesel Diyalog

Tunus, İsrail, Fas ve Filistin yönetimi ile Ortaklık Anlaşmaları imzalanmıştır. Mısır, Ürdün, Lübnan ve Cezayir ile müzakereler devam etmektedir. Suriye için ön

[27] Raffaella A. Del Sarto and Tobias Schumacher, "From EMP to ENP: What's at Stake with the European Neighborhood Policy towards the Southern Mediterranean", **European Foreign Affairs Review**, Vol. 10, No. 1 (2005), s. 21.
[28] Açıkmeşe, **a.g.m**, s.20

hazırlıklar yapılmaktadır. Türkiye ile de 1 Ocak 1996'dan itibaren geçerli olmak üzere gümrük Birliği'ne gidilmiştir. Türkiye için bu ortaklık ayrı bir öneme sahiptir. Tam üyelik amacıyla yola çıkan Türkiye AB ile ilişkilerinin yalnızca bir Akdenizli Ortak olarak kalma düşüncesinin verdiği endişe ile Avrupa Akdeniz ortaklığına daha mesafeli yaklaşmıştır.

Türkiye'nin bu düşüncesini değiştirecek dönüm noktası Aralık 1999'da Helsinki Zirvesiyle Türkiye'nin resmen " aday statülüğü" kabul edilmiş olup, Türkiye'nin Ortaklık konusundaki endişeleri bir ölçüde ortadan kaldırılmıştır. Türkiye 2002 yılı itibari ile AB tam üyelik adaylığının izdüşümü olarak "MEDA" kapsamından çıkarılmıştır. 2002'den itibaren Türkiye'ye aktarılan fonlar katılım öncesi mali yardım bütçesinden transfer edilmektedir.

3. AB'nin Yakın Komşuluğu'na Yönelik Komşuluk Politikası

Avrupa Komşuluk Politikası üç yeni doğu komşusu (Ukrayna, Moldova ve Beyaz Rusya) ve on Güney Akdeniz komşusu (Cezayir, Mısır, İsrail, Ürdün, Lübnan, Libya, Fas, Filistin, Suriye ve Tunus) resmen 2003 yılında yeni üyelerin katılımından önce başlamıştır. Ancak, AB'nin bu yeni politikasının kökenleri "Gündem 2000" Belgesi'nde görülebilir. Bu raporda, Komisyon, AB genişleyip, Avrupa'da daha geniş bir işbirliği oluşturulurken, AB'nin yeni komşularının önemine ve burada AB'nin sağlaması gereken istikrara dikkat çekmiştir. 2001 ve 2002'deki Strateji Belgeleri iç pazarın çerçevesini düzenlemeyi, daha geniş bir serbest ticaret alanı yaratılmasını, göçmenlik konularını üzerinde bir işbirliğinin oluşturulmasını ve sınır yönetimini içeren daha somut bir "yakınlık politikası" oluşturulması gerektiğini vurgulamıştır. Daha tutarlı ve uyumlu bir Komşuluk Politikası çerçevesinde her iki ülke ile var olan ilişkiler birbiriyle bağlantılandırılacaktır. Genişlemenin yeni üyeler için yararları üzerinde

yoğunlaşılırken, Strateji Raporu gerçekleşebilecek herhangi bir yeni üyeliğin niteliği konusunda bir görüş beyan etmemiştir.[29]

Bu olaydan sonra Komisyon genişleme yönetiminden, Komşuluk Politikası'nın ilerletilmesine kadar birçok konuda ilerleme kaydetmiştir. Doğu komşularına yönelik, yeni bir politika ihtiyacı, işbaşındaki hükümetler tarafından araştırılmıştır. 2001'de Polonya Hükümeti yakın işbirliği aracılığı ile AB ülkeleri ve AB üyesi olmayan ülkeler arasındaki sınırlarda yeni bölünmeleri engellemek amacıyla "Doğu Boyutu" düşüncesini oluşturmuştur. Polonya Kuzey Boyutu'nda olduğu gibi Eylem planları ile benzer olarak Doğu Boyutu'nda da kapsamlı ve tutarlı bir çerçeve oluşturulmasını istemiştir. Bununla birlikte Polonya, AB üyeliği için siyasi ve ekonomik dönüşümün göz önünde bulundurulması gerektiğini belirtmiştir.[30]

Bu bağlamda Mart 2002'de İngiltere Dış İşleri bakanı Jack Straw da Komşuluk Politikası sayesinde, Doğu komşuları ile işlevsiz olan bağların güçlendirilerek canlandırılması gerektiğini anlatmıştır. Bu olaydan bir ay sonra Konsey AB Dış Politikasının Komşuluk İlişkileri açısından işletilmesi gerektiğini belirtti. Haziran 2003'te Konsey, Komisyon' un önerileri temelinde "Conclusions on Wider Europe – New Neighbourhood" benimsenmiş ve bu Selanik'teki Avrupa Komisyonu tarafından kabul edilmiştir.[31]

Komşuluk politikası hakkındaki ilk tartışmalar Ukrayna, Moldova ve Beyaz Rusya üzerindedir. Buna rağmen Genişlemeden Sorumlu Komisyon Mart 2003'te 10 Güney Akdeniz Bölgesini içeren yeni politikanın coğrafi kapsamını genişletmiştir. Bu karar AB- Akdeniz ülkelerinin, İspanya, İtalya ve Fransa, yoğun baskısı ile gündeme gelmiştir.

---

[29] Kahraman, S. ,"The European Neighbourhood Policy: A Critical Assessment", **Ankara Review of European Studies**, Vol:5, No:3,Ankara, Spring 2006, s.29.
[30] Kahraman, **a.g.m**, s.30.
[31] "The Policy: What is the European Neighbourhood Policy?", <http://ec.europa.eu/world/enp/policy_en.htm> (20.02.2008).

Mayıs 2004'te Konsey'in Strateji Belgesi'ndeki öneriler ile Avrupa Komşuluk Politikası'nın kapsamı Güney Kafkasya'daki üç ülke (Gürcistan, Azerbaycan ve Ermenistan) kapsamında genişletilmiştir. Avrupa Konseyi resmi olarak bu ülkeleri Haziran 2004'te Avrupa Komşuluk Politikası'nın içine dâhil etmiştir. Avrupa Komşuluk Politikası'nın coğrafi olarak genişlemesine paralel olarak ekonomik gelişimden kapsamlı güvenlik ve siyasi istikrara kadar birçok konuya yapılan vurgu tedrici bir değişim sürecini içermektedir. Bu Avrupa'da yeni sınırların çizilmesinden kaçınan ve Birliğin yeni sınırları içinde ve ötesinde istikrar ve refahın ilerletilmesi gerektiği Aralık 2002'de Avrupa Komisyonu tarafından belirlenmiştir. Dolayısıyla genişleme AB'nin komşularına ekonomik yarar sağlarken istikrarsızlık ve bölünmeye neden olabilecek bir faktör de olabilecektir. Bu nedenle birliğin kendisinin güvenliğini artırmak için bir "ilişki" inşa edilmesi gerekmiştir. [32]

Avrupa Komşuluk Politikası'nın güvenlik boyutu açıkça Avrupa Güvenlik Stratejisinde görülebilir. Bu güvenlik stratejisi AB'nin yakın ve işbirliği içinde olan ilişkileri ile Akdeniz sınırlarındaki ve AB'nin doğusunda iyi yönetilen ülkeler ile ilişkilerinin ilerletilmesi gerektiğini vurgulamıştır.

Daha geniş bir Avrupa düşüncesi Avrupa kıtasının tümünü kapsayan bir hale gelirken Rusya'ya kadar büyük bir alana yayılmıştır. Avrupa'nın komşuları Avrupa kıtasının ötesine kadar gelmiş ve Kuzey Afrika'dan Orta Asya'ya kadar genişlemiştir. Güneyde ve güney doğuda ise Barselona sürecinin tüm partnerlerin içinde bulunduğu tüm Akdeniz ülkelerini kapsamıştır. Bu ülkeler Orta Doğu'nun geri kalan tüm Körfez ülkelerini içine almıştır. Avrupa'nın komşuları Doğu'ya ve Sovyetler Birliği'nin Orta Asya'daki komşularına kadar genişlemiştir ve bugün AGİT üyesi olarak temsil edilmektedirler. Geniş Avrupa stratejisinin anahtar noktası çok boyutlu, siyasi, ekonomik ve sosyal dönüşüm süreci olarak tanımlanabilecek "Avrupalılaşma"dır. Avrupalılaşmayı en fazla teşvik eden unsur AB' ye katılım beklentisi iken, bu strateji

[32] European Commission, "European Security Strategy: A Secure Europe in a Better World", **European Commission**, Brussels, 12 December 2003, s. 8.

Avrupalılaşma etkisinin tam üyelik olmaksızın olabildiğince geliştirilmesini amaç edinmiştir. Bu nedenle Avrupalılaşma tam katılım öncesinde veya tam katılım olmadan gerçekleştirilmelidir. Reformlar ve dönüşümler ile AB'nin komşularının Avrupalılaşması Birlik için kilit rol oynamaktadır.[33]

a. Komşuluk Politikası'nın İçeriği

Avrupa Komşuluk Politikası, AB dış politikası araçlarından en yenisi olmasına rağmen, AB'nin yakın komşularıyla olan ilişkisini jeopolitik imkân ve mücadelelerinin tümünü tek başına ifade etmektedir. Bu da AB'ye Avrupa projesinin özündeki konulardan çok daha üst konulara yer vermesi dolayısıyla daha temel bir nitelik kazandırmaktadır.

Avrupa Komşuluk Politikası'nın AB'nin bugüne kadar sürdürdüğü temel politikalardan en temel farkları, AB'nin temel politika araçlarını bir araya getiren bir araç olmasıdır. Böylece AB komşu ülkelerdeki modernleşme süreçlerine daha fazla katkı sağlayabilecektir. AB bu politika ile komşu ülkelerde atılacak somut adımlara ekonomik bütünleşme ve yakın siyasi işbirliği de önermektedir. Komşu ülkelerdeki reform sürecini destekleme sayesinde pazarların karşılıklı olarak daha fazla açılmasını sağlayarak, ticaretteki engeller kaldırılacaktır. Bu da Eylem Planları sayesinde gerçekleşecektir. Uygulamaların denetimi politika kapsamında imzalanmış Ortaklık ve İşbirliği Anlaşmaları ile yapılacaktır.[34]

Geniş bir Avrupa Komşuluk Politikası, Avrupa sınırlarının kimliğinin ve amaçlarının benimsenmesi ile de yakından bağlantılıdır. Avrupa Komşuluk Politikası

[33] "European Commission, Wider Europe – Neighbourhood: A New Framework for Relations with our Eastern and Southern Neighbours", **COM(2003)104 final**, 11.3.2003.
[34] Fulvio Attina, Rosa Rossi, **European Neighbourhood Policy:Political, Economic and Social Issues**,The Jean Monnet Center "Euro-Med",Catania, 2004, s.22-23.

aracılığı ile AB, geniş Avrupa'nın hükümetler takımı, olarak tanımlanmıştır. Bununla bağlantılı olarak AB Avrupa kapsamında "dışlama politikası"ndan "dâhil etme politikası"na doğru ilerlemektedir. Bu bağlamda Avrupa Komşuluk Politikası yeni Avrupa düzeninde "karşılıklı bağımlılığın" yürütülmesinde, genişleyen AB'nin dış politika gündeminin bir parçası olarak görülebilir. AB yönetimi üye ülkelerin yanında yakın komşuluk alanında da genişlemektedir. Bu nedenle Avrupa Komşuluk Politikası yalnızca AB'nin çevresel amaçlarla ürettiği bir dış politika aracı olarak görülmemelidir. Bu katılımdan farklı olarak entegrasyon sürecinin bir anlamda derinleştirilmesidir.[35]

b. Komşuluk Politikası'nın Teşvik ve Araçları

Avrupa Komşuluk Politikası'nın amaçları belirtildiği gibi komşu ülkelere istikrar ihraç etmek, bu ülkelerdeki yaşam standartlarını geliştirerek, AB'nin sınırlarındaki güvenliği artırmaktır. Bu amaçların başarılı olabilmesi için AB partner ülkelere bir çeşit anlaşma önermiştir. Eğer bölgede paylaşılan ortak değerler ve dış politika öncelikleri kabul edilirse bu kapsama dâhil edilebilmeleri için bazı faaliyetleri, organları ve programları görüşmeye açacaklardır. Böylece partnerlerin bazı ortak değerleri vurgulayarak ilerleme kaydetmeleri için bu ortak değerler ile AB politikaları arasında bir denge sağlayabileceklerdir.[36]

Anlaşmanın kapsamı, bir ülkeden diğerine yansıtılan iç dinamiklerden ve AB ile ilişkilerinden farklı olacaktır. Bu karşılıklı yükümlülüğün özünde, üzerinde anlaşılan reform hedeflerinin, bir reform takviminin kapsamı ve koşullarını içeren "Eylem Planları" vardır. Bu eylem planları partnerler ile bir derecede resmi kurumsallaşmayı temin edip AB yardımlarını teşvik eder. Eylem Planları'nın yürütülmesi ilk 3 yıl

[35] Kahraman, **a.g.m.**, s. 32-33
[36] Kahraman, **a.g.m.**, s.33.

boyunca Hükümet raporları aracılığı ile izlenecektir. Bu da daha etkili ve yeni Avrupa Komşuluk Politikası anlaşmalarının görüşülmesine imkân verebilir.

Politikanın etkili işleyişi AB'nin yeni ek finansman kaynakları ile yakından ilişkilidir. Avrupa Komşuluk Politikası AB'nin en yeni dış politika aracıdır. Komisyon da bu bağlamda Komşuluk Politikası'nın amaçlarının uygun bir finansmanla karşılanması gerektiğini belirtmiştir. 2007–2013 yılları arasındaki gelecek bütçe döneminde Avrupa Komşuluk Politikası'na ayrılan finansman aşamalı olarak artırılacaktır. Bu meblağ, 2013'te 2 katına çıkacaktır.[37]

Ancak bu rakamlar yalnızca Komisyon'un önerisi durumundadır. Bunların somutlaşması gelecek iki yıl içinde yeni finansman perspektifi üzerinde yeni ve eski komşular ile AB arasında yapılacak anlaşmanın niteliğine bağlıdır.

2007'den itibren Avrupa Komisyonu'nun dışsal yardım araçlarındaki yeniliğin bir parçası olarak, Avrupa Komşuluk Politikası için finansal destek ENPI (Avrupa Komşuluk ve Ortaklık Aracı) vasıtasıyla geliştirilmektedir. Komisyon iki adımda bu aracı yaratmayı hedeflemiştir:

a. Sınır ötesi faaliyetler üzerine yapılan vurgu ile AB yapısal ve dış fonları arasındaki koordinasyonu artırmak.

b. 2007–2013 yılları arasındaki yeni finansal perspektiften AB'nin dışsal yardım araçlarının yeniden düzenlenmesi.

ENPI özellikle Komşuluk Politikası Eylem Planları'nın işleyişine destek olma üzerinde yoğunlaşıp, AB politika ve standartlarına yaklaşma ve sürdürülebilir kalkınmayı hedeflemektedir. ENPI AB ile ortak sınır paylaşan partner ülkelerin ve AB üyelerinin bölgeyi bir araya getiren birleşme programlarını finanse edecektir. Bu da sınır ötesi bileşeninin en yeni aracıdır.

[37] Karen E.Smith, "The outsiders: The European Neighbourhood Policy", **International Affairs**, 81:4, 2005, s.762.

Finansal ve teknik yardımlardan farklı olarak AB tarafından önerilen "teşvik sistemi" ekonomik ve siyasal reformlar karşılığında pazarla bütünleşmeyi de kapsar. Bu da geniş bir alanda işbirliği ile bir araya gelerek sağlanabilir. Bir diğer olasılık ise düzenleyici kurumlar ve iç pazarın aşamalı olarak tedrici bir şekilde yayılmasıdır. 2003'te "Wider Europe"(Geniş Avrupa) Bildirisi AB'nin teşviklerinin ve önerilerinin kapsamına bağlı olarak Komşuluk Politikası, Ortaklığı'nı kavram olarak açıklamıştır. Bildiri, komşuların ileride gerçekleştireceği entegrasyonun kişilerin mal ve hizmetlerin, sermayenin serbest dolaşımının sağlanabilmesinin partner ülkeler için önemli bir teşvik olacağını ve eğer komşu ülkelerden biri bu konuma ulaşırsa AB'ye bir üye kadar yakın hale geleceğini belirtmiştir. Bunun yanında Konsey, yeni olası teşvikleri güvenlik inşası ve işbirliğine yaptığı vurgu temelinde belirlemiştir. Buna göre AB liderlerinin komşuluk anlayışı bu ülkelerle paylaştığı çıkarlar, güvenlik, istikrar ve işbirliği temelinde bir komşuluktur. Bu durum Komisyon ve Konsey'in öncelik ve teşvik algılamalarındaki değişikliği yansıtır. Komşu ülkelerin kendi yasalarındaki iç dönüşüm ve reformların desteklenmesi yerine güvenlik, istikrar ve ortaklığın geliştirilmesi amaçlarına öncelik verilmiştir.[38]

C. Güney Kafkasya Ülkelerinin Batı'ya Entegrasyonu ve AB'nin Bölge Politikasının Oluşum Süreci

1. Güney Kafkasya Cumhuriyetleri'nin Batı'ya Entegrasyon Hedefleri

Sovyetler Birliği'nin dağılması dünya tarihi için yeni bir dönüm noktası teşkil etmiştir. Bu tarihi olayla Avrupa ve Asya'nın siyasi haritası değişmiş, Sovyetler Birliği'nin çöküşü, Avrasya'nın merkezinde jeopolitik bir boşluk yaratmıştır. Yakın

[38] Michael Emerson, *"European Neighbourhood Policy: Strategy or Placebo?"*, **CEPS Working Document**,No.215, November 2004, s. 1.

çağın bu güçlü devletinin içine düştüğü durum Batı Avrupa ve Uzak Asya uçları arasında kalan bölgede yeni sıkıntıları ve belirsizlikleri de beraberinde getirmiştir.

Dünya siyasal terminolojisi de bu arada önemli değişiklikler geçirmiş, demokrasi, insan hakları, çoğulculuk, serbest piyasa ekonomisi "anahtar ve sihirli kelimeler" haline gelmiştir. Kurulan yeni dünya düzeninde bu dille konuşmayanın geleceği belirsizdi. Gelişme ve ilerlemenin yolunu Batı'da gören eski Sovyet cumhuriyyetleri Batı'yla entegrasyonu öncelikli hedef haline getirmişlerdir.

Öte taraftan, Batının benimsediği ve hem ekonomik, hem siyasal bakımdan büyük ölçüde başarı kazanan sistem de yeni bağımsızlığını kazanan cumhuriyetleri kendisine celp etmiştir. Böyle bir havada uluslararası sistemin yeni kimlikli üyeleri, eski sistemden birikip kalmış ve değişimle su yüzüne çıkıvermiş sorunlarını çözme, varolmalarını sağlama ve gelişme göstere bilmek için tek yol olarak gördükleri Batı ile entegrasyon yolunda yarışır hale gelmişlerdir.

Bu kapsamda Güney Kafkasya ülkeleri de genel ifadeyle Batı, özel ifadeyle Avrupa ile hızla ilişkilerini kurmuş ve geliştirmişlerdir. Avrupa kurumlarına, Avrupa kaynaklı oluşumlara kısa zamanda üye olunmuştur. Cumhuriyetlerin yöneticileri sıradan konuşmalarında bile başlıca hedeflerinin Avrupa ile entegrasyon olduğunu vurgular hale gelmişlerdir. Özetle, Avrupa'ya entegrasyon her üç cumhuriyetin de öncelikli amaçlarının başında yerini almıştır.

Entegrasyon, Türkçe karşılığı ile "bütünleşme" anlayışı, "bir çok farklı ulusal aktörün politik unsurlarının sadakatlerini, beklentilerini daha önceki sahipleri olan ulusal devlet veya kuruluşlardan yeni bir merkeze doğru kaydırmaya ikna edildikleri" bir süreçtir.[39] Entegrasyon sürecinin nihai amacı savaşların durdurulması, insanların barış ortamında yaşamasının temin edilmesi, bölgelerde, daha sonra ise dünya çapında güvenliğin sağlanması, insan haklarına saygıyla yaklaşılması, ırki ve dini tahammülsüzlüğün her türünün ortadan kaldırılması, sonuç itibariyle bütün devletler

[39] Michael O'Neill, **The Politics of European Integration: A Reader**, Routledge, London, 1996, s.3

arasında işbirliğinin güçlendirilmesi, insanların birliğine varılmasıdır. Bu tanımlamadan hareketle yola çıkılırsa, yukarıda sıralanan özelliklerin tamamına yakınına bugün Kafkasya'da ihtiyaç duyulmaktadır.

Güney Kafkasya'daki etnik, sosyal, siyasal, ekonomik temele dayalı sorunlar dünya tarihinde benzeri görülmeyen ve çözümü kolay olmayan sorunlardır. Entegrasyon, bunun gerçekleşmesine de kuşkusuz yardımda bulunmalıdır. Ancak bu süreç bütün tarafların entegrasyonun ne getireceğinin farkına varmasının ardından küresel ve bölgesel bağlamda faydalarını gösterebilecektir. Petrol boru hatlarının yapılması, Avrasya ulaşım koridorunun altyapısının hazırlanması, ekonominin kalkındırılması ve güçlendirilmesi, bölgenin gelişmesinin istikrarlı temellerinin atılması tüm devletlerin kendi iddialarından vazgeçerek aktif dünya entegrasyonu sürecine katılmaları için cazip bir amaç ve vesiledir.[40] Entegrasyona gidilmeden Kafkasya'nın bir çok sorununun üstesinden gelinmesi olanaksızdır.

Güney Kafkasya ülkelerinin 10 yıl önce başlayan ve Avrupa Birliği'ne girme ile sonuçlanması beklenen Avrupa yolu, kolay ve kısa olmayan bir süreçten geçecektir. Bağımsızlıktan sonra geçen bu zaman zarfında yapılan entegrasyon çalışmaları da bunu göstermektedir. Fakat XXI. yüzyılda Kafkas ülkeleri ile Avrupa'nın köklü işbirliği için büyük potansiyel bulunmaktadır. Bir çok alanda Avrupa devletleri ile Güney Kafkasya devletlerinin çıkarları uyuşmaktadır. Bunlar arasında; çatışmaların ortadan kaldırılması, barış girişimlerinin kalıcı hale getirilmesi, uluslararası güvenliğin sağlanması, küresel terörizmle mücadele, refah ve kalkınma amaçlı ekonomik projelerin gerçekleştirilmesi gibi amaç ve ortak paydaları sıralamak mümkündür.

Tarihten gelen bir takım tecrübeler ve en başlıcası Batı medeniyetinin bir parçası olan Rusya ile uzun süreli beraberlik Kafkasyalıların Avrupa ile entegrasyonunu kolaylaştırıcı en önemli faktörlerden biridir. Avrupa'nın son yüzyılda geçirdiği evrim ve değişimin bir takım şartlarının yerine getirilmesi durumunda bu entegrasyonun başarı ile

[40] Hicran Hüseynova, "Avrupaya Entegrasyon ve Bölgesel Güvenlik", **Azerbaycan Gazetesi**, 29 Yanvar 2006, Bakü, s. 6.

sonuçlanmaması için hiçbir neden kalmayacaktır (en azından teoride). Diğer bir çok Doğu toplumları ile beraber değerlendirildiğinde Kafkasya halkları Avrupa'ya daha yakındırlar.

Avrupa kavramı coğrafi, tarihi, kültürel, ekonomik, siyasi ve hatta hukuki elementlerden oluşmaktadır. Kesin olan husus Avrupa'nın diğer kıtalara göre tanımının çok daha zor olmasıdır. Avrupa'ya aidiyet onun kültürel kimliğini paylaşmakla olur. Avrupa'nın kültürel kimliği Avrupa kültürünü, Avrupa medeniyetini, kültürel değerlerini ifade etmektedir. Burada vurgulanan kültür, siyasi kültürü de içerecek şekilde geniş olarak anlaşılmaktadır. Avrupa entegrasyonu bağlamında gerekli olarak bu kavram hukuki öğeleri de kapsamaktadır. Vazgeçilmez hukuki değerler olarak:

- Özgür bir hukuk devleti anlayışının geçerliliği. Sadece şeklen bir hukuk devleti değil, her şeyden önce kıta Avrupa'sının hukuk devleti anlamında muayyen adalet tasavvurlarınla, bireylerin onurunu ve eşitliğini korumaya matuf insan haklarının da dâhil olduğu değerlere saygıyla yükümlü bir düzen;
- Siyasi, etnik, kültürel, din veya dil azınlıklarının korunması yanısıra demokrasi prensibinin geçerliliği;
- Bireylerin asgari varlıklarını koruyabilecekleri bir seviyenin garanti edildiği sosyal bir devlet düzeninin gerekliliğinin kabülü;
- Laik bir toplumsal yapı, tarafsız bir devlet düzeni;

Özetle sıralanan bu değerlerin benimsenmesi durumunda Avrupa ile bütünleşmek çok daha kolay olacaktır. Bütün bunlarla beraber, Kafkasya ülkeleri Batı taklitçisine çevrilmemeli, her şeyden önce Avrupa gelişme yolunu benimseyerek kendi reform sistemlerini geliştirmelidirler. Çünkü kendi sistemini oluşturamayan devletler için entegrasyonun başarılı olup olmaması bir anlam ve önem taşımamaktadır.[41]

[41] Arsava, **a.g.e**., s. 35-36

2. Jeopolitik ve Jeostratejik Açıdan Güney Kafkasya'nın Konumu

Kafkasya birçok kültürün kesişme ve çatışma noktası olarak, bünyesinde hem birçok medeniyeti doğup büyüten, hem de dağıtıp tarihe gömen, Güney-Kuzey, Avrupa ve Asya, İslam ve Hıristiyan dünya ve değerlerini kendisinde birleştiren ender yerlerden biridir.

Her şeyden önce Avrupa ve Asya kıtaları arasında köprü konumunda bulunan Kafkasya bölgesi, Orta ve Yakın Doğu bölgelerine, Hazar, Karadeniz ve Akdeniz'e, Orta Asya'ya ve Basra Körfezi'ne açılmak için en uygun alandır. Kafkasya, eski dünyanın (Asya-Avrupa-Afrika) içerisine sokulmuş 5000 km uzunluğunda ve birbirine bağlı iç denizlerin meydana getirdiği geniş bir suyolunun doğu ucundadır. Tarih öncesi devirlerde kıyıları medeniyetin mimarları sayılacak kavimlerce iskân edilmiş olan bu suyolu, Akdeniz, Ege, Marmara, Boğazlar, Karadeniz ve Azak Denizinden oluşmaktadır. Kafkasya aynı zamanda Hazar Denizi ile Asya'nın merkezi ile bağlantılıdır.

Ayrıca Kafkasya, Çin, İran, Bizans, Avrupa uygarlıklarını birleştiren tarihi İpek Yolu'nun en önemli duraklarından biri olmakla, sıcak denizlere inmek için esas köprübaşlarından ve bunları kontrol noktalarından biridir.

Rusya için, hem Rus sahillerinden Asya'nın "kalbine" atılmış köprü, hem Orta Asya'yı düşman saldırısından koruyan duvar, hem de her iki denizi – Kara ve Hazar denizlerini savunan başlıca jeostratejik noktalardan biri olan Kafkasya, ABD için, hem münhasıran zengin bir enerji kaynağıdır, hem de Hazar Havzası ve Basra Körfezi'ni ve çevresini kontrol etmek için en stratejik noktalardan biridir.

Kafkasya Türkiye için, Türkistan coğrafyasına açılan "altın köprü"dür. İdil – Ural Türk toplulukları ve Orta Asya devletleriyle doğrudan irtibatı sağlar.

Kafkasya İran için ise, İran liderliğinde hedeflenen jeopolitik reorganizasyon Pax-Persica için en uygun sıçrama tahtasıdır.[42]

SSCB'nin dağılması sonucu yaşanan küresel depremin ardından dünya şartları da değişmiş ve Avrupa'nın önünde yeni bir dönem başlamıştır. II. Dünya Savaşı sonrası yaranan durumdan kurtulmak için temeli atılan, önce ekonomik, sonra sosyal ve kültürel zeminde geliştirilen Avrupa Topluluğu mekanizması siyasal alana kaydırılmış ve bu mekanizma kıtanın "kurtuluşu" ve gelişimi için uygun model olarak tercih edilmiştir.

20. yüzyılda kaybettiği gücünü ve etkinliğini yeniden kazanmak için atağa geçen Avrupa Birliği, bütün kıtayı içine alacak genişleme dalgaları başlatmış, bulundukları duruma ve düzeye göre her Avrupa ülkesinin Birliğe dâhil edilmesi için stratejiler belirlemiştir.

Avrupa Birliği jeopolitiği son yıllarda köklü bir değişim geçirmiştir. Bu dönemde gerçekleşmiş olan birinci dalga genişleme ile Polonya, Macaristan, Çek Cumhuriyeti, Estonya, Litvanya, Letonya, Slovakya, Slovenya, Malta ve Güney Kıbrıs Rum Yönetimi, ikinci dalga genişleme ile de Romanya ve Bulgaristan'ın katılımı ile AB jeopolitiği kıtasal bir nitelik kazanmıştır. 3.238.062 km²'lik bir alanı kaplayan Birlik, birinci genişleme sonunda, AB'nin mevcut alanına 735.010 km² eklemiş ve AB'nin toplam yüzölçümü 3.973.072 km²'ye çıkmıştır. İkinci genişleme ile 348.410 km² daha AB coğrafyasına eklenerek, AB'nin hâkimiyet alanı 4.321.482 km²'ye ulaşmıştır.

Netice itibariyle, AB'nin gerçekleşmiş olan iki dalga genişlemesi, ekonomik olmaktan çok jeopolitik mülahazalara dayanmaktadır. AB bir uygarlık modelidir ve her uygarlık bir jeopolitik realiteye sahiptir. Uygarlıklar belirli bir coğrafya üzerinde yükselirler. AB de jeopolitiğini oluşturmaktadır.[43]

---

[42] ''Kafkasya'nın Jeopolitik Sorunları'', **Kafkasya Araştırmaları Dizisi 7**, ASAM yayınları, Ankara, 2003, s.6

[43] Ümit Özdağ, **Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri (Jeopolitik İnceleme),** ASAM yayınları, Ankara, 2002, s.18

Jeopolitik bağlamda AB – Kafkasya ilişkileri için sonuç olarak şunu altını çizerek ifade etmek gerekir ki, Kafkasya Avrupa'nın doğudaki bitimidir. Kafkasya ile Avrupa Birliği arasında üyelik yâda üyelik yolunda çok özel bir ilişkiden bahsetmek henüz erken olsa da, yakın dönem için Kafkasya bölgesi yeni üyelerin kabulünün ardından AB için *Sınır Bölge'*ye *(Flanking Region)* dönüşecektir. Ve Avrupa Birliği'nin bir başka önemli imtihanı ve başarı şansı da bu bölgelerle ilişkilerini nasıl kura bileceğine bağlı olacaktır. Avrupa için büyük önem taşıyan alt bölgelerden biri olarak Kafkasya ile ilişkilerin bu bakış açısıyla da değerlendirmeye tutulması ve ilişkilerin geliştirilmesinin jeopolitik açıdan da artık bir zorunluluk haline geldiğinin görülmesi gerekiyor.

Jeopolitiğin hem fiziki, hem de sosyal anlamda esas alınan coğrafi çevrenin etkilerini, çatışma taraflarının siyasi argümanlarını ve tarihin derin eğilimlerini ve sürekliliğini birleştiren üç taraflı yanaşma esasında çatışma fenomenlerini, toprak alınmasına yönelmiş saldırı veya savunma stratejilerini belirleyen, araştıran ve analiz eden özel bir metot olduğu da göz ardı edilmemelidir.[44]

3. AB'nin Kafkasya Algılaması

AB Güney Kafkasya ile geçmişte olduğundan daha fazla ilgilenmektedir. Bölgenin Avrupa'nın bir uzantısı olarak kabul edilmesi ve üç bölge ülkesinin de Avrupa Konseyi (AK) üyesi olarak kabul edilmesi AB'nin bölgeye olan yakın ilgisiyle ilişkilendirilebilir. Yukarıda sıralanan nedenler dikkate alındığında; Avrupa'nın uzantısı olarak görülen Güney Kafkasya'daki aktörlerden biri olan AB'nin bölgede geçmişten daha etkin olmak istemesi daha kolay açıklanmaktadır.

AB'nin bölgede Rusya ve ABD'nin yanında daha zayıf aktör olduğu da gözden kaçmamaktadır. AB'nin bölgede Rusya ve ABD'nin yanında daha zayıf aktör olmasının

[44] Paskal Lorot ve François Thual, **Geopolitika** (çev.Fuad Hesenoğlu), Bakü, 2001, s. 55.

nedenlerinden ilki Güney Kafkasya'nın AB tarafından stratejik bölge olarak tanımlanmamış olması ve AB içinde çok farklı biçimlerde algılanan bir bölge olmasıdır. AB, Güney Kafkasya'ya Rusya'dan daha fazla ekonomik kaynak ayırmasına karşın bölgede Rusya'nın nüfuzunu alanında kabul etmiştir. 2003 Haziranı'nda Selanik Zirvesi'ndeki 'Geniş Avrupa' konseptine Güney Kafkasya'nın dâhil edilmemesi de bu yüzdendir. Güney Kafkasya'nın AB içinde farklı biçimlerde algılanması bölgeye yönelik politikanın da farklılaşmasına yol açmaktadır. AB içindeki farklı algılamalar arasında şunlar yer almaktadır:[45]

- Güney Kafkasya'yı Avrupa değerlerinin yaşandığı ve Doğu Avrupa'nın uzantısı olan bir bölge olarak gören *Avrupa Kafkasyası Yaklaşımı*,
- Güney Kafkasya'daki -1990'larda Balkanlarda yaşandığı gibi- bölgesel çatışmalar ve etnik sorunlar üzerine odaklanan *Balkan Kafkasyası Yaklaşımı*,
- Güney Kafkasya'yı coğrafi ve ekonomik olarak bir enerji alanı olan Hazar havzasının bir parçası olarak gören *Hazar Kafkasyası Yaklaşımı*,
- Güney ve Kuzey Kafkasya'yı bütün olarak gören ve bölgenin başat gücü olarak Rusya'yı kabul eden *Zakavkazye Yaklaşımı*,
- Güney Kafkasya ülkelerini Doğu Avrupa ve BDT kapsamında ve geçiş sürecinde değerlendiren *Eski Sovyet Kafkasyası Yaklaşımı*,
- Oryantalist entelektüel geleneklere göre şekillenen, Güney Kafkasya'nın güney komşuluğuna önem veren ve Avrupa-Akdeniz işbirliği politikası ile Ortadoğu barış sürecine referans veren *Ortadoğu Kafkasyası Yaklaşımı*,
- Güney Kafkasya'nın sosyo-ekonomik yapısı ile az gelişmişliğine değinerek bunun Avrupa'ya olabilecek etkilerini dikkate alan *Üçüncü Dünya Kafkasyası Yaklaşımı*.

[45] Damien Helly, "EU Policies in the South Caucasus", *Europe and the South Caucasus Conference*, Bakü, 11 Haziran 2001; (http://www.ceri-sciences-po.org/archive/june01/helly.pdf), s. 2–4.

Yukarıda sıralanan yaklaşımların her birine ilişkin ekonomik ve siyasal araçlara sahip olan AB için hiçbir yaklaşım, büyük bir ağırlığa sahip değildir. AB'nin bu yaklaşımların hepsine ilişkin politik ve ekonomik araçları mevcuttur ve bazıları değişik platformlarda ve zamanlarda ön plana çıkabilmektedir.[46]

D. Güney Kafkasya'ya Yönelik Düşünce ve Öneriler ve AB Boyutu

Siyasal literatürde "Kafkas Irkı" denen bir ifade var. Biyolojik anlamda yanlış olsa da, psikolojik açıdan bu uydurma bir ifade değil. Kafkasya halkları arasında bütün milletlere, dinlere, mezheplere bağlı olmayan bir birlik – Kafkasya ruhu, Kafkasyacılık hatta en kritik durumlarda bile kendini göstermiştir.[47] Bunun tarihteki en bariz örneklerinden bir tanesi Şeyh Şamil önderliğinde verilen 25 yıllık (1834-1859) bağımsızlık mücadelesidir.

Tarihten günümüze Kafkasya halklarının birliğini, bütünlüğünü öngören değişik model ve mekanizmalar geliştirilmiş ve geliştirilmektedir. Bunlar arasında kapsamı, boyutları ve uygulana bilirliği bakımından en önemli modellerden bir tanesi "Kafkas Evi"dir.

[46]Örnekler için bkz. Mahmut Niyazi Sezgin, "**Avrupa Birliği'nin Güney Kafkasya Politikası**", Stratejik Analiz Cilt: 4 Sayı: 43, Kasım 2003, s. 64.
[47] Azer Qaraçenli, "Qafqaz Evi: İdeyadan Reallığa", **Avropa Gazetesi**, 1-7 Şubat 2003.

1. “Kafkas Evi” Düşüncesi

Kafkas Evi düşüncesi özetle Kuzeyli, Güneyli Kafkasya halklarının ve devletlerinin coğrafi ve kültürel birlikteliğinin yanı sıra, ekonomik ve politik platformda bir araya gelme/ bütünleşme isteği ve hedefi olarak ifade edilebilir.

“Kafkas Evi” Sovyetler Birliği’nin dağılması ardından bölgenin dünya siyasetinde yeniden tanımlanmaya başlaması ve kazandığı önem nedeniyle sıkça gündeme gelmiştir. Bunun yanı sıra başka öneri ve düşünceler de ortaya atılmıştır.

Bu bölümde söz konusu düşünce ve önerilere kısaca değinilecek, bunların Avrupa tecrübesinden hareketle Kafkasya’nın geleceğinde, bölgesel istikrar ve işbirliğinin geliştirilmesinde nasıl rol oynaya bileceği ve Kafkasya’nın Avrupa ile entegrasyonunda ne gibi bir önem arz ettiği anlatılacaktır.

Küresel deprem ve SSCB’nin dağılması sonucu Kafkasya bölgesinde önemli değişimler yaşanmaya başlandı. 9 Nisan 1991’de Gürcistan, 21 Eylül 1991’de Ermenistan, 18 Ekim 1991’de Azerbaycan, 1 Kasım 1991’de Çeçenistan bağımsızlığını ilan etti. Bu gelişmelere bağlı olarak bölgesel düzeyde yeni temayüller kendini göstermeye başladı.

Bunlardan bir tanesi aktif ve intensif bir şekilde gündeme gelmeye başlayan Kafkasya birlikteliğini öngören düşünce ve önerilerdi. Bu düşünce ve önerilerin merkezinde de tarihi geçmişe sahip “Kafkas Evi” bulunuyordu.

Sovyet İmparatorluğu dağıldıktan şimdiye kadar birkaç versiyonlu “Kafkas Evi” düşüncesi yayılmıştır. Fakat bunların çoğunluğunun en çok dikkati çeken tarafı Rusya karşıtı eğilim taşıması olmuştur. Bu nedenle de Moskova bu düşüncelerin hayata geçmesine engel olmuştur. Kendi güvenliğini sağlamak için Rusya ile stratejik birliğin zorunluluğuna inanan Ermenistan da bu düşüncelere karşı çıkmıştır. Paralel şekilde

Rusya'dan destek alan (gayri-resmi) Abhazya ve Güney Osetya gibi isyankar subjeler de bu kanaati taşımışlardır.[48]

Kafkasya'daki ilk birlik ve bütünlük gayretlerine örnek olarak *Kafkasya Dağlı Halkları Asamblesi (KDHA)* gösterebiliriz. Asamble'nin temeli, 25-26 Ağustos 1989'da Sukhumi'de yapılan ilk toplantı ile atılmıştır[49]. İkinci toplantı, 13-14 Ekim 1990'da Nalçik'te yapılmıştır.[50] Toplantıda Kuzey Kafkasya'da ve Abhazya'da[51] devlet kurma çalışmaları için pratik adımlar atılacağı ve bunun 1918'de kurulan Dağlı Cumhuriyeti'nin devamı niteliğinde olacağı açıklanmıştır. Asamblenin üçüncü toplantısı 1-2 Kasım 1991'de yapılmıştır.[52] Abhaz, Abaza, Avar, Adıge, Çeçen, Dargin, Kabardin, Lak, Oset (Kuzey ve Güney), Çerkez, Şapsug halklarının temsilcilerinin iştirak ettiği toplantıda *Kafkasya Dağlı Halkları Konfederasyonu'nun (KDHK*) oluşturulması hakkında anlaşma yapılmış ve deklarasyon imzalanmıştır. Merkez karargahın Sukhumi olarak belirlendiği toplantıda ayrıca, Kafkasya Parlamentosu, Hakem Mahkemesi, Savunma Komitesi, Kafkasya Birlikleri Komitesi kurulması kararlaştırılmıştır.

Daha sonra Kuzey Kafkasya Cumhuriyetleri yönetimlerine yakın şahıslar tarafından "Kafkas Evi" ve Kafkasya Halkları Konfederasyonuna alternatif olarak *Kuzey Kafkasya Koordinasyon Konseyi (KKKK)* oluşturulmuştur.[53] Merkezi Pyatigorsk'ta bulunan ve belirli aralıklarla toplanıp bölgedeki gelişmeleri değerlendirerek değişik kararlar alan bu kuruluşun faaliyetlerine bakıldığında Moskova güdümlü hareket ettiği görülmektedir.

"Kafkas Evi" önce Çeçenistan merkezli olarak Kuzey Kafkasya'da, Azerbaycan merkezli olarak da Güney Kafkasya'da gündeme gelmiştir. "Kafkas Evi", Çeçenistan'ın savaşla doruk noktasına ulaşan bağımsızlıkçı çizgisi ve Rusya karşısında yalnız

---

[48] Nazim Cefersoy, Tarihte "Kafkas Evi" Girişimleri ve Türkiye, **Stratejik Analiz**, Kasım 2000
[49] Edisher Khoshtariya-Brosse, "Kavkazskiy Politiçeskiy Uzel v Proşlom i Nastoyaşem", http://www.ca-c.org/journal/rus-05-2001/08.kosprimru.shtml
[50] Edisher Khoshtariya-Brosse, **a.g.m.**
[51] Abhazya coğrafi taksimat olarak Kuzey Kafkasya bölgesine girmediği için ayrıca belirtilmiştir.
[52] Edisher Khoshtariya-Brosse, **a.g.m.**
[53] Rafik Aliyev, "Kavkazskiy Dom: Vzglyad iz Azerbaydjana", http://poli.vub.ac.be/publi/etni-1/aliev.htm

kalmamak için Kafkasya ülke ve halklarını yanına ala bilecek en uygun politikalardan bir tanesi olması bakımından Groznı için elverişli bir strateji olmuştur. Bu nedenle Çeçenler bu düşünce üzerinde durmuş ve bunu ilk gündeme getirenlerden biri olmuşlardır. Azerbaycan'da Elçibey'in, Gürcistan'da Gamsahurdiya'nın iktidara gelmesi ile bölgenin bu iki esas ülkesinin tam bağımsızlıkçı ve bölgesel işbirliğine ağırlık veren bir rota benimsemesi ile "Kafkas Evi" konsepti bu ülkeler için de aktüel hale gelmiştir.

4-5 Eylül 1992 tarihinde Çeçenistan'ın başkenti Groznı'da "Kafkas Evi" konulu toplantı yapılmıştır. Toplantıda kabul edilen "Kafkasya Halklarına, Devletlerine, Kültürel ve Dini Örgütlerine, Siyasal Parti ve Hareketlerine" başlıklı komünikede, her halkın güvenliğini ve serbest gelişme imkanını temin edecek "Kafkas Evi"nin kurulması için harekete geçilmesi isteniyordu. Toplantının nihai amacı ile çelişki yaratsa da, toplantıda "Şevardnadze'nin Gürcistan'da askeri darbe gerçekleştirdiği ve bunun için Rusya yönetiminin Gürcü ve Abhaz halkları karşısında sorumluluk taşıdığı" ve "Gürcistan'da anayasal düzenin sağlanması ve ordu birliklerinin Abhazya'dan çekilmesi gerektiği" konusunda talepler de yer almıştır.[54] Bu konuda, o dönemde Çeçenistan'a sığınan ve toplantıya katılan Gürcistan'ın devrik Cumhurbaşkanı Zviad Gamsahurdiya'nın etkisi olmuştur. Gamsahurdiya'nın yanı sıra, toplantıda Çeçenistan Devlet Başkanı Cohar Dudayev ve Azerbaycan Devlet Başkanı Müşaviri Arif Hacıyev de iştirak etmiştir. Toplantı sonunda, bütün tarafların çıkarlarını ihtiva edecek "Kafkas Evi"nin kurulması için çalışmalar yapacak "Yuvarlak Masa"nın oluşturulması kararını da açıklayan sonuç bildirgesi kabul edilmiştir.

27 Eylül 1992'de Dudayev'in himayesinde *"Kafkas Evi" Uluslararası Forumu (KEUF)* oluşturulmuştur. KEUF, Kafkasya halklarının birleşmesini sağlayacak program ve çalışma mekanizmasını (sürekli faaliyette bulunacak "Kafkas Evi" Forumu, bunun yanında KEUF kapsamında faaliyet gösterecek Yüksek Dini Konsey, sosyo-politik, kültürel birlikler ve ilgili devlet ve hükümet organları), uluslararası hukuk belgeleri,

[54] Rafik Aliyev, **a.g.m.**

bağımsız Kafkasya cumhuriyetleri anayasaları, KEUF kararları esas alınmakla uyulması gereken yasal ve hukuki altyapıyı ve Kafkasya'nın bütünlüğü yolunda takip edilecek politika önerilerini işleyip hazırlamıştır. KEUF katılımcıları tarafından yayınlanan deklarasyonda, forumun benimsenen Tüzük ve Programının, kendilerinin amaç ve politikalarının tek stratejik çerçevesi olduğu belirtilmiştir. Deklarasyonda ayrıca, Danışma Merkezi, Yüksek Dini Konsey, Güvenlik Konseyi ve Kafkasya Sosyo-Politik Güçler Birliği'nin devletler (uluslar) arasındaki ilişkileri ve Kafkasya politikasının uygulanmasının kontrolünü oluşturdukları, kararların uygulanmasının ise "Kafkas Evi" Yürütme Bürosu tarafından gerçekleştirileceği ifade edilmiştir.[55]

Bu oluşumlarla Çeçenistan, Azerbaycan ve Gürcistan üçlü ittifaklar geliştirerek, bağımsızlık yolundaki kopuklukları gidermeğe çalışmışlardır. Böyle bir üçgenin, Kafkasya genelindeki ekonomik ve politik kurumların Avrupa'dakilere benzer şekilde gelişimine zemin oluşturacağı öngörülmüştür.[56]

Program çerçevesinde çalışmalarını sürdüren KEUF aktif faaliyetlerini 1994 sonunda başlayan Birinci Çeçen-Rus savaşına kadar sürdürmüştür. Rusya'nın bölgedeki egemenlğini sağlama çabalarına karşı olan AHC yönetimindeki Azerbaycan'la bağımsızlık yanlısı Dudayev yönetimindeki Çeçenistan Kafkasya halklarını Rusya'ya karşı bir araya getirecek Kafkas Evi Projesinin gerçekleştirilmesi ve Gürcistan ve Ermenistan'ın burada yer alması için çaba göstermiştir. Fakat bu çabalar netice itibariyla sonuçsuz kalmıştır.[57]

Hem Ekim 1917'de belirlenen Musavat Partisi Programında, hem de 1991'de bağımsızlığın ardından bunun devamı niteliğinde yazılan Müsavat Partisi Programında

[55] Rafik Aliyev, **a.g.m**.
[56] V.A. Tişkov ve E.İ. Filippova, **Eski Sovyet Ülkelerinde Etnik İlişkiler ve Sorunlar (Kuzey Kafkasya)**, ASAM Yayınları, Ankara 2001, s. 80.
[57] Gefersoy, **a.g.m**, s.16

"Kafkas Evi" düşüncesi, Azerbaycan'ın jeopolitik çıkarlarının, dış politikasının ve milli güvenliğinin üç başlıca hedefinden biri olarak gösterilmiştir.[58]

Burada yanıt aranması gereken temel sorulardan bir tanesi, yaklaşık 90 yıl aradan sonra "Kafkas Evi" fikrine bölgenin bağımsızlığı, istikrarı, kalkınması ve refahlı geleceği amacını hedef alan, değişen dünya düzeni kriterlerine uygun nasıl bir fonksiyon yüklenile bileceğidir.

2. Kafkasya İstikrar Paktı Önerileri

SSCB'nin ortadan kalkmasının ardından küresel güçlerin ve bölgesel aktörlerin Güney Kafkasya'da kendi menfaatleri doğrultusunda politikalarını uygulama girişimleri karşılıklı bir rekabet ortamı yarattı ki, bu da peşinden bir istikrarsızlık havası getirdi. Bunun en bariz örnekleri Kafkasya bölgesinde kendini gösterdi. Bir tarafta ihtilaflar, çatışmalar, savaşlar, diğer tarafta barış, istikrar, işbirliği girişimleri ve önerileri. Bütün bunları değişik bakış açılarından - diplomasinin alışılmış taktiklerinden biri veya sorunlardan kurtuluş şansı, iyi niyet örneği, yada rekabet ve mücadelenin hümanist kılığa girmiş şekli olarak tanımlamak mümkündür. Fakat yaşanan süreçler değişik boyutları ile değerlendirmeye tabi tutulduğunda, bunun sadece bir bakış açısı ile izahının zor olduğu görülmektedir.

Gürcistan, Kafkasya'da barışın ve istikrarın tesisi ve bu amaçla istikrar paktı oluşturulması konusunda aktif bir tutum sergilemiştir. Devlet Başkanı Eduard Şevardnadze 1992-1993 yıllarında önce "Ortak Kafkas Evi", daha sonra "Barış İçinde Kafkasya İçin" sloganı ile çeşitli ortamlarda defalarca bölgesel işbirliği girişimlerinde bulunmuştur. Diğer taraftan Türkiye'nin önerdiği "Kafkasya İstikrar Paktı"nın Tiflis'te beyan edilmesi, Gürcistan'ın bu konudaki hassasiyet ve ilgisinin bir göstergesi olmuştur.

[58] Nesiman Yakuplu, **Müsavat Partiyasının Sorğu Kitabı**, Bakü 1998, s. 8.

Azerbaycan, 18-19 Kasım 1999'da İstanbul'da gerçekleştirilen AGİT Zirvesi'nde "XXI. yüzyıla çatışma ve gerginliklerden arınmış, kendi barış ve işbirliği paktını geliştirmiş, yabancı unsurların müdahalelerinden kurtulmuş bir Kafkasya" isteği ile "Güney Kafkasya Güvenlik Paktı" önerisinde bulundu. Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev, bölgede yabancı askeri gücün varlığını sona erdirmeyi, ayrılıkçılık, terörizm, etnik temizlik gibi eğilimleri engellemeyi ve ekonomik işbirliğini sağlamayı amaç edinen pakt oluşturulması ihtiyacını vurguladı. Azerbaycan'ın bu önerisinin diğer pakt düşünceleri ile farkının önemli bir özelliği, İran'ı dışarıda bırakması, Batı devletlerine ve Türkiye'ye öncelik vermesi olmuştur. Azerbaycan'ın ister nüfusu ve yüzölçümü, isterse de imkan ve potansiyeli bakımından Güney Kafkasya'nın öncül ülkesi olduğu göz önünde bulundurulduğunda, Bakü'nün bu konuda daha aktif ve üretken politika izlemesi gerektiği sonucuna varılıyor. Topraklarının bir bölümünün Ermenistan işgaline uğraması da bunu zorunlu kılan diğer bir faktördür. Fakat daha da önemlisi, "Kafkas Evi" başlığı altında incelediğimiz tarihte Kafkasya Birliği örneklerinde de görüldüğü gibi, çoğu defa bu düşüncelerin ideologluğunu yapmış, faaliyetlerin başını çekmiş, liderliğini üstlenmiş Azerbaycan'ın bugün birkaç teklif ile yetinmesi Azerbaycan'ın konumu ve geçmişi açısından çelişki oluşturmaktadır diyebiliriz.

Gürcistan ve Azerbaycan'ın bu konuda ortak girişimlerinin de kaydedilmesi gerekiyor. 8 Mart 1996'da Azerbaycan Cumhurbaşkanı H. Aliyev'in Gürcistan'ı ziyareti zamanı Azerbaycan ve Gürcistan "Kafkasya'da Barış, İstikrar ve Güvenlik Deklarasyonu"nu yayınladılar. Kafkas Evi'nin insan hak ve özgürlüklerine saygı temelinde kurulması gereğinin altının çizildiği deklarasyonda, Kafkasya halklarının ve milletlerinin kendilerinde güç bularak anlaşmaya varmaları, uluslararası kabul gören sınırlar ve toprak bütünlüğü prensipleri çerçevesinde egemen devletlerini kurmaları gereği açıklanmıştır.[59]

[59] R.F. Mamedov, "Kavkazskiy Variant Obşego Doma: Ot İdei Do Normativnogo Zakrepleniya", **"Qafqaz: Tarix, Müasirlik ve Geosiyasi Perspektivler" Konulu Uluslararası Konferansın Bildirileri**, Elm Yayınları, Bakü 1998, s. 11.

Gürcistan ve Azerbaycan'ın bu girişimlerinden pek hoşnut olduğu sayılmayan Rusya Federasyonu, "Yakın Çevre" politikasının en hassas halkasını oluşturan ve SSCB'nin dağılması ile post-emperyal gerileme süreci içerisine girdiği Kafkasya'da rakiplerine inisiyatifi kaptırmamak amacıyla kendi çıkarları doğrultusunda öneriler geliştirmiştir.

3 Haziran 1996'da Kislovodsk'da biraraya gelen Güney Kafkasya liderleri ve Kuzey Kafkasya bölgeleri yöneticileri toplantısında Rusya, Çeçen delegasyonunun ortaya attığı Kafkasya'da AGİT benzeri fonksiyon taşıyacak uluslararası bir güvenlik ve işbirliği mekanizması kurulması teklifini desteklediğini beyan etmiştir. Burada teklifin öneminin ilanından ziyade, Rusya öncülüğünde biraraya gelen Kafkasya liderlerinin karar alması mesajı verilmek istenmiştir. 31 Mayıs 1997'de Kislovodsk'ta yine bir araya gelen Kafkasya liderleri "Kafkas Evi" ve perspektifleri üzerinde fikir mübadelesinde bulunmuş, bu konudaki arzu ve temenniler toplantı sonucu yayınlanan bildiride yerini almıştır. Kislovodsk Süreci de denilen bu girişimi hayata geçirmek belki de mümkün olabilirdi. Fakat Rusya'nın bölgede eşit statülü devlet olma yerine hegemon devlet olma iddiasında ısrar etmesi bunu engellemiştir. Aynı dönemde (1994-1996 yıllarında) Ermenistan'a 1 milyar dolar değerinde yasal olmayan yollardan silah ve mühimmat verilmesi gibi örnekler Rusya'nın söyleminin politikasıyla çelişki içerisinde bulunduğunu ortaya koymuştur. Dolayısıyla, sözkonusu inisiyatif sonuç getirmemiştir.

Rusya, Kafkasya'da olası işbirliğinin BDT çerçevesinde ve kendi liderliğinde geliştirilmesinden yana olmuştur. Rusya'nın Kafkasya politikasının 14 Ocak 2000'de kabul edilen Ulusal Güvenlik Doktrini ile yeni boyut kazandığı ve II. Çeçenistan Savaşı'nın etkisinin yaşandığı bir dönemde - 24-25 Ocak 2000 tarihlerinde Moskova'da yapılan BDT Zirvesi'nde sergilenen tavırlar ve alınan kararlar da bunu doğrular niteliktedir. Bu toplantıda "Kafkasya Güvenlik Paktı" niyet protokolü imzalanması isteği Azerbaycan ve Gürcistan'ın sıcak bakmaması nedeniyle gerçekleşememiştir.

Geliştirilen istikrar ve işbirliği paktları, Moskova tarafından üretilen ve hızla uygulamaya sokulmaya çalışılan "Kafkasya Dörtlüsü" ve "1+3" (Rusya Federasyonu + Gürcistan, Ermenistan, Azerbaycan) kısaltmalarıyla gündeme gelen işbirliği modeli de Rusya'nın Kafkasya'da işbirliği arayışlarını BDT sınırları içinde tutmak istemesinin açık bir göstergesi olmuştur.[60] "1+3" devletleri 20 Haziran 2000'de Moskova'da bir araya gelmiş ve oluşumun geleceği müzakere edilmiştir.

Türkiye'nin önerisi (biraz geç kalmış sayılsa da) 2000 yılında ortaya konmuştur. Türkiye'nin 9. Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel, 16 Ocak 2000 tarihinde Gürcistan'a düzenlediği resmi ziyaret zamanı "Kafkasya İçin İstikrar Paktı" önerisini gündeme getirmiştir. AGİT şemsiyesi altında hayata geçirilmesi öngörülen istikrar paktının önem ve gerekçeleri Demirel tarafından ABD, AB ve bölge devletleri yetkililerine gönderilen mektupla anlatılmış ve kendilerinden bu konuda destek istenmiştir. Azerbaycan'ın ve Gürcistan'ın önerileri ile bir çok hususta paralellik taşıyan KİP düşüncesi ilgiyle karşılanmış, Rusya ile Ermenistan da dahil bölge ve batı devletlerinden destek görmüştür. Demirel'in bu girişiminin ardından 28-30 Haziran 2000 tarihlerinde Kars Belediyesi'nin organizasyonunda *"Kafkasya İstikrar Paktına Doğru Kars Kent Kurultayı"* gerçekleştirilmiştir. Kurultayda bölgesel işbirliği önerilerinin yanı sıra Türkiye-Ermenistan sınırının açılması, Türk-Ermeni diyalogunun kurulması gibi konular da müzakere edilmiştir. Ancak, Türkiye'nin öneri sonrasında bu inisiyatifin devamını sağlayıcı yada destekleyici somut adımlar atmadığı görülmektedir. Bu da önerinin hayata geçme olasılığını olumsuz yönde etkilemiştir.

Ermenistan'ın üç Güney Kafkasya Cumhuriyeti ile bölge devletleri Rusya, Türkiye ve İran'ı kapsayan **"Bölgesel Güvenlik ve İşbirliği Paktı"** başlıklı ilk teklifi önce Dışişleri Bakanı V. Oskanyan'ın 15 Mart 1999'da Londra'daki The Royal Institute of International Affairs'da yaptığı konuşma sırasında, ardından da Cumhurbaşkanı R.

[60] Hasan Kanbolat ve Gökçen Ekici, "21. Yüzyıl Başında Kafkasya'da İşbirliği Arayışları ve Ekonomik Boyutları", **Jeoekonomi Dergisi**, Sayı 2-3, Ankara 2000, s. 35.

Koçaryan'ın Kasım 1999'da AGİT Fransız Eşbaşkanı Jean Jague Gueard ile görüşmesinde dile getirilmiştir. Öneri AGİT İstanbul Zirvesi'nde de yinelenmiştir. Ermenilerin, bölgesel güvenlik sisteminin kurulması ve buna paralel olarak bu sistemin genel Avrupa güvenlik sistemi ile uyumlu hale getirilmesi ihtiyacını vurgulayan ikinci istikrar paktı önerisi, Koçaryan'ın 30 Mayıs 2000'de Gürcistan'a yaptığı ziyaret esnasında gündeme getirilmiştir. Ermenistan lideri, Ocak 2000'de Kafkasya G 8'i de denilen, "3+3+2 Modeli"ni (3 Güney Kafkasya Cumhuriyeti + 3 bölgesel aktör Rusya, Türkiye, İran + iki küresel güç AB, ABD) ortaya atmıştır.[61] Birinci öneri küresel aktörleri içinde barındırmaması, dolayısıyla batıyı dışlaması ve Rusya ile İran'a öncelik tanıması nedeniyle hem bölge devletleri, hem de ABD ve AB tarafından pek kabul görmemiştir. İkinci önerinin daha makul yanları olmasına rağmen, Ermenistan'ın yayılmacı politika izlemesi ve komşu Azerbaycan topraklarının %20'sini işgal etmesi durumundan kaynaklanan işgalci imaj ve kimliği, hem bölgede, hem de uluslararası kamuoyunda bu önerinin samimiyet ve ciddiyetini kuşku altına almıştır. Bu da önerinin başarısızlığına ve dikkate alınmamasına sebebiyet vermiştir. Bu öneriyi ortaya atmakla Ermenistan, yine bölgedeki uzlaşmaz ve düşmanca politikaları nedeniyle izole edilmiş konumundan kurtulmayı ve dışarıda bırakıldığı uluslararası işbirliği program ve projelerine katılmayı amaçlamıştır.

Güney Kafkasya cumhuriyetlerinin yanısıra, bugünkü durumu itibariyle Rusya'nın bir parçası olan ve her hangi dış ekonomik ve politik yetkiye sahip bulunmayan Kuzey Kafkasya'daki federe devletlerden de bu konuda öneri ve girişimler gelmiştir. Çeçenistan Cumhurbaşkanı A. Mashadov'un 1998'de "Kafkasya Ortak Pazarı" teklifi, İnguşistan Devlet Başkanı R. Auşev'in bölgedeki çatışmalara çözüm getirilmesi için Mart 2000'de Putin'e yaptığı çağrı ve Kuzey Osetya Cumhurbaşkanı Dzasohov'un bölgede istikrar ve işbirliği önerisi bunun birer örnekleridir.

---

[61] Sergiu Celac vd., **A Stability Pact for the Caucasus. A consultative document of the CEPS task force for the Caucasus // CEPS**, Working document No:145, May 2000

Bölgeye yönelik en kapsamlı istikrar paktı önerisi Avrupa'dan gelmiştir. Avrupa Politika Çalışmaları Merkezi (Center for European Policy Studies) Kafkasya Çalışma Grubu[62] 2000 yılı başında Michael Emerson ve Sergiu Celac başkanlığında "Kafkasya İçin İstikrar Paktı" başlığı ile bir öneri paketi hazırlamıştır.[63] Öneri, AB'nin her hangi bir resmi organının imzasını taşımasa da, inisiyatifin gelişim sürecine, paketi hazırlayan kurum ile uzmanların konumlarına ve tekliflere resmi çevrelerin verdiği reaksiyonlara bakıldığında, buradaki bakış açılarının AB'nin bölge vizyonu ile üst üste düştüğünü söylemek mümkündür.

Danışma nitelikli belge, "bir Güney Kafkasya Topluluğu, Rusya-AB-ABD Güney Kanadı İşbirliği ve Geliştirilmiş Karadeniz-Kafkas-Hazar işbirliği çerçevesinde oluşturulacak ve tüm bölgeyi kapsayacak" yeni boyutlu çözüm önerilerini içermektedir.

Brüksel'de hazırlanan öneri paketi, etnik çatışmaların çözümü ve heterojen yapıdaki bölgenin yönetiminde kullanılacak mekanizmalar konusunda Avrupa tecrübesinden yararlanma hususlarına özellikle değinmiştir. Paket, diğer ülkelerin ortaya attığı önerilerin bir çoğundan bölgenin spesifik özelliklerini göz önünde bulundurması ve tarafsız, ayrıca kapsamlı olması itibariyle daha dikkate değerdir. Fakat buradaki öneriler arasında bazen bölge gerçeklerine ters düşen, isabetsiz teşhis ve yorumlara da rastlanmaktadır. Örneğin, "Güney Kafkasya'da Bölgesel Bütünleşme" alt başlığı altında Azerbaycan'da önemli bir "Lezgi Sorunu" olduğu iddia edilmektedir. Daha da ilginç tarafı bu "sorunun" Abhazya, Dağlık Karabağ gibi sorunlarla aynı başlık altında yer almasıdır. Bağımsızlığın ilk yıllarında Azerbaycan'a baskı amacıyla suni şekilde ortaya çıkan/çıkartılan Rusya kaynaklı bazı ayrılıkçı grupların daha sonra önlenilen illegal faaliyetleri dışında Azerbaycan'ın kuzeyinde bulunan Lezgi etnik grubu ile ciddi bir ihtilaftan bahsetmek pek isabetli teşhis sayılmaz. Böyle bir sorunun var olmadığı bir

[62] Kafkasya Çalışma Grubu, 28 Ocak 2000'de Brüksel'de AGİT Ulusal Azınlıklar Yüksek Temsilcisi Max Van der Stoel'in önerisine üzerine CEPS tarafından düzenlenen bir konferans sonucu oluşturulmuştur.
[63] Sergiu Celac vd., **a.g.m.**

durumda uzmanların "anayasal hakların belirtilmesinden" ve "kültürel özerklik statüsü tanınmasından" bahsetmeleri, Azerbaycan'da azınlıklara tanınmış olan haklarla ve genel olarak bu konudaki realiteyle büyük ölçüde çelişmektedir.

Kafkasya'da istikrar paktlarının gündeme getirildiği 4 Temmuz 2000'de Berlin'de yapılan konferansta konuşan Almanya Dışişleri Bakanı Joschka Fischer KİP'i desteklediğini belirtmiştir. 27 Temmuz 2000'de Şevardnadze ile Londra'da görüşen İngiltere Başbakanı Tony Blair de pakta desteğini ifade etmiştir.

Son dönemlerde Avrupa'da bir çok istikrar paktı önerisi hazırlanmıştır. Bunlardan Barents, Baltık, Karadeniz, Akdeniz ve çevresi, Güney-Doğu Balkanlar, Merkezi Avrupa alt-bölgelerini (subregion) kapsayan istikrar ve işbirliği inisiyatiflerini örnek göstere biliriz. CEPS tarafından yapılan bu çalışma Kafkasya bölgesine yönelik hazırlanan şimdiye kadarki en kapsamlı ve detaylı öneri olmuştur.

1999 yazında ABD Dışişleri Bakanlığı da "Kafkasya İşbirliği Forumu" önerisinde bulunmuştur. Bu öneri, üç Güney Kafkasya cumhuriyeti'nin ABD, AB ve uluslararası finans kuruluşlarının desteği ile ekonomi, çevre, eğitim, enerji ve bilim konularında işbirliği geliştirmesini öngörmekteydi.[64]

Bölge içinden ve dışından olan devletlerin istikrarın sağlanması ve işbirliğinin geliştirilmesi amacıyla önerdikleri resmi nitelikli bu model ve mekanizmalar yanında, çeşitli bilim kuruluşları, uzmanlar, akademisyenler tarafından bireysel olarak geliştirilen düşünceler de mevcuttur. Bu düşünce ve önerilere *Kafkasya Parlamentosu* (İskandinavya Birliği[65] ve ABD Kongre'si örnek alınarak)*, Kafkasya AGİT'i, Kafkasya İşbirliği Konseyi, Kafkasya Ortak Pazarı, Kafkasya Topluluğu, Kafkasya Federasyonu*

[64] Michael Emerson, "Podxodı k Stabilizatsii na Kavkaze", http://poli.vub.ac.be/publi/crs/rus/Vol5/EmersonNEWRUS.htm#No31

[65] Bilindiği gibi, İskandinav Birliği 9 ayrı statülü birimden oluşmaktadır. Bunların 5'i bağımsız devlet (İsveç, Norveç, Danimarka, Finlanda, İzlanda), 1'i yarı-bağımsız devlet (Grönlanda), bir kısmı Danimarka'da (Farer), diğer kısmı Finlanda'da (Aland) bulunan 2 takımada ve üç ülkeyi (İsveç, Norveç, Finlanda) kapsayan bir halk (Sami))

ya da Konfederasyonu[66]*, Kafkasya Barış Gücü*[67] vd. örnek gösterile bilir. Bu düşünce ve öneriler çeşitli uluslararası platformlarda gündeme gelmiş ve müzakere edilmiştir. Genel bir değerlendirmeye tabi tutulduğunda bu düşünce ve önerilerin üç esas yaklaşımla değerlendirildiği görülmektedir :

- *Siyasal Yaklaşım;* Düşüncelerini siyasal boyutu esas alarak geliştirenler, Kafkasya halklarının ve devletlerinin öncelikli olarak siyasal diyalog ve işbirliği mekanizması geliştirmesi gerektiğini savunmaktadırlar. Bölge içi entegrasyonun öncelikle siyasal temel üzerinde kurulması şartını ileri süren bu grup mensuplarını, "Kafkasya Kafkasyalılarındır" düşüncesinden hareketle bölge sorunlarının yabancı güçlerin müdahalesine fazla olanak tanınmadan kendi aralarında çözülmesi gerektiğini savunanlar ile dış dünyaya daha açık, meselelerin çözümünü gerektiğinde bölgesel ve küresel aktörler ile birlikte hareket etmeden yana olanlar olarak iki gruba ayırmak mümkündür..

- *Ekonomik Yaklaşım;* Konuya ekonomik açıdan yaklaşanlar, Kafkasya birliğinin ekonomik zeminde geliştirilmesini uygun görmektedir. Ekonomik işbirliğini ön planda tutan ve sosyo-ekonomik sorunların çözümüne yönelik bir işbirliği mekanizmasının bölge kalkınmasında ve halkların refah düzeyinin artırılmasında önemli rol oynayacağını, bunun da Kafkasya halkları için en uygun bütünleşme aracı olduğu görüşünden yola çıkmaktadırlar. Bu görüşe göre, ekonomik işbirliği modeli örnek alınırsa bölgesel güçlerin kuşku ve tepkisi de çekilmemiş, ayrıca ABD, AB gibi küresel güçlerin de desteği alınmış olacaktır. (Bu görüş taraftarları için en sağlam dayanak noktası AB'dir. Avrupa'da birlik ve bütünlük mekanizmaları ekonomik temel üzerine

---

[66] Benzer bir öneri, 1917'de Gürcü Menşevik lider İ. Tsereteli tarafından yapılmıştı. Tsereteli, Kafkasya'nın tarihsel ve ekonomik bütünlüğü düşüncesinden yola çıkarak, bölgenin güvenlik sorunlarının bölge halklarının kantonlara ayrıldığı bir Kafkasya Cumhuriyeti - "Kafkasya İsviçresi" şeklinde bir oluşuma gidilerek çözüle bileceği düşüncesini ileri sürmüştü: D. Malışeva,"Problemı Bezopasnosti Yuga Rossii: Problemı Formirovaniya Obşekavkazskoy Sistemı Bezopasnosti", **Mirovaya Ekonomika i Mejdunarodnıe Otnoşeniya**, No. 2, 2001, s. 33.

[67] Johan Galtung, "Nekotorıe Nablyudeniya Na Kavkaze", **Kafkasya Barış**, **Demokrasi ve Gelişim Enstitüsünde (Tiflis) Sunulan Bildiri**; http://poli.vub.ac.be/publi/crs/rus/R02-001.html

oturtulduktan ve bu temel üzerinde on yıllar boyunca entegrasyon aşaması geçildikten sonra siyasal birliğe gidilmiştir ki, bu da bu görüş savunucularının tezleri ile örtüşmekte ve iyi bir referans teşkil etmektedir.)

- *Kültürel Yaklaşım;* Kültürel vizyon sahipleri bölgede barışın sağlanması, ortadaki sorunların aradan kaldırılması ve geliştirilecek birlik modeli için kültürel faktörü en uygun işbirliği zemini olarak görmektedir. Böylece, Rusya'nın bir parçası olması ve her hangi dış ekonomik ve politik yetkiye sahip olmaması nedeniyle olası siyasal birlikte tamamen, ekonomik birlikte de kısmen dışarıda kala bilecek olan Kuzey Kafkasya ile Güney Kafkasya'nın da bütünleşmesi minimum engelle karşılaşacaktır. Bu görüş temsilcilerinin fikrince, kültürel diyalog bölge realitesi göz önünde bulundurulduğunda birlikteliği sağlayacak en uygun araçtır.

Kafkasya İstikrar Paktı'nın gerçekleştirilmesi, başarılı ve kalıcı kılınması için aşağıdaki şartların yerine getirilmesi faydalı olacaktır:

- Bölgedeki etnik çatışmaların ve savaşların tamamen ortadan kaldırılması gerekiyor. Bu barış ve istikrarın sağlana bilmesinin temel şartlarının başında gelmektedir. Karabağ, Abhazya, Çeçenistan (Güneye etkisi itibariyle) gibi dondurulmuş ve belirsiz durumda bırakılmış sorunlar çözülmediği sürece, Osetya, Cavaheti, Acaristan gibi her an ateşlenmeye hazır ihtilaflar önlenemediği müddetçe bölgesel istikrar ve işbirliği önerileri söylemde kalmaya devam edecektir;

- Çatışmaların çözümünde askeri araçlarla beraber ekonomik, siyasal, kültürel vs. araçlardan da istifade edilmelidir. En azından çatışma ve savaşın doğası gereği başta getirilen askeri çözümler öncelikle ekonomik olmak üzere diğer araçlarla desteklenmeli ve bu araçlar zamanla yer değiştirmelidir;

- Toplumların bilinç altındaki düşmanlık imgeleri ve sosyo-psikolojik önyargılar ortadan kaldırılmalıdır;

- Bölgesel güvenliğin sağlanması için güçlü devletlerin varlığı. İstikrar ve güvenlik ancak güçlü devletlerle mümkündür. Zayıf devletler barışın korunmasında, çatışmaların engellenmesinde, gelişmeyi sağlayacak düzenin kurulmasında aciz kalmaktadırlar. Güç ve gücün doğurduğu caydırıcılık bir güç dengesinin kurulmasına getirip çıkarmaktadır ki, bu da barışın korunmasında önemli faktörlerden bir tanesidir. Güney Kafkasya'daki istikrarsızlığın temel nedenlerinden bir tanesi buradaki devletlerin zayıf olmalarıdır. Meşru, demokratik ve hukukun üstünlüğünü düstur edinmiş devletlerin bölgede söz sahibi olmaları gereklidir;

- Kafkasya'da hayata geçirilecek her hangi bir istikrar ve işbirliği planının ABD, AB gibi küresel ve Rusya, Türkiye, İran gibi bölgesel aktörlerin yaşamsal çıkarlarını sarsacak içerik taşımamasına ve mümkün olduğunca minimum düzeyde dışlanmalarına dikkat edilmelidir. Doğal olarak güç odaklarının hepsinin çıkarlarını uyuşturmak mümkün değildir, fakat bölge dengelerinin hassasiyetini göz önünde bulundurarak bunları asgariye indirmek mümkündür. Ayırıcı yanlardan çok birleştirici yanlar esas alınmalıdır;

- Bölgeye yönelik ekonomi, politika, güvenlik ve devlet kuruculuğu çalışmaları karşılıklı anlayışa dayalı olarak paralel ve eşgüdüm içinde yürütülmelidir;

- Bölgede barış ve istikrarın hakim kılınması ardından (BM, AGİT, Avrupa Birliği, Avrupa Konseyi, Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası, Dünya Bankası vs. gibi) uluslararası kuruluşların uyum içinde çalışması için ortam oluşturulmalıdır. *Zor Güvenlik Politikaları'nın (Hard Security Problems)* oluşumu bu durumla yakından ilgilidir. Güvenlik yalnızca askeri anlamı ile algılanmamalıdır. Güvenliğin siyasal, ekonomik, bilgi, çevre vs. boyutları da burada göz önünde bulundurulmalıdır.

Gerçekçiler için siyaset mümkün olanın sanatıdır. Ütopik kurtuluş varsayımları pek geçerli görülmemektedir. İdealistler içinse siyaset yaratılması mümkün olan bir düzenin yaratılmasıdır. Gelecek konusundaki görüşler bu iki hat üzerinde gelip

gidecektir. Uluslararası düzensizlik olduğu kadar yeteri kadar düzen olması şimdilik bir teselli olmaktadır.[68]

3. Avrupa Birliği Boyutu

Kafkasya'daki barış, istikrar, işbirliği ve gelişmeyi sağlayıcı çalışmalarda AB faktörünün önemi nedir ve bu alanda AB'nin katkısı neler ola bilir?

Her şeyden önce AB, günümüzde bölgesel entegrasyonu gerçekleştirmede büyük ölçüde başarı sağlamış bir yapıdır. Güney Kafkasya ülkelerinin kendi bölgeleri için öngördükleri sistem ve mekanizmalar için AB modelinden ve tecrübesinden maksimum yararlanmaları gerekir. Bu konuda elbette ki, Kafkasya dinamikleri ve realitesi ile uyuşmayan hususlar da ortaya çıkacaktır. Bu engel teşkil eden hususlar, bugün Avrupa'da nasıl bir *Euro-realistic* bakış açısı oluşturulmuş ise, Kafkasya'nın da gerçek ve önceliklerini belirleyen böyle bir bakış açısı yaratılarak bu unsurlardan yan geçilmesi yada bunların yerel şartlara uyarlanması şeklinde aşıla bilir. Fakat genel olarak değerlendirildiğinde, Güney Kafkasya'nın AB'den faydalanacağı bir çok konunun olduğu görülmektedir. Bu nedenle, kısa vadeli istikrar ve barış girişimlerinde ve uzun vadeli bölgesel birlik çalışmalarında bölge devletlerinin bu konulardan yararlanması gerekir.

Ayrıca, AB bugünkü dünya siyaset sahnesinde sayılı güç odaklarından birisidir. Güney Kafkasya devletleri, bağımsızlıklarının pekiştirilmesinde, siyasal istikrarın sağlanmasında, ekonomik gelişimin gerçekleştirilmesinde ve daha bir çok konularda bu küresel gücün yardım ve katkılarını ala bilir ve almalıdır. AB, bu çerçevede yardım programları geliştirmek ve gerçekleştirmek suretiyle Kafkasya'da barışın tahsisine,

[68] Hasan Köni, "Soğuk Savaş ve Sonuçları", **Avrasya Dosyası (Avrupa Birliği Özel)**, Cilt 5, Sayı 4, 1999, Ankara, s. 88.

bölgenin ekonomik kalkınmasına ve Avrupa'ya entegrasyonuna önemli ölçüde katkıda bulunabilir.

Birliğin bölge ülkeleri ile ilişkilerini düzenlediği Partnerlik ve İşbirliği Anlaşmaları ve bölgeye yönelik geliştirilen TACIS, TRACECA, INOGATE gibi program ve projeler bölgede istikrarın sağlanması ve Güney Kafkasya ülkelerinin hem kendi aralarında, hem de AB ile işbirliğinin geliştirilmesinde çok önemli enstrümanlardır. Nitekim, Avrupa Komisyonu'nun Partnerlik ve İşbirliği Anlaşmaları çerçevesinde Güney Kafkasya ülkeleri ile yürütülen ilişkiler konusunda hazırladığı 7 Haziran 1999 tarihli raporda, Kafkasya bölgesindeki çatışmaların çözümü ve istikrarın sağlanması AB ile işbirliği ve yardımlaşma çerçevesinde değerlendirilmiştir. Bunun devamı olarak, 22 Haziran 1999'da Lüksemburg'da yapılan AB-Ermenistan-Azerbaycan-Gürcistan Zirvesi sonuç bildirgesinde, bölgedeki çatışmaların "üç Güney Kafkasya ülkesinin ekonomik ve politik gelişimini engellediği" ve "AB yardımının etkinliğinin bölgedeki barış sürecinin gelişimine bağlı olduğu" da vurgulanmıştır.[69]

AB'nin, üç Güney Kafkasya cumhuriyetinin Birliğe üye kabul edilmesi için bölgede istikrar ve işbirliğini gerçekleştirmelerini şart olarak ileri sürmesi, AB üyeliğini dış politika önceliklerinden biri olarak benimsemiş bölge ülkelerinin bu konuda daha özverili çalışmalar gerçekleştirmelerine katkıda bulunacaktır.

Kafkasya'da istikrarın sağlanmasının etki ve sonuçları yalnız bu bölge ile sınırlı kalmayacak, bu kendini hem Avrupa'da, hem de bütün Avrasya coğrafyasında gösterecektir.

[69] EU Commission, "The European Union's Relations with the South Caucasus, Under the Partnership and Cooperation Agreements", **(COM(1999)272 Final)**, 7 June 1999.

II. BÖLÜM

AB'NİN GÜNEY KAFKASYA DEVLETLERİNE YÖNELİK POLİTİKASININ HUKUKİ-SİYASİ ALT YAPISI

A. Avrupa Birliği Güney Kafkasya Cumhuriyetleri İlişkilerinin Kuruluş ve Gelişim Süreci, Gelecek Perspektifleri

1. İlişkilerin Kurulması ve Gelişimi

AB ile SSCB'den ayrılan Yeni Bağımsız Devletler arasındaki ilişkiler ilk yıllarda AB ile SSCB'nin 1989'da imzaladığı Ticaret ve İşbirliği Anlaşması esasında sürdürülmüştür.[1] SSCB'nin resmen dağılmasının hemen ardından Avrupa Topluluğu 31 Aralık 1991'de Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan'ı bağımsız ve egemen devletler olarak tanımıştır.

16 Aralık 1991 tarihinde yapılan AB üyesi ülkelerin Dışişleri Bakanları toplantısı sonucu ortaya çıkan *"Doğu Avrupa ve Sovyetler Birliği'ndeki Yeni Cumhuriyetlerin Tanınması Prensipleri"* başlıklı belgede, eski SSCB ülkelerinin AB'nin temel ilkelerini ve eski SSCB ile AB arasında akdedilen anlaşmaların ilgili hükümlerini kabul etmeleri gerekliliği açıklanmıştır. Burada gösterilen şartlar sırasında Avrupa Konvansiyonel Kuvvetler Anlaşması'na (AKKA) uyulması, SSCB'den kalma nükleer silahlara etkin kontrolün ve sınırlandırmanın getirilmesi, ayrıca insan haklarına, azınlık haklarına saygı gösterilmesi vs. gibi hususlar vurgulanmıştır. Yeni bağımsız devletler de, AB'nin hassasiyet gösterdiği şartlara saygıyla yaklaşacaklarını ve uyum göstereceklerini resmen açıklamışlardır.

[1] Irina Komissina, The Transcaucasian Republics and the European Union: Integration Prospects, http://www.ca-c.org/journal/eng-01-2001/10.komise.shtml

Avrupa Konseyi, 1994 Mart'ından itibaren Yeni Bağımsız Devletler'i yakından tanımak ve gelecekteki ilişkileri anlaşma esasında yürütebilmek amacıyla bu ülkelere diferansiyel girişimi esas alan politikasını oluşturmaya başladı. AB Konseyi, Dağlık Karabağ sorunu ile ilgili olarak Azerbaycan ve Ermenistan arasında imzalanan ateşkes anlaşmasını memnuniyetle karşılayarak, Güney Kafkasya cumhuriyetleri ile görüşmelere başlama kararı aldı. Akabinde, AB Komisyonu çatışan taraflarla karşılıklı Ortaklık ve İşbirliği Anlaşmaları imzalamak için hazırlıklara başladı. AB'nin bu somut girişimi hem bölgedeki politik gergin durumun normale dönmesine, hem de bölgeye yönelik geliştirmeye başladığı politikaya önemli mesafe kazandırmış oldu.[2]

AB'nin Güney Kafkasya'ya yönelik ilk girişimleri geliştirilen ekonomik programlarla olmuştur. 14-15 Aralık 1990'da Roma'da yapılan Zirve Toplantısında eski Sovyet Cumhuriyetlerinin ekonomik ve siyasal alanlarda reform girişimlerinin desteklenmesi ve bu desteğin teknik yardım programları şeklinde yapılması kararı alınmıştır. Ardından Temmuz 1991'de Bakanlar Konseyi tarafından çıkartılan tüzükle program yasal olarak başlatılmıştır. İlişkilerin gelişiminin, AB'nin Kafkasya'ya yönelik politikasının ve bölge ülkelerinin Avrupa'ya entegrasyonunun hızlı sağlanabilmesinin başlıca enstrümanına çevrilen TACIS Programı, Avrasya'nın zengin ve sanayileşmiş batısı ile gelişmekte olan doğusunu birleştirecek ve bütünleştirecek olan TRACECA, INOGATE ve diğer küçük ve orta ölçekli projeler ilişkilerin gelişiminin temel dinamiğini oluşturmuştur. İlk yıllar zarfında Güney Kafkasya ülkelerine yapılan yardımlar bu ülkelerin bağımsızlıklarını koruya bilmeleri ve dış dünya ile ilişkiler kurmaları için yapılmıştır. 1993–1995 yıllarında AB'nin eski Sovyet cumhuriyetlerine ayırdığı yardımın üçüncü kısmı Güney Kafkasya cumhuriyetlerine tahsis edilmiştir. Avrupa Birliği İnsani Yardım Ofisi'nin (ECHO) verilerine göre, 1997 yılında bölge

[2] Irina Komissina, **a.g.m**

ülkelerine 14 milyon Euro yardımda bulunulmuştur. Mayıs 1998'de Güney Kafkasya ülkelerine toplam değeri 9.6 milyon Euro yardımda bulunulması kararı alınmıştır ki, bu yardımın %3.96'sı Gürcistan, %4.1'i Azerbaycan, %1.6'sı ise Ermenistan için öngörülmüştür.[3] 1991-1999 yılları arasında AB Güney Kafkasya ülkelerine krediler dahil toplam 880 milyon Euro yardımda bulunmuştur.[4] Bu rakam 2006 yılında 1 milyar 300 milyon Euro'ya yükselmiştir.[5]

1995'in başlarında Avrupa Komisyonu cumhuriyetlerle karma toplantılar gerçekleştirdi. Komisyon, Güney Kafkasya cumhuriyetlerine diğer Avrupa ve Amerika ülkeleri ile de imzalanan Avrupa Enerji Şartı'na taraf olma tavsiyesinde bulundu. Diğer taraftan, AB Konseyi 12 Haziran 1995'te Lüksemburg'da yapılan Dışişleri Bakanları toplantısında Güney Kafkasya bölgesine yönelik *"Ortak Tutum" (Common Stance)* belirlenmesini öngören taslağı kabul etti. Bu taslakta, Birliğin demokrasi ve serbest piyasa ekonomisine dayalı düzene zorlu geçiş sürecinde Ermenistan, Gürcistan ve Azerbaycan'a yardım etmesi gerektiği vurgulanıyordu. Konsey kanaatine göre, dikkatlerin ve önceliğin Baltık Cumhuriyetlerine ve eski SSCB'nin Avrupa kısmına yönelmesi dolayısıyla Güney Kafkasya ülkeleri diğer devletlerle kıyaslamada dikkatten uzak kalmıştı. Belgede ayrıca, AB'nin bölge ülkelerindeki ekonomik reformları (Uluslararası Para Fonu ve diğer finans kuruluşlarının olanaklarından da yararlanarak) destekleyeceği ve diğer donör ülkelerle beraber bölgeye insani yardım sağlanacağı açıklanıyordu.[6]

Birlik ile Kafkasya cumhuriyetleri arasında oluşturulan Ortak Komite toplantıları sonucunda, Komisyon Konsey'e diğer bazı eski Sovyet cumhuriyetleri ile yapıldığı gibi bu cumhuriyetlerle de Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması hazırlanması ve imzalanması tavsiyesinde bulundu. Komisyon'un bu tavsiyesi üzerine AB ile her cumhuriyet arasında

[3] S. Çernyavskiy, "Zapadnaya Aktivnost v Zakavkazye", **Mejdunarodnaya Jizn,** No: 6, 1998.
[4] C. Tiberghien-Declerck, "The Conflict Prevention Capacities of the European Union in the Caucasus", **International Alert**, Dec. 1999, s. 3.
[5] Avrupa Komisyonu, **Country Strategy Papers 2007-2013: Republics of Armenia, Azerbaijan and Georgia**
[6] Irina Komissina**, a.g.m**

Karma Komisyonlar oluşturuldu. Böylece, her cumhuriyet ile birbirinden bağımsız hukuksal ilişki temeli atılmış oldu ki, bu da gelecek işbirliği olanaklarının ve alanlarının daha doğru, daha isabetli saptanmasına katkıda bulunacaktı. Diğer taraftan, AB'yi cumhuriyetlerin her biri ile ayrı ayrılıkta anlaşma imzalamaya yönelten bir diğer husus, Güney Kafkasya'nın AB ile muhatap olacak ve masaya oturacak her hangi bir birlik mekanizmasından yoksunluğu olmuştur.

22 Nisan 1996'da Lüksemburg'da AB ve Güney Kafkasya cumhuriyetleri arasında *Ortaklık ve İşbirliği Anlaşmaları (Partnership and Cooperation Agreement)* imzalandı[7]. Bölge ülkeleri ile siyasi diyalogu tesis eden Anlaşmalar mal ticareti, işgücü koşulları, şirketlerin kuruluş ve faaliyetlerini, rekabet, sınai ve ticari mülkiyet, sınır ötesi hizmetlerin temini, ödemeler ve sermaye, yasama alanında işbirliği, insan hakları ve demokrasi alanında işbirliği, yasadışı faaliyetlere ve yasadışı göçe karşı mücadelede işbirliği, kültürel işbirliği ve mali işbirliği konularını kapsamıştır[8]. 10 yıllık bir süre için öngörülen anlaşmalar *En çok gözetilen ulus (the most favoured nation)* statüsüne dayandırılmıştır.

Aynı yıl, anlaşmalarda uygulamayla ilgili olarak İşbirliği Konseyi, İşbirliği Komitesi ve Parlamenter İşbirliği Komitesi'nden oluşan danışma ve koordinasyon amaçlı kurumsal bir çerçeve oluşturulması öngörülmüştür.

Yine 1996'da Avrupa Parlamentosunda *Güney Kafkasya Cumhuriyetleriyle İlişkilerden Sorumlu Özel Komisyon* oluşturulmuştur. Komisyon Başkanlığı Dış İlişkiler, Savunma ve Güvenlik Komitesi Başkanlığı görevinde bulunan A. Alavanos'a verilmiştir.

---

[7] Partnership and Cooperation Agreement Between the European Communities and their Member States, **Official Journal of the European Communities**, L 246, 17.09.1999; Bir terefden Avropa Birliyi ve onun üzvü olan dövletler, diger terefden Azerbaycan Respublikası arasında Terefdaşlıq ve Emekdaşlıq Sazişi, **Azerbaycan Respublikası Milli Meclisinin stenogramları**, 5-ci cild, Bakı, 1996.

[8] Partnership and Cooperation Agreements (PCA), http://europa.eu/scadplus/leg/en/lvb/r17002.htm (15.03.2008)

Avrupa Parlamentosu Ortaklık ve İşbirliği Anlaşmalarını Mart 1997'de Strasburg oturumunda onaylamıştır. Anlaşmanın yerine getirilmesinin Avrupa normlarını yakalamak için gerçekleştirilecek reformlara önemli katkıda bulunacağı toplantı iştirakçıları tarafından vurgulanmıştır.[9]

Ortaklık Anlaşmalarının Avrupa Parlamentosu ve bölge ülkeleri parlamentoları tarafından onaylanmasına kadarki zaman dilimi için AB ve Güney Kafkasya ülkeleri arasında ticari şartları düzenleyen *Geçici Anlaşma* imzalanmıştır. Bu anlaşma daha önce diğer BDT ülkeleri ile de imzalanmıştı.

1996 Temmuz'unda A. Batti başkanlığındaki Avrupa Parlamentosu heyeti bölge ülkelerini ziyaret etmiştir. AB yetkilileri ziyaret sırasında, Birliğin bölgeye olan ilgisinin ekonomik işbirliği amacını esas aldığını, bunun da bölge ülkeleri arasındaki ihtilaflara ve çatışmaların çözümüne önemli ölçüde katkıda bulunacağını vurgulamışlardır.

Eylül 1996'da, Avrupa Parlamentosu Dış İlişkiler, Savunma ve Güvenlik Komisyonu AB'nin Güney Kafkasya stratejisini içeren ve Birliğin bu cumhuriyetlerde temsilciliklerinin açılmasını öngören karar önerisini onaylamıştır. Bu inisiyatifin ardından Avrupa Komisyonu Ocak 1997'de *"Avrupa Birliği'nin Güney Kafkasya Cumhuriyetlerine Yönelik Stratejisine Dair*" öneriyi Avrupa Parlamentosuna sunmuştur. Söz konusu önerinin geliştirilmesindeki amaç, Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan'ın bağımsızlıklarının güçlendirilmesine katkıda bulunmak, bölgesel çatışmaların barış yolu ile ortadan kaldırılması ve tarafların mutabakata varmalarını sağlamak, bu ülkelerde demokrasi ve sivil toplum değerlerinin ve ekonomik gelişmenin sağlanması olarak belirlenmiştir. Bu belgede, Güney Kafkasya "AB'nin stratejik çıkarları dahilindeki bölge" ilan edilmiştir. Avrupa Parlamentosuna sunulan ve alınan karar ile kabul edilen öneride, AB'nin Bakü, Tiflis ve Erivan'da temsilciliklerinin en kısa zamanda açılması, bölgenin altyapı sistemlerinin (ulaşım, telekomünikasyon vs.) geliştirilmesi ve Azerbaycan petrolünün Karadeniz limanlarına naklinin sağlanması alanında faaliyetlerin

[9] Samir Merdanov, **Avrupa Birliği'nin Kafkasya Politikası**, Naturel Yayıncılık, Ankara, 2007, s.110

gerekliliği vurgulanmıştır[10]. Belgede, bölgesel çatışmaların ortadan kaldırılması kapsamında Dağlık Karabağ savaşının çözümüne de vurgu yapılmıştır.

Mart 1997'de Strasburg'daki oturumunda, Avrupa Parlamentosu Ortaklık ve İşbirliği Anlaşmaları'nı onayladı. Katılımcılar, anlaşmaların hayata geçirilmesinin bu ülkelerin Avrupa normlarını yakalamaları için kaçınılmaz olan politik ve ekonomik reformların gerçekleştirilmesine yardımcı olacağını kaydettiler. Anlaşmaların uygulamaya girmesi münasebetiyle Almanya'nın girişimi ile Lüksemburg'da yapılan törende, taraflar arasındaki siyasal diyalogun bölgesel güvenlik ve istikrar ve diğer uluslararası sorunlar konusunda görüş birliği sağlanmasına yardımcı olacağı düşüncesiyle Ermenistan, Azerbaycan ve Gürcistan cumhurbaşkanlarının davet edilmesi kararlaştırıldı.[11]

Temmuz 1998'de AB Parlamentosu Güney Kafkasya İlişkilerden Sorumlu Komisyon heyetinin bölge ülkelerine tanışma amaçlı ziyareti gerçekleştirildi. Ziyaret sonrası oluşan temsilcilik açma gerekliliği kanaatinin ardından ülkelerde temsilcilik açılması için harekete geçildi. 1998 sonlarında organizasyon işlerinden sorumlu AB yetkilisi R. Batti hazırlık yapmak için Bakü'ye gönderildi. AB'nin bölgedeki ilk temsilciliği Tiflis'te açıldı.

Avrupa Komisyonu'nun Partnerlik ve İşbirliği Anlaşmaları çerçevesinde Güney Kafkasya ülkeleri ile yürütülen ilişkiler konusunda hazırladığı 7 Haziran 1999 tarihli raporda, Kafkasya bölgesindeki çatışmalara AB ile işbirliği ve yardımlaşma bağlamında değerlendirilmiştir[12]. Bu inisiyatifin devamı olarak, AB Dışişleri Bakanları Konseyi ve Güney Kafkasya yöneticileri toplantısı 22 Haziran 1999'da Lüksemburg'da yapıldı. Toplantıda, Birliğin genişlemesi bağlamında güvenlik konuları değerlendirildi ve Güney Kafkasya'nın önemi vurgulandı. Partnerlik ve İşbirliği Anlaşmalarının bölge ülkeleri ile siyasal ve ekonomik işbirliğinin geliştirilmesine ve teknik programların uygulanmasına

[10] Irina Komissina, **a.g.m**.
[11] Irina Komissina, **a.g.m**.
[12] EU Commission, "The European Union's Relations with the South Caucasus, under the Partnership and Cooperation Agreements", **272 Final**, 7 June, 1999.

zemin teşkil edeceğinin altı çizildi, AB'nin ekonomik ve ticari ilişkiler öncelikli olmak suretiyle Birlik ve üye devletler arasındaki işbirliğinin artırılması gereği tekrarlandı. TRACECA ve INOGATE projeleri başta olmakla TACIS programının bölgede barışın tahsisindeki önemli rolünün ve reformların gerçekleştirilmesindeki öneminin altı çizildi. Görüşme sonunda "AB, Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan Ortak Deklarasyonu" imzalandı.

Avrupa Komisyonu Haziran 1999'da Güney Kafkasya bölgesine yönelik stratejinin gözden geçirilmesi ve Partnerlik ve İşbirliği Anlaşmaları çerçevesinde bölge ile işbirliğinin daha etkin hale getirilmesi önerisinde bulundu. Bu doğrultuda Avrupa Konseyi Güney Kafkasya'daki gelişmeleri değerlendirdi ve bölge ülkelerine bölgenin siyasi ve ekonomik alanda geçiş aşamasını tamamlaması konusunda çağrıda bulundu. Birliğin stratejisinin kesinleştirilmesi amacıyla 2000 yılı Mart'ında Avrupa Parlamentosu'nun Güney Kafkasya ile ilişkilerden sorumlu raportörü P. Garton başkanlığındaki heyet bölgeyi ziyaret etti.[13] Ziyarette üç ülkenin dışişleri yetkilileri, parlamento temsilcileri, muhalefet liderleri ile görüşmeler yapıldı.

20 Şubat 2001'de Erivan'da yapılan AB Bakanlar Troikası, AB'nin Kafkasya Cumhuriyetlerine olan ilgisini bir kez daha ortaya koymuştur.[14] Görüşmelerde AB'nin bölgedeki çatışmaların çözümüne ve çözüm sonrası rehabilitasyon çalışmalarına katılma isteği vurgulanmış, ilişkilerin durumu ve geleceği değerlendirilmiştir.

Avrupa Parlamentosu 28 Şubat 2002 tarihinde Güney Kafkasya raporunu kabul etti.[15] Raporda, AB'nin Güney Kafkasya'daki çıkar ve politikaları güvenlik ve ekonomi-politik başlıkları altında anlatılmıştır. Güvenlik sorunları kapsamında, bölgedeki çatışmaların, uyuşturucu trafiğinin, mülteci sorununun yaratacağı tehditler üzerinde

---

[13] Irina Komissina, **a.g.m**.

[14] Muzaffer Dartan ve Esra Hatipoğlu, "Avrupa Birliği Genişleme Sürecinin Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesine Etkileri", **Marmara Avrupa Araştırmaları Dergisi,** Sayı 2, İstanbul, 2001, s. 88-90.

[15] "EU Relations With South Caucasus", **Avrupa Parlamentosu Önergesi**, Sayı P5_TA (2002) 0085, 28 Şubat 2002,
http://www.europarl.europa.eu/intcoop/euro/pcc/aag/pcc_meeting/resolutions/2002_02_28.pdf

durulmuş ve çözüm yolları aranmıştır. Ekonomi-politik konular olarak ise, bölgedeki Hazar Havzası enerji kaynaklarına kıtanın ihtiyacı ve hidro-karbon yataklarının alternatif güzergâhlar geliştirilerek dünya piyasalarına çıkartılmasının önemi vurgulanmıştır. Bu kaynakların, özellikle hem mevcut Birliği, hem de 1 Mayıs'tan itibaren Birliğin tam üyesi olacak Doğu Avrupa ülkelerini Rusya'ya olan enerji bağımlılığından kurtarabileceği hususunun altı çizilmektedir. Bölge ülkeleri ile ilişkilerin geliştirilmesi gerekliliği vurgulanmakta ve bunun alternatifleri ortaya konulmaktadır.

Raporda ayrıca, komşu ülkeler olan Rusya, İran ve Türkiye, Güney Kafkasya'nın gelişmesine yapıcı biçimde katkıda bulunmaya davet edilmiştir. Bu çerçevede, Rusya bölgede askeri varlığını azaltmaya, Türkiye Avrupa iddialarına uygun bir biçimde, özellikle de Ermenistan'a ambargoyu sona erdirme konusunda gerekli adımları atmaya çağrılmıştır[16]. Raporda bölgenin bir çok sorunlarına yerinde vurgu yapılırken, Ermenilere yönelik olarak 18 Haziran 1987 kararına atfen "soykırımın tanınması ve uzlaşma için bir temel yaratılması" konusundaki ifadeler Azerbaycan ve Türkiye tarafında rahatsızlığa neden olmuştur.

Haziran 2003'te yapılan Selanik Zirvesi'nde müzakere edilen *"Wider Europe"* programına Güney Kafkasya dahil edilmemiştir. Fakat hemen akabinden 7 Temmuz 2003 tarihinde AB Konseyi "Birliğin Güney Kafkasya'da politikasını aktif yürütebilmesi için" bölgeye Özel Temsilci atanmasını kararlaştırmış ve Finlandiyalı diplomat Heikki Talvitie AB'nin Güney Kafkasya Özel Temsilcisi görevine getirilmiştir[17]. AB kararında ayrıca, "Güney Kafkasya'daki çatışmaların çözümünde, bölge ülkelerinin ekonomik ve siyasal reformlarını gerçekleştirmede, entegrasyon çalışmalarının desteklenmesinde, bölgenin uluslararası aktörlerle diyalog geliştirmesinde AB'nin daha aktif rol üstleneceği" vurgulanmıştır[18].

---

[16] Özdağ, **a.g.m**., s. 65.

[17] Dov Lynch, "The EU: Towards a Strategy", **The South Caucasus: A Challenge for the EU**, Chaillot Papers, Institute for Security Studies European Union, Paris, December 2003, s. 186.

[18] Council Appoints an EU Special Representative for the South Caucasus, AB Kararı No: 11027/03, 07.07.2003, http://ue.eu.int/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/misc/76560.pdf

AB ve bölge ülkeleri arasında öncelikli gelen ekonomik ve siyasal alandaki ilişkiler böyle bir seyir izlerken, ilişkilerin askeri boyutu ikinci planda kalmıştır. Avrupa Birliği – Güney Kafkasya ilişkilerinin en dar ve en az gelişme gösteren boyutunu askeri alan oluşturmaktadır. Bunun en önemli nedeni AB'nin bölge politikasının ekonomik temel üzerine kurulmuş olmasıdır. Diğer önemli bir faktör ise, AB'nin kendi içinde askeri yapılanmasını bugüne kadar tamamlayamamasıdır. Bu nedenle AB, dünyanın diğer bölgelerinde olduğu gibi Kafkasya bölgesinde de askeri konuda tam bağımsız hareket edememekte ve bu alandaki faaliyetlerini NATO çerçevesinde yürütmektedir.

Güney Kafkasya'daki (genel olarak eski Sovyet coğrafyasındaki) AB politikasının askeri inisiyatifini barış gücü, silahların sınırlandırılması, bilgi mübadelesi ve danışma hizmeti, ordu kuruculuğu, asayiş ve savunma ağırlıklı askeri eğitim ve kadroların hazırlanması ve bu gibi çalışmalar oluşturmaktadır. Bu işbirliği mekanizmalarının başında Barış İçin Ortaklık *(Partnership for Peace)*[19] inisiyatifi gelmektedir.

Kafkasya'da etkili ve dikkate alınan bir güce çevrilmesi ve en azından bölgedeki ekonomik-siyasal çıkarlarını koruya bilmesi için, AB'nin politikasının ekonomik ve siyasal iki temel direğine belirli oranda askeri alanı da ilave etmesi gerekmektedir. Bunu bir taraftan Kafkasya bölgesinin jeopolitik ve jeostratejik konumu ve iç dinamikleri gerektirmektedir. Diğer taraftan, bölgenin dünyanın en istikrarsız ülke ve bölgelerine yakın olması, diğer taraftan AB'nin bölgede rekabet içerisinde bulunduğu küresel ve bölgesel aktörlerin politikalarında askeri faktöre verdikleri önem de bunu talep etmektedir. Kafkasya bölgesinin tarihte olduğu gibi bugün de, askeri-stratejik

[19] Barış İçin Ortaklık (BİO): BM'nin teşviki ile Ocak 1994'te NATO'nun Brüksel Zirvesi'nde ilan edilen Barış İçin Ortaklık Programı eski Doğu Bloku ülkelerinin uzun vadede NATO'ya üye olmaları ve barışa destek operasyonlarına NATO ile birlikte katılmalarını temin etmek amacıyla bu ülkelere yardım yapılmasını öngörmektedir. Bu amaçla NATO koordinasyonunda düzenli olarak ortak çalışma kabiliyetini artırıcı askeri eğitim programları ve tatbikatlar düzenlenmekte, çeşitli politik-askeri çerçeveler geliştirilmektedir. Avrupa kıtasında güvenlik ve istikrara katkı sağlamayı amaçlayan bu program tüm ülkelere açıktır.

kuşakların, ittifak ve güzergahların önemli bir halkası olma özelliğini koruması göz ardı edilmeyecek bir husustur.

2. İlişkilerinin Perspektifleri

a. Bölge Ülkeleri Açısından

Bağımsızlığın hemen ardından dünya birliğine entegre olma yolunda Kafkasya'nın izlediği stratejinin temelini Avrupa'ya yakınlaşma süreci oluşturmaktadır. Avrupa entegrasyonuna katılma çabaları, Güney Kafkasya devletleri için siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel alanlarda geniş olanaklar sunmakta ve Karabağ sorunu başta olmak üzere güvenlik problemlerinin çözümüne yardımcı olmaktadır. Bu bakımdan, bölge ülkeleri AB ile ilişkilerine büyük önem vermekte ve bu ilişkilerin daha da geliştirilmesini hedeflemektedir.

Kafkasya'nın Avrupa ve Asya arasında önemli jeopolitik konumu, özellikle TRACECA projesi kapsamında AB ile işbirliğinin güçlendirilmesini sağlayabilir. Diğer taraftan, Avrasya Ulaştırma Koridorunun faaliyeti sonucunda ülkenin ekonomik sorunlarının çözümünde aşağıdaki gelişmelerin sağlanabileceği tahmin edilmektedir:[20]

- Transit geçişlerden çok büyük ekonomik gelir elde edilecektir;
- Kafkasya'nın deniz ve demiryolu ulaştırması için uzun vadede güvenli bir pazar oluşacak ve kesintisiz çalışma düzeni sağlanacaktır;
- Ulaştırma alanında altyapı sistemleri yeniden yapılandırılacak ve modernize edilecektir;
- Yeni iş olanaklarının artması istihdamın ve gelir düzeyinin artmasına neden olacaktır;
- Kafkasya bölgesi, Rusya'nın ekonomik abluka tehdidinden kurtulacaktır;

[20] Fuad Hüseynov, Avrupa Birliği-BDT ülkeleri ilişkilerinin hukuki çerçevesi, **Yeni Türkiye Dergisi**, Sayı 35, 2000, s.247

- Koridorun merkezinde bulunması bölgenin kalkınmasında güçlü teşvik aracı olacak ve mali kaynakların sağlanmasını kolaylaştıracaktır.

TRACECA projesi çerçevesinde geliştirilecek işbirliği, AB'nin Kafkasya'da istikrarın sağlanmasına yönelik çabalarının artmasına neden olacaktır. AB ile bölge ilişkilerini güçlendireceği bir diğer alan, enerji sektöründeki işbirliğinin INOGATE projesi çerçevesinde geliştirilmesidir. AB'nin Hazar petrollerine ulaşma yolundaki kararlı tutumu ve Bakü-Ceyhan petrol boru hattı anlaşması bu işbirliğinin yoğunlaştırılması için önemli adımların atılmasını teşvik etmektedir. Zengin enerji kaynaklarının Avrupa'ya transferi, Kafkasya'nın ekonomik açıdan kalkınması bakımından da önem taşımaktadır.

Ulaşım ve enerji sektörleri ile birlikte, TACIS Programı aracılığıyla diğer sektörlere de yatırımların artırılacağı ve ekonomik reformların desteklenmesi yolunda gerekli mali kaynakların sağlanacağı tahmin edilmektedir. Diğer taraftan, sosyal politikaların geliştirilmesi ve demokrasi geleneklerinin yerleşmesi sürecinde TACIS projelerinin etkili olacağı ve toplumsal düzeyde AB ile daha ileri işbirliğine olanak tanıyacağı söylenmektedir.[21]

Politik ve ekonomik konularda yapılacak işbirliği dışında, Ekler bölümünde sunulan istatistik verilerden de anlaşılacağı gibi, ticari ilişkiler hızla gelişme sinyalleri vermektedir. Taraflar arasında mal ticareti, Partnerlik ve İşbirliği Anlaşmasının ilgili hükümleri uyarınca yapılmaktadır. Partnerlik ve İşbirliği Anlaşması Güney Kafkasya – AB ilişkilerinin temel hukuki belgesi olarak ve bundan sonraki gelişmelerin esasını oluşturmak bakımından önem taşımaktadır. 1 Temmuz 1999 tarihinde yürürlüğe giren bu anlaşma hükümlerinin tam olarak uygulanması, taraflar arasında kapsamlı bir işbirliğinin yapılmasına ve ilişkilerin yoğunlaştırılmasına yardımcı olacaktır.

Güney Kafkasya ülkelerinin AB ile ilişkilerinin sağlıklı şekilde geliştirilmesinin ve Avrupa ile başarılı bir entegrasyonun sağlanabilmesinin belirleyici unsurlarından bir

[21] Hüseynov, **a.g.m**, s.250

tanesi elbette ki, dış etkenlerin yanı sıra bu ülkelerin kendi içlerinde gösterecekleri gelişme olacaktır. İster ekonomik, ister siyasal alanda kat ettikleri ilerleme, yeni dünya koşullarına adaptasyon bu ülkelerin gelecek Avrupa yapılanması içerisindeki yerini gösterecektir. Bilindiği gibi AB'nin üye kabul etmede aradığı esas kriterlerden bir tanesi ekonomik durum ve göstergelerdir. Güney Kafkasya ülkeleri ekonomik sistemlerini yalnız kısa zamanda kurmakla kalmayıp belli standartları da tutturmalılar. Örneğin, bir gayri safi milli hasıla, bir kişi başına düşen milli gelir bakımından minimum düzeyde de olsa AB standartlarına yaklaşmalıdırlar. Liberal ekonomiye, piyasa ekonomisine geçişi ve ilerlemeyi sağlamalıdırlar. Siyasal olarak da AB'nin temel değerler olarak aldığı demokrasi, insan hakları, şeffaflık konularında gerekli reformları gerçekleştirmelidirler. Tabii ki, bütün bunların diğer ülkelerin Avrupa tecrübesinden görüleceği gibi kısa bir zamanda hayata geçirilmesi zordur. Ancak bu konuda mesafe kat edilmesi şarttır. Güney Kafkasya ülkelerinin kaynakları, alt yapıları, genel olarak potansiyelleri göz önünde bulundurulursa, bunu başarabileceklerini söylemek mümkündür. Bu bakımdan Kafkas ülkelerinin kendi iç dinamikleri açısından göstereceği gelişme hem de onun Avrupa nezdindeki konumunu belirleyecektir.[22]

Sonuç olarak, Güney Kafkasya – AB ilişkilerinin XXI. yüzyılda daha da geliştirilmesinin tarafların çıkarlarına uygun olduğu ve olumlu bir perspektif sergilediği söylenebilir. Partnerlik ve İşbirliği Anlaşması temelinde geliştirilecek partnerliğin ileri bir düzeye getirilmesi ise bölgedeki bütün gelişmelerin sonucuna, tarafların kararlı tutumuna ve nihai olarak Avrupa kıtasında kurulacak yeni düzene bağlı olacaktır.

b. AB Açısından

1989 yılında başlayan gelişmeler sonucunda, Doğu Bloğunun çözülüp, soğuk savaşın sona ermesi, Avrupa Topluluğunu hazırlıksız yakalamış, hatta telaşlandırmıştır.

[22] Yelda Demirağ, EU Policy Toward South Caucasus and Turkey, **Perceptions**, winter 2004-2005, s.104

SSCB'nin beklenmedik çöküşüyle birlikte ortaya çıkan yeni Kafkasya ve Orta Asya Cumhuriyetleri üzerinde Avrupalı devletler etkin bir politika belirleme yoluna gitmemiştir. AB daha ziyade Merkezi ve Doğu Avrupa ülkeleri ve Rusya üzerinde politikalar oluşturmuş, belirtilen cumhuriyetleri ise üçüncü plana itmiştir. Bu sebeple, AB'nin bölge ülkeleri ile ilişkilerini her açıdan geliştirecek yeni bir AB stratejisi formüle edilmesi konusunda artan bir ihtiyaç söz konusudur ve enerji işbirliği bu alanda mükemmel bir fırsat sunmaktadır.

Hazar Denizi havzasında önümüzdeki yüzyılda dünyanın ihtiyacının bir kısmına cevap verebilecek olan geniş petrol ve doğal gaz rezervleri bulunmaktadır. Bu rezervler Batının Ortadoğu petrolüne bağımlılığını azalta bilir ve onlara daha ucuz enerji girdisi sağlaya bilir. AB'nin günümüzdeki kaynak arzının geleneksel alanları olan Rusya, Norveç ve Cezayir'in, yüksek maliyetleri de göz önünde bulundurulursa, gelecekteki enerji sıkıntısına cevap veremeyeceği tahmin edilmektedir.[23]

Avrupa Birliği'nin uluslararası arenada bir siyasi aktör olması gittikçe daha fazla talep edilmektedir. Birliğin on beş üye devleti için ortak bir dış politika ihtiyacının tek sebebi, şimdi var olan sıkı uluslararası ticaret ilişkileri değildir. Soğuk Savaş'ın bitmesi ve Avrupa'da ve komşu bölgelerde çatışmaların ortaya çıkması, Avrupa Birliği'nin bir dış ve güvenlik politikası kimliği geliştirmesini hayati bir konu haline getirmiştir. Aralık 1995'te yapılan Madrid Zirvesinde kabul edilen Avrupa Siyasi Gündemi, AB'nin ileriki yıllarda karşılaşacağı dış politika görevlerini belirlemektedir. Bu çerçevede, eski SSCB ülkeleriyle işbirliği politikasının sürdürülmesi ve Avrupa çapında bir güvenlik sisteminin kurulması da yer almaktadır.

Aralık 1995'te yapılan Madrid Zirvesinde AB, Kafkasya ve Orta Asya üzerinde önemli jeopolitik ve ekonomik çıkarları bulunduğunu ortaya koyan kararı çerçevesinde aşağıdaki hususlara yer vermiştir:[24]

---

[23] Svante E. Cornell, Niklas Nilsson, **Europe's Energy Security**: Gazprom's Dominance and Caspian Supply Alternatives, The Central Asia-Caucasus Institute, Washington, 2008, s.20-21

[24] Lynch, **a.g.m.,** s.15-16.

- Söz konusu bölgenin önemli hammadde potansiyelinin, özellikle fosil enerjisi, uranyum ve nadir madenlerinin bulunduğu;
- Avrupa ve Asya ve Uzakdoğu arasında önemli bir bağlantı oluşturduğu;
- 60 milyon tüketiciden oluşan bir pazar olduğu ve çok büyük bir kalkınma potansiyeline sahip bulunduğu;
- İstikrarsız durumu dolayısıyla uluslararası organize suçlar için önemli bir kapı oluşturduğu;
- Rusya, Çin, İran ve Türkiye gibi güçlerin ilgi odağı haline geldiği ve etki altında bırakılmak istendiği;
- AB ile daha yoğun ilişkide bulunmak istediği.

AB uzun dönemde bu bölgedeki enerji kaynaklarını kullanmak istemektedir. Ancak bölgenin Avrupa pazarına coğrafi olarak uzak bulunması ulaşım sorununu da gündeme getirmektedir. Bu nedenle, enerji ve ulaştırma sektörleri ilişkilerin önemli bir bölümünü oluşturmaktadır.

Avrupa devletlerinin ve halklarının siyasi, ekonomik, hukuki ve sosyal durumlarının birbirinden çok farklı olduğunun, heterojen karakterinin altını çizmek gerekmektedir. Üye devletler ve halkları değerler topluluğunun içerik olarak değerlerini benimseseler de, Avrupa farklı kültürlerin oluşturduğu bir mozaiktir.

Gelecekteki Avrupa mimarisinin şekillendirilmesinde şu kararların dikkate alınması gerekmektedir[25]:

- Avrupa paradokslar bütünüdür. Avrupa bir taraftan değerleri itibariyle homojendir. Diğer taraftan bu homojen durum dikkate alınmadan şaşılacak nispette heterojendir.

- Avrupa'nın tarihi ulusal devlet düzeni ekonomik bir siyasi globalizasyon sonucu aşılmıştır. Entegrasyon ilerlemesi bir gerekliliktir. Birlik içinde entegrasyon adımlarının tüm üye devletler tarafından birlikte atılması mevcut realiteye uymadığı

[25] Füsun Arsava, "Hangi Avrupa İçin Ne Kadar Esneklik?", **Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi,** Cilt 1, Sayı 1, Güz 2001, Ankara, s. 43-44.

gibi, geleceğin gereksinimine de uymamaktadır. Birlik içinde esneklik, güçlendirilmiş işbirliği ve Birlik dışında kısmi işbirliği gereklidir ve hukuken caizdir.

Sadece esneklik prensibine istinat eden kurumsal bir mimari, Avrupa'nın tarihi, kültürel, siyasi, ekonomik ve sosyal ihtiyaçlarını karşılayabilir. Avrupa sadece, Avrupa değerlerini benimseyen devletlere ve halklara açık olmamalıdır. Avrupa bu entegrasyon prosesine kısmen katılmak isteyen devletler ve halkları için de açık olmalıdır.

Bölgesel işbirliği modelleri çerçevesinde Kafkasya'nın çabalarının AB tarafından desteklenmesi, XXI. yüzyılda Avrupa entegrasyonunun yeni bir ivme kazanarak daha büyük alana yayılacağı görüşünü desteklemektedir.

B. Avrupa Birliği'nin Güney Kafkasya Politikasının Hukuki Çerçevesi ve Temel Araçları

1. TACIS Programı

Avrupa Birliği ile Kafkasya, Karadeniz ve Orta Asya devletleri arasında işbirliğinin esas araçlarının başında TACIS (Technical Assistance to the Commonwealth of Independent States – Bağımsız Devletler Topluluğu'na Teknik Yardım) Programı gelmektedir.

Avrupa Birliği'nin 14-15 Aralık 1990'da Roma'da yapılan Zirve Toplantısında, eski Sovyet Cumhuriyetlerinin ekonomik ve siyasal alanlarda reform girişimlerinin desteklenmesi ve bu desteğin teknik yardım programları şeklinde yapılması hususunda karar alındı.[26] Avrupa Birliği'nin, Doğu Avrupa, Kafkasya ve Orta Asya ülkelerinin değişen dünya düzeninin yeni koşullarına uyumlu ekonomik ve politik yapısal değişimi

[26] Demirağ, **a.g.m**, s.92

ve AB ile ilişkilerin geliştirilmesi inisiyatifi olarak ifade edebileceğimiz TACIS Programının oluşturulmasının temeli bu toplantıda atılmış oldu.

TACIS Programı, Bakanlar Konseyi tarafından Temmuz 1991'de çıkartılan (2157/91 no'lu)[27] tüzükle yasal olarak kabul edildi[28]. Sovyetler Birliği'nin dağılmasına bağlı olarak 1992 yılında programda bazı değişiklikler yapılarak, Baltık cumhuriyetleri (Letonya, Litvanya, Estonya) hariç, 12 eski SSCB cumhuriyeti[29] ile AB arasında uyumlu ekonomik ve politik ilişkilerin kurulması ve geliştirilmesi amacı ile aynı yılın şubat ayında "Anlaşma Protokolü" imzalandı. 1993 yılında Moğolistan da TACIS kapsamına dahil edildi.[30]

Program, Avrupa Komisyonu'nun DGEA (Directorate General for External Relations) bölümü tarafından yönetilmektedir.

Yeni Bağımsız Devletler (New Independent States - NIS) ile Avrupa Birliği arasında gelişen ilişkilerin en önemli unsurunu teşkil eden TACIS Programının temel hedeflerini şöyle özetleye biliriz:[31]

- Demokrasiye ve serbest pazar ekonomisine geçiş sürecinin desteklenmesi; Siyasal özgürlük ve ekonomik refah temeli üzerine kurulu toplum oluşturulması yolundaki çabalara yardım edilmesi;
- Avrupa Birliği ile program kapsamındaki ülkeler arasında ekonomik, politik ve kültürel diyalogun geliştirilmesi, kapsamlı, uyumlu ve uzun vadeli işbirliğinin yaratılması;

---

[27] Avrupa Birliğinin TACIS Programını tahsis eden 19 Temmuz 1991 tarih 2157 no'lu tüzükte programın amacı şu şekilde açıklanmaktadır: "Avrupa Birliği, Dublin ve Roma toplantılarında Sovyetler Birliği yönetiminin ekonominin canlandırılması alanında tasarlanan reformlarının uygulanması girişimlerini desteklemek isteğini beyan etmiştir. Bu amaçla, olabildiğince kısa bir zaman içerisinde kamu ve özel sektör yönetici kadrolarının hazırlanması, finans hizmetleri ve enerji sektörüne teknik yardım yapılmasını karara bağlamıştır."

[28] DPT, **Avrupa Birliği Kronolojisi 1946-2002**, DPT Yayını, Mayıs 2002, s. 102.

[29] TACIS'ın ortak çalışma yürüttüğü eski SSCB üyesi yeni bağımsız devletler şunlardır: Azerbaycan, Gürcistan, Ermenistan, Rusya Federasyonu, Beyaz Rusya, Moldova, Ukrayna, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan, Tacikistan.

[30] **Meşveret Bülleteni**, Sahibkarlığın ve Bazar İqtisadiyyatının İnkişafına Yardım Fondu Yayını, No.1 (37), Bakü, Nisan 2001, s. 4.

[31] **Official Journal of the European Communities,** L 12, 18.1.2000, s.2

- Yeni Bağımsız Devletlerin dünya ekonomik ve siyasal düzenine uyum sağlamasını hızlandırmak.

Bu amaçların gerçekleştirilmesini desteklemek için bilgi ve mali yardım sağlayan TACIS Programı, kilit konumda bulunan ve önem arz eden sektörlerde reform gerçekleştirilmesine öncelik tanımaktadır. Buna bağlı olarak, TACIS mali yardımını beş başlıca proje şekline ve bir plana göre sağlar. Bunlar; politika belirleme, teklifler, kurumların oluşturulması ve yeniden yapılanması, yasal ve düzenleyici çalışma mekanizmasının oluşturulması, eğitim ve pilot projelerdir.

TACIS Programının faaliyetleri fonların nasıl kullanılacağını belirlemek için ortak ülkelerle yakın bir işbirliği içinde yürütülmektedir. Program, bir yandan bölgesel farklılıkları ve her bir ülkenin somut ve esas ihtiyaçlarını yansıtmalı, diğer yandan tüm ilgili tarafların ortak ilgi alanlarına hitap etmelidir. Bu sayede TACIS fonlarının her ülkenin kendine özgü reform politikalarına ve önceliklerine uygun olması sağlanır.

Bu nedenle program kapsamındaki her ülkenin öncelikli ihtiyacına göre sektör belirlenmektedir. Süreç, reformun çalışma mekanizmasının belirlenmesi için AB ve ortak devletlerin yaptığı yakın işbirliği sonucu fonun hangi şekilde kullanılacağını belirlemekle başlamaktadır. Ardından her bir ülke için üç yılı kapsayan Belirleyici Program hazırlanmaktadır. Bunu takiben programların uygulanması için hangi yöntemlere başvurulacağı belirlenmekte ve programın önem ve ölçeğine bağlı olarak zamana tabi tutulmaktadır. Son olarak da uygulamaya geçilmektedir. Uygulamada yerel katılıma öncelik tanınmaktadır.

Daha geniş kapsamlı uluslararası çabanın bir parçası olan TACIS diğer yardım kuruluşları ve uluslararası kuruluşlarla yakın işbirliği içinde çalışmaktadır. TACIS çok sayıda kamu kuruluşu ve özel kuruluştan elde edilen bilgileri sunarak pazar ekonomilerinin ve demokrasilerin deneyimlerinin know-how programları aracılığıyla yerel bilgi ve niteliklerle birleştirilmesini sağlamaktadır. Bu bilgi ve deneyim, politikalarda danışmanlık hizmetleri, danışman ekipleri, araştırma ve eğitim faaliyetleri

aracılığıyla ve hukuki ve düzenleyici çerçevelerin, kurum ve kuruluşların geliştirilmesi ve yeniden yapılandırılması, ortaklıkların, iletişim ağlarının ve pilot projelerin oluşturulması yoluyla sağlanır. TACIS, bunların yanı sıra bir katalizör işlevi de görmekte, yatırım öncesi ve fizibilite etütlerini gerçekleştirerek belli başlı kredi kuruluşlarından fon sağlanmasına yardımcı olmaktadır.[32]

TACIS, ortak ülkelerle AB içindeki muadilleri arasında bağları geliştirerek ve kalıcı ilişkilerin kurulmasını sağlayarak demokrasinin ve pazara yönelik ekonomik ve toplumsal sistemin daha iyi anlaşılmasına ve tanınmasına katkıda bulunmaktadır. TACIS'ın sağladığı fonlarda başlıca öncelik alanları kamu yönetiminde reform, devlet işletmelerinin yeniden yapılandırılması ve özel sektörün geliştirilmesi, ulaşım ve telekomünikasyon altyapıları, enerji, nükleer güvenlik ve çevrenin korunmasının yanı sıra gıda üretiminde, işlenmesinde ve dağıtım sisteminde verimliliğin ve üretkenliğin sağlanması, sosyal hizmetler ve eğitim hizmetlerinin geliştirilmesidir.

Avrupa Birliği'nin Yeni Bağımsız Devletler ile ilişkilerinin temel araçlarından olan TACIS Programının fonları Birliğin genel bütçesi içinde oluşturulmakta ve bu bütçenin kurallarına göre işlemektedir. Bütçe, her yıl Avrupa Birliği Parlamentosu ile Avrupa Birliği Konseyi tarafından belirlenir. Her yıl TACIS'e genel bir ödenek ayrılmakta ve bu para, nüfus, gayri safi milli hasıla ve reform sürecini yaratmadaki kararlılık gibi nesnel ölçütlere göre ülkeler arasında bölüştürülmektedir. Bu ödenek Avrupa Komisyonu tarafından kararlaştırılmaktadır.

Avrupa Birliği, Yeni Bağımsız Devletlerin reformlar geliştirme, demokrasi, çoğulculuk ve piyasa ekonomisi yolunda istikrarlı gelişimini destekleme amacıyla önemli miktarda yardımda bulunmuş ve bulunmaktadır. AB, bugün bölgeye en çok yardım gösteren uluslararası donör konumundadır. 1991-1995 yılları arasında bütçeden TACIS kapsamında yürütülen projelere 2.268 milyar ECU, 1996 yılında Bakanlar Konseyi tarafından TACIS ülkelerine destek amacıyla 2.224 milyar ECU kaynak tahsis

[32] http://europa.eu/scadplus/leg/en/lvb/r17003.htm (24.03.2008)

edilmiştir. 1991-1999 yılları arasında TACIS faaliyetlerine ayrılmış bütçe miktarı toplam 4.226 Euro[33] tutarındadır.

TACIS Programına getirilen yeni düzenlemeler ve 2000-2006 dönemi için faaliyet istikametleri 29 Eylül 1999'da Avrupa Birliği Konseyi tarafından belirlenmiştir.[34] Belirlenen faaliyet programı ağırlıklı olarak şu alanlara yönelmeyi hedeflemektedir:

- Kurumsallaşma, devlet yönetimi ve mevzuat reformu
- Özel sektör ve ekonomik kalkınma
- Piyasa ekonomisine geçişin sosyal sonuçları
- Bir bütün olarak altyapı birimleri
- Çevre koruması ve doğal zenginliklerin korunması
- Tarım ekonomisi
- Nükleer güvenliğin sağlanması.

AB bu program için 3.138 milyon Euro tutarında bütçe ayırmıştır.

TACIS Programında öngörülenlerin Güney Kafkasya ülkelerinde esaslı şekilde uygulanmasına 1992 yılından itibaren başlanmıştır. Projelerin kolay koordinasyonu ve isabetli uygulanması amacıyla üç ülkede de Teknik Yardım Koordinasyon Büroları oluşturuldu. Bu koordine büroları her sektörle ilgili işçi grubu oluşturarak ülkedeki gelişimin ve kalkınmanın sağlanması için hangi alanlara öncelikli olarak müdahale edilmesi gerektiğini yerel kurumlarla beraber saptamakta, uzmanlarca yürütülen fizibilite ve analiz çalışmalarının tespit ve sonuçlarına göre mali ve teknik yardımın sağlanmasını koordine etmektedirler.

TACIS'in Güney Kafkasya'daki faaliyeti başlıca olarak demokrasi ve hukuk devletinin kurulması, kamu sektöründe kurumsal reformların gerçekleştirilmesi, ekonominin, özel sektörün canlandırılması, geçiş aşamasındaki sosyo-ekonomik

[33] Evaluation of Coulcil Regulation 99/2000 (TACIS) and It's Implementation, **Synthesis Report**, volume 2, Ocak 2006

[34] **Tacis programme (2000-2006)**, Council Regulation (EC,Euratom) No 99/2000, Aralık 1999.

sıkıntıların giderilmesi, eğitim, enerji, tarım, ulaştırma, telekomünikasyon sektörünün geliştirilmesi, çevre ve altyapı şartlarının düzeltilmesi vs. gibi alanları kapsamaktadır. TACIS'in bu ülkelere yönelik çalışmalarında yerel kadroların yetiştirilmesi için konferans, seminer, kurs, traning gibi faaliyetler de önemli yer tutmaktadır. Diğer taraftan, iki ve daha çok devletin iştirak edebildiği Devletler Arası Programlar (DAP) aracılığıyla da know-how, danışmanlık, eğitim hizmeti şeklinde teknik yardımlar yapılmaktadır.

1991 yılından itibaren 2006'lı yıllara kadar Avrupa Birliği TACIS Programı da dahil olmakla Azerbaycan'a 400 milyon, Gürcistan'a 505 milyon, Ermenistan'a 380 milyon Euro'ya yakın yardımda bulunmuştur. TACIS ve diğer yardım programları çerçevesinde Güney Kafkasya cumhuriyetlerine yapılan yardımın türü ve miktarları aşağıdaki tablolarda gösterilmiştir:

Tablo 1: AB'nin 1991-2006 Yılları Arasında Gürcistan'a Yaptığı Yardımlar[35]

1991-2006	**Toplam €m**
Tacis Ulusal Dağılımı	**123**
Çatışma Bölgelerinin Rehabilitasyonu	**23**
ECHO	**102.2**
FEOGA Gıda Yardımı	**63**
Gıda Güvenliği	**91**
Müstesna Mali Yardım	**65**
Müstesna İnsani Yardım	**6**
Rusya Krizinin Etkilerini Yumuşatıcı Yardım	**4**

[35] Country Strategy Paper 2007-2013, **Europen Neighbourhood and Partnership Instrument** Georgia, http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/country/enpi_csp_georgia_en.pdf

Sınır Güvenlik Yardımı	**1.045**
Demokrasi ve İnsan Hakları ile İlgili Avrupa İnisiyatifi	**2**
Toplam	**505.2**

Tablo 2: AB'nin 1991-2006 Yılları Arasında Azerbaycan'a Yaptığı Yardımlar[36]

1991-2006	**Toplam €m**
Tacis Ulusal Dağılımı	**155.2**
Çatışma Bölgelerinin Rehabilitasyonu	**18.1**
ECHO	**82.7**
FEOGA Gıda Yardımı	**66**
Gıda Güvenliği	**57**
Müstesna Mali Yardım	**30**
Müstesna İnsani Yardım	**9.5**
Demokrasi ve İnsan Hakları ile İlgili Avrupa İnisiyatifi	**3**
Toplam	**400**

[36] Country Strategy Paper 2007-2013, **Europen Neighbourhood and Partnership Instrument** Azerbaijan, http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/country/enpi_csp_azerbaijan_en.pdf

Tablo 3: AB'nin 1991-2006 Yılları Arasında Ermenistan'a Yaptığı Yardımlar[37]

1991-2006	Toplam €m
Tacis Ulusal Dağılımı	98.9
Nükleer Güvenlik	22
ECHO	68
FEOGA Gıda Yardımı	50
Gıda Güvenliği	51
Müstesna Mali Yardım	17.7
Müstesna İnsani Yardım	8
Rusya Krizinin Etkilerini Yumuştıcı Yardım	1.5
Toplam	380

1991-2006 dönemi TACIS Programı çerçevesinde AB'nin ayırmış olduğu toplam bütçe miktarı 7,3 milyar dolar teşkil etmiştir. [38]

TACIS kapsamında hayata geçirilen en dinamik, en verimli programların başında, Avrupa Birliği'nden başlayıp aday ülke topraklarından, Kafkasya ve Hazar'dan geçerek Merkezi Asya'ya kadar uzanan bir doğu-batı koridoru kurulması hedefini belirleyen "Avrupa-Kafkasya-Asya Ulaştırma Koridoru Programı – *TRACECA*" ve

[37] Country Strategy Paper 2007-2013, **Europen Neighbourhood and Partnership Instrument** Armenia, http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/country/enpi_csp_armenia_en.pdf
[38] http://ec.europa.eu/europeaid/where/neighbourhood/regional-cooperation/enpi-east/documents/annual_programmes/tacis_success_story_final_en.pdf (20.04.2008)

"*Avrupa'ya Devletlerarası Petrol ve Gaz Taşımacılığı Programı - INOGATE"* gelmektedir.

a. TRACECA Projesi

TRACECA (Transport Corridor Europe-Caucasus-Asia – Avrupa-Kafkasya-Asya Ulaştırma Koridoru) Projesinin fikri altyapısı 1993 yılının Mayıs ayında Brüksel'de Avrupa Komisyonunun teklifi esasında beş Orta Asya ve üç Kafkasya ülkesi temsilcilerinin katılımı ile bölgenin ulaştırma altyapısının geliştirilmesine dair gerçekleştirilmiş konferansta yapılan müzakereler sonucu oluşturulmuştur. Bu konferansta, Avrupa Birliği'nin Avrupa'dan başlayarak batı-doğu istikameti ile Karadeniz, ardından Güney Kafkasya ve Hazar Denizi üzerinden Orta Asya'ya kadar uzanan ulaştırma koridorunun geliştirilmesi amacıyla Avrupa Birliği'nin TACIS Programı çerçevesinde teknik yardım göstermesini öngören *Transkafkasya Uluslararası Ulaştırma Koridorunun Geliştirilmesine Avrupa Birliği'nin Teknik Yardım Yapmasına Dair Karar*'ı kabul edilmiştir. TRACECA Programının temel taşını oluşturan Brüksel Beyannamesi, Avrupa-Kafkasya-Asya ulaştırma koridorunun önemini, onun geliştirilmesi yolunda yapılacak işbirliği mekanizmasını, format ve yöntemlerini belirleyen ilk uluslararası belge olmuştur. Avrupa Birliği'nin bu ülkelere küresel ilgisinden kaynaklanan söz konusu kararın başlıca amaçlarını şöyle sıralaya biliriz:[39]

- Orta Asya ve Kafkasya ülkelerinin politik ve ekonomik bağımsızlıklarını desteklemek amacıyla bu ülkelerin Avrupa ve dünya piyasalarına alternatif ulaşım güzergahları aracılığıyla çıkışlarının sağlanması;
- Ülkeler arasında bölgesel işbirliğinin geliştirilmesini teşvik etmek;
- Uluslararası mali kuruluşların ve özel yatırımcıların yatırım yapmalarını sağlamak amacıyla TACIS ve TRACECA programlarından katalizör olarak yararlanılması;

[39] "TRACECA nedir?", TRACECA: 1993-2002 broşürü, http://www.traceca-org.org/rep/broshure/broshure.pdf

- TRACECA güzergahının Trans-Avrupa Şebekeleri ile bağlantısını sağlamak.

Bir taraftan kapsadığı coğrafyanın ve taşıdığı fonksiyonun benzerliği nedeniyle, diğer taraftan programın öneminin altını çizmek, cazipliğini artırmak amacıyla 1996'da TRACECA Programına *"21. Yüzyılın İpek Yolu Projesi"* ünvanı verildi.[40]

Yüzyılın en büyük ulaşım ve taşımacılık projesi diye nitelendirebileceğimiz TRACECA Programı, ilgili devletlerin politik ve ekonomik bağımsızlıklarını onların Avrupa ve dünya piyasalarına alternatif ulaştırma güzergahları aracılığıyla çıkma imkanlarını güçlendirmek yolu ile destekleyecektir. Böylece, hem SSCB'nin dağılmasını müteakiben istikrara, güvenliğe ve kalkınmaya ihtiyaç duyan ülkeler bundan fayda sağlayacak, hem de bölgelerarası işbirliği derinleştirilecektir. Bu aynı zamanda AB'nin genişlemesine de önemli bir ivme kazandırmış olacaktır. Avrupa Birliği Komisyonu Dış İlişkiler Genel Müdür Yardımcısı François Lamoureux'un şu sözleri de programın mahiyetini özetlemektedir: "TRACECA Programının nihai amacı ulaştırma ve taşıma sistemleri yaratılmasından ve bu sistemlerin Trans-Avrupa ağı ile birleştirilmesinden ibarettir. Böylece, Avrupa Birliği Karadeniz, Kafkasya ve Merkezi Asya ülkelerine yakınlaşacaktır. Avrupa Birliği gelecekte kendisinin genişlemesinin mümkünlüğünü değerlendirmektedir. Genişlemiş Avrupa Birliği Rusya, Ukrayna ve Moldova gibi ülkelerle sınırdaş olacaktır. Bununla da o, Karadeniz'e çıkma imkanı kazanacaktır ki, bu da Kafkasya ve Merkezi Asya ülkeleri ile ilişkilerin daha da güçlenmesine getirip çıkaracaktır."[41]

Program gelinen aşamada, rekabet gücü düzeyinde transit üyelik harcı ödemelerini desteklemek, ulaşım araçlarının sınırlardan kolay geçişini sağlamak, katılımcı devletler arasında ticaret prosedürünü basitleştirmek ve gümrük alanında işbirliğini iyileştirmek konusunda mutabakata varan hükümetlerin daha yoğun işbirliğine

[40] **XXI. Yüzyıl İpek Yolu Stratejisi Kanunu**, Washington'da Senatör Sam Brownback ve Senatör Gordon Smith ve House International Relations Komite Başkanı Benjamin Gilman tarafından önerilmiş ve Mart 1999'da Senato tarafından onaylanmıştır.

[41] Tarixi İpek Yolu'nun Berpası Üzre Bakı Beynelxalq Konfransın Çıxışları, **Azerbaycan Gazetesi**, 9 Eylül 2002.

ve diyaloglarını artırılmasına neden olmuştur. Ayrıca, büyük hacimli yüklerin TRACECA güzergahı üzerinden gönderilmesi yolunda anlaşmaya varılmış ve bu koridorun Asya'dan Avrupa'ya en kısa, hızlı ve ucuz yol olduğu kabul edilmiştir Program çerçevesinde gerçekleştirilen teknik yardıma *IMF, EBRD* ve *Dünya Bankası* tarafından katkıda bulunulmuştur. EBRD bu güzergahta bulunan liman, demiryolu ve karayolları projeleri için 200 milyon dolar, Dünya Bankası ise Ermenistan ve Gürcistan'daki yolların yapımı için 40 milyon dolar tutarında mali yardım yapmıştır.[42]

TRACECA Programının gelişim süreci Mayıs 1993'te Brüksel'de yapılan toplantıyla ilk adımını atmıştır.[43] Toplantıda TRACECA Programının proje tekliflerinin esasını oluşturacak olan üye ülkelerin ticaret ve taşıma sistemlerindeki bir çok sorun belirlenmiştir. Bu sorunların giderilmesi için 15 mln. ECU tahsis edilmiştir.

Mayıs 1995'te Alma-Ata'da Çalışma Grubunun ilk toplantısı yapılmıştır. Program planı, taraf devletlerin aktif katılımı ile 4 gruptan (ticaretin kolaylaştırılması, karayolu, demiryolu, ve deniz yolundan) oluşan Çalışma Grubu tarafından hazırlanmıştır. İlk teklifler paketi beğenilmiştir ve üye devletler tarafından onaylanmıştır. 15 mln. ECU değerinde proje anlaşmaları imzalanmıştır ve 1995 yılının sonbaharından itibaren uygulanmaya başlanmıştır.

Çalışma Grubunun ikinci toplantısı Ekim 1995'te Viyana'da gerçekleştirilmiştir. Bu toplantıda bütün katılımcı devletler ilave edilmiş haritada gösterilen güzergah esas alınarak TRACECA Programının merkezleşmesinde mutabakata varmışlardır.

Çalışma Grubunun Mart 1996'da Venedik'teki üçüncü toplantısında, Ukrayna ve Moğolistan ile ilişkilerin geliştirilmesi gereği vurgulanmıştır. 10 mln. ECU değerinde 5 yeni proje toplanmıştır.

---

[42] "TRASECA Programının Karakteristikası", **İpek Yolu Dergisi**, Azerbaycan Universiteti Yayını, Bakı 1998, s. 86.

[43] "TRACECA'nın Formalaşma Merheleleri", **İpek Yolu Dergisi**, Azerbaycan Universiteti Yayını, Bakı, 1998, s.87

Atina'da Çalışma Grubunun dördüncü toplantısı yapılmıştır. Toplantı sonucunda TRACECA anlayışı cazip multi-model ulaştırma güzergahı olarak daha da geliştirilmiş ve bütün projeler değerlendirilmeye alınmıştır. Ayrıca, Moğolistan'ın geciktirilmeden program kapsamına alınması kararlaştırılmıştır.

AB, TRACECA güzergahının Karadeniz bölgesi ve Avrupa Ulaştırma Ağı ile birleştirilmesi olanaklarının araştırılması amacıyla 1997 Nisan'ında Tiflis'te Bakanlar düzeyinde Ulaştırma Konferansı düzenlemiştir. Konferans, Bakanlar Komitesi'nin oluşturulması ile sonuçlanmıştır. 16 ülkenin Pan Avrupa Ulaştırma Konferansı'nda (Haziran 1997, Helsinki) iştiraki için ortam hazırlanmış ve konferans sonucunda Karadeniz bölgesi Trans-Avrupa Ağı'nı Doğu'ya doğru genişletecek Pan Avrupa Ulaştırma Bölgesi olarak belirlenmiştir.

Eylül 1997'de Azerbaycan Cumhurbaşkanları H. Aliyev ve E. Şevardnadze bir araya gelmiş ve 1998'de Kafkasya'da cumhurbaşkanları düzeyinde konferans yapılması fikrini ileri sürmüşlerdir. Mayıs 1998'te Tiflis'teki beşinci Çalışma Grubu toplantısında programın geleceğine dair konular müzakere edilmiştir.

7-8 Eylül 1998 tarihinde Bakü'de 32 ülkenin, 13 uluslararası örgütün katılımıyla "Büyük İpek Yolu'nun Restorasyonu İçin Uluslararası Konferans" düzenlenmiştir. Konferans sonunda "Avrupa-Kafkasya-Asya Koridorunun Gelişimi İçin Uluslararası Taşıma Hakkında Çok Taraflı Anlaşma" imzalanmış ve Bakü Deklarasyonu[44] yayınlanmıştır. Azerbaycan Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev'in 26 Ekim 1998 tarihli kararnamesine esasen TRACECA'nın sürekli sekreteryası Bakü'de kurulmuştur. Böylece, Azerbaycan Avrupa-Kafkasya-Asya ulaştırma koridorunun merkezi durumuna gelmiştir.

23 değişik alanda yürütülen çalışmaları kendisinde birleştiren TRACECA Programı bugüne kadar uygulanmakla beraber, malların sınırları geçmesini

[44] www.internationaltransportforum.org/europe/ecmt/eurasia/pdf/DeclBaku98.pdf (20.04.2008)

kolaylaştırmada, ticari prosedürleri basitleştirme ve gümrük işbirliğini geliştirmede, transit hakları ile ilgili farklı alanlarda somut ve başarılı sonuçlar getirmiştir.

TRACECA'nın 2015 yılına kadar olan stratejisini belirlemek üzere oluşturulan Çalışma Gurubu Toplantısı 26-27 Eylül 2005 tarihinde İstanbul'da gerçekleştirilmiştir. Toplantıda TRACECA'ya üye ülkelerin TRACECA Programı çerçevesinde 2015 yılına kadar tüm ulaştırma modlarının geliştirilmesinde ele alacakları temel öncelikleri belrilenmeye çalışılmıştır. Sök konusu Strateji, gerek AB ile TRACECA arasında gerekse TRACECA ülkelerinin kendi aralarında sürdürülebilir, verimli ve entegre bir çok-modlu ulaştırma sistemini sağlamayı hedeflemektedir.[45]

Kafkasya bölgesinin ulaşım ve taşıma sisteminin günümüz ihtiyaçlarına cevap verecek ve bölgenin kilit noktalarını kendisinde birleştirecek olan Kars-Tiflis, Kars-Gümrü, Erivan-Nahçivan-Bakü kara ve demiryolu hatlarının gerçekleştirilmesi de TRACECA Programının yakın gelecekteki hedefleri arasındadır.

İki kıtayı ve üç deniz havzasını birleştirecek olan "çağdaş İpek Yolu" – TRACECA Programı, Kafkasya ülkelerinin ekonomik ve siyasal bağımsızlıklarını güçlendirmeleri, dünya pazarlarına açılmaları ve uluslararası ekonomik sisteme entegre olmaları bakımından stratejik önem arz etmektedir.

b. INOGATE Projesi

INOGATE (Interstate Oil and Gas Transport to Europe – Avrupa'ya Devletlerarası Petrol ve Gaz Taşımacılığı) Programı, Avrupa Birliği'nin ekonomik desteğe, enerji arz güvenliğini takviye etme ihtiyacına ve AB'de gaz kullanımında beklenen artışa dayalı olarak işbirliği için geliştirdiği ve TACIS programı çerçevesinde

[45] http://www.traceca.org.tr/bulten260905.htm (22.04.2008)

finanse edilen bir Avrupa Birliği girişimidir. INOGATE ancak petrol ve gazın nakli ile ilgilenmekte ve bütün yeni bağımsız devletlerin bulunduğu bölgeyi kapsamaktadır.

1995'te AB öncülüğünde hazırlanan INOGATE, eski SSCB'nin Yeni Bağımsız Devletleri (YBD) için AB'nin teknik yardım programı dahilinde Trans-Avrupa şebekelerine bağlanan bir dizi ulaştırma modları ve altyapıları oluşturmayı hedefleyen önemli bir bölgesel girişimdir. Programın geliştirilmesindeki başlıca hedeflerden bir tanesi Avrupa'nın enerji güvenliğinin sağlanmasıdır. Nitekim, INOGATE İşçi Grubu'nun Aralık 1997'de Brüksel'de yapılan toplantısında bu Avrupa Komisyonu tarafından resmi olarak ifade edilmiştir. INOGATE, daha önce PHARE Programı kapsamında finanse edilmekte olan bazı Orta ve Doğu Avrupa, Orta Asya ve Kafkasya ülkelerine teşmil edilmiştir. Bu programın başlıca amaçları:[46]

- Bölgesel petrol ve doğal gaz ürünlerinin ve ulaştırma sistemlerinin daha iyi hale getirilmesi, rasyonelleştirilmesi ve çağdaşlaştırılması;
- Hazar ve Orta Asya bölgelerinden Avrupa ve Batı piyasalarına hidrokarbon taşınması için farklı seçeneklerin değerlendirilmesine yönelik olarak taraf ülkelerin çabalarını desteklemektir.

12 BDT ülkesini ve Romanya ile Bulgaristan'ı kapsayan Program, elli kadar ülkenin işbirliği yapması için benzersiz bir forumdur. AYB, AİKB ve Dünya Bankası programa mali destek sağlayan kuruluşlardır.[47]

Enerji arzının kesintisiz ve güvenilir şekilde sağlanması AB enerji politikasının temel hedeflerinden birisidir. Tüketilen başlıca enerji kaynaklarından petrolün %78'inin ve doğal gazın %36'sının ithalattan elde edildiğini göz önünde bulundurduğumuzda bu konunun birlik için önemi daha çabuk anlaşılmaktadır.[48] Enerji sunumunun güvenliğinin sağlanmasının başlıca yollarından birisi de kaynakların çeşitlendirilmesi ve alternatif dış bağlantıların sağlanmasıdır. Bu gereksinimden

[46] INOGATE Brochure 1996-2000, http://www.inogate.org/inogate/en/resources/publications
[47] http://www.ca-c.org/online/2001/journal_eng/cac-03/01.goncen.shtml (27.04.2008)
[48] Enerji ile ilgili istatistik ve önemli olaylar, http://ec.europa.eu/dgs/energy_transport/figures/index_en.htm

hareketle AB Avrupa Enerji Şartı kapsamında bir takım adımlar atmış ve Trans-Avrupa Enerji Şebekesini yaratmıştır.[49] Bu sistemin eski SSCB ülkeleri için öngörülmüş kısmı olan INOGATE Programı, hem bu cumhuriyetlerin enerji kaynaklarını uluslararası piyasaya çıkartması, hem de AB'nin enerji arzını karşılaması bakımından önem arz etmektedir. AB Konseyi'nin 27 Nisan 1998 tarihli Hazar enerji kaynaklarına dair beyanatında da INOGATE'in çok alternatifli boru hattı güzergahlarına uygunluğunun memnuniyet verici olduğu teyit edilmektedir.

INOGATE (ve TRACECA) Programlarının da katılımı ile Brüksel'de Güney Kafkasya ve Orta Asya bölgeleri hakkında elektronik bilgi bankası oluşturulmuştur. Bölgenin öncelikli ihtiyaçlarının belirlenmesine katkıda bulunan bu sistem aracılığı ile aralarında Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası'nın (EBRD)[50] Dünya Bankası'nın da bulunduğu finans kuruluşlarının katkıları ile projeler gerçekleştirilmektedir. Buna BM'nin de destek verdiği "Hazar Denizi'nin Ekolojik Programı" örnek gösterilebilir. Bu projeler ister bölgedeki ihtiyaçların giderilmesi, isterse de karşılıklı ekonomik ilişkilerin (özellikle de özel sektörde) geliştirilmesi bakımından isabetli olmaktadır.

INOGATE Programı, Kafkasya bölgesini de kapsayan ve yakından ilgilendiren projeler üzerinde çalışmalarını sürdürmektedir. Azerbaycan petrolünün Avrupa'ya ulaştırılmasını amaçlayan Bakü – Supsa, Bakü – Tiflis – Ceyhan (BTC) Petrol Boru

---

[49] Trans-Avrupa şebekeleri ile güvenilir bir enerji sistemi yaratmayı amaçlayan AB'nin 1995'te Polonya, Çek Cumhuriyeti, Slovakya ve Macaristan'ın oluşturduğu CENTREL elektrik şebekesini Avrupa'nın esas elektrik şebekesi UCPTE'ye birleştirmesi INOGATE Programının geleceğine bir çok yanı benzerlik taşıyan bir örnek olarak gösterilebilir.

[50] Merkezi ve Doğu Avrupa ülkelerinin piyasa ekonomisine ve çoğulcu demokrasiye geçiş süreçlerinde gerekli olan ekonomik, teknik, yapısal reformları teşvik etmek ve gerekli finansman kaynağını sağlamak amacıyla yapısı ve işlevleri bakımından Dünya Bankası ve IMF gibi uluslararası kuruluşlara benzeyen Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası kurulması fikri, OECD ülkelerini oluşturan 24'ler Grubunun üst düzey temsilcilerinin katıldığı, 24 Kasım 1989 tarihinde yapılan bir toplantıda ortaya atılmış, 15 Ocak 1990 tarihinde Bankanın kuruluşuyla ilgili olarak başlatılan görüşmeler ve toplantılar sonucunda Bankanın kuruluş anlaşması, 29 Mayıs 1990 tarihinde Paris'te imzalanmıştır.

Banka, pazar ekonomisine açılmak ve bu geçişi hızlandırmak isteyen MDAÜ'ler, Bağımsız Develetler Topluluğu üyelerine ve Balkan ülkelerine (Bosna-Hersek, Makedonya, Arnavutluk ve Hırvatistan) ekonomik, teknik ve kültürel alanlarda kredi, yatırım, garantisi ve teknik yardım şeklinde imkanlar sağlamaktadır. Banka giderek çok partili bir demokratik rejimi, çoğulculuğu ve pazar ekonomisini gerçekleştirme hedeflerini ön planda tutan ülkelere kaynaklarını kullandırma eğilimindedir.

Hatları, Kazak petrollerinin naklini gerçekleştirecek Tengiz – Novorossiysk ve Türkmen gazının uluslararası pazarlara taşınmasını öngören Trans-Hazar Gaz Boru Hattı projeleri bunlardan başlıcalarıdır. 2000 yılında kabul edilen *"2020 Yılına Kadar AB Enerji Stratejisi"* belgesine bakıldığında, bu projelerin AB açısından taşıdığı önem daha açık şekilde görülmektedir.

Southern Ring Air Route adlı hava yolu projesi ile program tam anlamıyla bir Avrasya koridoru haline getirilmiş ve yeni boyut kazanmıştır[51].

INOGATE Programı başarıyla tamamlanacağı takdirde, ilgili ülkelerin alternatif ulaşım güzergahları yoluyla Avrupa ve dünya pazarlarına erişme kapasitelerini geliştirerek bu ülkelerin politik ve ekonomik bağımsızlığının pekiştirilmesinde ve bölgeye uluslararası mali kuruluşların ve özel sektörün desteğinin çekile bilmesinde önemli katkı sağlayacaktır.

c. TACIS Programını PHARE ve CARDS Programlarından ayıran özellikler

Daha önce söz edildiği gibi TACIS, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra ortaya çıkan YBD'ye yönelik bir teknik ve mali yardım programıdır. Bu açıdan TACIS programı PHARE ve CARDS programlarına çok benzemektedir. Ancak her üç program arasındaki en önemli fark, bu programların uygulanmasının sonucunda taraf devletlerin elde edecekleri sonuçtur. Mesela PHARE Programı'nı başarıllı bir şekilde gerçekleştiren ülkeler AB'ye tam üye olarak kabul edilecektir. Diğer bir deyişle PHARE bir ön katılım programı özelliği taşımaktadır. Nitekim bu programdan yararlanan MDAÜ daha sonra AB'ye tam üye olmuşlardır.[52]

[51] Mahmut Niyazi Sezgin, **a.g.m**., s.63.
[52] http://europa.eu/scadplus/leg/en/lvb/e50004.htm, (10.03.2008)

Batı Balkan ülkelerine yönelik uygulanan CARDS Programı, bölge ülkelerinin Doğu Bloku'nun dağılmasından sonra spesifik gelişimini göz önünde bulundurularak önerilen bir programdır. PHARE Programı'ndan farkı, nihai amacı tam üyelik olmakla beraber, başarıyla tamamlayan Batı Balkan ülkelerine 'potansiyel aday ülke' statüsüne kavuşmayı sağlamasıdır.[53] Yani bu devlet adaylığa ehil olarak kabul edilecektir. Aslında CARDS Programı, üyelik sürecini bir az daha dönemeçli hale getirmektedir. Bu ek aşamalar daha önce anlatıldığı üzere Batı Balkanların özel şartlarından kaynaklanmakta ve bu devletleri tam üyelik için daha hazırlıklı duruma getirmeyi amaçlamaktadır.

TACIS Programı'na gelince, bu program diğer iki programla birçok ortak yanı olduğu halde, ne PHARE gibi tam üyelik, ne de CARDS gibi adaylığa ehil sayılmayı ön görmektedir. Aslına bakılırsa, diğer programlardan farklı olarak TACIS sadece Avrupa kıtasındaki ülkelere değil, aynı zamanda Kazakistan ve Türkmenistan gibi Merkezi Asya devletlerine de uygulanmaktadır. TACİS Programı YBD ve Moğolistan'a demokrasi ve piyasa ekonomisine geçiş sürecinde gereken yardımın sağlanmasını amaçlamaktadır. Aslında PHARE Programı da ilk olarak, MDAÜ ile ilgili benzer amaçların gerçekleştirilmesini hedeflemiştir. Ancak AB'nin MDAÜ'ye yönelik amaçlarının değişmesiyle, PHARE Programı'nın öncelikleri de değişmeye başlamış ve belirtildiği gibi koşullu katılım programına dönüşmüştür.

Bu açıdan her ne kadar TACIS Programı bölge devletleri için AB ile entegrasyon amacı taşımasa da, PHARE Programı örneğinde görüldüğü üzere, birlik içinde Avrupa kıtasında yer alan YBD'lere farklı yaklaşımın değişmesi, mesela daha yakın bir işbirliği hatta katılımın hedeflenmesi gibi olası durumlara yönelik şimdiden hazırlık yapmış olmayı sağlayan bir ön katılım programı olarak da görülebilir.

[53] The CARDS Programme, http://europa.eu/scadplus/leg/en/lvb/r18002.htm, (10.03.2008)

2. İlişkilerin Oluşturulmasında Yeni Aşama: Ortaklık ve İşbirliği Anlaşmaları

Avrupa Birliği ve Güney Kafkasya Cumhuriyetleri arasında yapılan Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması *(Partnership and Cooperation Agreement)* ilişkilerin hukuksal çerçevesini düzenleyen temel belgedir.[54] Anlaşmalar, Topluluk ile üç cumhuriyet arasındaki ilişkiler bağlamında, Avrupa Ekonomik Topluluğu ve Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu ile SSCB arasında 18 Aralık 1989'da imzalanmış bulunan Ticari ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması'nın yerini almıştır.

Bir tarafta Topluluk ve Üye Devletleri ile diğer tarafta Ermenistan, Azerbaycan ve Gürcistan Cumhuriyetleri arasında imzalanacak Ortaklık ve İşbirliği Anlaşmaları'na ilişkin hukuki belgenin çerçevesini çizen Konsey ve Komisyon kararına ilişkin öneriler 27 Mart 1992'de Komisyon tarafından kabul edildi. 5 Ekim 1992'de görüşme yönergelerinin Konsey tarafından kabulünün ardından 1995 yılı boyunca üç Güney Kafkasya cumhuriyeti ile görüşmeler sürdürüldü. Avrupa Birliği ile Güney Kafkasya ülkeleri ilişkilerinin hukuki çerçevesini oluşturan Partnerlik ve İşbirliği Anlaşmaları 22 Nisan 1996'da Lüksemburg'da imzalandı.[55]

Anlaşmalar:

- Avrupa Parlamentosu'nun uygun görüşü alındıktan sonra Avrupa Topluluğu adına Konsey tarafından;
- Konsey'in onayı alındıktan sonra Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu adına Komisyon tarafından;

[54] Partnership and Cooperation Agreement Between the European Communities and their Member States, **Official Journal of the European Communities**, L 246, 17.09. 1999; Bir terefden Avropa Birliyi ve onun üzvü olan dövletler, diger terefden Azerbaycan Respublikası arasında Terefdaşlıq ve Emekdaşlıq Sazişi, **Azerbaycan Respublikası Milli Meclisinin Stenogramları**, 5-ci cild, Bakı, 1996.

[55] DPT, **Avrupa Birliği Kronolojisi 1946-2002**, DPT Yayını, Mayıs 2002, s. 113.

- Danışma Komitesi'ne danışıldıktan ve Konsey'in oybirliğiyle verdiği uygun görüş alındıktan sonra, AKÇT Antlaşması'nın 95. maddesi uyarınca AKÇT adına Komisyon tarafından imzalanmıştır.[56]

Anlaşmalar, Avrupa Parlamentosu tarafından Strasburg oturumunda Mart 1997'de onaylandı. Ülke parlamentoları tarafından da onaylanan anlaşma, her üç ülkede de 1 Temmuz 1999'da yürürlüğe girdi.[57]

AB'nin bölge ülkeleri ile ilişkilerinin temel hukuki zeminini oluşturan anlaşmanın 1. maddesinde partnerlik *(partnership)* ilişkisinin amaçları aşağıdaki gibi belirlenmiştir:[58]

a) Taraflar arasında politik ilişkilerin gelişmesine yardımcı olacak siyasi diyalog için gerekli çerçevenin oluşturulması;
b) Demokrasinin güçlendirilmesi, ekonominin geliştirilmesi ve piyasa ekonomisine geçişin tamamlanmasında söz konusu ülkelerin çabalarının desteklenmesi;
c) Sürekli ekonomik kalkınmayı sağlamak amacıyla taraflar arasında ticaretin, sermaye yatırımının ve uyumlu ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi;
d) Mevzuat, ekonomi, maliye, vatandaşlık, bilim, teknoloji ve kültür alanlarında işbirliğinin sağlanması.

En çok gözetilen ulus (the most favoured nation) kaydının esas alındığı anlaşma 10 yıllık bir süreyi kapsamaktadır. Dayandığı demokrasi, insan hakları ve piyasa ekonomisi gibi temel ilkelerin[59] ihlal yada göz ardı edilmesi durumunda tek taraflı olarak feshedilmesi hakkını içermektedir.

---

[56] http://europa.eu/scadplus/leg/en/lvb/r17002.htm (15.03.2008)
[57] Muzaffer Dartan ve Esra Hatipoğlu, "Avrupa Birliği Genişleme Sürecinin Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesine Etkileri", **Marmara Avrupa Araştırmaları Dergisi,** Sayı 2, 2001, İstanbul, s. 88-90.
[58] Fuad Hüseynov, "Avrupa Birliği ve Türk Cumhuriyetleri", **Yeni Türkiye Dergisi**, Avrupa Birliği Özel Sayısı I, Sayı 35, Ankara, 2000, s. 546.
[59] Anlaşmanın "Genel Prensipler" başlıklı kısmı (2. 3. ve 4. maddeler) bu temel ilkeler konusunda BM Tüzüğü, Helsinki Nihai Senedi, Paris Şartı ve AGİT Bonn Konferansı Senedi gibi uluslararası belgeleri esas almaktadır.

Anlaşmanın, Avrupa Topluluklarının yaptığı anlaşma türleri içinde Ekonomik İşbirliği Anlaşmaları grubuna girdiği söylene bilir. Diğer taraftan, ticari ve ekonomik hükümlerin yanı sıra, Anlaşmanın siyasi diyalog ve kültürel işbirliği gibi bölümlere yer vermesi, kapsam itibariyle Avrupa Antlaşmaları'nı anımsatmaktadır. Fakat ortaklık hedefine yer verilmediği için Partnerlik ve İşbirliği Anlaşması'nın yukarıda belirtilen iki anlaşma türü arasında ve partnerlik amaçları doğrultusunda değerlendirmek daha doğru olacaktır.[60]

Ortaklık Anlaşmasına dayanarak bölge ülkeleri ile ilişkilerin yakın plandan takibi ve daha hızlı gelişimi amacıyla 1996'da her üç bölge ülkesinde Ortak Kurumlar oluşturulmasına başlandı. Bu Ortak Kurumlar üç esas organa dayanıyordu: 1) Bakanlar düzeyinde yılda bir defa toplanarak bir araya gelinmesinden sorumlu *İşbirliği Konseyi*; 2) Üst düzey bürokrat ve devlet yetkililerini buluşturan *İşbirliği Komisyonu*; 3) Bölge ülkeleri parlamentoları ve AB Parlamentosu milletvekillerini bir araya getiren *Parlamentolar Arası İşbirliği Komitesi*. Her üç organ da danışma amaç ve niteliği taşımıştır.

a. Ortaklık ve Işbirliği Anlaşmaları'nın Avrupa Anlaşmalarından temel farkları

İkinci kuşak anlaşmalar olarak nitelendirilen Avrupa Anlaşmaları, Ekonomik ve İşbirliği Anlaşmaları'nın uzantısı olarak, Merkezi ve Doğu Avrupa ülkelerinin piyasa ekonomilerine geçişlerini kolaylaştırmak ve Topluluk ile aralarında ortaklık ilişkisi doğurmak için yapılmıştı. Ortaklık ve İşbirliği Anlaşmaları ise Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra, 1989 tarihli Ticaret ve İşbirliği Anlaşması'nın yerine bağımsızlıklarını yeni kazanan ülkeler ile imzalanmıştır.

Avrupa Anlaşmaları'nda Avrupa Birliği ile kurulan ikili ortaklıklar, bir siyasi diyalog, ekonomik entegrasyon süreci ve finansal yardım temeline dayanmaktaydı. Ayrıca bu anlaşmalar, serbest değişim ve asimetrik tavizler ilkesine de dayanmaktaydı.

[60] Fuad Hüseynov, **a.g.m.,** s. 547.

Ortaklık ve İşbirliği Anlaşmaları ise özellikle mal ticareti, siyasi diyalog ve ticaretle ilgili çeşitli konuları kapsamaktadır. Bu anlaşmaların ticari hükümleri tarafların birbirine "ticarette en çok kayrılan ülke" muamelesi yapmalarını öngörmektedir. Ayrıca Ukrayna, Moldavya ve Rusya ile yapılan anlaşmalar, gerekli koşullar oluştuğunda taraflar arasında serbest ticaret alanları oluşturulmasına yönelik müzakerelerin başlatılmasını hedefleyen hükümler de içermektedir. Böylece, Avrupa Birliği hala tavizli rejim uygulamaktadır.[61]

Avrupa Birliği'nin TACIS Programı, Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması için işbirliğini sağlamada en önemli araçtır. Buna karşın, Avrupa Birliği'nin PHARE Programı, Avrupa Anlaşmaları açısından Merkezi ve Doğu Avrupa ülkelerine yapılan mali ve teknik yardım programıydı.

Avrupa Anlaşmaları'nda ülkeler amaçlarının Topluluğa tam üyelik olduğunu belirtmekte, kurulan ortaklıkların bu amacı gerçekleştirmelerine yardımcı olacağını dile getirmekteydi. Fakat Topluluk anlaşmalar çerçevesinde, bu amacın gerçekleştirilmesine yardımcı olacağını bildirmekle birlikte bu konuda bir taahhüt altına girmemişti. Buna karşın, Ortaklık ve İşbirliği Anlaşmaları'nın sadece Rusya, Ukrayna ve Moldavya için taraflar arasında bir serbest ticaret bölgesinin kurulması anlamına geldiği ve bunun gerçekleşebilmesi için müzakerelerin başlamasını sağlayacak şartların oluşup oluşmadığını tarafların birlikte gözden geçirecekleri belirtilmiştir. Görüldüğü üzere, Avrupa Birliği'nin bu ülkelerle imzaladığı anlaşmalar oldukça önemlidir. Bu durum, Avrupa Birliği'nin gelecekte bu ülkelerin reformlarını tamamlayacağı ümidini taşıdığı ve anlaşmaların Avrupa Birliği'ne tam üyelik için bir yol oluşturduğu izlenimini vermektedir.

Gerek Avrupa Anlaşmaları ve gerekse Ortaklık ve İşbirliği Anlaşmaları, ikili anlaşma özelliğini taşırlar. Bir tarafta Topluluk ve üye ülkeler, diğer tarafta ülkeler yer almaktadır.

Avrupa Anlaşmaları'nın bir diğer özelliği, ortaklık organlarını oluşturmasıydı. Diğer anlaşmalar ve ticaret anlaşmalarında böyle bir organ yoktu. Ticari ilişkilerin daha

[61] Merdanov, **a.g.e**, s. 44

iyi yürütülmesi için komisyonlar kurulurdu ama bunlar çok faklıydı. Topluluk, ortak ülkelerle ilişkilerini kendi kurumsal yapısında yürütmek istemediği, ayrı bir platformda yürütmeyi tercih ettiği için Avrupa Anlaşmaları'nı imzaladı. Avrupa Anlaşmaları'nda ortaklığın organları şunlardı: Ortaklık Konseyi, Ortaklık Komitesi ve Ortak Parlamento Komitesi. Buna karşın Ortaklık ve İşbirliği Anlaşmaları'nın hepsinde ticari ilişkilerin daha iyi yürütülmesi için işbirliği amaçlı organlar oluşturulmuştur. Bu organlar; İşbirliği Konseyi, İşbirliği Komitesi ve Parlamenter İşbirliği Komitesi'dir.

Gerek Avrupa Anlaşmaları'nın ve gerekse Ortaklık ve İşbirliği Anlaşmaları'nın bir başka özelliği hak ve yükümlülükler öngörmeleridir. Her iki anlaşmada da hak ve yükümlülükler öngörülmesine karşın boyutları farklıdır. Birisi tam üyelik için diğeri on yıllık periyot için hak ve yükümlülükler öngörmektedir.

Avrupa Anlaşmaları'nın çoğunda süre belirtilmemişti. Bu, Avrupa Anlaşmaları'nın sürekli karakterli olduğunu göstermektedir. Yani fesih söz konusu değildir. Buna karşın Ortaklık ve İşbirliği Anlaşmaları, ilk on yıllık periyodu kapsamaktadır. Taraflar en az altı ay önce uzatılmayacağını yazılı olarak bildirmedikleri taktirde anlaşma yıldan yıla otomatik olarak yenilenecektir.

b. AB ile Güney Kafkasya Devletleri İlişkilerinde Ortaklık ve İşbirliği Anlaşmaları'nın yeri ve önemi

Avrupa Birliği ile Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan arasında 22 Nisan 1996 tarihinde ilişkilerin gelişimine yeni bir ivme kazandırabilecek nitelikte olan Ortaklık ve İşbirlği Anlaşması imzalanmıştır. Avrupa Birliği'nin OİA'ları tüm bölge ülkeleri ile aynı tarihte imzalanmasının en önemli sebebi, siyasi konjonktürü hassas olan Güney Kafkasya'da herhangi bir ülkeye yönelik ayrıcalık veya ayrımcılık algısının oluşmamasına dikkat etmesidir.

Bölge devletleri bağımsızlıklarından hemen sonra yaşadıkları belirsizlik dönemlerini atlatmayı başarınca, devlet düzenlerinin kurulmasına bir ölçüde muvaffak

olmuşlardır. Bu durum, yeni bir genişleme ve derinleşme sürecine girmiş AB'nin, bu süreçlerin sonunda bölge ile sınırdaş olma olasılığını ve bu ülkelerin Avrupa coğrafyasının bir parçasını oluşturmaları ihtimalini değerlendirmesine sebep olmuş ve Güney Kafkasya ülkelerine yönelik bir yaklaşım belirlenmesinin gerekliliği belirmiştir.

Bunun için gerekli adımlar AB Komisyonu'nun Güney Kafkasya devletlerine yönelik stratejilerinin belirlenmesi ile Aralık 1995'de Brüksel'de atılmıştır. Komisyon, 1994'de taraflar arasında ateşkes anlaşmalarının imzalanmasına rağmen, üç bölge devleti arasında Dağlık Karabağ ve Abhazya yüzünden gerginliğin sürdüğünü yayınladığı bildiri ile açıklamıştır. Aynı bildiride, bölgenin jeopolitik açıdan önemli bir konumda olduğu vurgulanmıştır. Burada AB'nin özellikle enerji sektöründe çıkarları olduğunun üzerinde durulmuş, bu nedenle bu dönemde son derece ağır ekonomik sorunlarla karşı karşıya olan ve istikrarsızlık ve güvenlik açısından tehdit saçan bu bölge devletleri ile Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması ile sonuçlanacak bir strateji öngörülmüştür.[62]

OİA'nın önemli özelliği bu anlaşmanın sadece Avrupa Komisyonu ile Güney Kafkasya devletleri arasında değil, aynı zamanda AB üye devletleriyle tek tek iki taraflı olarak imzalanmış olmasıdır.[63] Diğer bir değişle, bu anlaşma AB'nin doğrudan ve sadece kendi adına başlandığı bir anlaşma niteliği taşımıyor, burada üye devletlerin de kendi adına AB çerçevesinde bu tür bir partnerliğin oluşmasına rızası aranmaktadır. Bunun sebebi AB'nin ODGP'sinin henüz hükümetlerarası bir nitelik taşımasından kaynaklanmaktadır.

OİA çereçevesinde her üç Güney Kafkasya devleti için benzer amaçlar belirlenmiştir. Bu belgenin 1. maddesi bölge ülkeleri arasındaki siyasi ilişkilerin gelişmesini sağlayacak diyalog çerçevesinin oluşturulmasını, Güney Kafkasya ülkelerinde demokrasinin gelişimi, ekonominin kalkınması ve bu devletlerin piyasa

[62] Ali Faik Demir, **a.g.m**, 2003, s. 366
[63] EU Cooparation with Armenia, http://www.delarm.ec.europa.eu/en/eu_and_armenia/cooperation.htm , (15.02.2008)

ekonomisine geçiş süreçlerini tamamlamasına AB tarafından destek verilmesini, Anlaşma tarafları arasında ticaretin ve yatırım ve uyumlu ekonomik ilişkilerin gelişmesinin teşvik edilmesini ve bunların ekonomik açıdan sürdürülebilirliğini temin edilmesini ve temel hukuki, ekonomik, sosyal, mali, bilimsel, teknolojik ve kültürel alanlarda işbirliğinin teşvik edilmesini öngörmektedir.

Anlaşmanın önem arz eden ikinci, üçüncü ve dördüncü maddeleri Anlaşmanın I. Bölümünü oluşturan 'Genel İlkeler' başlığı altında toplanmıştır. 2.maddeye göre, BM Antlaşması, Helsinki Nihai Senedi ve Yeni Bir Avrupa için Paris Şartı'nda söz edilen demokrasiye saygı, uluslararası hukuk ilkeleri ile insan hakları gibi konular, bunun dışında AGİT'in Bonn Konferansı'nda kabul edilen piyasa ekonomisi ilkeleri tarafların iç ve dış politikasının temelini oluşturmakta ve bu anlaşmanın da temelini oluşturmaktadırlar.

3. maddeye göre, Güney Kafkasya bölgesinde Sovyetler Biriliği'nin dağılmasından sonra yeni kurulan bağımsız devletler, gelecekte refahı ve istikrarı sağlamak için Helsinki Nihai Senedi ve uluslararası hukukta yer alan iyi komşuluk anlayışı çerçevesinde kendi aralarında işbirliği oluşturmanın ve geliştirmenin önem taşıdığını ve bu sürecin teşviki için tüm gayretlerini sarf edeceklerini kabul ettiklerini bildirmektedir.

Anlaşmanın dördüncü maddesine göre; taraf ülkelerde piyasa ekonomisine geçiş sürecinde gelişen ekonomik durumun ve gerçekleştirilen ekonomik reformlar doğrultusunda ortaya çıkacak değişimler nedeniyle gerektiği anda, taraflar arasında oluşturulacak İşbirliği Konseyi tarafından bu anlaşmanın bu maddeleri doğrultusunda bazı kanunların değişimine yönelik tavsiyelerde bulunabilecektir.

Güney Kafkasya devletleri ile imzalanan OİA'larda işbirliğinin geliştirilmesi temelinde önemli konulardan biri de, kuşkusuz ki, ekonomik ilişkilerin geliştirilmesidir ve bu konu antlaşmanın Ekonomik İşbirliği başlığı altında yer almıştır. AB her üç devletin gerçekleştirecekleri ekonomik reformlar ve yeniden yapılanma sürecinde uzun

dönemli yardımın yapılanması için ekonomik işbirliğinin oluşturulmasını istemektedir. Buna göre, bu amaçları gerçekleştirmek için, her üç devlette ekonomik ve sosyal reformlar ve ekonomik ve ticari sistemlerin yeniden yapılanması için bazı politikaların ve bazı düzenlemelerin hazırlanması öngörülmüştür. Bununla ilgili olarak izlenilecek politikalar sürdürülebilir ve uyumlu sosyal gelişimin gereksinimleri doğrultusunda hazırlanacaktır. Ekonomik işbirliği çerçevesinde öngörülen amaçların gerçekleştirilmesine TACIS Programı'na da büyük önem verilmektedir.[64]

İmzalanan anlaşma ile AB Güney Kafkasya devletleriyle ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi amacıyla bir tedbir olarak ticari kotaların kaldırılması ve mülkiyet haklarının korunması da öngörülmektedir. Taraflar karşılıklı olarak bir birine en çok gözetilen ulus statüsünün uygulanmasını da kabul etmiştir.[65]

OİA'larda, taraflar arasında siyasal diyalogun nasıl oluşturulacağına dair mekanizmalar da öngörülmüştür. Buna göre, toplantılar bakanlar düzeyinde İşbirliği Konseyi'nde, ilgili devletlerin parlamenterleri düzeyinde Parlamento İşbirliği Komisyonu'nda ve yüksek düzeyli memurların gerçekleştirecekleri düzenli toplantılarda oluşturulacaktır.[66]

OİA imzalandıktan sonra Güney Kafkasya devletlerinin dışişleri bakanları bir araya gelerek, bu konuda niyetlerini sergileyen ortak bir bildiri yayınlamıştır. Yayınlanan bildiride, OİA'nın ilk dört maddesinde belirtilen ve taraflar arasında ilişkilerin gelişmesini sağlayan ortak değerler, ilkeler ve ortak amaçlar teyit edilmiştir.[67]

Üç sene boyunca taraflar arasında yükselen bir çizgi üzerinde gelişen ilişkiler, 22 Haziran 1999 tarihinde Lüksemburg'da OİA'ların yürürlüğe girmesiyle yeni bir dönüm noktası yaşamıştır. OİA'ların yürürlüğe girmesi taraflar arasında ilişkilerin ciddi bir

---

[64] http://www.delgeo.ec.europa.eu/en/pca/QA-EN.pdf (13.03.2008)
[65] The EU & Georgia: Bilateral Relations, http://www.delgeo.ec.europa.eu/en/eu_and_georgia/bilateral_relations.html, (15.03.2008)
[66] Ali Faik Demir, **a.g.m** ,s.368
[67] Ali Faik Demir**, a.g.m**,s.368

zemine oturmasına neden olmuştur. Bu tarihte gerçekleşen 'Kafkasya Zirvesi' çerçevesinde AB Güney Kafkasya'da istikrarı ve güvenliği güçlendirmek amacıyla bölgesel işbirliğinin gelişimi için aktif bir şekilde destek sergileyeceğini bir kez daha beyan etmiştir. AB'nin benzer politika girişimi daha önce Batı Balkanlar bölgesi örneğinde görülmüştür. AB ilk önce bölge devletleri arasında işbirliği geliştirmeye öncelik vermektedir. Oysa Güney Kafkasya'da bölgesel işbirliğinin gelişimine engel olan etnik çatışmaların çözümlenmesinde AB doğrudan yer almaktan kaçınmaktadır.

AB, OİA'lar çerçevesinde her üç devletin ülke bütünlüğünü tanısa da, çatışmaların çözümü için AGİT çerçevesinde gerçekleştirilen girişimleri benimsemiştir. Aynı zamanda bölgenin diğer uluslararası kurumu olan Avrupa Konseyi'nin bu ülkelerdeki insan hakları ve demokrasi ile ilgili sorunların takip edilmesi için uygun bir zemin olacağını vurgulamıştır.

OİA'ların yürürlüğe girmesi AB ile Güney Kafkasya devletleri ilişkilerinde bir dönüm noktası olmuştur. Bu anlaşmayla iki taraf arasında ilişkilerin kısa vadede hangi mecrada gelişeceği konusunda net bir çerçeve çizilmiştir. Anlaşma taraflar arasında siyasi ve ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi için hangi araçların kullanılacağını belirlemektedir. Buna rağmen, bazı konularda AB, elindeki araçların sınırlı ve kısıtlı olmasından ve üye devletlerin belli konularda ortak irade ve tutumlarının oluşmamasından dolayı yetersiz kalmaktadır. Bu eksikliği gidermek için en azından belli bir süre için diğer bölgesel kurumlarla işbirliğine gitmeye çalışmaktadır.

Nitekim AB, bölge devletlerinde insan hakları ve demokrasinin gelişimi için Avrupa Konseyi'nin, bölgede mevcut olan etnik çatışmaların çözümü içinse AGİT çerçevesinde yapılan girişimlerin desteklenmesiyle yetinmektedir. Diğer taraftan bu durumu, NATO ile bölge ülkeleri arasındaki ilişkilerin gelişim sürecinde de görmek mümkündür. Burada AB ülkeleri ile birlikte NATO'ya üye olan ve bölge devleti olmayan süper güç ABD'nin bölge devletlerinin Batı dünyasının değerlerini benimsemesi isteği ve bunun için NATO ile ilişkilerinin gelişmesinin gerektiği görüşü

ile AB'nin bölgeye yönelik politikaları örtüşmektedir. Bu yüzden AB bu ülkelere yönelik mevcut olan amaçlarını bu bölgede faaliyet gösteren diğer kurumlar aracılığıyla gerçekleştirmeye çalışmaktadır.

Şimdiye kadar Avrupa Birliği'nin Ortaklık ve İşbirliği Anlaşmaları imzaladığı bağımsızlıklarını yeni kazanan ülkeler ile Ortaklık ve İşbirliği Anlaşmaları ve Geçici Anlaşmaların imza tarihleri aşağıdaki tabloda görülebilir:[68]

Ülkeler	**OİA'ların İmza Tarihi**	**OİA'ların Yürürlük Tarihi**	**Geçici Anlaşmaların Yürürlük Tarihi**
Ermenistan	22.04.1996	01.07.1999	01.12.1997
Azerbaycan	22.04.1996	01.07.1999	08.10.1997
Gürcistan	22.04.1996	01.07.1999	01.09.1997
Beyaz Rusya	06.03.1995	-	25.03.1996
Rusya	24.06.1994	01.12.1997	01.02.1996
Kazakistan	23.01.1995	01.07.1999	01.04.1997
Kırgızistan	09.02.1995	01.07.1999	28.11.1996
Moldavya	28.11.1994	01.07.1999	01.05.1996
Ukrayna	14.06.1994	01.03.1998	01.02.1996
Özbekistan	21.09.1996	01.07.1999	14.11.1996
Türkmenistan	Mayıs 1998	-	-

[68] Kaynak**: Avrupa Birliği El Kitabı**, 2003, s. 204

3. AB'nin Geliştirdiği Diğer Program ve Projeler

- Gıda Güvenliği Programı (Food Security Programme);
- Çatışma Bölgelerinin Rehabilitasyonu (Rehabilitation) Programı;
- İnsani Yardım (Humanitarian Assistance) Programı.
- Müstesna Mali Yardım (Exceptional Financial Assistance) Programı;
- Sınır Güvenliği Yardımı (Support to the Border Guards) Programı;
- Demokrasi ve İnsan Hakları İçin Avrupa İnisiyatifi (European Initiative for Democracy and Human Rights) Programı.

Gıda Güvenliği Programı'nın (*Food Security Programme*) esas amacı, Kafkas ülkelerinde gıda güvenliğinin sağlanmasına engel olan nedenleri araştırmak ve bunlara çözümler üretmektir. Kafkas ülkelerinde Sovyetler Birliği zamanında tamamıyla kamu destekli olan tarım sektörü, Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte hızla çökmeye başlamış, kamu desteği tamamen ortadan kalkmıştı. Bu program ile tarım sektörüne yönetim, pazarlama, girdi finansmanı, kredi ve işletmecilik konularında teknik destek sağlanmaktadır. Bu girişimler, TACIS Programı kapsamında Belirleyici Programlar ve Faaliyet Programları ile desteklenmektedir.[69]

Avrupa Birliği, doğal afet ve savaş sonucu zarar görmüş bölgelerin altyapılarının rehabilitasyonu ve yerleşiminin tekrar sağlanması amacıyla Avrupa Topluluğu İnsani Yardım Ofisi'nin uzantısı olarak bir Rehabilitasyon Programı başlatmıştır. Bu program ile bölgelerde elektrik dağıtım şebekeleri ve istasyonları, su teçhizatı sistemleri, demiryolları, okullar, konutlar ve sosyal tesisler inşa edilmekte ve zarar gören yerler tamir edilmektedir. Program, zarar görmüş bölgelerin rehabilitasyonuna katkıda bulunmaktadır.

[69] http://ec.europa.eu/europeaid/where/worldwide/food-security/index_en.htm (17/03/2008).

Avrupa Topluluğu İnsani Yardım Ofisi (*European Community Humanitarian Office*), Avrupa Birliği'nin doğal afet ve savaş sonucu zarar görmüş bölgelere insani yardım sağlayan kurumudur. Avrupa Topluluğu İnsani Yardım Ofisi, Azerbaycan ile Ermenistan arasındaki savaş sonucu zarar görmüş bölgelere ve Gürcistan'daki iç çatışmalar sonucu zarar görmüş bölgelere gıda yardımı yapmıştır.[70]

Müstesna Mali Yardım Programı (*Exceptional Financial Assistance Programme*), Kafkas ülkelerinde yaşam koşullarının geliştirilmesi ve altyapı için gereken koşullar ile acil yatırımların gerçekleştirilmesi amacını taşır. Program kapsamında hastanelerin, okulların, çocuk bakım evlerinin, özürlüler evlerinin tamiri ve yeniden yapılandırılması; köprülerin inşası; radyoaktif atıkları toplama; AIDS merkezinin kurulması; metro istasyonu inşasının tamamlanması gibi yatırım projeleri gerçekleştirilmiştir.[71]

Sınır Güvenlik Yardım Programı (*Support to the Border Guards Programme*), Avrupa Birliği'nin Gürcistan'a sağladığı yardım programıdır. Programın amacı, Gürcistan'ın Rusya ve Ermenistan ile olan sınırlarının güvenliğinin sağlanması ve istikrarın oluşturulmasıdır.

Demokrasi ve İnsan Hakları ile İlgili Avrupa İnisiyatifi Programı (*European İnitiative for Democracy and Human Rights Programme*), Kafkas ülkelerinden sadece Gürcistan'ı kapsamaktadır. Bu program, demokrasi ve insan hakları uygulamalarını geliştirmek için üç temel alanda tasarlanmıştır. Bunlar; parlamento uygulamaları konusunda bilgi ve tekniklerin artırılması, sivil toplum örgütlerinin desteklenmesi, profesyonel gruplar ve kurumlara uygulanan kanunlar ile demokratik uygulamalar konusundaki yetenek ve uzmanlığın transfer edilmesidir.[72]

AB tarafından geliştirilen bu ve bunun gibi programlar bölge ülkelerinde istikrarın ve kalkınmanın gerçekleştirilmesine ve bölge ülkeleri ile birlik arasında işbirliğinin geliştirilmesine büyük katkıda bulunmaktadır.

---

[70] http://ec.europa.eu/europeaid/infopoint/publications/communication/14d_en.htm (25/03/2008).
[71] http://www.delgeo.ec.europa.eu/en/programmes/exceptionalfin.html (17/03/2008)
[72] http://ec.europa.eu/europeaid/where/worldwide/eidhr/index_en.htm (25/03/2008).

4. Avrupa Komşuluk Politikası'nın Önemi

Avrupa'nın sürekli bir gelişme ve değişme trendine girmesi AB'nin yakın ve sınırdaş olduğu ülkelere yönelik bir politikanın oluşturmasını gereklilik haline getirmiştir. Birliğin komşularıyla olan ilişkilerinde gereken önem ve ilginin arttırılmasının temel vazifesi olarak görülen, Avrupa Komşuluk Politikası (AKP) bu yeni genişleme trendinin ihtiyaçlarını ve zorluklarını önlemeye yönelik bir proje niteliğindedir.

AB, daha geniş Avrupa stratejisi sayesinde tüm Avrupa alanını hayat sahası ilan etmiştir. Son 10 yıl içinde AB'nin yakın sınırları daha geniş bir Avrupa coğrafyası nedeniyle değişerek, üyelik statüsünde olmayan devletlerin komşu ülke haline gelmesi söz konusu olmuştur. Coğrafi anlamda komşu ülkeler üç grup içinde incelenebilir:

1. AB üyeliği için uygun durumda olan fakat şu anda AB üyesi olmayan Avrupalı ülkeler (İsviçre ve Norveç gibi ülkeler) [73],

2. Üyeliğe aday olan ancak katılım kriterlerini yerine getirmekte başarısız olan "potansiyel aday" ülkeler (Batı Balkanlar),

3. Birliğin şimdiden komşusu durumunda bulunanlar veya sonradan birliğin genişlemesiyle komşusu haline gelecek olan Rusya, Ukrayna, Beyaz Rusya, Moldova, Güney Kafkasya ve Akdeniz ülkeleri.

Avrupa Güvenlik Stratejisi'nde AB'nin görevinin yakın komşularının istikrar ve iyi idaresine özel bir katkıda bulunmak ve Birliğin doğusunda ve güneyde Akdeniz kıyısında bulunan ülkelerde istikrarlı bir yönetim oluşmasını sağlamak olduğu bildirilmektedir.[74] Bu bağlamda; Mart 2003 yılında Avrupa Komisyonu başkanı Romano Prodi tarafından "Daha Geniş Avrupa- Komşuluk: Güney ve Doğu

[73] Kahraman, S. ,"The European Neighbourhood Policy: A Critical Assessment", **Ankara Review of European Studies**, Vol:5, No:3, Ankara, Spring 2006 s.16.
[74] European Commission, "European Security Strategy: A Secure Europe in a Better World", **European Commission**, Brussels, 12 December 2003, s. 8.

komşularıyla İlişkiler İçin Yeni Bir Çerçeve" belgesi oluşturulmuştur.[75] 12 Mayıs 2004 tarihinde ise komşuluk politikasının temel belgesi niteliğinde olan "Avrupa Komşuluk Politikası Strateji Belgesi" yayımlanmıştır. AB Komşuluk Politikası, AB'nin sadece coğrafi sınırlarında bulunan ülkeleri değil, çok daha geniş bir alanı kapsamaktadır. Kuzey Afrika, Ortadoğu, Kafkasya ve Doğu Avrupa gibi çok farklı ve geniş bir coğrafi alanda etkili olması için oluşturulan bu politikanın bu anlamda iddialı bir politika olduğu da söylenebilir. AB'nin Komşuluk Politikası AB'nin aday statüsünde olmayan yakın komşuları: İsrail, Ürdün, Moldova, Fas, Tunus, Filistin, Ukrayna, Ermenistan, Azerbaycan, Mısır, Gürcistan, Lübnan, Cezayir, Suriye, Libya ve Beyaz Rusya olmak üzere toplam on altı ülkeyi kapsamaktadır. Rusya da AB'nin komşusu olan ülkelerden bir tanesidir fakat AB için diğer komşu ülkelerden farklı bir konumu bulunmaktadır. AB ve Rusya'nın "Stratejik Ortaklık" çerçevesinde dört önemli alanı kapsayan "ortak alanları" bulunmaktadır ve bu alanlarda ortalık ve işbirliğini artırmak hedeflenmiştir. Çünkü AB ve Rusya, uluslararası arenada ve ortak komşularının olduğu bölgede pek çok sorunsal ile ilgilenmek durumundadırlar. Avrupa Birliği, özellikle 'yumuşak güvenlik' konuları olarak nitelendirilebilecek olan göç, uyuşturucu, yasadışı faaliyetler ve bunun dışında uluslararası sorunlar kapsamındaki terörizm bağlamında Rusya ile işbirliğini sıkı tutarak ilişkilerini iyi komşuluk çerçevesinde sürdürmek istemektedir.

Avrupa Komşuluk Politikasının temel amacı V. genişleme dalgasının ardından, AB'nin yeni komşularıyla ilişkilerinin derinleştirilmesi ve böylelikle Avrupa kıtasını bölen sınır çizgilerinin oluşmasını engellemektir. Avrupa Komşuluk Politikası'nın AB'nin bugüne kadar sürdürdüğü temel politikalardan en temel farkları, AB'nin temel politikalarını bir araya getiren bir araç olmasıdır.

[75] "European Commission, Wider Europe – Neighbourhood: A New Framework for Relations with our Eastern and Southern Neighbours", **COM(2003)104 final**, 11.3.2003.

Nitekim, komşuluk politikasının yeni bir genişleme hedefi ile değil de yeni komşular arasındaki bağların güçlendirilmesi amacıyla oluşturulduğu kolayca görülmektedir. Politikaların ana hedefi her iki tarafın da refah, istikrar ve güvenliğini arttırmak yolunda ortak çıkarların desteklenmesinden oluşmaktadır. Bu hedefe yönelik olarak politika kapsamındaki her bir komşu ülkenin ihtiyaçları göz önünde bulundurularak, ülkelere özgü bir şekilde farklılaştırılmış projeler oluşturulmuştur.[76]

Komşuluk politikası kapsamındaki söz konusu projelerdeki ortak amaçlar üç ana başlık altında toplanabilir:

- Ortak değerler ve çıkarlar çerçevesinde siyasi işbirliğini geliştirerek özgürlük ve demokrasinin yayılması,
- Önemli boyutta ekonomik bütünleşme sağlamak ve ekonomik reform süreçlerini desteklemek yoluyla komşu ülkelerde refah düzeyinin arttırılması,
- Avrupa Güvenlik Stratejisi'yle de paralel olarak komşu ülkelerle kalkınma, çevre, silahsızlanma ve terörizm konularında ortak çalışmalar yürüterek, istikrar ve güvenliğin arttırılması.

Kapsamlı bir komşuluk politikası, komşu ülkelerin, AB genişlemesinden istikrar, güvenlik ve refah açısından azami düzeyde faydalanmalarını öngörmektedir. Nitekim, bu amaç AB Anayasasının hazırlık çalışmalarında da yansıtılmıştır. Komşuluk politikasının önemi Aralık 2003'te onaylanmış olan Avrupa Güvenlik Stratejisi'nde de vurgulanmıştır. Nitekim, söz konusu stratejide, AB'nin görevinin yakın komşularının istikrar ve iyi idaresine hususi bir katkıda bulunmak ve Birliğin doğusunda ve Akdeniz kıyısında bulunan ülkelerde iyi yönetimlerin hakim olduğu ülkeler zinciri oluşmasını

[76] Fulvio Attina, Rosa Rossi, **European Neighbourhood Policy: Political, Economic and Social Issues**, The Jean Monnet Center "Euro-Med", Catania, 2004, s. 22–23.

desteklemek olduğu bildirilmektedir.[77] Bu çerçevede, 2004 tarihli Strateji Belgesi'nde AKP'nin bölgesel anlaşmazlıkların çözümü konusunda AB'nin katkılarını güçlendirmesi vurgulanan konular arasında yer almaktadır. Oldukça kapsamlı ve iddialı bir yaklaşımdan oluşan komşuluk politikasının ayırt edici özellikleri aşağıda sıralanmaktadır[78]:

- AKP, AB'nin temel politika araçlarını daha yoğunlaşmış bir şekilde bir araya getirmekte, bu yolla ortaklığın geliştirilmesi için klasik dış politika yöntemlerinin ötesine geçilerek komşu ülkelerdeki reformlara ve modernleşme süreçlerine daha fazla destek sağlanması imkânı getirmektedir.

- AKP, mevcut ikili ilişkiler ile karşılaştırıldığında, daha fazla konuyu, daha derin ve bütün yönetişim alanlarını kapsayacak bir şekilde kapsamakta, bu çerçevede Birlik, politika kapsamındaki komşu ülkeler tarafından atılan somut adımlara paralel olarak ekonomik bütünleşme ve daha yakın siyasi işbirliği önermektedir.

- Eşleştirme (Twinning) ve Teknik İşbirliği ve Bilgi Değişimi (TAIEX) gibi programlar komşu ülkelerin kullanımı için hazırlanmakta, bu politika geliştirilen mali ve teknik yardımlarla desteklenmektedir.

- AB'nin Orta ve Güneydoğu Avrupa'daki geçiş süreçlerini destekleme konusunda başarısı kanıtlanmış metotları üzerine kurulmuş bir politika niteliğinde olup, daha açık ve somut öncelikler belirlenmesi ve uygulamaların daha yakından takip edilmesi suretiyle komşu ülkelerdeki reformlara destek arttırılmaktadır.

[77] A Secure Europe In A Better World, **European Security Strategy Paper**, Brüksel, 12 Aralık 2003
[78] European Commission, European Neighbourhood Policy Strategy Paper, Brüksel, 12.5.2004, **COM(2004) 373 Final**

- Komşuluk politikasının uygulaması Mart 2003'te yayınlanmış olan dokümanda da bildirildiği üzere komşu ülkelerin Avrupa pazarında daha çok yer almalarını sağlayacak şekilde, işbirliğinin ötesinde bir ekonomik bütünleşmeyi getirmektedir. AKP, ekonomik ve sosyal kalkınma yönünden fayda sağlayacak reformları destekleyerek, ekonomiyle ilgili mevzuatların uyumu, pazarların birbirine daha çok açılması ve ticaretteki engellerin daha hızlı bir şekilde kaldırılmasını hedeflemektedir. Dinamik bir süreç içerisinde ilerleyen komşuluk politikasının uygulama araçları olan Eylem Planları ise ilk adımları teşkil etmektedir. Uygulamaların denetimi ise politika kapsamında imzalanmış olan Ortaklık ve İşbirliği Anlaşmaları bünyesinde yapılmaktadır.

Komşuluk Politikasını gerçekleştirmekteki amaçlarında başarılı olabilmesi için AB ortak ülkelere bir çeşit anlaşma önermiştir. Eğer bölgede paylaşılan ortak değerler ve dış politika öncelikleri kabul edilirse bu kapsama dâhil edilebilmeleri için bazı faaliyetleri, organları ve programları görüşmeye açacaklardır. Böylece partnerlerin bazı ortak değerleri vurgulayarak ilerleme kaydetmeleri için bu ortak değerler ile AB politikaları arasında bir denge sağlayabileceklerdir.[79]

Anlaşmanın kapsamı, bir ülkeden diğerine yansıtılan iç dinamiklerden ve AB ile ilişkilerinden farklı olacaktır. Bu karşılıklı yükümlülüğün özünde, üzerinde anlaşılan reform hedeflerinin, bir reform takviminin kapsamı ve koşullarını içeren "Eylem Planları" vardır. Bu eylem planları partnerler ile bir derecede resmi kurumsallaşmayı temin edip AB yardımlarını teşvik eder.[80]

[79] Kahraman, **a.g.m**., s. 33.
[80] Karen E.Smith, "The outsiders: The European Neighbourhood Policy", **International Affairs**, 81:4, 2005, s.763.

Eylem Planları'nın yürütülmesi ilk 3 yıl boyunca Hükümet raporları aracılığı ile izlenecektir. Bu da daha etkili ve yeni Avrupa Komşuluk Politikası anlaşmalarının görüşülmesine imkân verebilir. Politikanın etkili işleyişi AB'nin yeni ek finansman kaynakları ile yakından ilişkilidir. Avrupa Komşuluk Politikası AB'nin en yeni dış politika aracıdır. Komisyon da bu bağlamda Komşuluk Politikası'nın amaçlarının uygun bir finansmanla karşılanması gerektiğini belirtmiştir. 2007–2013 yılları arasındaki gelecek bütçe döneminde Avrupa Komşuluk Politikası'na ayrılan finansman aşamalı olarak artırılacaktır. Bu meblağ, 2013'te 2 katına çıkacaktır.[81]

31 Aralık 2006'ya kadar, Avrupa Komşuluk Politikasının kapsamına giren ülkelere AB yardımları, doğu komşuları ve Rusya'ya yönelik olarak TACIS programı çerçevesinde, güneyde Akdeniz ülkelerine yönelik olarak MEDA programı çerçevesinde ve genel insani yardım alanlarında Demokrasi ve İnsan Hakları için Avrupa Girişimi (EIDHR) kapsamında sağlanmıştır.

1 Ocak 2007'den itibaren, MEDA ve TACIS programlarının yerini Avrupa Komşuluk ve Ortaklık Aracı (ENPI) almıştır. Bu araç, Eylem Planları kapsamında üzerinde görüş birliğine varılan önceliklerin desteklenmesi amacıyla, sürdürülebilir gelişme ve AB standartlarına yaklaşma hedefine odaklanmaktadır. Hedefler doğrultusunda sağlanacak yardımların tek bir araç kapsamında birleştirilmeleri gerekli görülmüştür. Komisyon tarafından 29 Eylül 2004 tarihinde AKOA ile ilgili bir yönetmelik önerisi gündeme getirilmiş olup, özetle aşağıdaki hususları kapsamaktadır[82]:

- Sinerji yaratabilmek ve etkiyi güçlendirmek için, yapılacak yardımların ulusal ölçüleri tamamlayıcı bir nitelikte olması, Komisyon ile faydalanıcılar arasında bir

[81] AKP kapsamında 2007-2013 dönemi için AB kaynaklarından tahsis edilmiş tutar yaklaşık olarak 12 milyar Euro civarındadır.

[82] European Commission, "Proposal for a regulation of the European Parliament and of the Council laying down general provisions establishing a European Neighbourhood and Partnership Instrument", **COM (2004) 628 final**, 29 September. 2004.

ortaklık içerisinde finanse edilerek gerçekleştirilmesi, ayrıca bahse konu yardımların Topluluk politikalarıyla ve komşu ülkelerin taraf olduğu diğer anlaşmalarla tutarlı olması gerekmektedir.

- Bu düzenleme dahilinde sağlanacak yardımlar; ülke bazında veya çok taraflı programlar, tematik programlar ve sınır ötesi işbirliği programları başlıkları altında yürütülecektir. Diğer taraftan, yardımların öncelikleri ve programlara yapılacak çok yıllı fon tahsisatı strateji belgelerine göre belirlenecektir.

- AKOA'nın ayırt edici özelliklerinden birisi olan "sınır ötesi işbirliği" ilkesine göre, üye ülkeler ile komşu ülkelerden ortak bir sınırı paylaşanları bir araya getiren "birleşik programlar" finanse edilecektir. Söz konusu programlar, ilgili üye ülkeler ve komşu ülkeler tarafından ortak bir yönetim otoritesi aracılığıyla idare edilecektir.

- Yeni düzenlemeyle birlikte TACIS ve MEDA gibi eski programlar yürürlükten kaldırılmıştır. Bununla birlikte, yürürlükten kaldırılan söz konusu programlara mali yapılanma nedeniyle 2006 yılı sonuna kadar ihtiyaç duyulduğundan, yeni düzenleme ancak 1 Ocak 2007'den itibaren uygulamaya konulmuştur.

Komşuluk Politikası'nın her ülkenin koşullarını farklı değerlendirmesi; bu ülkeler açısından daha etkili bir politika haline gelmesini sağlamaktadır. Buna göre her ülkenin ihtiyaçları değerlendirilerek bunu karşılayabilecek desteğin verilmesi kolaylaşacak, AB değerlerine uyumu daha kısa sürede gerçekleştirecektir.

a. AKP'nin Güney Kafkasya ile ilişkilerin geliştirilmesinde rölü

"Yeni Komşuluk" girişimi AB tarafından, Rusya, Ukrayna, Moldova, Azerbaycan, Gürcistan, Ermenistan ve Akdeniz'in Güney sahillerinde bulunan devletleri içine alan bir "gelişim ve iyi komşuluk bölgesi" oluşturmayı hedeflemektedir. Komisyon tarafından hazırlanan bildiriye göre, AB önümüzdeki on yıl içerisinde işbirliği ve destek ilkeleri temelinde bu ülkelerle ilişkilerin dostane geliştirilmesine çalışacaktır. Buna göre, komşu devletlerin siyasi, ekonomik ve kurumsal reformların gerçekleştirilmesinde gösterecekleri başarı doğrultusunda, AB Ortak Pazarına dahil olmaya imkan sağlanacaktır. Bildiride bu girişim çerçevesinde öngörülen öncelikli işbirliği alanları sayılmaktadır: AB'nin ortak pazarının ve denetim yapılarının genişletilmesi; öncelikli ticari ilişkiler ve pazarların açılması; yasadışı göç hareketleri ve kişilerin yasadışı dolaşımının önlenmesi; ortak güvenliğe yönelmiş olan tehdidin önlenmesi ve ortadan kaldırılması amacıyla işbirliğinin sağlanması; çatışmaların önlenmesi ve kriz yönetiminin geliştirilmesi; insan haklarının korunması, kültürel işbirliğinin ve karşılıklı anlayışın geliştirilmesi; AB'nin ulaşım, enerji ve telekomünikasyon şebekelerine ve Avrupa bilimsel araştırmalar alanıyla bütünleşmenin sağlanması; yatırımların teşviki ve korunması için yeni araçların geliştirilmesi; dünya ticaret sistemine entegrasyon konusunda desteğin sağlanması; yeni finansman kaynaklarının belirlenmesi; daha geliştirilmiş yardım çeşitlerinin belirlenmesi ve temin edilmesi.

AB'nin Ocak 2003'te gerçekleştirilen Kopenhag Zirvesinde, Güney Kafkasya ve Batı Balkanlar bölgesinde AB'yle bütünleşme sürecinin dışında kalan toplam on ülkeden üç yüze yakın parlamenterin imzasını taşıyan ve AB'nin çeşitli organlarına gönderilen mektup değerlendirmeye alınmıştır. Bu mektupta sözü geçen ülkelerin AB genişleme sürecine dahil olmak istediklerini ve bunun için Kopenhag Kriterleri'ni yerine getirmeye hazır oldukları beyan edilmişti. AB Komisyonu'ndan bu mektuba verilen cevaba göre, Güney Kafkasya devletleri ile ilişkiler OİA'lar çerçevesinde gerçekleştirilmektedir. AB, bu ülkelerin hukukun üstünlüğü ilkesini benimseme,

ekonomik reformları gerçekleştirme, istikrarın ve barışın sağlanması konularında yükümlü olduğunu duyuruyordu.[83]

Bu değerlendirmeler çerçevesinde AB 2003'te Güney Kafkasya özel temsilcisi atamıştır. Temsilcinin yetkileri, ekonomik sorunlardan bölgesel işbirliğine kadar oldukça geniş bir alanı kapsamaktadır. Bu özel temsilci çeşitli sebeplerle bölge devletlerini ziyaret ederek, iki taraflı diyalogun gelişmesine katkıda bulunmaktadır.[84]

Azerbaycan bölgede AB'nin en önemli ticari ortağıdır. Azerbaycan'dan AB'ye ihraç edilen esas mal petrol ve petrol ürünleridir. 2005 yılından itibaren faaliyete başlayan Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol boru hattı ve Bakü-Tiflis-Erzurum doğalgaz boru hattı, AB'ye enerji kaynakları ihracını daha da artırmaktadır ve Azerbaycan AB için alternatif enerji kaynağına dönüşmektedir. AB'nin Gürcistan'la ilişkilerinde -diğer Güney Kafkasya devletleri ile olduğu gibi- esas amacı siyasi olarak istikrarlı ve ekonomik olarak zengin bir devlet kurmaktır. Bu, çok önemli bir husustur çünkü bu kurum ile sınırdaş olacak bölge, AB'nin güneydoğu sınırlarını güvence altına almak için siyasi açıdan sorunsuz, ekonomik açıdan da refah içinde olmalıdır. Bu, hem üçüncü devletlerin bölge üzerinde etkisini azaltmak açısından, hem de AB'ye bölgeden sıçrayabilecek sorunları ve istenmeyen göç hareketlerini önlemek için önem arz etmektedir.

Bu açıdan AB, Gürcistan'da Abhazya ve Güney Osetya sorunlarına çözüm bulunmasını arzulamaktadır. AB bu çerçevede Gürcistan'ın ülke bütünlüğünü savunmaktadır. Azerbaycan gibi Avrupa ile Merkezi Asya arasında önemli enerji ve ulaşım koridorları üzerinde bulunan Gürcistan, AB tarafından özel dikkat görmektedir

[83] Vişne Korkmaz, "Avrupa Briliği'nin Güney Kafkasya Bölgesine Yönelik Politikaları", **Stratejik Öngörü Dergisi**, Istanbul, TASAM Yayınları, Sayı 3, Sonbahar 2004, s.165

[84] Ermenistan Dışişleri Bakanı Vardan Oskanyan'ın 2003 Yılının Yekunları Konusunda Raporu, http://knews.ru/allnews/204095

ve sadece çatışmaların çözümünü değil, sonrasındaki iyileştirme ve yeniden inşa çalışmalarında iştirak etmeyi arzulamaktadır.[85]

Ermenistan Eski Devlet Başkanı Robert Koçaryan 2003'te Brüksel'de Avrupa Birliği yetkilileri ile yaptığı görüşmelerde devletinin birliğe üyeliğinin dış politika önceliği olduğunu beyan etmiştir. 2003'te İtalya Dışişleri Bakan yardımcısı önderliğinde AB "troyka"sı Erivanı ziyaret etmiştir. Eylül 2003'te Ermenistan TRACECA Programının dönem başkanı olmuştur. AB bu programın geliştirilmesi için TACİS Programı çerçevesinde Ermenistan'a milyonlarca Euro yardım ayırmıştır. Benzer yardım, Gıda Programı çerçevesinde de yapılmıştır.

Mart 2003'te Avrupa Birliği yeni bir girişim takdim etti: "Daha Geniş Komşuluk: Yeni Komşular". Bu programa göre, genişlemiş Avrupa'nın yeni komşuları, her devlet ayrı ele alınarak, siyasi ve ekonomik reformların gerçekleştirilmesi konusunda AB ile işbirliğinde çeşitli alanlarda ayrıcalıklar elde etme hakkı kazanacaklardı.

Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan'ın bu Girişim çerçevesine alınması konusu ilk defa Avrupa Parlamentosu'nda Yeşiller Partisinin İsveçli temsilcisi olan Per Garton'un raporunda zikredilmiştir. AB'nin dışişleri, güvenlilk ve savunma kurulunda oyçokluğu ile kabul edilen bu rapora göre, bu üç ülkenin söz edilen girişimine alınmaları ve AB Komisyonu'ndan bu teklifi görüşmesi gerektiği vurgulanmıştır.[86]

Haziran 2004'te Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan AB tarafından Yeni Komşuluk Politikası girişimine alındı. Bununla AB, bu ülkelerle ilişkilerinde yeni bir ivme kazandırmaya çalışmaktaydı. AB ile Güney Kafkasya arasındaki Yeni Komşuluk Politikası doğrultusundaki görüşmeler Brüksel'de 14 Kasım 2006 tarihinde AB ile

---

[85] Muzaffer Dartan, Esra Hatipoğlu, "Avrupa Birliği Genişleme Sürecinin Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesine Etkileri", **Marmara Avrupa Araştırmalar Dergisi**, cilt 9, sayı 2 (2001), s.89

[86] **Report** with a proposal for a European Parliament recommendation to the Council on EU policy towards the South Caucasus, Rapporteur: Per Gahrton, session document, A5-0052/2004, 2 Şubat 2004

Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan'la ayrı ayrı Ulusal Eylem Planlarının imzalanmasıyla tamamlanmıştır. Bu Planları AB adına Dış İlişkiler ve Komşuluk Politikasından sorumlu Komisyon Başkanı Benita Ferrero-Waldner, taraf devletler adına ise Dışişleri Bakanları imzalamıştır.[87]

b. AB'nin Komşuluk Politikası Çerçevesinde Güney Kafkasya'ya Yönelik Araçları

Güney Kafkasya ülkeleri açısından bölgesel entegrasyonu engelleyen ve siyasal yaşamı olumsuz yönde etkileyen "dondurulmuş çatışmaların" çözümü hayati önem arz etmektedir. Bölge devletlerinin KP'den beklentilerinin başında AB'nin siyasi yönden aktif müdahalesi gelmektedir. Avrupa Birliği ise bunu bölge devletleriyle imzalanan anlaşmalara dayanak olması beklenen siyasi araçlarla gerçekleştirmeye çalışmaktadır.

Güney Kafkasya özelinde Komşuluk Politikası'nın araçları şunlardır:[88]

- Siyasi, Diplomatik ve Askeri Araçlar: AB ile siyasi ve ekonomik entegrasyonda derinleşme, daha etkili siyasi diyalog, Sivil Toplum Projesi'nin desteklenmesi.
- Ekonomik Araçlar: Ayrıcalıklı ticari ilişkilerin geliştirilmesi, mali ve teknik yardımların sayındaki artış, sektörel (Enerji, taşı, çevre, vb.) işbirliğinin artırılması, ülkelere yönelik özel öncelikler içeren stratejiler uygulanması.

[87] Avrupa Birliği Üç Güney Kafkasya Devletiyle Antlaşma İmzalayacak, http://www.day.az/news/politics/63732

[88] Fraser Cameron ve Rosa Balfour, "The European Neighbourhood Policy as a conflict prevention tool", **European Policy Center Issue Paper** no.47, June 2006, s. 25.

Komşuluk Politikası'nın AB'nin çatışma önleme araçlarını zenginleştirdiği görülmektedir. Özellikle, sivil araçların etken durumda bulunması yapıcı değişimlerin gerçekleştirme olanağını artırmaktadır.

Komşuluk Politikası'nın bölgeye yönelik araçlarını iki başlık altında değerlendirebiliriz:

I. Eylem Planları: "Farklılık" ilkesine dayanarak, her bir ülkenin isteklerini dikkate alarak Toplulukla katılımcı ülke arasında imzalanan, belli bir dönemde birçok alanda reform yapılmasını amaçlayan anlaşma biçimidir.
II. AB'nin Özel Temsilcisi: AB'nin birçok bölgede, Birliğin ona tanıdığı manda çerçevesinde hareket eden, Topluluk politikalarını sağlamlaştırmayı amaç edinmiş temsilcisidir.

AB'nin söz konusu araçlarının etki alanlarının saptanması, taraflar arasındaki (AB-Güney Kafkasya Cumhuriyetleri) ilişkilerin gidişatını belirlemeye yardımcı olacaktır.

(1) Eylem Planları

Komşuluk Politikası'nın ayırıcı özelliklerinden biri de AB'nin doğu komşularıyla imzaladığı "Ortaklık ve İşbirliği Anlaşmaları" ve güney komşularıyla imzaladığı "Ortaklık Anlaşmaları" ile ilişkileri yürütmesidir. Daha sonra bu anlaşmalar çerçevesinde Eylem Planları hazırlanmaktadır. İki taraflı olan Eylem Planları AB ve her bir partner arasında onaylanmakta ve Komşuluk Politikasının en temel enstrümanı olarak işlev görmektedir. Beyaz Rusya, Libya ve Suriye gibi ülkelerle anlaşmalar henüz yürürlüğe girmediği için AB'nin komşuluk politikası bu ülkelerle henüz aktif hale geçirilememiştir. Eylem planları, ilgili komşu ülkeye özgü olan ve bu ülkede yapılması

gereken reformların belirtildiği dökümanlardır. Bu komşu ülkenin benimsemesi öngörülen standartlar 3-5 yıl arasında değişen kısa ve orta vadeli öncelikler şeklinde ortaya konulmaktadır. Eylem planlarının içerdiği bazı standart başlıklar vardır ve bu başlıklar ekonomik sosyal alandan bireylerarası ilişkiler ve kamu sağlığı alanlarına dek geniş bir yelpazededir[89].

Komşu ülkelerle imzalanmış olan Eylem Planları'nın temel unsurları aşağıda özetlenmiştir[90]:

Ortak değerlere bağlılık: Demokrasi, hukukun üstünlüğü, insan haklarına ve temel özgürlüklere saygı gibi ortak değerlerin güçlendirilmesi konusunda komşu ülkelerin bağlılıklarının seviyesi, AB'nin her bir komşu ülke ile oluşturduğu Eylem Planları'nda göz önünde bulundurulacak ilk unsurlardan birisidir.

Daha etkili siyasi diyalog: Ortak Güvenlik Politikası ile de bağlantılı olarak, daha etkili siyasi diyalogun yaratılması hususu da eylem planlarına derç edilmiştir. Bu çerçevede, dış politika ve güvenlik konuları kapsamında, özellikle bölgesel ve uluslararası konular, krizlerin önlenmesi, kriz yönetimi ve ortak güvenlik tehditleri gibi konularda çalışmalar öngörülmektedir.

Ekonomik ve Sosyal Kalkınma Politikası: Komşuluk politikası tercihli ticaret ilişkilerinin yanı sıra, mali ve teknik yardımın arttırılmasını içeren ekonomik hususları öngörmektedir. Bu süreçte elde edilecek ekonomik faydalar doğrudan ve dolaylı faydalar olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Doğrudan faydalar kapsamında tarifelerin ve tarife dışı engellerin kaldırılması ve piyasa bütünleşmesi sağlanması gibi hususlar yer almaktadır. Dolaylı faydalar ise ekonomik uygulamaların AB ekonomik modeline

[89] Avrupa Birliği'nin Komşuluk Politikası, http://avrupa.marmara.edu.tr/index.php?sayfa=59

[90] Action Plans, European Neighbourhood Policy Strategy Paper, Brüksel, 12.5.2004, **COM(2004) 373 Final**

yaklaştırılması suretiyle bu ülkelerdeki yatırım ortamının iyileştirilmesi ve özel sektörün gelişimi açısından daha saydam ve istikrarlı bir ortam oluşturulması gibi komşu ülkelere daha fazla ekonomik katkı sağlayacak hususlardır.

Ticaret ve İç Pazar: AKP, Euromed Ortaklığı ile paralel olarak, ticaret serbestleşmesini ve bölgesel entegrasyonu sağlayacak çeşitli araçları içeren bir politika niteliği taşımaktadır. Bu kapsamda, DTÖ prensipleriyle uyumlu olarak daha büyük piyasa açılımlarını öngörmektedir. 'Barselona Süreci' çerçevesinde sanayi mallarını kapsayan bir serbest ticaret bölgesi kurulmuş olup, asimetrik bir serbestleşme başlatılmıştır. Özellikle doğu komşuları için (Ukrayna ve Moldavya örneklerinde olduğu gibi) Ortaklık ve İşbirliği Anlaşmalarının ticaretle bağlantılı ilkelerinin tam olarak uygulanması ve DTÖ'ye üyelik AKP kapsamındaki öncelikler arasında yer almaktadır.

Enerji: Komşu ülkelerle stratejik enerji ortaklığının geliştirilmesi AKP'nin en temel unsurlarından birisi niteliğindedir. Özellikle enerji temininin güvenliği konusunda komşu ülkelerle ortaklık hayati bir önem taşımaktadır. Zengin petrol ve doğal gaz kaynaklarıyla (Rusya, Hazar Havzası, Orta Doğu ve Kuzey Afrika) çevrelenmiş olan Avrupa Birliği, dünyanın en büyük enerji ithalatçısı ve ikinci büyük enerji tüketicisi konumunda bulunmaktadır. Tahminlere göre AB'nin enerji ithalatına bağımlılığı 2030'a kadar bugünkü %50 oranından % 70 oranına çıkacaktır. Bu nedenle, Eylem Planları enerji konusunda işbirliği ve diyalogu arttırmak üzere somut adımlar içermektedir. Bu adımların içerisinde enerji verimliliği ve enerji tasarrufu gibi konuların yanı sıra, yenilenebilir enerjinin kullanılması ve enerji teknolojilerinde işbirliğinin sağlanması yer almaktadır. Bu kapsamda, komşu ülkelerin 'Akıllı Enerji Programı' gibi uygulamalara ve AB'nin diğer düzenleyici uygulamalarına katılımı teşvik edilmektedir. Bu hususta Eylem Planları ve Hazar Havzası'nı kapsayan INOGATE programı gibi varolan ikili ve bölgesel girişimleri geliştirme yönünde bir politika izlenmektedir.

Ulaşım: AB ve komşu ülkeler arasındaki ticaret ve turizm faaliyetlerinin artması daha etkili ve istikrarlı ulaşım sistemlerinin kurulmasını gerektirmektedir. Bu nedenle, AKP çerçevesinde Pan-Avrupa Ulaşım Ağı Kavramı ve çeşitli Pan-Avrupa Ulaşım Konferansları desteklenmektedir.

Eylem Planları, AB'nin bölge devletlerine yönelik temel önceliklerini yansıtması açısından önemlidir. Güney Kafkasya özelinde Eylem Planları geçen zamanda bir sıra olumlu ve olumsuz sonuçlar doğurmuştur.

Kasım 2006'da her üç Güney Kafkasya ülkesiyle imzalanan ve beş yıllık bir süre için öngörülen Eylem Planlarında, hedefin karşılıklı refah, istikrar ve güvenliğin artırılması olduğu vurgulanmıştır. Ayrıca, bu Eylem Planlarıyla, Güney Kafkasya cumhuriyetlerinin AB ile yoğun siyasi, ekonomik ve kültürel ilişkiler ile güvenlik ilişkileri geliştirmesi beklenmektedir.[91] Aynı zamanda söz konusu cumhuriyetlerden, bölgesel işbirliğine gitmeleri, çatışmaların önlenmesi ve mevcut çatışmaların çözümünde sorumlu davranması da istenmiştir. İlişkilerin düzeyinin bu cumhuriyetlerin ortak değerler konusundaki tutumuna ve Planda yer alan öncelikleri yerine getirme yeteneğine bağlı olduğu bildirilmiş, dolayısıyla Planı daha iyi uygulayan ülkelerin AB ile daha yakın ilişkilere sahip olacağı belirtilmiştir.

Her üç cumhuriyetin Eylem Planları, hem dibacesi, hem yeni ortaklık perspektifi hem de öncelik alanları ve bu alanlarda yapılan öneriler itibarıyla ilkesel açıdan aynıdır. Yalnız her bir ülkenin kendi koşullarına uygun düzenlemeler de vardır. AB'nin Kafkasya'daki çıkarlarını da göz önünde bulundurarak öncelik alanlarını üç grupta toplamak mümkündür: İyi yönetim, demokrasi ve insan hakları; enerji ve ekonomi; güvenlik. OİA'dan farklı olarak Eylem Planlarında iyi yönetim, demokrasi ve insan hakları konusu önemli bir yer tutmuştur. Bu çerçevede söz konusu cumhuriyetler

[91] Marchetti Andreas, "Widening without Enlarging: The European Neighborhood Policy and the South Caucasus", The Wider Balck Sea Area:Region, Crossroads or Buffer, **Turkish Policy Quarterly**, Summer 2006, s. 76.

hukukun üstünlüğünün sağlanması, yargı reformu, demokratik kurumların güçlendirilmesi, sınır güvenliğinin sağlanması ve yolsuzlukla mücadele konularında yükümlülükler üstlenmiştir. Gürcistan'dan farklı olarak, hem Azerbaycan hem de Ermenistan'la imzalanan Eylem Planında ayrıca şeffaf ve adil seçimlerin yapılması hususuna da yer verilmiştir. Gerek Eylem Planlarındaki öncelik alanları gerek Aralık 2006'da yayınlanan YKP'nin güçlendirilmesine ilişkin belgeden çıkan önemli sonuçlardan biri, bu ülkelerin artık "geçiş ülkesi" değil, "zayıf devlet" anlayışı çerçevesinde ele alınmasıdır.[92]

Güney Kafkasya cumhuriyetlerinin Eylem Planlarındaki tek ilkesel farklılık AB'nin bölgedeki çatışmalara yaklaşımında ortaya çıkmıştır. Gürcistan'ın Eylem Planında, AB'nin Abhazya ve Güney Osetya sorunlarının Gürcistan'ın egemenliği ve toprak bütünlüğü çerçevesinde çözülmesine katkıda bulunacağı vurgulanmıştır.[93] Bu bağlamda, ilgili uluslararası kuruluşlar ve aktörler arasında eşgüdüm sağlanmasına çalışılacağı bildirilmiştir. Ayrıca, Gürcistan'ın toprak bütünlüğü konusunun ve Gürcistan'ın iç çatışmalarının AB-Rusya görüşmelerinde ele alınacağı belirtilmiştir (6. Öncelik Alanı). Abhazya ve Güney Osetya sorunlarının her birinin ele alındığı "Genel Amaç ve Faaliyetler" kısmında da Gürcistan'ın toprak bütünlüğü ve egemenliği tekrar vurgulanmıştır(Madde 4.2).

Dağlık Karabağ ile ilgili olarak ise, Azerbaycan ve Ermenistan'ın Eylem Planlarında birbiriyle çelişkili iki ifade yer almıştır. Azerbaycan Eylem Planında, AGİT Minsk Grubunun BM Güvenlik Konseyi'nin(Dağlık Karabağ'la) ilgili kararlarını ve AGİT'in belge ve kararlarını temel alan çabalarının desteklendiği bildirilmiştir.[94] Ermenistan Eylem Planında ise, Minsk Grubunun halkların kendi kaderini tayin hakkı da

---

[92] bkz. "Strengthenıng The European Neighbourhood Policy", Commission Communication, COM(2006)726 final, Brussels, 4 Aralık 2006.

[93] "Cooperation for the settlement of Georgia's internal conflicts" **Georgia Action Plan**, http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/action_plans/georgia_enp_ap_final_en.pdf, s. 17.

[94] "New partnership perspectives", **Azerbaijan Action Plan,** http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/action_plans/azerbaijan_enp_ap_final_en.pdf , s. 2.

dahil olmak üzere, uluslararası ilke ve kurallara dayanan barış çabalarının desteklendiği belirtilmiştir. Azerbaycan'ın kendi Eylem Planında Dağlık Karabağ'la ilgili düzenlemede toprak bütünlüğüne atıf yapılması talebi AB tarafından kabul görmemiştir. Dış İlişkiler Komiseri Benita Ferrero Waldner bu durumu, "Komisyon, Dağlık Karabağ barış müzakerelerinin nihai aşamaya geldiği bir dönemde böyle bir atıf yapılmasının ne anlama geldiğini iyi biliyor ve bunun barış sürecine etkisinin farkındadır" şeklinde açıklamıştır.[95] Çetin müzakereler sonunda AB, Azerbaycan Eylem Planının dibacesinde Azerbaycan toprak bütünlüğüne genel olarak atıf yapmayı kabul etmiştir.[96] Dibacede, ilişkilerin "toprak bütünlüğüne saygı" ile birlikte "siyasi, iktisadi ve kurumsal reformların etkin şekilde yürütülmesi gibi uluslararası ilke ve kurallara" dayandığı bildirilmiştir. Bu vurgudan sonra ise yine Ermenistan ve Gürcistan Eylem Planlarında olmayan bir hükme yer verilmiştir. Bu hükme göre taraflardan birinin sözkonusu ilkeleri bozması halinde derhal Eylem Planı askıya alınacaktır. Siyasi bir doküman olan Eylem Planının Azerbaycan'ın uluslararası hukuktan doğan haklarına sınırlama getirmesi beklenmemelidir. Fakat bu durum AB'nin üç Güney Kafkasya cumhuriyetine

[95] *Mediaforum,* 27 Ekim 2006. http://www.mediaforum.az/

[96] Üzerinde anlaşmaya varılamayan başlıca husus Karabağ bölgesinin statüsünün ne olacağıdır. Azerbaycan, Sovyetler Birliği döneminde olduğu gibi, Karabağ'ın Azerbaycan'a bağlı bir bölge olmasını ve bu bölgeye geniş özerklik haklarının verilmesini istemektedir.

Ermenistan ise Sovyet dönemi sisteminin artık geçerli olmadığını, Karabağ'ın bağımsızlığını ilan ettiğini ve bağımsızlık statüsünün tanınması gerektiğini ileri sürmektedir. Uluslararası hukuk bakımından Azerbaycan, ülkelerin toprak bütünlüğü ilkesine dayanmakta; Ermenistan ise halkların kendi kaderini kendilerinin tayin etmesi (self-determinasyon) ilkesinin uygulanmasını istemekte ve bu konuda Karabağ'da referandum yapılması gerektiğini ileri sürmektedir. Karabağ'ın Azeri halkı bu bölgeyi terk etmek zorunda kaldığından referandumun ne sonuç vereceği şimdiden bellidir. Ancak Azerbaycan referandum fikrine tam olarak karşı çıkmamakta, hukuken Karabağ Azerbaycan'a bağlı olduğuna göre Azerbaycan'ın tamamında referandum yapılmasını istemektedir. Bu durumda da referandumun sonucu şimdiden bellidir. Tarafların tutumları arasındaki bu uyuşmazlık karşısında Minsk Grubu Karabağ'ın statüsünün ileri bir tarihte saptanması, diğer hususların (yedi Azerbaycan ilinin işgaline son verilmesi, mültecilerin evlerine dönmeleri gibi) şimdiden çözümlenmesi önerisinde bulunmuştur. Ancak ileri bir tarihte yapılacak bir referandumun da Karabağ'ın Ermenistan'a bağlanması sonucunu vereceğinden şüphe duyulmadığından aslında bu öneriyi de bir çare olarak görmek zordur.

yaklaşımını sergilemesi açısından önemlidir. Azerbaycan kamuoyunda AB'nin bu yaklaşımının altında dinî temelli çifte standardın yattığı ileri sürülmüştür.[97]

Ulusal Eylem Planları'nın her bir devletin kendi özellikleri doğrultusunda öngördüğü bir diğer önemli husus, Ermenistan'daki Metsamor Nükleer Santrali'nin kapatılmasına ilişkindir. Ermenistan-Türkiye sınırının hemen yanıbaşında yer alan ve oldukça eski teknoloji ile çalışan santral, Türkiye'nin doğu illerinde çevre sorunlarına yol açmaktadır. Bu konu[98] uzunca bir süredir AB'nin gündemindedir. Ancak AB santralin kapatılmasını istemesine rağmen Ermenistan buna yanaşmamıştır. Ermenistan'ın Eylem Planında santralin kapatılmasına değinilmiş ve (6'nolu öncelik alanı) Ermenistan Hükümetinden 2007 sonuna kadar santralin kapatılmasına ilişkin bir takvim hazırlaması talep edilmiştir.

Eylem Planlarında yer almamış olsa da bu süreçte yaşanan önemli bir gelişme de, Kars-Tiflis Demiryolu Hattı'nın yapımına ilişkindir. Ermenistan'ın isteği üzerine AB söz konusu projeyi desteklemediğini açıklamıştır.[99] AB ayrıca, yine Ermenistan'ın isteği

---

[97] Avrupa Birliği'nin Azerbaycanla İmzalanacak Senedde 'Arazi Bütünlüğü' Sözünü Görmek İstememesi Neyle Bağlıdır", *Mediaforum*, 30 Ekim 2006.http://www.mediaforum.az/

[98] Her biri 408 MW e güce sahip WWER-440 /230 tipi 2 üniteden oluşan Santral 1977 yılında inşa edilmiştir. Santral Ermenistan'ın başkenti Erivan'a 40 km, Kars'a 100 km, Iğdır'a ise 16 km uzaklıktadır. Metzamor Nükleer Santrali bugün dünyadaki mevcut santraller içerisinde en güvensiz reaktör olma özelliğindedir. Ermenistan 1988 yılında çok büyük bir deprem geçirmiş ve binlerce kişinin öldüğü bu depremde nükleer santral ciddi derecede zarar görerek uzun süre kullanım dışı kalmıştır. Ancak Ermenistan'ın Azerbaycan topraklarını işgal etmesiyle yaşanan savaş, ülkenin gittikçe fakirleşmesine ve enerji ihtiyacının artmasına neden olmuş ve beraberinde şu ana kadar 106 civarında kaza geçirerek tehlike sinyalleri verilmiştir. Bu santralin bölge için ne kadar tehlikeli olduğunu kavrayan AB de sürekli kapatılmasını istemiş hatta Ermenistan 25 Ocak 2001'de AB konseyine üye olurken santralin kapatılması şartını koymuş ancak Ermenistan artan enerji ihtiyacını ileri sürerek burayı kapatmamıştır. Bunun üzerine AB santralin kapatılması için 100 milyon Euro ayırmak istemiş ama bu parayı yetersiz bulan Ermenistan Başbakanı Robert Koçaryan 1 milyar Euro talep etmiştir. Bunun sonucunda AB vazgeçmiştir.

2005 yılında teknik ömrünü tamamlayan ve Robert Koçaryan'ın bir demecine göre 2016'ya kadar faaliyetini sürdürecek olan santral, bilim adamlarınca her an büyük bir kazaya sebep olabilecek potansiyele sahiptir.Olası bir nükleer kaza sonrası müdahale etmek üzere Türkiye Atom Enerjisi Kurumu (TAEK) Metzamor reaktörüne ilişkin gelişmeleri izlemeye ve gerekli önlemleri almıştır ve RESA(Türkiye Radyasyon Erken Uyarı Sistemi Ağı) kurulmuştur

[99] International Crisis Group, *Conflict Resolution in the South Caucasus: The EU's Role*, **Europe Report No 173**, 20 Mart 2006, s. 11.

üzerine, Türkiye'nin bu ülkeyle sınırını açmasını gündeme getirmeyi üstlenmiştir. (Madde 4.6.1).

Eylem Planlarının temel eksikliklerin başında ayrılıkçı siyasi otonomların durumuna açıklık getirilmemesi gelmektedir. AB, bölgede bulunan ayrılıkçı rejimlerin (Yukarı Karabağ, Güney Osetya, Abhazya) durumuyla ilgili daha yapıcı düşünce geliştirebilirdi. Tanınmayan siyasi otonomların birçok alanda (eğitim, kültür, sivil toplum oluşturma, sağlık sektöründe reform) KP'nin olanaklarından yararlanabilecekleri düşünülmektedir.[100] Bölge devletlerinde yapılması amaçlanan reformlar bölgeyi Birliğin değerlerine yaklaştırırken, ayrılıkçı rejimlere bir reform paketi üzerinden gelişme sağlanamadığından AB'nin çatışmaların çözümündeki etkenliği zaafa uğramaktadır. Ayrıca, ayrılıkçı rejimlerden Yukarı Karabağ'ın Ermenistan'ın vasıtasıyla reform paketlerinden yararlanması söz konusu olduğunda, Azerbaycan'ın Yukarı Karabağ'ın herhangi bir şekilde KP'nin imkânlarından yararlanmasını açıkça engelleyeceği bilinen bir gerçektir.[101] Gürcistan da benzeri tutum sergilemektedir. Bu temel eksiklikler dışında sorunların çözümü bağlamında teşvik edici araçlar sınırlı ve yetersizdir.

Eylem Planları demokratikleşme ve liberalleşme önerileri ve yükümlülükleri itibarıyla oldukça iddialıdır. Bunun uygulamadaki başarısı ise ülkelere göre değişmektedir. Gürcistan'ın NATO ve AB üyeliği konusunda hırslı ve arzulu olduğu bilinmektedir. Nitekim, Saakaşvili yönetimi ile birlikte bu ülke, zayıf devletten işlevsel devlete doğru diğer Kafkasya cumhuriyetlerine kıyasla önemli bir aşama kaydetmiştir. Dolayısıyla Eylem Planında yer alan reformlar bakımından zorlanmayacağı tahmin edilebilir. Azerbaycan ve Ermenistan'da ise demokratikleşme açısından beklentiler düşüktür. Her iki ülkenin Avrupa Konseyi'ne üyeliği sırasında da benzer yükümlülükler

[100] Michael Emerson ve Gergana Noutcheva, "European Neighbourhood Policy Two Years on: Time indeed for an ENP plus",**CEPS Policy Brief No.126**, Mart 2007, s. 22.
[101] Michael Emerson ve Gergana Noutcheva, **a.g.m.**, March 2007, s. 27.

üstlendikleri, fakat sonucun değişmediği ileri sürülmektedir. Azerbaycan petrol gelirleri nedeniyle, AB'nin yardımlarına bağımlı değildir. AB'nin yardımlarına ihtiyacı olan Ermenistan'da ise devreye Rusya faktörü girmektedir. Bu iki konu AB'nin yaptırım gücünü sınırlamaktadır.

Güney Kafkasya cumhuriyetleri arasında AB tarafından en fazla desteklenen ülke Gürcistan'dır. Özellikle Saakaşvili yönetimi ile birlikte bu desteğin yoğunluğu önemli oranda artmıştır. Fakat Rusya'nın ambargo uygulaması üzerine Gürcistan'ın serbest ticaret anlaşması imzalama önerisi AB tarafından sıcak karşılanmamıştır. AB-Rusya görüşmelerinde Moskova'nın Gürcistan'a yönelik baskıları gündeme gelmiş, ancak bu tutum Gürcistan'ı tatmin etmemiştir. Dolayısıyla en çok kayrılan ülkenin Gürcistan olmasına rağmen o da AB'nin politikalarından memnun değildir. Bu bakımdan YKP'nin AB'nin bu cumhuriyetlerle mevcut ilişkilerinde yaratacağı ilave değeri belirlemek çok güçtür.

AKP Eylem Planlarında Mevcut Durum [102]

AKP Ortak Ülke	Sözleşme İlişkisinin başladığı tarih	AKP Ülke Raporu	AKP Eylem Planı	AB Tarafından Benimsenmesi	Ortak Ülke Tarafından Benimsenmesi
Azerbaycan	OİA*-1999	Mart 2005	2006 Sonbahar	13.11.2006	14.11.2006
Beyaz Rusya	--	--	--	--	--

[102] Strengthening the European Neigbourhood Policy
http://www.delarm.ec.europa.eu/en/press/04_12_2006.htm

Cezayir	OA**- Eylül 2005	--	--	--	--
Ermenistan	OİA-1999	Mart 2005	2006 Sonbahar	13.11.2006	14.11.2006
Fas	OA- Mart 2000	Mayıs 2004	2004 sonu	21.02.2005	27.07.2005
Filistin	Ara Dönem OA-Temmuz 1997	Mayıs 2004	2004 sonu	21.02.2005	04.05.2005
Gürcistan	OİA-1999	Mart 2005	2006 Sonbahar	13.11.2006	14.11.2006
İsrail	OA- Haziran 2000	Mayıs 2004	2004 sonu	21.2.2005	11.04.1005
Libya	--	--	--	--	--
Lübnan	OA- Nisan 2006	Mart 2005	2006 Sonbahar	17.10.2006	Askıda
Mısır	OA-Haziran 2004	Mart 2005	2006 Sonbahar (büyük çoğunlukla)	--	--
Moldavya	OİA- Temmuz 1998	Mayıs 2004	2004 sonu	21.02.2005	22.02.2005
Suriye	--	--	--	--	--
Tunus	OA- Mart 1998	Mayıs 2004	2004 sonu	21.02.2005	04.07.2005
Ukrayna	OİA- Mart 1998	Mayıs 2004	2004 sonu	21.02.2005	21.02.2005
Ürdün	OA- Mayıs 2002	Mayıs 2004	2004 sonu	21.02.2005	11.01.2005 02.06.2005

*OA: Ortaklık Anlaşması

**OİA: Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması

(2) Özel Temsilcilik

2001 yılında AB'nin Kafkasya politikası ile ilgili tartışmalar daha güçlü biçimde gündeme gelmeye başlamıştır.[103] Her şeyden önce, geçen zaman zarfında AB'nin bölgeye yönelik politikasının etkinliğinde herhangi bir gözle görülür gelişme yaşanmamıştır. OİA tam olarak uygulanamamış, etnik sorunların çözümünde de ilerleme sağlanamamıştır.[104] Ayrıca, AB'nin bölgeye yönelik politikalarının dayanak noktasını oluşturan "geçiş ülkesi" anlayışı da entelektüel çevrelerde terk edilmiştir.[105] Söz konusu ülkelere yönelik yeni kavramsallaştırma, bu ülkelerin geçiş yapmadıklarını, demokratik ve otoriter unsurları bir arada taşıyan yarı-otoriter rejimlerin oluştuğunu vurgulamıştır. Bu durum AB'nin Kafkasya'ya yönelik politikasının iflası anlamına gelmiştir. Bir yandan böyle bir tablo oluşurken, yeni gelişmeler AB'nin Kafkasya'da daha etkin bir politika yürütmesini gerektiriyordu. Gürcistan'ın ardından, 2001'de Azerbaycan ve Ermenistan da Avrupa Konseyi'ne üye olmuştu. Ayrıca, 2001'de yapılan, Avrupa ülkelerini de yakından ilgilendiren Afganistan operasyonu Kafkasya koridorunun stratejik değerini teşhir etmişti.[106]

AB bu gelişmeler karşısında Kafkasya konusunda zor bir durumla karşı karşıya kalmıştır. AB'nin bölgeyi yüzüstü bırakıp çekilme dışında bir stratejisi ve politikası yoktu, fakat diğer taraftan da bölgede daha etkin rol oynaması gerektiği yönünde talepler vardı. AB'nin bölgedeki rolünün artırılması için ne yapılması gerektiğine dair yoğun tartışmalar yaşanmış ve sonuçta yeni bir stratejinin belirlenmesi için 2003'te her üç ülkede yapılacak seçimlerin sonuçlarının beklenmesi konusunda uzlaşmaya

---

[103] Bu tartışmalar için bkz. Dov Lynch, **"The EU: Towards a Strategy",** ss. 183-186

[104] Esra Hatipoğlu, "Avrupa Komşuluk Politikası'nın Güney KafkasyaBoyutu", Okan Yeşilot (der.), **Değişen Dünya Düzeninde Kafkasya**, İstanbul, Kitabevi Yayınları, 2005, ss. 19-30, s. 25.

[105] Thomas Carothers, "The End of the Transition Paradigm", **Journal of Democrasy**, Cilt 13, No. 1, 2002, ss. 5-21.

[106] Svante E. Cornell, S. Frederick Starr, **The Caucasus: A Challenge for Europe**, Central Asia-Caucasus Institute, Silk Road Paper, Uppsala, 2006, s. 12.

varılmıştır.[107] AB'nin Kafkasya'da izleyeceği stratejiyle ilgili belirsizlik ve karşı karşıya kaldığı çelişkili durum kısa aralıkla alınan iki kararda açıkça görülmüştür. Mart 2003'te ilan edilen YKP'nin ilk halinde Kafkasya cumhuriyetleri kapsam dışında bırakılmış ve ilgili dokümanın dipnotunda "coğrafi konumu sebebiyle Kafkasya cumhuriyetlerinin şimdilik YKP'ye dahil edilmediği" belirtilmiştir.[108] Kısa bir süre sonra, Temmuz 2003'te ise, Kafkasya'da daha etkin olunması için bir süredir tartışılan Özel Temsilci atanması konusu karara bağlanmıştır.

AB'nin bölgedeki çatışmaların çözümüne ve Topluluk politikalarını sağlamlaştırmak amacına katkıda bulunmasını öngörerek atadığı Özel Temsilci bir diğer "çözüm aracı" olarak görülmektedir.

Bu çerçevede kurulan dokuz özel temsilcilikten biri de AB'nin Güney Kafkasya Özel Temsilciliği'dir. AB, Güney Kafkasya'ya Temmuz 2003'de ilk Özel Temsilcisi olarak Finli emekli diplomat Heikki Talvitie'ni atamıştır. Bu karara rağmen AB'nin bölgeye yönelik stratejisi belirsizliğini korumaya devam etmiş, buna bağlı olarak da Talvitie diğer temsilcilerden farklı olarak Brüksel'de değil Helsinki'de ikamet etmiş, temsilciliğin bütçesi de AB tarafından değil Finlandiya tarafından sağlanmıştır.[109] Ancak AB Özel Temsilcisi Talvitie'nin, özellikle Gürcistan'daki devrim sürecinde, Avrupa ülkelerinin tutum ve davranışları arasında başarılı bir eşgüdüm oluşturduğu çalışmaları Avrupa'daki karamsar havayı değiştirerek durumu tersine çevirmiştir.

Helsinki'de ikamet eden Özel Temsilci AB'nin bölgedeki politikalarını sağlamlaştırma amacına hizmet etmeyi hedeflemekteydi. Finlandiya hükümetinin çabasıyla Özel Temsilci atanması, Topluluğun ortak kararı olmaması yönünde bir düşünce oluşturmaktaydı. Heikki Talvitie'nin yetkileri(mandate): siyasi ve ekonomik reformları desteklemek, çatışmaların çözümüne katkıda bulunmak şeklinde

[107] Dov Lynch, "The EU: Towards a Strategy", s. 185.
[108] "Wider Europe-Neighbourhood: A New Framework for Relations with Our Eastern and Southern Neighbours", Commission Communication **COM (203) 104 final**, Brussels, 11 Mart 2003, s.4.
[109] Svante E. Cornell, S. Frederick Starr, *The Caucasus: A Challenge for Europe* ,s. 13.

belirlenmişti.[110] Bunun dışında Özel Temsilci'nin, üye ülkeler ve Komisyon stratejisinin uygulanmasında önemli görevler üstlenmesi mandasından ileri gelen bir görev olarak görülmektedir. AB Özel Temsilcisi, Toplulukla katılımcı ülkeler arasındaki hukuki belgelere dayanan uygulama sürecini izleyerek önerilerde bulunacak ve düzenli olarak Konseyin ilgili organlarına raporlar sunacaktır.

AB'nin İlk Özel Temsilci Birliğin politikalarını Gürcistan üzerinde odakladı ve bunu Tiflis'te AB'nin Delegasyonu'nu kurarak (2005) gösterdi. Ayrıca Mayıs 2004'de Tiflis, Acarya ve Güney Osetya'daki müzakere sürecine katıldıysa da çatışmaların çözümünde fazla varlık göstermedi. [111]

22 Şubat 2006 tarihli "Güney Kafkaslar'da AB'nin rolü" konulu toplantıya konuşmacı olarak katılan Heikki Talvitie, ''AB'nin bölgedeki rolü için kesin bir şey söylemek henüz erken ama rehabilitasyon ve kalıcı barış çalışmaları yapılmalı" görüşünü belirtmiş, bölgede komşuluk politikasına önem verilmesi ve silahsızlanmanın da öncelikli konu olması gerektiğinin altını çizmiştir.[112]

Şubat 2006'da Güney Kafkasya'ya yeni temsilci olarak atanan Peter Semneby'nin durumu farklıydı. Peter Semneby, Birliğin Güney Kafkasya'da aktifliğini hissettirmek amacıyla ortak kararla atanmıştı ve bu Özel Temsilci'nin yetkilerine yansımıştı. Peter Semneby atandığında yetkisine yeni görevler eklenmesi onu daha etkili figür yapmıştı. Semneby'nin yeni görevi, "çatışmaların çözümüne katkıda bulunmak ve bunun için BM, AGİT'le koordineli işbirliğinde olmak" olarak tanımlanmaktaydı.[113]

---

[110] European Council, **Joint Action** 2003/496/CFSP OJ L 169 of 08.07.2003, s.74–75
[111] International Crisis Group, "Conflict Resolution in the South Caucasus: The EU's Role", s.23
[112] AB'den Güney Kafkaslar'da barış hamlesi, http://www.abhaber.com/haber.php?id=10252
[113] European Council, **Joint Action** 2006/121/CFSP OJ L 49 of 21.2.2006, s.15.

Nezavisimaya Gazeta'ya verdiği özel mülakatta AB'nin Güney Kafkasya Özel Temsilcisi olarak görevinin özelliği nedir şeklindeki soruları cevaplayan Semneby, özel temsilciliğin, AB'nin ve onunla bağlı kurumların Güney Kafkasya'daki tüm faaliyet alanlarını kapsadığını; kendi görevinin, AB'nin Güney Kafkasya'ya yönelik siyasi hedeflerini belirlemek ve AB'nin tüm organlarının bölgeyle ilgili çalışmalarının bu hedeflere uymasını sağlamak olduğunu belirtmiştir. Ayrıca "Benim görevim genelde önceki temsilcinin görevine uymak. Tek fark şu: Daha önce bölgedeki "ihtilaflara ilgi gösterilmesi" isteniyordu, şimdiyse "ihtilafların çözümüne katkıda bulunulması" isteniyor" görüşünü ileri sürmüştür.[114]

Peter Semneby, ona verilen görevler içerisinde çatışmaların çözümüne katkı sağlamasının öncelikli mesele olduğunu belirterek misyonuna başlamıştır.[115] Misyonundan ileri gelen görevler çerçevesinde Karabağ Sorunu'nun AGİT bünyesindeki müzakere sürecine destek vermiş, Tiflis'in Osetya'yı merkezi hükümete bağlamak girişimlerinde Birliğin muhtemel katkıları üzerinde tavır belirtmiş ve diğer uluslararası örgütlerle koordineli çalışmaya özen göstermiştir. AB tarafından bölgeye atanan Özel Temsilcinin görev alanının "sınırlandırılması" daha aktif hareket olanağından mahrum bırakmaktadır.

AB Güney Kafkasya Özel Temsilcisi Peter Semneby, AB Komisyonu'nun dış ilişkilerden sorumlu üyesi Benita Ferrero-Waldner ve dönem başkanı Slovenya Dışişleri Bakanı Dimitrij Rupel'den oluşan AB Troykası, 2008 4-6 Şubat tarihleri arasında Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan'ı ziyaret etmiştir. Troykanın üst düzeydeki temasları sonucu Azerbaycan ve Ermenistan'da AB Komisyonu daimi temsilciliklerinin açılmasına karar verilmiştir.[116]

---

[114] (Moskova/Ajans Kafkas) - AB'nin Güney Kafkasya Özel Temsilcisi Peter Semneby, Moskova'ya ilk resmi ziyaretini gerçekleştiriyor, http://www.ajanskafkas.com/arsiv/?i=haberoku&hid=13817

[115] "Contribution to conflict resolution will be my top priority", **European Union in Armenia Newsletter**, No.3,Mart 2006, http://www.delarm.cec.eu.int/en/newsletter/pdf/3_2006.pdf

[116] ENPI e- bülten 1 Şubat 2008, AB, Bakü ve Erivan'da daimi temsilcilik açıyor,

C. Avrupa'nın Güvenlik Sorunları Çerçevesinde Güney Kafkasya'daki Çatışmalar ve AB'nin ve Diğer Avrupa Kurumlarının Soruna Yaklaşım ve İnisiyatifleri

1. Güney Kafkasya Bölgesi'ndeki Etnik Çatışmalar

Bölgedeki işbirliğini geliştirmeye engel olan çatışmalar henüz Sovyetler Birliği dağılmadan ortaya çıkmıştır. Sovyetler Birliği'nde Gorbaçev döneminde başlayan reform hareketleri başarısızlıkla sonuçlanınca, ülkede siyasi sorunlar şiddetlenmiş, arkasında ekonomik sorunlar gelmiştir ki, bu da çok milletli ülkede etnik gruplar arasında çatışmalara yol açmıştır. Karabağ'da yaşayan Ermeniler, Şubat 1988'de Azerbaycan'dan ayrılma ve Ermenistan'a birleşme kararı almışlar. Bu karala birlikte iki taraf arasında çatışmalar başlamıştır.

Azerbaycan, bu kararın hem Sovyetler Birliği, hem de kendi anayasasına aykırı olduğunu belirterek, Dağlık Karabağ Ermenilerinin bu kararını reddetmiştir. Ermenistan'ın Dağlık Karabağ Ermenilerinin kararını desteklemesi üzerine, iki Sovyet Cumhuriyeti arasındaki toprak anlaşmazlığı SSCB Yüksek Sovyeti'nde görüşülmüştür. Sözü edilen kurul verdiği kararla Dağlık Karabağ'ın Azerbaycan'a ait olduğunu belirtmiştir. Buna rağmen, Ermeniler Karabağ'da Azerbaycanlılara karşı saldırılarına devam etmişlerdir.

1991 Eylül'ünde, Dağlık Karabağ Ermenileri Sovyetler Birliği'nde oluşan değişimleri göz önünde bulundurarak, Dağlık Karabağ Otonom bölgesi ve bu bölgeye bitişik olan Azerbaycan'ın Şaumyan rayonunun[117] arazisinde Dağlık Karabağ Cumhuriyeti'ni kurduklarını ilan ettiler. Bunun üzerine Azerbaycan Yüksek Sovyet'i[118] 26 Kasımda Dağlık Karabağ Otonom Bölge'sinin statüsünü iptal etmiştir.[119] Çok

---

http://www.ediweb.be/europeaid/forms/newsletterArchive.asp

[117] Azerbaycan'da idari bölgelere verilen isim

[118] Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin yürütme organı

[119] **Chronology of Key events February 1988-June 2003** http://nkrusa.org./nk_conflict/nkr_position.shtml, (20.02.2008)

geçmeden, aynı yılın Aralık ayında Dağlık Karabağ Ermenileri bölgede referandum düzenleyip, elde edilen sonuçlar doğrultusunda sözde Dağlık Karabağ Cumhuriyeti'nin bağımsızlığını ilan ettiler.[120] Bu oluşum, Ermenistan dâhil hiçbir devlet tarafından tanınmamıştır.

1991 yılından itibaren Dağlık Karabağ'da sıcak çatışmalar başladı. Daha iyi hazırlanmış ve her tür silahla donatılmış Ermeniler, Karabağ'dan Azerbaycan nüfusunu çıkarmaya muvaffak olmuştur. 26 Şubat 1992 yılında Karabağ'daki Azerbaycanlıların yaşadığı Hocalı şehrinde Ermeniler tarafından katliam yapılmıştır. Bu şehir Ermeniler için büyük stratejik önem taşıyordu. Hankendi'ni diğer köylerle birleştiren yol bu şehirden geçmekteydi. Her ne kadar ermeni kaynakları burada sadece 20 kişinin öldüğünü iddia etseler de, uluslararası gözlemcilerin verdiği bilgilere göre o gece 200 ile 1000 arasında sivil Azerbaycanlı katledilmiştir. Bu olay, büyük cinayet olarak kabul edilmektedir.[121] Azerbaycan kaynaklarına göre, 600'den fazla sivil öldürülmüş, 487 kişi ise Ermeniler tarafından rehine alınmıştır. Hocalı katliamında Hankendi'nde konuşlanan 366'ncı Rus alayı'nın da yer aldığı bilinmektedir. Çok geçmeden Ermeniler Rus askerlerinin de desteğiyle Dağlık Karabağ dışında bulunan 6 bölgeyi işgal etmeye muvaffak olmuşlardır.

1994 yılına kadar devam eden sıcak çatışmalar taraflar arasında 24 Mayıs 1994'te Bişkek'te imzalanan ateşkes antlaşmasıyla sona ermiştir. Savaş zamanı 30000'den fazla kişi hayatını kaybetmiştir. Her iki tarafta büyük sayıda mülteci oluşmuştur. Azerbaycan'dan 300.000'e yakın ermeni asıllı kişi göç etmek zorunda kalmıştır, buna karşılık Ermenistan'dan ve işgal olunmuş arazilerden 800.000 kadar Azerbaycanlı kendi yurtlarını terk etmek zorunda kalmıştır. Halen Azerbaycan

[120] Daha etraflı bilgi için bak: **Declaration on State Independence of the Nagorno Karabakh Republic** http://www.nkrusa.org/nk_conflict/declaration_independence.shtml, (20.02.2008)
[121] Daglik Karabag: Sulh Plani, **International Crisis Group Raporu**, No 167, 11.10.2005, s.3

topraklarının %20'si Ermenistan'ın işgali altındadır.[122] Taraflar arasında geniş çapta çatışmalar gözlenmese de, Karabağ sorunu henüz çözüme kavuşmamıştır.

Güney Kafkasya bölgesinde Gürcistan'da Abhazya bölgesindeki ayrılıkçı hareket daha Sovyetler Birliği'nin dağılmasından önce başlamıştır. Sovyetler döneminde Gürcistan içinde özerk cumhuriyet statüsüne sahip olan Abhazya 25 Ağustos 1990'da Gürcistan'dan ayrıldığını ve 1921 yılında Gürcistan'a bağlanmadan önceki statü ile SSCB dâhilinde bir cumhuriyet olduğunu ilan etti. 13 Ağustos 1992'de Abhazya'nın başkenti Suhum'da iki taraf arasında yapılan görüşmeler başarısızlıkla sonuçlanınca Gürcistan askerleri Abhazya'ya girdi ve çatışmalar başlamış oldu. Bu çatışmalar 30 Eylül 1993'e kadar sürdü.[123]

Abhazya ayrılıkçı yönetimi için Rusya'dan gelen gönüllüler savaşmaktaydı. Abhazya nüfusunun sadece %17'sini oluşturan Abhazların, Rus subayların yardımı ve Sovyetler döneminden kalma askeri altyapı olmaksızın gürcü ordusuna karşı direnmesi imkânsızdı. Bunun dışında Rusya, Kuzey Kafkasya halklarının Abhaz 'kardeşlerinin' yanında yer almalarını teşvik etmekteydi. Sayılarının iki ile üç bin arasında olduğu tahmin edilen Kuzey Kafkasya Cumhuriyetlerinden gelen bu savaşçıların, Abhazların gürcülere direnişinde büyük katkıları olmuştur. 1993'te Rusya'nın da yardımıyla Abhaz ayrımcı savaşçıları, gürcüleri Abhazya'dan çıkarmaya muvaffak olmuşlardır. 1993 yılında BM Abhazya meselesinde arabuluculuğu üstlendi ve Abhaz, Gürcü ve Rus temsilcilerin de katıldığı görüşmenin sonunda nihai bir çözüm sağlamayan bir antlaşmaya varıldı. Yalnız 14 Mayıs 1994'te Gürcistan ve Abhazya ayrılıkçı hareketi arasında Moskova'da Ateşkes Antlaşması imzalandı. Ateşkes düzenini korumak

[122] Commission Staff Working Paper, Annex to 'European Neighbourhood Policy', Country Report, Azerbaijan**, (COM(2005)72Final)**, Brussels, EU Commission, 02.03.2005

[123] Fehim Taştekin, Abhaz-Gürcü Sorunun Kilit Vadisi: Kodor, **Kafkas Vakfı Raporları** 5, Eylül 2002, Istanbul

amacıyla ise Karabağ örneğinden farklı olarak BDT barış gücünün konuşlanması kararına varılmıştır. BDT barış gücü tümüyle Rus askerlerinden oluşmaktadır.[124]

Gürcistan arazisinde mevcut olan diğer ayrılıkçı hareket Güney Osetya'da 1989 yılında ortaya çıkmıştır. Osetler Sovyetler Birliği döneminde iki ayrı yönetim biriminde yaşamaktaydılar; Rusya'da yer alan Kuzey Osetya Özerk Cumhuriyeti ve Gürcistan'ın bir parçasını oluşturan Güney Osetya Özerk Bölgesi. 1989'da Gürcistan'da SSCB'den ayrılma sesleri duyulmaya başlayınca, Güney Osetya bölgeseinin de statüsü konusunda tartışmalar başladı. Ağustos 1990'da Güney Osetya Özerk Bölgesi Gürcistan'dan ayrılma kararı aldı. Bunun üzerine Aralık 1990'da Gürcistan Parlamentosu Güney Osetya'nın özerklik statüsünü kaldırdı. Taraflar arasında süren çatışma, Şevarnadze'nin iktidara gelmesinden sonra, Rusya'nın girişimiyle 24 Haziran 1992'de ateşkes antlaşması imzalamasıyla sona erdi. Bu Antlaşmaya göre, bölgeden bütün askeri birlikler çekilecekti ve yerine gürcü, Oset ve Ruslardan oluşan bir barış gücü konuşlanacaktı. 1995'te Gürcistan, Güney Osetya'nın statüsünü kaldırdığını teyit ederek, bölgeyi Tshinvali adıyla yönetim açısından doğrudan Tiflis otoritesine bağladı. Buna rağmen, Güney Osetya *defacto* olarak Rusya destekli ayrımcı bir yönetimin kontrolü altında bulunmaya devam etmektedir.[125]

2. AB'nin ve Diğer Avrupa Kurumlarının Yaklaşım ve İnisiyatifleri

Güney Kafkasya'daki çatışmaların durdurulmasına ve çözüm üretilmesine Avrupa çeşitli kurum ve mekanizmaları ile müdahil olmuştur. Ancak bu müdahalelerin türüne ve hangi kurumlar aracılığıyla yapıldığına bakıldığında burada Avrupa Birliği'nin

[124] Aybeniz Rüstemova, 'Müsteqillik Sonrası Cenubi Qafqaz ve Merkezi Asya Regionunda Tehlükesizlik ve Emekdaşlıq ve Inteqrasiya Prosesleri', **Qloballaşma Prosesinde Qafqaz ve Merkezi Asya: Iqtısadi ve Beynelxalq Münasibetler II Beynelxalq Konqres Materialları**, Bakü, Qafqaz Üniversitesi, 2007, s. 1001

[125] Tez çalışması teslim aşamasında olduğundan, Ağustos 2008 tarihinde Güney Osetya-Rusya-Gürcistan ve son olarak Abhazya'nın katılımı ile aralarında gerçekleşen gerilim ve çatışmalarla başlayan savaş ve sonrasında gelişen tarihi-siyasi olaylara değinilmemiştir.

pek fazla aktif olmadığı görülmektedir. Avrupa, bölgesel çatışmaların ortadan kaldırılması (aynı zamanda insan hakları ve demokratik reformlar ve benzeri) konulara önce daha ziyade Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) ve bölge ülkelerinin adaylıkları sonrasında Avrupa Konseyi aracılığı ile taraf olmuştur.

Avrupa'nın bölgesel çatışmaların çözümü ve istikrarın sağlanması amacıyla geliştirdiği mekanizmalardan olan Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) Kafkasya'daki çatışmalarda aktif şekilde devreye girmiştir.

30-31 Ocak 1992'de Prag'da bir araya gelen AGİK Dışişleri Bakanlar Konseyi bölgedeki durumun tespiti ve faaliyet planının belirlenmesi amacıyla özel komisyon oluşturulması kararı aldı. Bu AGİK'in Dağlık Karabağ sorununda attığı ilk adımdı. Ardından 24 Mart 1992'de bir araya gelen AGİK Bakanlar Konseyi toplantısında Karabağ'daki durum müzakere edildi. Toplantı sonrası kabul edilen sonuç bildirisinin 3. ve 11. maddeleri, sorunun çözümü için Beyaz Rusya'nın başkenti Minsk'te toplantı gerçekleştirilmesi kararını öngörüyordu. Bildirinin 9. maddesine göre, konferans katılımcıları çatışma tarafları olan Azerbaycan ve Ermenistan'ın yanı sıra ABD, Almanya, Fransa, İtalya, İsveç, Rusya, Türkiye, Beyaz Rusya, Çek ve Slovakya Federal Cumhuriyeti olmak üzere toplam 11 üyeden oluşuyordu.[126] Alınan karar doğrultusunda AGİK Üst Düzey Yetkililer Komitesi (ÜDYK) koordinasyonunda ve İtalyan Parlamenter Mario Rafaelli başkanlığında Minsk Konferansı'nın gerçekleştirilmesi için çalışmalar başlatıldı.

3-4 Haziran 1993 tarihlerinde AGİT üyesi dokuz ülke Roma'da biraraya gelerek "Ertelenemez Önlemler Grafiği" başlıklı belge hazırladılar. BM'nin Karabağ ile ilgili aldığı 822 sayılı kararın uygulanması ve AGİK kanalıyla sürdürülen görüşmelerin devamını sağlama amacıyla alınan ve geciktirilmeden onaylanması istenen belge, başlıca olarak 11 Haziran'a kadar ateşkes ilan edilmesi, Ermeni birliklerinin Kelbecer'i boşaltması ve Minsk Grubu üyelerinin Cenevre'de görüşmelere başlaması şartlarını

[126] http://www.osce.org/item/6709.html (07.03.2008)

ihtiva ediyordu. Azerbaycan'ın bu teklifi olumlu karşılamasına rağmen, Ermeni tarafı "Karabağ'daki bazı kontrollerinde olmayan silahlı güçlerin çıkarttığı engelleri ortadan kaldırmak" bahanesiyle ek süre istedi. Ermenilerin sonraki tavırları, yeni toprak işgalleri bu planı uygulamada niyetli olmadıklarını gösterdi.

Bu dönemde Rusya da Karabağ sorununun çözümü (kimilerine göre çözümsüzlüğü) için çabalarını yoğunlaştırmış bulunuyordu. Moskova'nın inisiyatifi ile 4-5 Mayıs 1994'te Bişkek'te, 16 Mayıs 1994'te Moskova'da "Büyük Anlaşma"nın müzakereleri sürüyordu.[127] Bu dönemde Rusya ile AGİT arasında genel olarak bir gerginlik yaşanıyordu. Anlaşmazlığın görünürdeki nedenleri, AGİK çatışmanın çözümü yolundaki çalışmaların çok taraflı, uluslararası gözlemcilerin denetimi altında yürütülmesini ve uluslararası barış gücünün oluşturulmasını; Rusya ise kontrolü elinde tutmak ve kendi jeopolitik çıkarlarını korumak amacıyla bölgeye yalnız Rus ordusunun yerleştirilmesini istiyordu.[128] AGİK'in Rusya'nın "yakın çevre"sinde aktifliğini artırması Moskova'da rahatsızlık yaratmış ve kuzey komşusunu kontur-atağa, paralel bir süreç başlatmaya sevk etmişti. Bunda Azerbaycan'ın yeni iktidarının ilk yıllarında (eski iktidar rotasının tam tersi olarak) sürdürdüğü Rus temayüllü politikanın da etkisi az olmamıştır. Rusya'nın bölgedeki bu aktifliği 16 Mayıs 1994'te Azerbaycan ile Ermenistan arasında ateşkes sağlanmasını öngören Bişkek Protokolü'nün imzalanması ile doruğa çıkmıştır.

24 Ekim 1994'te AGİK Özel Toplantısında AGİK Başkanı, İtalya Dışişleri Bakan Yardımcısı A. Martini'nin barış gücü oluşturulması önerisi kabul edildi. Öneriye göre, çatışma bölgesine 3.000 asker ve teçhizat gönderilecek, barış gücündeki her bir devletin askeri gücü toplam sayının % 30'unu aşmayacaktı.[129] Çatışma tarihindeki ilk uluslararası niteliğe sahip bu öneri, Rusya'nın tepkisi ile karşılaştı. Rusya, AGİT'in

[127] Azerbaijan Seven Years of Conflict in Nagorno-Karabakh, **Human Rights Watch/Helsinki**, New York, 1994, s. 49.
[128] Elçin Ehmedov, **Ermenistanın Azerbaycana Tecavüzü ve Beynelhalq Teşkilatlar**, Tuna Yayınları, Bakü, 1998, s. 29-30.
[129] Elçin Ehmedov, **a.g.e.,** s. 30.

böyle bir girişime yetkisi bulunmadığı gerekçesiyle buna itiraz etti. Azerbaycan'ın olumlu karşılamasına rağmen Ermenistan da öneriyi reddetti.

5-6 Aralık 1994'te Budapeşte'de yapılan AGİK Zirvesinde[130] barış operasyonlarını gerçekleştirmek üzere barış misyonunun oluşturulması ve bölgeye gönderilmesi önerisi karara dönüştürüldü. Ayrıca, Minsk Konferansı için eşbaşkanlık sistemi getirildi.[131] Minsk Konferansı'na iki eşbaşkan – Rusya ve Finlandiya – seçildi. Rusya'nın tercih edilmesindeki amaç, hem son dönemlerde bu ülke ile olan gerginliğin azaltılması, hem de Rusya'nın AGİT'e paralel sürdürdüğü faaliyetlerin önlenmesi olmuştur.

AGİT'in mütemadi çalışmaları devam etse de, Ermeni tarafının uzlaşmaz ve yapıcı olmaktan uzak tavrı nedeniyle sorunun çözümünde sonuç elde edilememiştir. Mayıs 1995'te Moskova'da yapılan görüşmeler sırasında Ermenistan Minsk Süreci'nden çekildiğini açıklamıştır.[132] Ermenistan'ın bu ve buna benzer tavırları nedeniyle girişimler hep sonuçtan uzak kalmıştır.

Lizbon Zirvesi Karabağ sorununun çözümü sürecinde en üst düzeyde ele alınan toplantılardan olmuştur. 2-3 Aralık 1996'da gerçekleştirilen AGİT Zirvesi'nde Azerbaycan AGİT ilkeleri esas alınarak toprak bütünlüğünün korunması kaydıyla Dağlık Karabağ'a en yüksek özerklik statüsünün verilmesini önermiştir. Azerbaycan'ın bu önerisi Ermenistan dışında tüm AGİT üyeleri tarafından beğenilse de, Ermenilerin veto koyması ve konsensüs sağlanamaması sonucu nihai belgeye dahil edilememiştir.[133] Buna karşılık AGİT Başkanı F. Kotti 3 temel prensibi kapsayan beyanat vermiştir: Azerbaycan ve Ermenistan'ın toprak bütünlüğü, Dağlık Karabağ'ın Azerbaycan

---

[130] Budapeşte Zirve'sinde kabul edilen "Yeni Dönemde Gerçek İşbirliğine Doğru" Deklarasyonu ile AGİK'in işlev ve statüsü artırıldı ve örgüt Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) adını aldı: CSCE, **Budapest Document 1994, Towards a Grenuine Partnership in A New Era**, Budapest, 1994.

[131] Elçin Ehmedov, a.g.e., s. 33.

[132] **Zayavleniya i Soobşeniya MİD Azerbaydjanskoy Respubliki**, Baku, 1997, s. 56.

[133] Eli Hesenov, **Azerbaycan ve ATET, Ermenistan – Azerbaycan Münagişesi ve Dağlıg Garabağ Problemi Ümumavropa Tehlükesizliyi Fonunda**, Azerneşr, Bakü, 1997, s. 52-53.

içerisinde self-determinasyon hakkına dayalı en yüksek hukuki statüsü, Dağlık Karabağ'ın tüm nüfusunun güvenliği.[134] Beyanat Lizbon belgeleri arasında yer almıştır.

Aralıksız görüşmeler sonucu AGİT Başkanı Fransa, Rusya ve ABD'yi Minsk Konferansı eşbaşkanı olarak atadı. Hemen ardından eşbaşkanlar: a) çatışmaların durdurulması, demilitarizasyon ve göçmenlerin yerlerine dönmeleri ve b) Dağlık Karabağ'a özel vilayet statüsünün verilmesi şartlarını esas alan iki aşamalı plan hazırladılar.[135]

2004 yılından itibaren Minsk Grubu çalışma yöntemini değiştirmiştir. Yeni dönemde, tarafların bir araya getirilerek özgürce tartışmalarının sağlanması usul olarak kabul edilmiştir. Bu tartışmalarda varılan uzlaşmalardan yola çıkarak temel ilkeler belirlenmeye çalışılmaktadır. Yeni yöntem "Prag Süreci" olarak adlandırılmaktadır.[136]

2006'da sorunun çözümü doğrultusunda yüksek beklenti oluşturulmuştur. Bu çerçevede 10-11 Şubat 2006'da Paris'te yapılan, Azerbaycan ve Ermenistan Devlet Başkanlarının görüşmesine büyük önem atfedilmiştir. Fakat görüşme başarısız olmuştur. Bunun ardından eşbaşkanlar Washington ve İstanbul'da bir araya gelerek durum değerlendirmesi yapmıştır. Hazırda çözüm girişimlerinde ABD'nin öncüllüğü ele aldığı gözlemlenmektedir.[137]

Haziran 1992'den itibaren start alan ve günümüze kadar kronikleşerek devam eden Minsk Grubu öncülüğündeki AGİK çalışmaları çeşitli ülkeler koordinasyonunda, çeşitli senaryolarla yıllar boyu sürmüştür. Bu çalışmaların önleyici ve caydırıcı bir takım faydaları olsa da girişimlerin paralelinde devam eden, hatta daha da yükselen çizgi ile devam eden işgal hareketlerine, gelişmelerin seyrine ve çalışmaların topyekün sonucuna

---

[134] Elçin Ehmedov, **a.g.e**., s. 48.
[135] Sergiu Celac, "Nagorno-Karabakskiy Vopros: Novıe Dannıe", http://poli.vub.ac.be/publi/crs/rus/Vol5/Celac1NEWRus.htm
[136] Bu yöntemle ilk toplantı 16 Nisan 2004'te Prag'da gerçekleştirilmiştir
[137] Kamil Ağacan, Stratejik Öngörü 2006:Güney Kafkasya, **Stratejik Öngörü 2023,** ASAM, ekim 2006, s.12

bakıldığında AGİT'in Karabağ sorununda elle tutulur, somut bir sonuca ulaşamadığı kanaatine varmak mümkündür.

Bunun nedenlerine gelince, öncelikle AGİT'in faaliyet ve karar alma mekanizmasının yapısı soruna kalıcı çözüm getirilmesini engellemiştir. Kurumun sorunun çözümü yolunda temel inisiyatifi olan Minsk Grubu'nun kararlarını *consensus* yolu ile kabul etmesi bunun başlıca örneğidir. Dünya tecrübesinde görüldüğü gibi, bölgesel çatışmaların çözümünde bu ilkenin esas alınarak karar verilmesi girişimin ya zamanında sonuçlandırılamamasını ya da başarısızlıkla bitmesini sağlamıştır. Minsk Grubu çalışmalarında da Ermenistan, ortaya çıkarttığı işgal olgusuna beraat kazandırmak ve bu durumu ortadan kaldırıcı uluslararası olası bir kararın çıkartılmasını engellemek için bu durumdan maharetle yararlanmış, consensus kuralı arkasına sığınarak soruna kalıcı çözüm getirilmesini engellemiştir. AGİT'in Yugoslavya örneğinde olduğu gibi, bu gibi durumlarda *consensus+1* uygulamasından istifade edebilme hakkının olmasına karşılık buna başvurmaması haklı olarak çifte standart iddialarına neden olmuştur. AGİT'in faaliyetinin sonuçsuz kalmasının diğer esas nedenlerinden birisi de, örgütün uluslararası hukuk ve normları ihlal eden, suçlu tarafa yaptırım uygulayamaması olmuştur. Genel olarak etkili baskı araçlarının ve nihayetinde yaptırım uygulamasının devreye sokulmaması Ermeni tarafını daha da cesaretlendirmiş, bu da yeni işgallerle sonuçlanmıştır. Sonuçsuzluğun bir başka nedeni de, AGİT'in diplomatik girişimleri destekleyici fiili müdahale unsurlarından yoksun olması olmuştur. Bu sayılan nedenler kalıcı ve etkili çözüm üretmede AGİT'i aciz bırakmıştır.

AGİK(T)'in Gürcistan'daki sorunlara yönelik girişimleri Gürcistan'ın 24 Mart 1992'de Helsinki Nihai Toplantısında AGİK'e üye olması ile başlamıştır. Soçi Anlaşmasının imzalanması ardından Temmuz 1992'de Gürcistan yönetiminin isteği üzerine AGİK ilk raportörünü Güney Osetya'ya gönderdi[138]. İlk gözlemlerin ardından bölgeye iki diplomat ve beş askeri danışman ile birlikte özel temsilci atanması

[138] **Thirteenth Meeting of the CSO**, Journal No: 5, Annex I, Helsinki , 3.7.1992.

kararlaştırıldı. Macar diplomat I. Darmati başkanlığındaki AGİK misyonu 3 Aralık 1992'de Tiflis'te çalışmalarına başladı.[139]

AGİK'in çalışmaları BM (UNOMİG – United Nations Observer Mission in Georgia) ve Rusya'nın çalışmaları ile koordinasyon içerisinde sürdürülüyordu. Bu, Rusya'nın bölgede eski etkinliğini yeniden rehabilite ede bilmek için geliştirdiği girişimler ve BM'nin aktif çalışmaları ile AGİK'in faaliyetini kısıtlasa da, hem BM, hem de AGİK kararlarında iki örgüt arasında işbirliği yapılması gerektiğine dair hep somut ifadeler yer almıştır.[140]

Özel temsilcinin AGİK Üst Düzey Yetkililer Komitesi'nin (ÜDYK) AGİK ve BM işbirliğinde iki barış konferansı düzenlemesi tavsiyesini ve ayrıca kendisinin "AGİK Gürcü - Oset Çatışmasının Çözüm Konsepti"ni kabul etti. AGİK Konseyinin 30 Kasım-1 Aralık 1993 Roma toplantısında Güney Osetya'da barışın sağlanması amacıyla AGİK tarafından yerel güçlere monitoring[141] yapılması konusu müzakere edildi. 24-25 tarihlerinde AGİK Başkanı, İsveç Dışişleri Bakanı Margaret Uf Uglas'ın bölgeyi ziyaretinin ardından ÜDYK insani yardımın temini konusunda karar aldı.[142]

Mayıs 2004'te başlayan ve Rusya'nın direnişi karşısında Ağustos'da son bulan Güney Osetya operasyonu sonrası Gürcistan yönetimi, sorunun çözümünde Rusya'nın dengelenmesi için Batılı güçlerin daha etkin olmalarını istemiş, bu doğrultuda diplomatik girişimler başlatmıştır. Öncelikle Tiflis, Güney Osetya sorununda gözlemcilik misyonunu yerine getirmekte olan AGİT'in görev alanını ve yetkilerini artırmaya çalışmıştır. Gelinen nokta itibarıyla, Saakaşvili yönetiminin bu konuda aradığı Batı desteğini bulduğunu söylemek oldukça zordur. Tıpkı Şevarnadze döneminde

---

[139] Olivie Pe ve Erik Remacle, "Politika OON i OBSE v Zakavkazye", "Etniçeskie Konfliktı Na Kavkaze, 1988-1994", **Spornıe Granitsı Na Kavkaze**, Bruno Koppiter (ed.), Ves Mir Yayınları, Moskova, 1996, s.146.

[140] UN Doc. S/PV. 3121, 8 October 1992, s. 4; **Third Meeting of the CSCE Council, Decisions, Georgia**, Stockholm, 14 – 15 December 1992.

[141] Taraf Ülkelerde Yükümlülüklerin Yerine Getirilmesini Kontrol Mekanizması

[142] Olivie Pe ve Erik Remacle, **a.g.m**., s. 148.

olduğu gibi, AGİT ve Batılı devletler bu konuda RF'yi karşılarına almak istememektedir.[143]

AGİT Azerbaycan-Ermenistan savaşındaki aktif tutumu kadar olmasa da Gürcistan'daki ihtilaflar konusunda da görev almıştır. Ancak Karabağ sorunu için yukarıda sıralanan eksiklikler ve boşluklar Gürcistan için de geçerlidir. Bu nedenle de hem Abhaz, hem de Oset sorununda somut sonuca varılamamıştır.

Kafkasya'da istikrar ve demokrasinin gelişmesi için Avrupa'daki bölgesel örgütlerle beraber Avrupa sivil toplum kuruluşları (NGO) ve yarı-sivil toplum kuruluşları (quasi-NGO) da önemli rol misyonlar üstlenmişlerdir. Bunlardan özellikle Britanya Westminster Vakfı, Alman Friedrich Ebert ve Konrad Adenauer Vakıfları, Doğu Avrupa Demokrasi Enstitüsü ve diğerlerinin adı özellikle vurgulanmalıdır.[144]

[143] Ağacan, **a.g.m**, s. 15-16
[144] S. Neil Macfarlane, **Western Engagement in the Caucasus and Central Asia**, The Royal Institute of International Affairs (Russia and Eurasia Programme), London, 1999, s.10.

III. BÖLÜM

AB'NİN GÜNEY KAFKASYA BÖLGESİNDE UYGULADIĞI DIŞ POLİTİKANIN ETKİNLİĞİ

A. AB'nin Bölgede Uyguladığı Dış Politika Araçlarının Etkinliği

1. TACIS Programı'nın Uygulanması ve Etkinliği

a. TACIS Programı'nda Nihai Amacın ve Hukuki Temelin Eksikliği

TACIS Programı Sovyetler Birliği'nde yeniden yapılanmayı destelemek amacıyla geliştirilmiş mali ve teknik bir araçtır. AT Sovyetler Birliği'nin bir bütün olarak kendi içerisinde piyasa ekonomisine ve demokrasiye geçişine yardım etmeyi ve bunu hızlandırmayı umuyordu ve TACIS'in temel amacı da buydu.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla TACIS Programı, Doğu Avrupa için aynı dönemde geliştirilen PHARE Programı'ndan farklı olarak, değişime uyum sağlayamamış ve aynı program bu defa SSCB'nin yerini alan YBD (Yeni Bağımsız Devletler) ve Moğolistan için uygulanmaya başlanmıştır. Oysa Merkezi ve Doğu Avrupa ülkelerine yönelik PHARE Programı öngürülen amaçların gerçekleştirilmesinde daha etkin bir teşvik olarak taraf devletlerin AB ile entegrasyon sürecine bir hazırlık programı niteliğini almıştır. Nitekim günümüze gelindiğinde PHARE ve TACIS Programları amaçlarının benzerliğine rağmen, bu amaçların gerçekleştirilmesi açısından PHARE Programı'nın başarı oranı daha yüksektir.

Programlar arasındaki bu farkın bir diğer sebebi, PHARE Programı MDAÜ (Merkez ve Doğu Avrupa Ülkeleri) için bir ön katılım stratejisi olarak hukuki bir nitelik sahibi olduğu halde,[1] TACIS Programı için herhangi bir hukuki çerçeve öngörülmemiştir ve AB ile YBD ilişkileri yalnız Ticaret ve İşbirliği Anlaşmalarıyla düzenlenmiştir. TACIS Programı'nı daha etkin hale getirmek ve bu boşluğun

[1] Karen Smith**,** ''The Conditional Offer of Membership as an Instrument of EU Foreign Policy: Reshaping Europe in the EU's Image''**, Marmara Avrupa Araştırmalar Dergisi,** İstanbul, cilt 8, Sayı 1-2, 2000, s.77

giderilmesini sağlamak için AB dış politikasının yeni bir aracı olan OİA'lar geliştirilmiştir. Bu anlaşmalarla da taraflar arasındaki ilişkilerin hukuki bir altyapısının oluşturulmasının ötesine gidilememiş ve sadece TACIS Programı'nın hangi mecrada gelişeceğine ışık tutulmuştur.

b. TRACECA Projesi'nin Gelişimine Engel Olan Sorunlar

TACIS Programı çerçevesinde uygulanmaya çalışılan ve Güney Kafkasya bölgesi açısından büyük önem arz eden TRACECA ve INOGATE Projeleri'nin bile, AB'nin ortak dış politikasının etkili araçlarından olduğunu kabul etmek bir hayli güçtür. TRACECA Projesi çerçevesinde Rusya ve Iran'a alternatif olacak yeni bir ulaşım koridoru oluşturulması öngörüldüğü halde, güzergah üzerindeki devletler arasindaki gümrük tarifeleri konusunda mevcut fikir ayrılığı bu hattın gelişimine engel olmaktadır. Hatta devletler arasındaki bu anlaşmazlık, Rusya ve Iran tarafından geliştirilen ve bu güzergaha alternatif olarak ileri sürülen Kuzey-Güney koridorunun[2] geliştirilmesi için bir avantaj sağlamaktadır. Bu proje, Finlandiya ile Doğu Hindistan arasında daha kısa bir yoldan yük taşımaclığı için yeni bir koridor oluşturulmasını öngörmektedir. Buna göre, Kuzey-Güney istikametindeki devletler Rusya, Azerbaycan, Iran ve Ummandır. Pakistan ve Hindistan'dan taşınan yükler Basra Körfezine getirilerek, buradan Iran ve Azerbaycan vasıtasıyla en kısa zamanda Rusya'ya, oradan da Avrupa'ya taşınacaktır. Projenin en aktif katılımcıları Rusya ile Iran'dır. Bunun esas sebebi, Rusya'nın Avrupa ile Asya arasındaki yolları denetim altında tutma arzusu, İran'ın da uluslararası sistemden dışlanmaktan kurtulma ve aynı zamanda Kafkasya ve Merkezi Asya bölgelerinde daha aktif bir rol oynama isteğidir. Her iki devletin TRACECA Projesi dışında tutulmaları nedeniyle bu ulaşım koridoruna alternatif ve etkin bir güzergah oluşturma amacı da aynı çerçevede değerlendirilmelidir. Yeni güzergahın etkinliğini test etme amacıyla yapılan denemelerde Hindistan'dan Pakistan ve Rusya üzerinden Avrupa'ya götürülen yük konteynerleri 20 günde nihai noktasına varmaktadır. Süveyş ve Boğazlardan gemilerle yüklerin taşınması ise en az 45 gün sürmektedir. Özellikle, kısa zaman içinde ulaştırılması gereken yükler açısından bu oldukça büyük bir avantajdır.

[2] TRACECA, **AR-GE bülteni**, Eylül 2002, İstanbul, s.2-3

AB'nin TRACECA Projesine taraf olan devletler arasında gümrük vergilerinin indirilmesi konusunda fikir birliğine varılmadığı takdirde, Rusya güdümlü projenin daha avantajlı hale gelmesi muhtemeldir.

Günümüzde TRACECA koridorundan taşınan yüklerin sadece Asya'dan Avrupa istikametinde götürülmesi ve Avrupa'da taşınan yüklerin bu güzergahı kullanmaması, ulaşım koridorunun gelişiminde mevcut olan bir diğer sorundur. Bölgede geliştirilen en önemli projelerden kabul edilen Bakü-Ahalkalaki-Kars demiryolu, AB'nin ulaşım politikaları arasında yer almamaktadır ve Azerbaycan, Gürcistan ve Türkiye'nin ortak bir teşebbüsü özelliğini taşımaktadır. Nitekim bu hattın Gürcistan kısmının inşa edilmesi için Azerbaycan hükümeti tarafından 25 yıllığına 200 milyon dolarlık bir kredi açılmıştır. Sovyetler Birliği zamanında Ermenistan'ın Gümrü şehrinden Türkiye'nin Kars şehrine demiryolu bağlantısı olsa da, bu hat Karabağ sorunu nedeniyle tahrip olmuş durumda ve atıldır. Diğer tarafdan Uzak Doğu'dan ve Merkezi Asya üzerinden mevcut ve oluşturulacak olan demiryollarının, Rusya ve İran'a alternatif güzergah olan Güney Kafkasya ve Türkiye üzerinden Avrupa demiryolu şebekesine bağlanması için Kars ile Tiflis arasında bir demiryolu hattının inşası yeterlidir. 68 km'lik kısmı Türkiye, 30 km'lik kısmı da Gürcistan içinde kalıp toplam uzunluğu 98 km olan ve maliyeti 400 milyon dolar olarak belirlenen demiryolu Uzak Doğu ile Avrupa pazarlarını yeni ve güvenilir bir demiryolu ile birleştirmiş olacaktır. Bakü-Tiflis-Kars hattı[3] doğuda Çin ve Kazakistan demiryolu hatları ile batıda ise Türkiye'nin demiryolu sistemi üzerinden Avrupa Dermiryolu ağı ile 2010 yılına kadar birleşecektir. Aslında bu hattın inşaatının tamamlanmasıyla, TRACECA güzergahının da aktifleşmesi beklenmektedir. Fakat AB'nin bu hattın yapılanması için veya en azından mevcut olan Gümrü-Kars demiryolunun yeniden çalıştırılması için herhangi etkin bir girişimi olmamıştır.

AB'nin TACIS TRACECA aracının etkisiz olduğunu sergileyen bir başka çarpıcı örnek ise, AB'nin bölgede işbiriliği geliştirmeyi istediği halde, bu projeyi

[3] ''Demir İpek Yolu'' olarak da adlandırılan projenin temel atma töreni 24 Temmuz 2008 tarihinde her üç ülke cumhurbaşkanlarının katılımıyla Kars'ta gerçekleştirilmiştir

oluşturan antlaşmalarla bölgedeki siyasi ve ekonomik parçalanmışlığı hukuki açıdan onaylamış olmasıdır. Mesela Azerbaycan, 8 Eylül 1998 tarihinde Bakü'de TRACECA kapsamında gerçekleştirilen 'Tarihi İpek Yolu'nun Canlandırılması' Konferansı sonucunda imzalanmış Anlaşmaya Ermenistan'ın bu projede yer almasını ciddi bir şekilde kısıtlıyacak olan bir çekince koymuştur. Bu çekinceye göre, 'Herhangi bir güzergah üzerinde, taşınacak yükler Ermenistan'a getiriliyorsa, Ermenistan üzerinden geçiriliyorsa veya Ermenistan'a ulaştırılıyorsa, bu yüklerin taşınmasına Azerbaycan arazisi kapalı tutulucak, anlaşma ve teknik Ekleri uygulanmayacak ve çekinceyi değiştirme hakkı Azerbaycan Cumhuriyyeti'nde saklı olacaktır.'[4] AB Komisyonu temsilcisinin de altında imzası bulunan bu Antlaşmaya Azerbaycan'ın çekince koymasının temel sebebi, Ermenistan'ı bölgesel projelerin dışında bırakarak, doğal kaynak ve ekonomik olanaklardan yoksun olan bu devleti Karabağ sorununu çözmeye ekonomik yaptırımlarla zorlama isteğidir. Oysa Azerbaycan'ın bu isteği AB'nin Güney Kafkasya'da bölgesel işbirliğini geliştirme isteğiyle taban tabana zıttır. Yine de AB bölge işbirliğini geliştiricek herhangi ciddi bir girişimde bulunmamıştır.

c. İNOGATE Projesi'nin Etkili Olamamasının Nedenleri

Güney Kafkasya bölgesini doğrudan ilgilendiren bir diğer AB projesi ise İNOGATE'dir. Daha önce belirtildiği gibi bu proje AB'ye alternatif kaynaklardan enerji kaynaklarının taşınmasına yönelik altyapı oluşturulması için geliştirilmiştir. Fakat bu proje çerçevesinde bölgeyi kapsayan herhangi bir projenin oluşturulduğunu söylemek bir hayli güçtür. Hazar denizinden dünya pazarlarına petrol ve doğalgazın ulaştırılması için Rusya güzergahına alternatif olarak geliştirilen iki önemli ulaşım projesi Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol boru hattı ve Bakü-Tiflis-Erzurum doğalgaz hattı, büyük çokuluslu şirketlerin yardımıyla ve AB'nin herhangi bir doğrudan desteği olmaksızın gerçekleştirilmiştir. Hatta her iki projenin en kısa güzergahı bu boru hattını Ermenistan üzerinden inşa etmek olduğu halde, iki devlet arasında devam eden Dağlık Karabağ çatışması nedeniyle daha uzun olan Gürcistan güzergahı tercih

[4] Samir Merdanov, **Avrupa Birliğinin Kafkasya Politikası**, Ankara, Naturel Yayınları, 2007, s. 67

edilmiştir. Bu konuda AB'nin geliştirmek istediği bölgesel işbirliği için Karabağ sorununun çözümünün ne kadar büyük önem taşıdığı bir daha ortaya çıkmaktadır.

AB'nin kendi Ortak Enerji Politikasını geliştirmek amacıyla bölgeyle doğrudan ilgili olarak sunduğu proje Nabucco'dur. İsmini Babil kralı Nabucco'dan alan bu proje Hazar denizinden Avrupa'ya doğalgazı nakletmek için geliştirilmiştir. 3300 km uzunlukta olacak bu doğalgaz boru hattı bir ucundan Erzurum'da Bakü'den ve Tebriz'den uzanan boru hattıyla birleştirilerek, Hazar denizi ve İran'dan nakledilecek doğalgazı Türkiye üzerinden Bulgaristan, Romanya, Macaristan ve Avusturya'ya kadar ulaştırıcaktır. Kazakistan ve Türkmenistan'dan gelecek olan doğalgazın daha sonra inşaatı yapılıcak TransHazar Boru Hattı üzerinden yapılması düşünülmektedir. Hattın toplam maliyeti 5 milyar Euro olarak öngörülmektedir.[5]

Projenin gerçekleştirilmesi için ortaya çıkan en temel sorun yıllık olarak 16 milyar m^3 doğalgazı kapasitesinde öngörülen bu boru hattı için, bu miktarda doğalgazın nereden bulunabileceği sorusudur. Azerbaycan'ın Şahdeniz yatağının dışında Nabucco'ya gaz nakli şu an pek mümkün görülmemektedir. Çünkü bunun için ilk önce Kazakistan ve Türkmenistan gibi ülkelerle anlaşmak gerekecektir. Bu konuda AB'nin büyük bir rol oynadığını söylemek bir hayli güçtür. Kazakistan ve Azerbaycan'la enerji konusunda ayrı ayrı Memorandum imzalanması dışında AB Nabucco projesi için gerekli gazın temini için herhangi ciddi adımlar atmamıştır. Bu durumun temel sebebi, üye devletler arasında enerji konusunda ortak bir politikanın henüz oluşmamasıdır.[6]

Ayrıca Türkiye, Yunanistan ve İtalya'nın Azerbaycan'ın Şahdeniz yatağından çıkacak doğalgazın bu ülkelere naklini öngören antlaşmasını Nabucco Projesinin gerçekleştirilmesini daha da güçleştirecek bir faktör olarak göstermek mümkündür. Bu durumda Azerbaycan'ın her iki hattı yeterli arzda bulunabilmek için üretim hacmi yetersiz kalabilir.

Aslına bakılırsa, Nabucco Projesi'nin gerçekleştirilmesi için AB'den daha çok ABD uğraşmaktadır. ABD diplomatik temsilcileri Kazakistan ve Türkmenistan

[5] http://www.turkishweekly.net/energyreview/TurkishWeekly-EnergyReview12.pdf, (07.04.2008)
[6] http://www.turkishweekly.net/comments.php?id=2635, (07.04.2008)

yetkilileri ile Bakü'ye doğalgazın nakli için TransHazar Boru Hattı'nın inşası için yoğun girişimlerde bulunmaktadırlar.[7] Durum o hale gelmiştir ki, bu projeye Avrupa kaynaklı olmasına rağmen ABD temelli bir proje denilmeye başlanmıştır. Yine de Nabucco Projesinin gerçekeleştirilmesi konusunda bazı sorunlar mevcuttur. Bunun en önemlisi, Türkmenistan'daki doğalgaz rezervlerinin kesin olarak bilinmemesidir. Yıllık 60 milyar m^3 doğalgaz üreten Türkmenistan, bunun 10 milyarını kendisi tüketmekte, diğer 50 milyar m^3'ü ise Rusya'ya ihraç etmektedir. Diğer bir değişle, Türkmenistan kendi üretimini artırmadığı takdirde, yapılıcak olan TransHazar ve Nabucco boru hatlarına aktarılıcak doğalgaz yetmeyecektir.

Görüldüğü kadarıyla AB, Nabucco Projesi'ni başarılı bir şekilde tamamlamak için, Birlik'te ortak politika yokluğunda hem bölge devletlerinin sergileyecekleri iradeye, hem de bu projeye ABD'nin vereceği desteğe büyük ölçüde bağımlı bir haldedir. Aksi takdirde, AB sergilemesi gereken siyasi iradenin yokluğunda, salt ekonomik araçlar vasıtasıyla projeyi bitirme konusunda aciz kalacaktır.

2. OİA'ların AB'nin Dış Politika Amaçlarının Gerçekleştirilmesinde Yetersizliği ve Bunun Nedenleri

a. Bölge İçi İşbirliğinin Teşviki İçin Girişimlerin Başarısızlığın Nedenleri: Bölge İçi Etnik Çatışmalar

Güney Kafkasya devletleriyle 1996 yılında imzalanmış ve 1999 yılında yürürlüğe girmiş OİA'lar tüm Yeni Bağımsız Devletler için olduğu gibi Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan için de AB ile ilşkilerde hukuki bir temel oluşturmuşlardır. Bu anlaşmaların her üç devlet için de aynı tarihte yürürlüğe girmesi AB'nin Güney Kafkasya'yı bütün bir bölge olarak değerlendirmesi ve bu bölge dahilinde işbirliğinin geliştirilmesi isteğinden kaynaklanmaktaydı.[8] Nitekim Güney Kafkasya devletleriyle imzalanmış olan OİA'ların giriş kısımlarında, Güney Kafkasya bölgesinde bulunan devletlerin arasında anlaşmaların kapsadığı alanlarda refahın ve

[7] http://www.ng.ru/cis/2007-06-07/1_desant.html, (08.04.2008)
[8] Merdanov, **a.g.e.**,ss. 9-10

güvenliğin sağlanması amacıyla bölgesel işbirliğinin oluşmasının AB tarafından desteklendiğini bildirilmektedir.

Bu bildiriye rağmen Güney Kafkasya bölgesini siyasi veya ekonomik açıdan bir bütün olarak görmek oldukça zordur. Bölgede devam eden etnik çatışmalar yüzünden Azerbaycan Ermenistan ilişkileri tümüyle kesilmiştir, Gürcistan ise Abhazya ve Güney Osetya bölgeleri üzerinde egemenliğini sağlama imkanından yoksundur.

Aslında bölgesel işbirliğinin geliştirilmesinin bu tür çatışmaların çözüm yolu olabileceğine inan AB, işbirliğinin geliştirilmesinde tam da bu çatışmalar yüzünden başarısız olmaktadır. AB her ne kadar bölgedeki güvenliği açısından çatışmaların barışçıl yollarla çözülmesini desteklese de, AB ile Güney Kafkasya devletleri arasında imzalanmış olan OİA'larda ilginç bir şekilde bu sorunlara herhangi bir çözüm getirilmemesi bir yana, bu çatışmalardan hiçbir şekilde söz edilmemiştir. Anlaşma metinlerinde sadece dolaylı olarak bölgede uluslararası barışın ve güvenliğin sağlanması ve sorunların çözülmesi için BM ve AGİT gibi örgütlerin önerdiği mekanizmalar çerçevesinde hareket etmek önerilmektedir. Bu durumda bölge içi refahın ve güvenliğin sağlanması için bölgesel işbirliği oluşturulmasına çaba harcayan AB'nin, buna engel olan temel soruna dair herhangi bir çözüm mekanizması önermeden başarılı olması imkansız gibi görünüyor. OİA'lar bu konuda yetersiz kalmaktadırlar. Aslında çelişki bu anlaşmaların kapsamının darlığından kaynaklanmaktadır.

b. OİA'ların Kapsamının Kısıtlığı

AB'nin YBD'ye yönelik uyguladığı OİA'ların, Güney Kafkasya bölgesi devletleri açısından hem işbirliğinin geliştirilmesi açısından hem işbirliğinin geliştirilmesinde, hem de etnik çatışmaların engellenmesinde başarısız olmasının temelinde yatan sebeplerinden biri kuşkusuz bu hukuki aracın, MDAÜ'ye yönelik Antlaşmalarına veya Batı Balkanlara yönelik olan OİA'lara göre amaç ve kapsamının daha dar olmasıdır.

AB MDAÜ ilişkilerinde görülen gelişmeler doğrultusunda Batı Balkanlar ve YBD ile ilişkilerinde yeni açılımlar yapılması gerektiğini anlamıştır. Savaştan yeni çıkan Balkan bölgesinde çatışmaların yeniden ortaya çıkmasını engellemek için etkin bazı araçların geliştirilmesi zarureti doğmuştur. Bu durumda İstikrar Süreci çerçevesinde bölge devletelerinin göstereceği bazı ilerlemelerin sonucunda bu devletlerle AB'ye tam üyelik için adaylığa ehil olma statüsü veren OİA'ların imzalanması öngörülmüştür. Örnek vermek gerekirse, Hırvatistan ve Makedonya ile imzalanan OİA'larda Avrupa Antlaşmalarından farklı olarak, tam üyelik konusunda herhangi bir düzenlemeye rastlanmasa da, bu Antlaşmaların Giriş kısımlarında her iki ülkenin koşulları sağladıkları takdirde, AB'ye adaylık için uygun hale geleceklerinden söz edilmektedir.

Oysa YBD ile ilişkilerde durum oldukça farklıydı, AB geliştirdiği OİA'larla bu devletelerle olan ilişkilerin hukuki altyapısını oluşturmayı amaçlamaktaydı. Nitekim OİA'ların kapsamı bu amaçla sınırlanmıştır. OİA'ların AB'ye ortaklık ilişkisini öngören anlaşmalardan bir diğer farkı ise, bunların aslında Ticaret ve İşbirliği Antlaşmalarının gelişmiş bir şekli olmasıdır ve dolaysıyla ekonomik ve siyasi ilişkilerin gelişim mekanizmalarının hiyerarşik sırasında en alt yeri tutmalarıdır.[9] OİA'lar Ortaklık Antlaşmalarda olduğu gibi taraf devletlere kişi, mal, hizmet ve sermayenin serbest dolaşımını sağlamamaktadır ve yalnız bu devletlere ''en çok gözetilen ulus'' statüsünü tanımaktadır. OİA'larla belirlenen ekonomik amaçların gerçekleştirilmesi için somut adımların ne olcağı gösterilmese de, nihai amaç olarak taraflar arasında serbest ticaret alanının oluşturulması öngörülmektedir. Oysa Ortaklık Antlaşmaları zaten serbest ticaret alanları üzerinde oluşturulmaktadır. Ayrıca OİA'lar yine Ticaret ve İşbirliği Antlaşmaları'na benzer şekilde süre sınırı içermekte ve 10 yıllık bir süre için geçerlidirler.

Kapsamının darlığı ve bölge ülkeleri açısından çok cazip olmayan nihai amaçları ile OİA'ların, Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan'ın oluşturduğu bölgede kendi amaçlarına ulaşmaları kolay görünmemektedir. Bölge devletleri için belirlenen koşullara karşıllık, elle tutulabilecek herhangi bir ''ödülün'' bulunmaması nedeniyle,

[9] http://www.carnegie.ru/ru/pubs/books/volume/36467.htm, (10.04.2008)

bu araç (OİA) bölgedeki sorunların çözülmesi açısından oldukça yetersiz kalmaktadır. Anlaşmaların yürürlüğe girmesinden sonra yeterli bir süre geçmesine rağmen, taraflar arasında gerçekleştirilmesi öngörülen serbest ticaret alanının oluşmaya başladığından söz etmek bir hayli güçtür. Bu amacı bile gerçekleştiremeyen AB'nin, bu araçla bölgede istikrar ve barışı sağlayacağına inanmak bir hayli güçtür. Oysa Avrupa Antlaşmaları'nda tam üyeliği öngören koşullu üyelik süreci, Polonya örneğinde görüldüğü gibi, ülkeyle 16 Aralık 1991'de imzalanılmış olan Avrupa Antlaşması kısa zaman içinde iki taraf arasında ilişkilerin gelişmesini oldukça hızlandırmıştır. Taraflar arasında siyasi diyalogun oluşturulması ve Polonya ekonomisinin liberalleşmesinin temel sebebi, bu devletin yaptığı reformların neticesi olarak AB tam üyeliğine alınacağı vaadidir.[10]

OİA'ların bu eksikliğinin farkında olan AB, 2004'te MDAÜ'ye yönelik son genişlemeden sonra geliştirdiği Yeni Komşuluk Politikasıyla bunu gidermeye çalışmaktadır. Bu politikanın ortaya atılmasının esas sebebini AB'nin son genişleme neticesinde bu bölgelerle (YBD) komşu hale gelmesi ve civarındaki bölgelerde devam eden gelişmelere yönelik duyarlılığın artması ile izah etmek mümkündür.

3. Avrupa Komşuluk Politikası'nın AB'nin Güney Kafkasya Bölgesine Yönelik Politikalarına Etkisi

Genişlemeden sonra dış sınırlarında bulunan komşularıyla ilişkilerini bu devletlere üyelik perspektifi sunmadan geliştiren AB'nin Yeni Komşuluk Politikası, YBD'ye yönelik politikaları bağlamında bu devletleri iki gruba ayırmıştır: Eski Sovyetler Birliği Cumhuriyetlerinden sadece Ukrayna, Moldova, Beyaz Rusya, Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan devletleri bu programa dahil edilmiştir. AB ile ortak sınırı bulunmayan Merkezi Asya devletleri bu program çerçevesinde ele alınmamıştır. İlginç şekilde program kapsamına alınan tüm YBD aynı zamanda Avrupa kıtasında yer almaktadır.[11] Beyaz Rusya'nın programa katılımı insan hakları

[10] http://www.poland.poland.su/union_doroga.html, (10.04.2008)
[11] Strengthening the European Neighbourhood Policy, 4 December, 2006,

sorunları nedenliyle ülkede yönetim değişene kadar AB Komisyonu tarafından askıya alınmıştır.[12] Rusya'ya gelince, bu devlet Komşuluk Politikası'na dahil olmayı kabul etmemiştir. Bu ülkenin beklentisi, AB'nin kendisiyle ilişkilerini diğer YBD ile aynı çerçevede ve yaklaşımla değil ve Rusya'ya özel bir statü vererek geliştirmesi yönündedir. Bu gerçekleşmediği takdirde, Yeni Komşuluk Programı çerçevesinde önerilen işbirliği araçları Rusya'nın beklentileri açısından yetersiz kalmaktadır.[13]

Yeni Komşuluk Politikası ilk geliştirildiği zaman Güney Kafkasya devletleri bu program kapsamına dahil edilmemişlerdi. AB bölgede bulunan devletleri yeni sınır komşusu olarak algılamamakla birlikte, bölgedeki sorunlarla da uğraşmayı önemsiz kabul etmekteydi. Bu yaklaşım AB ODGP Yüksek Temsilcisi Solana'nın Haziran 2003'te Selanik'te yapılan ve Yeni Komşuluk Politikası'nın müzakere edildiği Zirve'de Konsey'e bu devletlerin de politika kapsamına alınmasının gerekliliğini içeren teklifinden sonra değişmiştir. Hatta bu gerekliliği vurgulamak için bölgeye yönelik politikaların daha da aktif bir şekilde yürütülmesi için Yüksek Temsilcilik tarafından Özel Temsilci atanmıştır.[14] Solana'nın Güney Kafkasya devletlerinin de program kapsamına alınmasına dair teklifinden sonra, aynı yılın Kasım ayında Avrupa Parlamentosu, Avrupa Komisyonu'na ve Avrupa Konseyi'ne "Güney Kafkasya devletleri için Yeni Komşuluk Programı çerçevesinde, bölgedeki çatışmaların çözümüne de önem verecek özel bir politikanın geliştirilmesini" önermiştir.[15]

Yeni Komşuluk Politikası, kuşkusuz OİA'larla kıyasla daha geniş olanaklar sağlamaktadır. AB bu politika ile komşu devletlerde refah, istikrar ve güvenliği sağlayan bir dostluk bölgesi oluşturmağı amaçlamaktadır.[16] Bunun için, tercih edilen araçlar OİA'ya kıyasla çok daha gelişmiştir. Taraflarca belirlenen amaçların gerçekleştirilmesi sonucunda AB ile Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan'ın

---

http://www.delarm.ec.europa.eu/en/press/04_12_2006.htm
[12] http://www.charter97.org/rus/news/2004/05/13/eu
[13] http://niiss.ru/rus2004_21-22_24.shtml
[14] Merdanov, **a.g.e**, s. 112
[15] Güney Kafkasya Devletlerinin AB'le bütünleşme sürecinde Muhtemel Modeller, http://scirs.org.ge/russian/analytic/round_three/print/voskanyan.htm
[16] http://www.tusam.net/makaleler.asp?id=839&sayfa=32

ekonomik entegrasyonu ve siyasi işbirliğinin oluşturulması hedeflenmektedir. Yine de OİA'lardan farklı olarak, Güney Kafkasya bölgesinde istikrarın ve güvenliğin sağlanması için bölgedeki etnik çatışmaların sona erdirilmesinden söz edilmektedir. Önceki düzenlemelere kıyasen önemli bir gelişme sergileyen AB'nin bu tutumu, bu çatışmaların çözümüne dair hangi somut adımların atılacağı konusunda yine de net bir manzara sergilememektedir.

Komşuluk Politikası'nın uygulanması, alt komiteler yoluyla desteklenmekte ve kontrol edilmektedir. Eğer komşu ülkeler gelişme kaydetmişlerse o zaman Eylem Planlarının yerini "Komşuluk Anlaşmaları" almaktadır. Komşu ülkeler eylem planlarının uygulamadıkları takdirde yasal bir yaptırımla karşılaşmazlar ve bu bağlamda komşu ülkelerin kendi isteği ve motivasyonu çok büyük önem taşımaktadır. Üyelik perspektifi sunmayan bu politikanın özü aslında komşu ülkeleri küstürmeden ve onları "dışarıdakiler" konumuna sokmadan ilişkileri hassas bir dengede tutmaktır; asıl hedef, kimseyi dışlamamak fakat bir yandan da artık genişleme kapasitesi azalan AB'yi yeni ve büyük genişlemelerden uzak tutmaktır.[17]

Yeni Komşuluk Politikası ile Kafkas ülkelerinin tek pazara dahil edilmesi amaçlanmakta; fakat Avrupa Birliği bazı konularda hassas davranmaktadır. Bu konulardan bir tanesi hizmetlerin serbest dolaşımıdır. Birlik ülkeleri arasında serbest dolaşıma imkan veren Schengen vizesinin ancak Hırvatistan için mümkün olduğu ifade edilmektedir. Diğer ülekelere bu ayrıcalığın verilmemesinin nedeni, terörizm ve kaçak göç korkusu olarak belirtilmektedir. Kafkas ülkelerinin ise tek pazara entegrasyon sürecinde vize kolaylıklarından yararlanacağı ifade edilmektedir. Ticaret konusunda da komşu ülkelere ayrıcalıklar verilmesi öngörülmekte; fakat bu konuda da politikaya dahil olan ülkelerden belli standartlara ulaşmaları beklenmektedir. Asıl büyük sorun ise tarım sektöründe yaşanmaktadır. AB üyesi ülkeler, tarım sektörünün dış rekabete açılması konusunda çok katı bir tutum sergilemektedir. Ekonomileri

[17] Avrupa Birliği'nin Komşuluk Politikası, http://avrupa.marmara.edu.tr/index.php?sayfa=59

genel olarak tarıma dayalı olan komşu ülkeler için bu sınırlama, gelişme ve kalkınma yolunda önemli bir engeldir.[18]

Güney Kafkasya devletlerinde yolsuzluğun azaltılması ve ekonomik gelişmenin sağlanmasını amaçlayan AB, güvenlik ve istikrar için ulaşılmasını istediği diğer amaçlar arasında enerji kaynaklarının taşınmasında karşılaşacak sorunların çözülmesi, tüm bölge için büyük tehdit kaynağı olan Ermenistan'ın Medzamor Nükleer Santralinin kapatılması ve bölgedeki çatışmaların barış yoluyla çözümlenmesi gelmektedir. Daha önce belirtildiği gibi Hazar Denizi bölgesinden petrol ve doğalgazın taşınmasında kendi ortak politikasını gerçekleştirmekte başarısız olan AB, Ermenistan'daki Medzamor Santralinin kapatılması için yapılan girişimlerden de sonuç alamamıştır.

Gürcistan'a gelince AB, Yeni Komşuluk Politikası çerçevesinde Abhazya ve Güney Osetya sorunlarının çözümündeki rolünü Güney Kafkasya bölgesine atadığı Özel Temsilcinin girişimleri vasıtasıyla oynamayı planlamaktadır. Bu girişimleri ise çatışma bölgelerinde yeniden yapılanma ve rehabilitasyon projelerinin gerçekleştirilmesi için gereken finansmanın sağlanması yoluyla hayata geçirme düşüncesindedir.[19]

Azerbaycan ile Ermenistan arasında devam eden Dağlık Karabağ çatışmasına gelince, sorunun barış yoluyla çözülmesini destekleyen AB, bu konuda AGİT Minsk Grubu tarafından yapılan girişimleri destekleyeceğini vurgulamıştır. AB'nin bu çatışmanın çözülmesinde üstlendiği rol, Gürcistan durumunda olduğu gibi bu kurumun bölgede bulunan Özel Temsilcisinin girişimlerinden ibaret olacaktır. Yine de söz edilen girişimler iki halk arasında görüşmelerin sağlanması, sivil kuruluşların girişimlerinin aktifleştirilmesi, insani girişimlerin ve toprakların mayınlardan arındırılması gibi girişimlerin desteklenmesi olarak tespit edilmiştir.[20]

---

[18] Merdanov, **a.g.e**, s.115-116
[19] European Neighbourhood and Partnership Instrument: **Georgia, Country Strategy Paper, 2007-2013**, 2005, s.7
[20] European Neighbourhood and Partnership Instrument: **Armenia, Country Strategy Paper, 2007-2013**, 2005, s.17

AB tarafından Dağlık Karabağ sorunun çözümü için öngörülen diğer araçlar, çatışma bölgelerinde yeniden yapılanma ve rehabilitasyon projelerin gerçekleştirilmesi için gereken finansman sağlanması, Azerbaycanlı mültecilerin topraklarına geri dönmelerine yardım edilmesi ve konvansiyonel silahların sayısındaki artışın önlenmesidir.[21]

Avrupa Birliği kendi bütünleşme sürecinde yaşadığı süreçlere paralel bir yöntem izleyerek komşuları ile ilişkilerini düzenlemektedir. Birlik, kendi oluşum sürecinde de öncelikle ekonomik işbirliği ve bütünleşme sağlamış ve daha sonra bu bütünleşmeyi politik alana taşımıştır. Aynı şekilde, komşu ülkelerle olan ilişkilerinde de Birlik, öncelikle ekonomik reform süreçlerini destekleyip bu ülkeleri güçlendirmeyi, ekonomik anlamda yakınlaşmayı ve bu ülkelerde refah düzeyini arttırmayı hedeflemektedir. AB ilk defa Yeni Komşuluk Politikası çerçevesinde bölgedeki çatışmaların çözümü konusunda doğrudan girişimlerde bulunmaya çalışsa da, bunu daha çok ekonomik araçlar vasıtasıyla gerçekleştirmeye yönelmektedir. AB, eski Sovyetler Birliği bölgesindeki en kanlı çatışma olarak bilinen Dağlık Karabağ sorununun çözüme ulaşması için doğrudan girişimlerde bulunmak yerine, kendisine asıl fonksiyonu üstlenen AGİT'in öne sürdüğü çözüm planlarını destekleyici kurum rolünü biçmiştir.[22]

Diğer tarafdan AB'nin bu politikayla oluşan boşluğu doldurabilecek en etkin kabul edlien dış politika aracı olan Avrupa devletlerine koşullu tam üyelik vaadinin verilmesi ise, Komşuluk Politikası koşulluluk temelinde oluşturulmasına rağmen, bu programda öngörülmemektedir.

3 Nisan 2008'de Komşuluk Politikasından yararlanan 16 ülkeden, eylem planlarını tamamlayan 12'sinin yıllık ilerleme raporlarının Komisyon uyumu açıklanmıştır. Güney Kafkasya devletleri için yapılan komisyon değerlendirmeleri şu şekilde olmuştur[23]:

---

[21] European Neighbourhood and Partnership Instrument: **Azerbaijan, Country Strategy Paper, 2007-2013**, 2005, s.7

[22] Avrupa Komşuluk Politikası'na Güven Az, http://www.voanews.com/turkish/archive/2006-10/2006-10-08-voa5.cfm

[23] AB Komşuluk Politikasını Geliştiriyor,

Gürcistan: yasal reformlarda ve yolsuzlukla mücadelede iyi bir ilerleme kaydetti. Bu ülke aslında yeni demokrasi yasalarına ve temek özgürlüklere ve hukuk kurallarına uyum sağladı.
Ermenistan: bu ülke eylem planını uygulamak için çok fazla çaba harcadı. Fakat Şubat 2008 başkanlık seçimleri ardından olağanüstü hal gösterildi. İnsan hakları ve hukuk kuralları hala gelişmekte.
Azerbaycan: bu ülke politik ve ekonomik reformları hızlandırmak için eylem planının önerdiği olanakları tam anlamıyla kullanamadı. Demokrasi alanında, hukuk kurallarında, yolsuzlukla mücadelede ve insan haklarına saygıda düzenlemeleri eksik kaldı. Fakat gerçek süreç yasal alandaki reformlarda belirtildi. Yargı bağımsızlığının yetersizliği hala bir problem olarak kalmakta.

Bölge devletlerine yönelik 2008 ilerleme raporlarında ODGP doğrultusunda Ermenistan, Azerbaycan ve Gürcistan'ın kendi dış politikalarını uygulamaya geçirebilecekleri, Gürcistan ve Ermenistan raporlarında serbest ticaret anlaşması ile ilgili opsiyonların yer alması, enerji üretimi yapan Azerbaycan ile anlaşma protokollerinin imzalanmış olması gibi olgular öne çıksa da, önemli alanlardaki (ticaret, ekonomi, vize politikası, adalet, savaş suçları, enerji, ulaşım ve s.) sorunların halen çözülememiş durumda olduğu görülmektedir.

Ermenistan, Azerbaycan ve Gürcistan'la Avrupa Komşuluk Politikası eylem planlarını 2006 yılı sonlarında hayata geçiren AB, bu kapsamda 2007-2010 döneminde Azerbaycan'a 92 milyon Euro, Ermenistan'a 98,4 milyon Euro ve Gürcistan'a 120,4 milyon Euro fon tahsis etmiştir.[24]

AB'nin komşuluk politikası, ilk başta genişleme sürecinin mantıki bir devamı gibi gözükse de, aslında genişlemede kullanılan araçların ve mekanizmaların

---

http://www.abhaber.com/ozelhaber.php?id=532

[24] Progress Report Azerbaijan,Commission Staff Working Document, Brüksel,3 Nisan 2008, SEC 391
Progress Report Armenia, Commission Staff Working Document, Brüksel, 3 Nisan 2008, SEC 392
Progress Report Georgia, Commission Staff Working Document, Brüksel, 3 Nisan 2008, SEC 393

benzerliğine rağmen, politik araçlar açısından farklılık göstermektedir. En başta Komşuluk Politikası'nı genişleme sürecinden ayıran özellik, bu politikanın nihai bir amaç olarak tam üyeliği ön görmemesidir. Aslına bakılırsa AB'ye aday her bir devlet MDAÜ devletleri örneğinde görüldüğü gibi katılım veya Batı Balkanlar'daki gibi ön katılım sürecine tabi tutulmadan önce gereken politik ve ekonomik reformların gerçekleştirilmesi sürecinde uzun bir yoldan geçmektedirler. Komşuluk stratejisi, AB'ye katılımı öngörmese de amaçlara ulaşılması halinde programa dahil olan devletlerin ekonomik entegrasyonunu ve derinleştirilmiş siyasi diyalogu önemli ölçüde sağlamasıyla, devletleri bu kuruma yakınlaştırmaktadır.

Ancak bu amaçları, tam üyelik perspektifi göremeyen komşu devletlerin bu tür girişime istekli bir şekilde katılımını beklemek zor, hatta imkansız olurdu. Çünkü "Kurumlardan başka her şey"(everything but institutions)[25] formülü doğrultusundaki gelişmeler yeni komşuluk politikasında yer alan devletler açısından elverişli bir perspektif değildir. AB Ortak Pazarı'nda yer alsalar bile bu devletler hem karar verme mekanizması dışında kalacaklar, hem de AB'ye üye olan devletlerin ortaya koyacakları hukuki düzenlemelerde en baştan dışarıda kalacaklardır. Bu ise herhangi bir devletin kolayca kabul edebileceği bir durum değildir. Bu durumda girişim amaçları doğrultusunda komşu devletlerin AB'nin "acquis communautaire"ni büyük kısmına uyum sağlaması ve "komşu" statüsünde kalmakta devam etmeleri, AB'den beklenebilecek en üst katkı izlemini oluşturabilir. Bu da AB'nin bölgedeki devletlerde desteklediği reformların en azından yavaşlamasına neden olabilecektir.

Görüldüğü gibi, AB'nin Güney Kafkasya bölgesinde uyguladığı ve geliştirdiği tüm araç ve mekanizmalar amaçlarının gerçekleştirilmesi için yetersiz kalmaktadır. Avrupa kıtasının diğer bölgelerinde olduğu gibi koşullu entegrasyon sürecini öneremeyen kurum, bölgede mevcut temel sorunların çözümünde yetersizdir. Buna rağmen, araçların yetersizliği nedeniyle sıkıntı çeken AB, yüzleştiği bu çıkmazlardan diğer aktörlerin yardımıyla kurtulmaya çalışmaktadır. Dağlık Karabağ sorununun çözümünde AGİT'in girişimlerine bel bağlayan AB, aynı

[25] Robert Aliboni, "The Geopolitical Implications of the European Neighbourhood Policy", **European Foreign Affairs Review**, Volume 10, No1, 2005, s. 3

zamanda NATO'nun bölgede kendi girişimlerine tamamlayıcı bir şekilde rol oynamasını arzuladığını beyan etmekle, aslında MDAÜ ve Batı Balkanlar bölgelerinde olduğu gibi Güney Kafkasya bölgesinde de, kendisinin yetersiz kaldığı alanlarda bu kurumlardan destek almayı ümit etmekte olduğunu ima etmektedir.

Avrupa Birliği henüz yeni bir politika olan Avrupa Komşuluk Politikası ile, politik, sosyal ve kültürel anlamda çok farklı dinamiklere sahip coğrafyalarda "iyi komşuluk" ilişkileri kurma iddiası ile faaliyet göstermekte ve özellikle Ukrayna gibi AB üyesi olmak isteyen ülkelerden olumsuz tepkiler almasına rağmen bu politikayı geliştirip derinleştirerek uygulamaya devam etmektedir.

B. AB'nin Bölgede Çıkarları Bulunan Devletlerin Yardımıyla Amaçlarına Ulaşma Olasılığı

1. ABD İle İşbirliği Olasılığı

Sovyetler Birliği'nin Soğuk Savaş'ta yenilmesi ve arkasından da çökmesiyle, Amerika Birleşik Devletleri ilk defa Çin sınırından İran körfezine hakim olabilme ve Avrasya'nın güney sınırlarına kadar siyasal olarak varlığını nüfuz ettirme olanağına sahip olmuştur.[26]

SSCB'nin çöküşünün ardından Avrasya'da yeni devletlerin ortaya çıkışı yeni jeopolitik güç boşluğu alanlarını da beraberinde getirmiştir. Bu güç boşluğu alanlarından biri de, yeni bağımsız devletlerin yarandığı, konumu ve yapısı ile yalnız SSCB'nin değil, dünyanın en hassas bölgelerinden biri olan Kafkasya idi. Bu durum Kafkasya'da yaklaşık iki yüzyıllık Rus egemenliğinin resmen sona ermesi sonucu Batı ve özellikle Batı dünyasının lideri ABD'ye etkinlik kazanma fırsatı sağlamıştır.

[26] Tarık Oğuzlu, "Dünya Düzenleri ve Güvenlik", **Güvenlik Stratejileri Dergisi**, sayı 6, 2007, s.20

Başta petrol ve doğal gaz olmak üzere bölgenin doğal kaynaklarının çıkartılması ve dünya piyasalarına çıkartılması, uluslararası ulaştırma koridorlarının oluşturulmasının perspektifleri gibi etkenler Güney Kafkasya'yı 90'lı yılların ikinci yarısından itibaren ABD'nin stratejik planlarının öncelikli konularından biri haline getirmiştir.

ABD, Ocak 1997'de Kafkasya bölgesini ABD için siyasal ve ekonomik olarak hayati önem arz eden bölge olarak ilan etmiştir. ABD'nin Kafkasya'daki siyasi hedeflerinin öncelikle istikrarı artırmak, demokratikleşmeyi hızlandırmak, serbest pazar ekonomisini yerleştirmek ve işlemesini sağlamak, ticaret oranlarını artırmak, nükleer silahları kontrol altına almak ve insan hakları standartlarını yerleştirmek olduğu gözlenmektedir. Washington tüm bu hedeflerini bölgede radikal rejimlerin gelişimine ve faaliyetlerine engel olmak şeklinde formüle edilebilecek politika önceliği ile desteklemektedir. Daha değişik şekilde ifade edersek ABD'nin amacı, Kafkasya devletlerinin dünya ile entegrasyonuna yardımcı olmak, dolayısıyla bu devletlerin uluslararası hak ve yükümlülüklerinin farkına varmalarını sağlamaktır. Böylece, söz konusu cumhuriyetler güvenlik ve benzeri sorumluluklar yüklenecek, bölgesel ve uluslararası barış ve istikrar bakımından tehlike oluşturabilecek Batı karşıtı radikal rejimlerin yükselişine izin vermeyeceklerdir.

ABD açısından Kafkasya'daki temel politika pozisyonlarını yada öncelikli Amerikan hassasiyet ve çıkarlarını kısaca sıralamak gerekirse:

- Bölge ülkelerinin bağımsızlıklarının, egemenliklerinin ve toprak bütünlüklerinin korunması;
- Liberal, serbest piyasa sistemine geçilmesi ve ekonomilerin güçlendirilmesi;
- Enerji kaynaklarının güvenliğinin sağlanması, Hazar denizi enerji kaynaklarının başka bir küresel ve bölgesel aktörün denetimi olmaksızın farklı güzergahlardan dünya piyasalarına serbestçe çıkartılması;
- Bölgedeki çatışmaların sona erdirilmesi ve silahlanmanın durdurulması;
- Bölge istikrarına tehdit oluşturan aşırı dinci ve milliyetçi akımların önüne geçilmesi ve istikrarın korunması;

- Amerikan ve diğer batılı şirketlerin bölgedeki ticari faaliyetlerinin desteklenmesi ve teşvik edilmesi şeklinde özetlene bilir.[27]

Bu sayılan olguların çoğunluğu Kasım 1999'da İstanbul'da AGİT Deklarasyonunun imzalandığı gün ABD Dışişleri Bakanlığı tarafından "Büyük Kafkasya" Projesi ile ilgili yayınlanan özel bildiride de formüle edilmiştir.

Amerika Birleşik Devletleri'nin 11 Eylül terör saldırılarının ardından Orta Asya'ya yönelik harekatı, Kafkasya politikasında da somut dönüşümlere yol açtı. Gürcistan'a asker gönderilmesi, askeri yardımların artırılması, Bakü-Tiflis-Ceyhan ham petrol boru hattı projesinin hızlandırılması, Ermenistan'da NATO tatbikatı yapılması kararı ABD'nin bölgeye yönelik ilgisinin önemli göstergeleri oldu.[28] Washington dünyanın diğer bölgelerine olduğu gibi, Kafkasya üzerinde de dikkati arttı.

Gürcistan, bölgede ABD ile en gelişmiş ilişkilere sahiptir. Tiflis ile Washington arasında hem siyasal, hem de ekonomik alanda sıkı ilişkiler kurulmuştur. Bunun esas nedenlerinden bir tanesi, Gürcülerin tarihen de olduğu gibi Batı değerlerine yatkın ve açık olmalarıdır. 1991 yılında bağımsızlığının ardından sancılı ve sıkıntılı dönemden geçmesine rağmen ülkenin demokrasiye geçişte, yeni dünya koşullarına ayak uydurmada, reformların gerçekleştirilmesinde hızla ve kararlılıkla ilerlemesi bunu bir daha kanıtlamıştır. Gürcistan, başta dış politika vizyonu olmak üzere devlet oluşturma çalışmalarını Avrupa ve Avro-Atlantik mimarisi sistemine uygun yürütmüştür. Ülkenin başına geçen Şevardnadze'nin SSCB'nin tepe noktalarında bulunduğu dönemde de yenilikçi ve demokratik düşünceye sahip bir politikacı olması (tabii ki, o dönemin şartları itibariyle) bu konuda belirleyici faktörlerden biri olmuştur. Bir diğer neden ise, Gürcistan'ın hassas jeopolitik ve jeostratejik konumudur. Ermenistan'ın tamamen, Azerbaycan'ın ise açık denizlere çıkışı olmayan, kapalı ülke *(Land Locked Country)* olduğu göz önünde bulundurulduğunda, Gürcistan'ın bölgenin Avrupa'ya açılan kapısı olduğu

[27] Ariel Kohen, US İnterests in Central Asia and the Caucasus: The Challenges Ahead http://www.ca-c.org/journal/eng-02-2000/02.cohen.shtml

[28] Ayşen Atasir, "ABD'nin Kafkasya Politikasında Son Gelişmeler ve Türkiye", **Stratejik Analiz,** Cilt 4, Sayı 37, Ankara, Mayıs 2003, s. 75.

görülmektedir. Ayrıca, petrol boru hatları güzergahının kilit noktası olması itibariyle de Gürcistan ABD açısından büyük önem arz etmektedir. Washington, Gürcistan'daki konumunun zayıflamasının (özellikle Rusya karşısında) bütün bölgede kendisini göstereceğinin farkındadır. Bu nedenle, Gürcistan ABD'nin bölge politikasının kesinlikle gözardı edilemeyecek hedeflerinin başında gelmektedir.

Gürcistan, ABD'den yardım alan eski Sovyet ülkeleri arasında kişi başına düşen yardım bakımından Ermenistan'dan sonra ikinci sırayı almıştır. Washington bölgeye yönelik başlıca yardım programı olan "Özgürlüklere Destek Kanunu" kapsamında Gürcistan'a 986 milyon ABD doları yardım sağlamıştır. Ekonomik yardımların yanı sıra Gürcistan, ABD tarafından *"en çok kayrılan ülke (mfn)"* statüsü almış ve ticari ve ekonomik ilişkilere kısıtlamalar getiren, 1974 yılında kabul edilen ve halen yürürlükte olan SSCB mallarının ABD'ye girişini engelleyen Jackson-Vanik Düzeltmesi'nden muaf tutulmuştur.

ABD, askeri alanda da Gürcistan ile yakından işbirliği yürütmektedir. Mart 1998'de iki ülke arasında Askeri ve Güvenlik İşbirliği Anlaşması imzalanmıştır. Gürcistan, ABD önderliğinde yürütülen Yabancı Askeri Finansman (FMF) ve Uluslararası Askeri Eğitim ve Talim (IMET) programlarında iştirak etmektedir. 14 Nisan 1998'de İngiltere'den General Sir Garry Johnson'un başkanlığında, ABD'den David Ochmanek, Almanya'dan General Henning von Ondarza'nın katılımıyla Gürcistan'ın güvenlik yapılanmasında danışmanlık hizmeti vermek üzere Uluslararası Güvenlik Danışmanları Kurulu oluşturulmuştur.[29] Kongrenin kararına esasen, Gürcistan'ın sınır güvenliği ile ilgili ABD Dışişleri Bakanlığı'nca 1998'den itibaren *Border Security and Law Enforcement (BSLE)* yardım programı geliştirilmiştir. 2008 yılına kadar bu programa 1,5 milyar ABD doları kaynak aktarılmıştır.[30] Gürcistan'ın yıllık savunma bütçesinin 20 milyon ABD doları dolaylarında olduğu göz önünde bulundurulursa, yapılan yardımların boyutu anlaşılır hale gelmektedir. Washington'un Gürcistan'daki "kadife devrim"in ardından iktidara gelen Saakaşvili iktidarına artan oranda bir çok alanda yardımını devam ettireceği

[29] **Report to the National Security Council of the Republic of Georgia,** The International Security Advisory Board, http://www.cpirs.org.ge/Archive/ISAB.pdf

[30] http://georgia.usembassy.gov/ev-11192008.html (01.04.2008)

muhtemeldir. Batı yanlısı yeni yönetim NATO'ya ve daha sonra Avrupa Birliği'ne (AB) üye olmayı ulusal hedef haline getirmiş ve bu yönde ciddi adımlar atmaya başlamıştır.

Standard Oil'in Azerbaycan'a 1870'lerde yatırım yapması ile kurulan ilişkiler[31] SSCB'nin kurulması ile kesintiye uğramış, 1991'de bağımsızlığın ardından 23 Şubat 1992'de yeniden kurulan ilişkiler Karabağ savaşının ABD'de Ermeni lobisinin yanlış, tersine ve kasıtlı yönlendirmesi ile önyargı ve biraz da gerginlik içinde gelişmiştir. ABD Kongresi'nin 24 Ekim 1992'de 2532 sayılı "Özgürlüklere Yardım Yasası"nı onaylamasının ardından, yine Ermeni lobisinin girişimleri sonucu Azerbaycan'ın 907 sayılı ek madde ile eski Sovyet cumhuriyetlerine yardım için öngörülen 460 milyon dolar verilmesi düşünülen yardımın dışında bırakılması ilişkilerdeki başlıca engel olarak öne çıkmıştır.[32] Fakat, bölgedeki tablonun netleşmesi ve gerçek durumun ortaya çıkması ile ilişkiler sıcak ortamda gelişmeye başlamıştır. 20 Eylül 1994'te Bakü'de Azerbaycan petrollerine ilişkin "Yüzyılın Anlaşması"nın imzalanması ve ABD şirketlerine konsorsiyumun en yüksek payının verilmesi (%39.877) ilişkileri normale döndürmüştür.

ABD'nin bölgeye ilgisinin merkezinde enerji faktörü bulunmaktadır. Hazar havzası doğal kaynaklarının, hidrokarbon yataklarının işlenmesi ve kendi çizdiği güzergahtan, kendi denetiminde dünyaya çıkartılması ABD'nin bölge politikasının öncelikli amacıdır desek haksız sayılmayız. Clinton döneminde (özellikle iktidarının ikinci kısmında) ABD'nin bölgeye yönelik dikkati doruğa çıkmış, Washington Hazar merkezli bölge politikası yürütmüştür. ABD Senatörler Sam Brownback, Gordon Smith ve House International Relations Komite Başkanı Benjamin Gilman imzalı "İpek Yolu Stratejisi Kanunu"nu kabul etmiştir.[33] Söz konusu kanun ABD'nin bölge stratejisinin ana hatlarından biri olmuştur.

---

[31] Ayrıntılı bilgi için bkz: Rehman Seferov, "Azerbaycan'da Petrol Üretiminin Tarihsel Süreç İçerisindeki Değişimi", Türkiyat Araştırmalar Dergisi, Sayı 18, 2005

[32] U.S Denies Aid to Azerbaijan, **Azerbaijan İnternational**, Yaz 1998(6.2), s.28

[33] Ariel Cohen, "Ethnic Conflicts Threaten U.S. Interests in the Caucasus", 1998, http://www.heritage.org/Research/RussiaandEurasia/BG1222.cfm

Hazar bölgesinin doğal gaz ve petrol rezervleri Amerikan Enerji Enformasyon İdaresi'nin Aralık 1998 tarih ve "Hazar Denizi Bölgesi" başlıklı raporuna göre şöyledir:

İran ve Rusya'nın Hazar Denizi'ne yakın bölgeleri de dahil olmak üzere, Hazar bölgesinde 16 ila 32.5 milyar varil petrol rezervi bulunmaktadır. Bu rakamın 15.6 ila 32.1 milyar varillik kısmı, Azerbaycan, Türkmenistan, Özbekistan ve Kazakistan'a aittir. Bu rakamlarda bize Hazar bölgesinin ABD (22 milyar varil) ile Kuzey Denizi (17 milyar varil) sahalarından daha fazla petrol rezervine sahip olunduğunu göstermektedir.[34]

11 Eylül terör saldırılarının ardından ABD dış politikasının yeniden yapılandırılması Azerbaycan'dan da yan geçmedi. Azerbaycan'ın kendisine küresel terörün önlenmesinde tam destek vermesine karşılık, Bush yönetimi 907. maddenin kaldırılması için girişim başlattı. 24 Ekim 2001'de Senato, 14 Kasım 2001'de Kongrenin iki kanadı arasındaki uzlaşma komisyonu, 19 Aralık 2001'de ise Temsilciler Meclisi "2002" yılı sonuna kadar 907 sayılı ek maddenin uygulanmasının durdurulması konusunda" ABD Başkanı'na yetki verilmesine ilişkin kararı onaylamıştır. Buna göre, ABD Başkanı ülkenin güvenliği ve çıkarları, yürütülen terörle mücadele operasyonunun başarısı açısından gerekli görürse, Azerbaycan'a resmi yollardan yardım yapılmasına karar verebilecektir.[35] 907. madde yürürlükten tam olarak kaldırılmasa da, getirilen bu durdurma yöntemi ile uygulanması engellenmektedir. Washington ve Bakü arasındaki ilişkiler artarak devam etmektedir.

ABD ile Ermenistan arasındaki ilişkiler Aralık 1991'de kurulmuştur. İki ülke arasındaki ilişkilerin profilinin çelişkili tarafını görmemek mümkün değildir. Bağımsızlığını kazandığı dönemden itibaren yayılmacı ve irredantist politika izleyen Ermenistan, ne ABD'nin, ne de başka bir Batılı devletin ciddi kınaması, uyarısı ile karşılaşmamıştır. Washington'un "kara liste"sinde bulunan devletlerle sıkı ilişki

[34] Ertan Efegil, "Washington'un Hazar Havzası Politikası ve Türkiye", **Avrasya Dosyası (ABD Özel),** Sayı 2, 2000, s. 188.
[35] Araz Aslanlı, "ABD'de Adaletsizliğe Verilen Ara: 907 Sayılı Ek Madde'nin Uygulanmasının Durdurulması", **Stratejik Analiz,** Sayı 21, Ocak 2002, s. 61.

içerisinde bulunan Erivan için hiçbir önlem söz konusu olmamıştır. Bilakis, ABD'den insani yardım alan devletler arasında kişi başına düşen pay bakımından Ermenistan İsrail ve Mısır'dan sonra dünyada üçüncü yerde bulunmaktadır. Ermenistan'ın 1995 yılında ABD'den aldığı yardım tutarı 455 milyon dolar olmuştur.[36] (Kıyaslama için belirtmek gerekir ki, bu miktar Azerbaycan için 65 milyon dolar olmuştur). Kuşkusuz, bunun nedeni ABD'deki etkin Ermeni lobisi olmuştur.

ABD, 1992-2006 yılları arasında eski Sovyet cumhuriyetlerine 26 milyar dolar değerinde mali yardımda bulunmuştur.[37] ABD'nin Kafkasya'ya yönelik yardım programları esasen şu alanları kapsamaktadır:

- Güvenlik ve bölgesel istikrar programları;
- Ekonominin yeniden yapılandırılması;
- Demokratik reform programları;
- Ticaret ve yatırım programları;
- Enerji ve çevre programları;
- Eğitim ve kültür programları.

Bu programların çoğunluğu 24 Nisan 1992'de Kongre'de kabul edilen ve SSCB ülkelerine ekonomik ve siyasal yardımı öngören Özgürlüklere Destek Kanunu *(Freedom Support Act)* çerçevesinde yapılmaktadır. Programlar, Yardımları Koordinasyon Ofisi ve BDT Yardımlarını Koordinasyon Ofisi tarafından koordine edilmektedir.

ABD, Güney Kafkasya Cumhuriyetleri ile ilişkilerini arttırmak istemesine rağmen bu ülkelerin sosyal, siyasi ve ekonomik kurumlarının yetersiz olması nedeniyle yeteri kadar başarılı olamamaktadır. Bu nedenle, bu ülkelere yönelik ABD yardımları ağırlıklı olarak demokratik kurumların yapılanması, ekonomik yapının

---

[36] Human Rights Watch/Helsinki Condemns Armenia'a role, **Azerbaijan International**, ilkbahar 1995(3.1), s.55

[37] Curt Tarnoff, "The Former Soviet Union and U.S. Foreign Assistance", **CRS Issue Brief for Congress**, 14 Haziran 2005, http://www.whs.mil/library/CRS/crs%2007.20.05.2.pdf

(ABD yardımları konusunda ayrıntılı bilgi için bkz: **U.S. Assistance and Related Programs for the New Independent States of the Former Soviet Union Annual Reports,** Office of the Coordinator of U.S. Assistance to the NIS; **U.S. Government Assistance to and Cooperative Activities with the New Independent States of the Former Soviet Union Annual Reports,** Office of the Coordinator of U.S. Assistance to the NIS, www.state.gov/regions/nis/nisecon.html; www.usaid.gov/country).

yenilenmesi, sivil toplum ve hukukun gelişiminin sağlanmasına yöneliktir. Kafkasya ve Orta Asya'yı da içine alan Akdeniz'den Çin'e kadar uzanan bölgede, gelişme, kalkınma, istikrar ve güvenliğin sağlanması, ABD sermayesinin de katılımıyla Kafkasya ve Orta Asya petrol ve doğalgazının uluslararası pazarlara çıkmasını amaçlayan çalışmaları kolaylaştıracaktır. Bu nedenlerden dolayı ABD, Güney Kafkasya ve Türkiye üzerinden Batı'ya doğru uzanacak olan petrol ve doğalgaz boru hatlarını desteklemektedir.[38] Anahatları ile Amerikan yönetiminin ekonomi, siyaset ve güvenlik ilişkileri çerçevesinde ülkelere göre farklılaşan politikalar uygulayarak uzun vadeli stratejik hedef olan bölgedeki Amerikan çıkarlarının en üst seviyede gözetilmesi ilkesine göre hareket ettiği gözlenmektedir.

Güney Kafkasya'daki ABD – AB ilişkilerine baktığımızda bu iki küresel gücü hem partner, hem de rakip olarak nitelendirmek mümkündür. Soğuk Savaş dönemi ardından iki güç arasındaki inişli-çıkışlı ilişkinin net olarak görüldüğü yerlerden bir tanesi Kafkasya bölgesi olmuştur.

Bağımsızlık döneminden bu tarafa uygulanan politikalara bakıldığında, çatışmaların durdurulması, bölgenin istikrara kavuşması, demokratikleşmesi ve ekonomik ve siyasal reformlara gidilmesi alanında ABD ve AB'nin aynı noktada buluştukları görülmektedir. Bu ortak duruş diğer güç odakları olan Rusya, İran ve Çin'in bölgede güç kazanması karşısında da sergilenmiştir. Genel olarak bakıldığında, özellikle 1995'ten sonra zımni bir alan paylaşımı yapıldığı, ekonomik alanda AB'nin, askeri ve güvenlik alanında ise ABD'nin söz sahibi olduğu görünümü ortaya çıkmıştır. Siyasal alan ise ortak kullanım sahası olmuştur. 18 Mayıs 1998'de gerçekleştirilen AB-ABD Zirvesinde Kafkasya ve Orta Asya ülkeleri hakkında verilen beyanatta, geçerliliğini günümüzde de koruyan bölgeye dair mutabakata varılmış kompleks siyasal ortak amaçlar formüle edilmiştir. Ortak girişimlere örnek olarak NATO'ya ve Avro-Atlantik mekana entegrasyonun gerçekleştirilmesi için Barış İçin Ortaklık (BİO) girişimi gösterile bilir. Bu girişimlerin desteklenmesi için her iki taraf da ayrıca fonlar tahsis etmişlerdir. ABD

[38] Armağan Kuloğlu, "Rusya Federasyonu'nun Yeni Kafkasya Politikası", **Stratejik Analiz**, Sayı 1, Cilt 1, Mayıs 2000, s. 39.

ile AB arasında siyasal, ekonomik ve enerji alanlarında stratejik işbirliğini öngören anlaşmalar da imzalanmaktadır.[39] Gerçekleştirilen zirvelerde bu konu değişik şekillerde ele alınmakta ve anlaşmalar yapılmaktadır.

Ancak bunu bütün diğer konu ve alanlar için söylemek mümkün değil. Örneğin, enerji politikaları (özellikle geçiş güzergahı ve paylaşım) konusunda, bölgesel güvenlik yapılanmaları ve ülkelerdeki bir takım iç dinamiklere yaklaşım meselelerinde vs. Washington ve Brüksel'in bakış açıları farklılık göstere bilmiştir.

AB içinde yaşanacak bir krizin en fazla etkileyeceği ülkelerden birinin ABD olması nedeniyle, AB'de yaşanan kimi gelişmeler ABD tarafından endişe ile karşılanmaktadır. Bu nedenle ABD'nin II. Dünya Savaşı sonrasında Avrupa bütünleşmesini destekleyen politikalarından vazgeçmesi gerektiği tartışılmaktadır. ABD'nin tek endişesi AB içinde bir kriz değil, AB'nin geleceğe dönük planlarını ABD'ye rakip küresel güç olabilme üzerine kurmasının, ABD'nin tek kutup pozisyonunu sarsabileceğidir.[40] Avusturyalı General H.J. Von Lohauzen'in "Basra Körfezinde Savaş – Avrupa'ya Karşı Savaş" eserinde Milano Üniversitesi profesörlerinden birine atfen yer alan Ortadoğu'daki rekabete ait şu sözleri bir noktada Kafkasya'da yaşanan/yaşanacak ABD – AB rekabetini çağrıştırmaktadır: "ABD zayıf mobilizasyonuna rağmen ekonomik ve teknik olarak önünde bulunan Avrupa'yı hazmedemiyor. Güzel günlerin birinde Avrupa'ya artık etki gösteremeyeceğini anlayan ABD, Ortadoğu'ya yönelmeye ve Sibirya rezervlerine ulaşamadıkları takdirde Almanya ile Japonya'nın on yıllarca bağımlı kalacağı Suudi petrolleri üzerinde kontrol kurmaya başlamıştır." Bu değerlendirmeyi Hazar Havzası'na da ait etmek mümkündür. Bu bakımdan Sovyetler Birliği'nin denge oluşturan gücünü kaybetmesinden sonra Avrupalıların Amerika'ya yaklaşımı korku dolu olmuştur.[41]

ABD-AB ilişkilerinin Kafkasya'da nasıl cereyan edeceği, Brüksel'in Ortak Güvenlik ve Dış Politika oluşumunu nasıl tamamlayacağına, Rusya ile partner mi

---

[39] Merdanov, **a.g.e.**, s.123.
[40] Deniz Altınbaş Akgül, "… Ve AB Devletini Kuruyor: Avrupa Anayasası Üzerinden Bir Değerlendirme", **Stratejik Analiz**, Cilt 3, Sayı 32, Aralık 2002, s. 23.
[41] Aleksandr Dugin**, Osnovı Geopolitiki**, Arktogeya - SentrYayınları, Moskova, 1999, s. 894-895.

yoksa rakip mi olunacağına ve son üyelerin katılımıyla AB karar verme mekanizmasının ne ölçüde değişe bildiği gibi konulara bağlı olacaktır.

AB'nin son genişleme dalgasının iki küresel güç ilişkilerine yeni boyut kazandıracağı kuşkusuzdur. 2007'de Bulgaristan ve Romanya'nın Birliğe dahil olması ile tamamlanan Doğuya genişlemenin ABD'nin lehinde bir gelişme olduğunu vurgulamak gerekiyor. Tamamına yakınını eski "Demir Perde" ülkelerinin oluşturduğu müstakbel üyelerin hepsi ABD ile yakın ilişkilere sahiptirler. 11 Eylül saldırılarının ardından bu ülkeler yeni güvenlik yapılanması içerisinde ABD ile ilişkilerini hem ekonomik ve siyasal, hem de askeri ve güvenlik alanında yükselen çizgi ile artırmaktadırlar. Bu bakımdan ABD'nin AB içerisindeki müttefikleri artacak, Washington'un Brüksel üzerindeki konumu daha da güçlenecektir. Bu durumun, Birliğin dominat gücü – Fransa-Almanya ikilisinin etkinliğini azaltacağı da muhtemeldir. Bunun belirtileri Irak krizindeki Birlik içindeki tartışmalarda bariz bir şekilde görülmüştür.

Bölgedeki ABD-AB ilişkilerindeki "partnerlik mi yoksa rakiplik mi" sorusunun yanıtı önemli ölçüde ABD-Alman ilişkilerine de bağlı olacaktır. ABD'nin Almanya'ya bakış açısı ve dış politikası, Birinci ve İkinci Dünya Savaşı sonrasında ve iki Almanya'nın birleşmesinden sonra olduğu gibi Almanlar'ı Avrupa'dan ve özellikle Avrupa'yı da Almanlar'dan korumak şeklinde olmuştur.[42] Bu politikadan hareketle AB'nin dominant gücünün önüne geçilip geçilemeyeceği tartışmalı hale gelmiştir.

Burada İngiltere faktörü de ciddi etkenlerden biri olarak değerlendirilmelidir. Bölgede büyük yatırımlar yapmış, enerji projelerinin patronu konumunda bulunan İngiltere'nin Kafkasya'da tarihi müttefiki ABD ile birlikte mi yoksa Avrupa Birliği ile birlikte mi politikalarını sürdüreceği ilişkilerin geleceği açısından yön verici olabilecektir.[43]

[42] Nail Alkan, "ABD'nin Almanya Politikası", **Avrasya Dosyası (ABD Özel)**, Sayı 2, 2000, s. 55.
[43] Merdanov, **ag.e**, s.124

2. Rusya İle İşbirliği Olasılığı

Rusya, çağdaş dünya jeopolitiğinin en müstesna konuma sahip ülkelerinden biridir. Rusya, Avrupa ve Asya'yı Avrasya kıtasında birleştiren dağ sıralarına sahip geniş bir alana yayılmıştır. Rusya'nın dünya devleti olduğuna kanaat getirmek için siyasi haritada bu ülkenin konumuna ve yayılma alanına bakmak yeterlidir.

Ruslar, Kafkasya bölgesinde var olmuş, bölgeyi yüzyıllarca etkisi ve egemenliği altında tutmuş başlıca güç olmuşlardır. 1552'de Rus Çarı Korkunç İvan'ın Volga Tatarlarının başkenti Kazan'ı ele geçirmesiyle başlayan Rus imparatorluğunun yükselişi 19. yüzyıla gelindiğinde Kazakistan, Orta Asya, Kafkaslar, Tataristan, Başkurdistan ve Kırım'ı içine alan 4.5 milyon km^2 lik geniş bir coğrafyanın ele geçirilmesiyle sonuçlanmıştı.[44] Rusya'nın Güney Kafkasya'da konumunu güçlendirmeye başlaması esasen Yedi Yıl Savaşlarından sonra (1775-1783) hız kazandı. İngiltere'nin Amerika'daki sömürgelerine karşı yürüttüğü savaşı kaybetmesi ile Rusya Kırım ve Güney Kafkasya'da konumunu güçlendirmeye başladı. Bu tarihten başlayan süreç 1920'lerde bölgenin tam olarak işgali ve Sovyetler Birliği'ne katılması ile tamamlanmış oldu. George Kennan'ın ünlü Bay X takma adıyla yayınlanan *"Sovyet Tutumunun Kaynakları"* başlıklı makalesinde belirttiği gibi "Sovyet sistemi, kendi sinisizmine, kendine güvenini kaybetmesine ve kendi iç zaafları ile çürümesine yenik düştü"[45] ve dağılıp tarihe karıştı.

Sovyetler Birliği'nin çökmesi ile Kafkasya'nın güneyi bağımsızlığını kazandı, kuzeyi ise halen Rusya'nın içerisinde varlığını sürdürmektedir. Soğuk Savaş süresince Doğu Bloku'nun ve SSCB'nin dağılmasından sonra da bu yapının uluslararası varisi konumunu sürdüren Rusya bölgedeki konumunu muhafaza edebilmenin öncelikli şartları arasında görmektedir.[46] Sovyetler Birliği'nin dağılması ile bölgede ciddi bir post-emperyal gerileme süreci içerisine girse de, Rusya bugün yine bölgedeki hakim güçlerden biri olmaya ve kendisini süper bir güç olarak

[44] Arthur Sagadeev, "Rusya ve Büyük Güç İdeolojisi" (Çev. Cemalettin Tüney), **Avrasya Dosyası (Rusya Özel),** Sayı 1, 1994, s. 29.
[45] Daniel Yergin ve Thane Gustafson, **Rusya 2010 ve Dünyadaki Yeri,** Sabah Yayınları, İstanbul, 1994, s. 307.
[46] Ahmet Davutoğlu, **Stratejik Derinlik,** Küre Yayınları, 2001, İstanbul, s. 472.

görmeye devam etmektedir. Bu görüşün temelinde ise bin yıllık Rus tarihi yatmaktadır. İlk kez XV. yüzyılda St. Helias Manastırı Başpapazı Rahip Philopei tarafından ortaya atılan ve Rusya'yı Bizans'ın varisi olarak göstererek, Ortodoksluğun yarattığı kültür sisteminden onların sorumlu olduğunu ifade eden III. Roma ideali, gerek Çarlık ve gerekse Sovyetler döneminde değişik görünüşler altında da olsa yaşamaya devam etmiştir.[47] Bu olgu Rus dış politika zihniyet ve stratejisinin ana hatlarından biri olagelmiştir.

23 Nisan 1993'te Yeltsin tarafından onaylanan ve Rus dış politikasının esaslarının tekrar belirtildiği *"Yakın Çevre"* Doktrini, 10 Ocak 2000'de kabul edilen *Rusya Federasyonunun Ulusal Güvenlik Doktrini* ve 21 Nisan 2000'de kabul edilen *Rusya Federasyonunun Yeni Askeri Doktrini,* geleneksel Rus dış politikasının çağdaş koşullara uygun biçimde oluşturulmasının sonucu ortaya çıkmıştır.[48]

Yeniden belirlenen dünya koşullarında Rusya Federasyonu'nun kaybetmeye tahammülü olmayan alanlardan bir tanesi genel olarak Güney Kanadı, özel olarak Kafkasya bölgesidir. Rusya, Güney sahasının kopmaması için bütün baskı araçlarından – ekonomik, politik, askeri, etnik, dini vs. yararlanmıştır. Rusya, Batı'nın izlediği politikalar nedeniyle Ukrayna'yı ve Batlık ülkelerini serbest bırakmış, ancak, 1992 yazından itibaren toparlanarak Kafkaslara ve Orta Asya'nın üzerine çökmüştür.[49] Çünkü Kafkasya cumhuriyetlerinin bağımsızlıklarını elde etmeleri, Rusya'nın Güney sınırlarının daralması, Kuzey Kafkasya'nın, genel olarak Rusya genelindeki bütün Müslüman ve Türk nüfusun etkilenmesi durumunu doğurmaktadır. Rusya Kafkasya'nın bağımsız olmasını, sınırlarının Don ve Volga nehirlerine kadar daralması gibi algılamaktadır. Diğer taraftan, Güneyi kaybetmeye niyeti olmayan Rusya, bu toprakları daha geniş alana yayılma meydanı olarak görmektedir. Moskova'daki bazı teorisyen ve politikacılara göre, Rusya Sırbistan'dan Bulgaristan'a kadar Balkan yarımadasının kuzeyini, Moldova, Güney

---

[47] Erol Mütercimler, **"21. Yüzyılda Türkiye, Yüksek Strateji",** Erciyaş Yayınları, İstanbul, 1997, s. 289.

[48] Hasan Kanbolat ve Kamil Ağacan, "Gürcistan'daki Rus Üslerinin Tasfiyesinde Mehter Adımları: Bir Geri, İki İleri", **Stratejik Analiz**, Sayı 16, Ağustos 2001, s. 6.

[49] Hasan Köni, "Rusya'daki Gelişmeler Üzerine Uzman Görüşleri", **Avrasya Dosyası (Rusya ve Kafkasya Özel),** Sayı 4, 1996, s. 190.

ve Doğu Ukrayna, Rostov vilayeti, Krasnodar diyarı (Novorossiysk limanı), Kafkasya, Hazar denizinin kuzey ve doğu sahilleri (Kazakistan ve Türkmenistan sahası), Kazakistan, Özbekistan, Kırgızistan ve Tacikistan'ı kapsayan Orta Asya ve Moğolistan'ı içine alan arazide kontrolünü sağlamalı, tüm Avrasya'nın güneyinde yeni jeopolitik düzen yaratmalıdır.[50] Bu zaman Rusya jeopolitik güvenlik kuşağını yaratmış olacaktır.

Buna karşılık, Rus siyasi elitinin Kafkasya konusunda ortak fikre vardığı söylenemez. BDT konsolidasyonundan yana olan politikacılar karşısında Batı yönümlüler istikrarsız, otoriter sistemlerle yönetilen ve zayıf ekonomilere sahip post-Sovyet coğrafyasının güneyinin Rusya'nın gelişimini ve reformlarını engellediğini, bu nedenle Orta Asya ve Kafkasya'dan "gidilmesi" gerektiğini savunmuşlardır.[51] Rusya'nın Batıya yönelmesi gerektiğini savunan Atlantikçi ve Slavofil ekol ile Rusya'nın Doğuya yönelmesini ileri süren Avrasyacı ekol bu noktada ayrılmaktadır.

Rusya Güney Kafkasya ve Orta Asya'da çıkarlarının korunmasında güvenlik boyutu ile yakından ilgilenmektedir, bu nedenle de konumunu güçlendirmek için askeri-siyasi araçlara öncelik tanımaktadır. Bu alandaki Rus *triadası* üç ayaktan oluşmaktadır: askeri üsler, sınırlar ve barış gücü. Daha kesin ifade edilirse, Güney Kafkasya ülkelerinde bulunan askeri üslerin varlığını devam ettirmesi, BDT'nin dış sınırlarının ortak korunması ve çatışma bölgelerinde barış gücü bulundurma. Buna Güney Kafkasya ülkeleri ile geliştirilen sınır rejiminin de ilave edilmesi gerekir.[52]

Bölgedeki hemen hemen bütün çatışma ve ihtilaflarda Rusya'nın "katkısı" olduğu bilinen bir gerçektir. Fakat meselenin bir diğer boyutu, Rusya bölgede hem de çatışmaların önlenmesini, problemlerin çözülmesini sağlayan/sağlaya bilen bir aktördür. Tabii ki, kendi çıkarlarına uygun gelen konularda ve durumlarda bu fonksiyonunu gerçekleştiriyor, ama bunu yapma iktidarında olan bir devlet. Bunun örnekleri Karabağ ve Abhazya savaşlarında görülmüştür. Sorunun özü, Rusya'nın

---

[50] Musa Kasımov, **Müasir Geopolitika,** İnam Plüralizm Merkezi Yayınları, Bakü, 1999, s. 26.
[51] Dina Malışeva, "Problemı Bezopasnosti Na Kavkaze", http://www.ca-c.org/journal/rus-01-2001/05.malishr.shtml
[52] Vitaliy Naumkin, "Russia ve Transcaucasia", **Caucasian Regional Studies,** Cilt 3, Sayı 1, 1998, http://poli.vub.ac.be/publi/crs/rus/03_02R.htm

bölgedeki dondurulmuş sorunlara ve istikrara yönelik her adımını askeri araçlarla atması ve belirsiz motivasyonlar içerisine girmesi olmuştur ki, bu da Rusya'yı daha az haklı pozisyonuna itmiş, seçim hakkını sınırlandırmıştır.[53]

Rusya'nın Kafkasya ile ilgili stratejik konseptinin önemli hususlarından bir tanesi Güney Kafkasya ülkelerinin Avrupa güvenlik sistemine, Avro-Atlantik alyansına Rusya'ya rağmen entegre olmalarının önlenmesidir. Çünkü ABD'nin yanı sıra bir de AB'nin bölgeye yerleşmesi Rusya'nın bölgedeki etkinliğini azaltacak ve buradaki işini daha da zorlaştıracaktır. Rusya'da AB'nin, buna paralel olarak NATO'nun doğuya genişlemesinden tehdit algılayanlar vardır. NATO Bakanlar Konseyi'nin 1996'da Berlin'de Atlantik işbirliği çerçevesinde Avrupa Güvenlik ve Savunma Kimliği'nin oluşturulması kararının ardından bu konudaki endişeler daha da artmıştır. Bu genişlemenin Rusya'nın ulusal güvenliği için bir tehdit oluşturduğu düşünülmektedir.[54]

Bunu ekonomik düzlem için söylemek pek isabetli olmaz. Rusya ABD'nin bölgede artan etkisi, ayrıca jeopolitik değişimin getirdiği komşuluk olgusu karşısında AB ile işbirliğini artırmaktadır. ABD ile ilişkilerde Avrasya'daki istikrarı öne çıkaran Rusya, genelde AB, özelde Almanya ile olan işbirliği çabalarında Avrasya'da ekonomi-politik partner olma vurgusuna daha fazla ağırlık vermektedir. AB'nin doğuya yayılması ve tabii sınır olarak Rusya ile temasa geçmesi AB'nin Avrasya derinliği kazanması açısından Rusya'yı öne çıkaran unsurlar oluşturmaktadır. Gorbaçev ile başlayan *Ortak Avrupa Evi* söylemi Soğuk Savaş sonrası dönemde de Rusya'yı Avrupa'dan kopmayan bir Asya gücü konumunda tutma çabası ile sürdürülmüştür. Rusya'nın Avrupa ile tanışıklığının yakın tarihle sınırlı olmadığı, iki köklü kültür arasındaki ilişkilerin yüzyıllar öncesine dayandığı göz ardı edilmemesi gereken faktördür. Petro dönemindeki reformlardan itibaren yalnız coğrafi birliktelikten ibaret olmayan, politik ve ekonomik ilkeleri, etik-manevi fikirleri

[53] Pavel Baev, "Russia's Policies in the North and South Caucasus", **A Challenge for the EU**, **Chaillot Papers**, Institute for Security Studies European Union, Paris, December 2003, s. 48.

[54] İ. İvanov, "Rasşirenie ES: Ssenariy, Problemı, Posledstviya", **Mirovaya Ekonomika i Mejdunarodnıe Otnoşeniya,** Sayı 9, Moskova, 1998.

içeren kültür-sivilizasyon değerlerinin özdeşleştiği "Avrupa" anlayışının Rus toplumsal düşüncesinde kendine özgü yeri olmuştur.[55]

1999'da Helsinki Zirvesi'ne sunduğu stratejik belgesinde ve Devlet Başkanı Putin'in AB'nin 2001 Stokholm Zirvesi'ndeki konuşmasında AB'ye aday yada tam üye olma hedefini belirlemediklerini açıklamış ise de, bu Avrupa ile hiçbir konuda işbirliği yapılamayacağı anlamına gelmemektedir. Öngörülen özel statü ile veya ikili ilişkiler çerçevesinde ilişkiler artan marjla sürdürülmektedir. Bunu yeni dünya şartları da, her iki gücün içerisinde bulundukları siyasal, ekonomik ve jeopolitik durum, en azı son genişleme dalgasıyla birlikte, AB ve Rusya'nın komşuluk sınırlarının Barents, Baltık ve Karadeniz havzaları ile daha da genişleyeceği olgusu zorunlu kılmaktadır. Nitekim bu hususlar, AB ile Rusya arasında aralık 1997'de imzalanan Ortaklık ve İşbirliği Anlaşmasında, Rusya Devlet Başkanı tarafından Haziran 2000'de onaylanan Rusya'nın AB ile Yakın Dönem Perspektifi İçin Stratejisi belgesinde ve 30 Ekim 2000'de gerçekleştirilen Rusya – AB Zirvesi Ortak Deklarasyonunda da vurgulanmaktadır. Bunun Kafkasya bölgesine yansımasını ise yakın gelecek gösterecektir.[56]

AB ve Rusya'nın Kafkasya'daki enerji projelerinde işbirliği yapmaları zaman zaman gündeme gelmişse de uygulamaya geçirilememiştir. Rusya ve AB arasında terörizm, uyuşturucu ve silah ticareti ile mücadelede yakından işbirliği yapılmaktadır. Bu küresel tehdit kaynaklarıyla çağdaş ve efektif yollardan mücadele konusunda AB Rusya'ya önemli ölçüde yardım yapmaktadır. Bu Kafkasya bölgesinde de etkisini göstermektedir.

Rusya Avrupa Birliği'nin gerçekleştirmeye çalıştığı ve Rusya'yı bypass eden "Tarihi İpek Yolu" projesini, kendi üzerinden geçirmek için gayret göstermektedir. Bu amaçla, Doğu – Batı Koridoru konseptine karşılık Kuzey – Güney Koridoru fikrini geliştirmiştir. Diğer taraftan "BDT sınırları içerisinde yeni demiryolu güzergahlarının" inşası önerisini ortaya atmıştır. Böylece Türkiye üzerinden geçecek

[55] İgor İvanov, **Novaya Rossiyskaya Diplomatiya,** Olma-Press, Moskova, 2002, s. 118.
[56] Gadjiev, K.S., **Vvedenie V Geopolitiku,** Logos Yayınları, Moskova, 2001, s. 322

Tarihi İpek Yolu'nun güzergahını değiştirmek için Avrupa devletlerinin önüne farklı seçenek sunmaktadır.[57]

Değişen dünya dengeleri çerçevesinde Rusya'nın esas duruşunu yakın on yılda hem Avrupa Birliği hem de Güney Kafkasya ülkeleri ile geliştireceği diyalog ve işbirliğinin mahiyeti belirleyecektir.[58]

3. Türkiye İle İşbirliği Olasılığı

Küresel depremin yaşanması ve Sovyetler Birliği'nin yıkılması Türkiye'yi de etkilemiştir. Konumu itibariyle, Soğuk Savaş sonrası yıllarda meydana gelen gelişmelerin etkilerini en ciddi biçimde hisseden Türkiye 90'lı yılları halen tam anlamıyla sonuca ulaşamadığı bir arayış içinde geçirmiştir. Bir yandan içeride, topraksal bütünlüğünü parçalayabilecek bir ayrılıkçı harekete karşı mücadele yürütürken, diğer yandan dışarıda biçimlenmeye başlayan yeni oluşumları algılamaya çalışmıştır. Yakın coğrafyasında yaşananlardan kendi çıkarlarına hizmet edecek sonuçlar çıkarmaya çabalarken, ABD'nin tek kutuplu dünya modeliyle, AB'nin Avrupa merkezli bütünleşme modeli arasında ikilem yaşamıştır[59].

3 Temmuz 1959'dan itibaren resmi olarak başlayan ve 90'lardan itibaren Türk Dış Politikasının başlıca hedefi haline gelen Avrupa ile entegrasyon ve bu sürecin nihai hedefi olan AB'ye üyelik zor dönemeçlerden geçmiştir. AB, Türkiye'nin üyelik müracaatından bu yana son derece soğukkanlı bir tercih ile Türkiye'yi bünyesine almaksızın ve tam olarak reddetmeksizin bir bekleme sürecinde tutma tavrını sürdürmüştür. Bu bekleme sürecini mümkün olan en uzun zamana yayarak ilişkileri askıda tutan özel bir statü oluşturmaya yönelen AB, rasyonel bir diplomasi aktörü olarak, Türkiye'nin tam üyeliğinin doğuracağı riskleri bertaraf etmeye çalışmıştır.

Türkiye'nin ısrarlı isteklerine karşın Türkiye'ye tam üyelik için tarih verilmesinde Avrupa tarafı acele etmek istememiştir. Hem Avrupa, hem Türk

[57] Ertan Efegil, **a.g.m**., s. 200.
[58] Merdanov, **a.g.e,** s.127
[59] Çağrı Erhan, **"Türkiye-ABD İlişkilerinin Mantıksal Çerçevesi"**, 21. Yüzyılda Türk Dış Politikası, (Der. İdris Bal), Nobel Yayınları, Ankara, 2000, s. 140.

tarafında kimi çevrelerce zaman zaman agresif tutumlar takınılmış ve kimilerine göre hayal, kimilerine göre de ulaşılması zorunlu, "olmazsa olmaz" hedef olarak gösterilen Türkiye'nin AB üyeliğinden vazgeçilmesi iddiaları seslendirilmiş ise de, konu resmi politika gündeminde varlığını her zaman korumuştur.

Kopenhag sonrası dönemde AB-Türkiye ilişkilerinin nasıl gelişeceği büyük ölçüde AB'nin önümüzdeki yıllarda nasıl şekilleneceği ile ilgilidir. Türkiye, 2004 sonunda müzakere tarihi alsa dahi, müzakere süreci on beş yıl sürebilecektir ki, bu AB için çok uzun bir süredir. Bu süre içinde AB, derinleşmek ve federalleşmek değil de, daha gevşek bir oluşuma karar verirse, Türkiye ile daha az pürüzlü bir entegrasyon gerçekleştirebilir. Bu durumda Türkiye, AB halkalarının sonunda bir halka olabilir. Ancak AB, bir proje dahilinde, federatif bir oluşum içinde bulunursa, Türkiye'nin, bu oluşum içinde yer alması zor gibi görünmektedir[60].

AB ile Güney Kafkasya ülkeleri arasında ilişkilerin geliştirilmesi ve entegrasyonun sağlanmasında Türkiye bir model ülke olarak gösterilebilir. Her ne kadar Türkiye'nin AB'ye üyeliğinde kesin sonuç alınamamış olsa da, Türkiye Avrupa ile yüzyıllardan beri sürekli ilişki içerisinde bulunmuş, son yarım yüzyıla yakın bir zaman dilimi içerisinde de hukuki olarak yapılan anlaşmalarla entegrasyonunu yükselen çizgi ile sürdürmüş bir ülkedir. Türkiye'nin Güney Kafkasya ülkelerinin her üçü ile de komşu olması ve (Ermenistan istisna tutulursa) yakın ilişki içerisinde bulunması bu tecrübeden yararlanmada avantajlı durum sağlayacaktır. Ayrıca, Kafkasya'nın en büyük ülkesi olan Azerbaycan'ın Türkiye ile tarihsel ve kültürel yakın ilişkileri, iç dinamikler açısından her iki ülkenin belirli benzerlikleri Türkiye tecrübesinden yararlanmayı gerekli kılmaktadır. Bu bakımdan, Türkiye-Avrupa ilişkilerinden olumsuz yönlerinden ders çıkartılarak, olumlu yanlarının da örnek alınarak yararlanılması muhakkaktır.

Kafkasya ülkelerine Türkiye örneğinin gösterilmesi AB ve Latin Amerika ülkeleri ilişkilerinde İspanya örneğini anımsatmaktadır. Bir zamanlar Latin Amerika ülkeleri için İspanya bir köprü ve model ülke olarak gösteriliyordu. İspanya'nın bu

[60] Ali Resul Usul, Deniz Altınbaş Akgül, "Kopenhag Zirvesi ve 2002 Model 'La Question Turque' ", **Stratejik Analiz,** Ocak 2003, Cilt 3, Sayı 33, s. 30-31.

ülkelerle kültürel ve tarihi ortak geçmişinin başarılı diyalogun gerçekleştirilmesi için kolaylık sağlayacağı düşünülmüştü. Avrupa ve Latin Amerika firmaları özellikle ticari ve ekonomik amaçlarla bu stratejiyi kullanmışlardı. Hatta İspanya, Brüksel'de hukuk savaşı vererek, Latin Amerika'nın çıkarlarının koruyuculuğunu yapmıştı[61]. Türkiye bu örnek benzeri, hatta potansiyel ve avantajlarının fazla olması göz önünde bulundurulursa daha kapsamlı ve geniş yelpazeli bir modelle bölge ülkeleri ile hem kendisini, hem de bu ülkeleri ileriye götürecek verimli projeler geliştire bilir.

Türkiye hem Avrupa'ya, hem Avrasya'ya yönelik rasyonel politika izleyeceği ve potansiyelini harekete geçire bileceği takdirde Batı'nın Doğu'ya, Doğu'nun da Batı'ya açılımı ve karşılıklı entegrasyonu için başarılı bir köprü olma fonksiyonunu üstlene bilecektir. Bu hem Türkiye'nin kendi gelişimi, hem de diğer devletlerin, başta da Kafkasya devletlerinin gelişimi için büyük fırsat ve imkanlar sağlayacaktır.

4. İran İle İşbirliği Olasılığı

Bölgedeki yeni şekillenmenin İran için hem olumlu, hem de olumsuz etkileri olmuştur. Her şeyden önce İran'ın Rusya ile sınırdaşlığı sona ermiştir. Binlerce kilometreye uzanan sınır, beş yeni cumhuriyet arasında paylaşılmıştır. Dev imparatorluğun yerini bu cumhuriyetlerin alması, İran'ı kısmen de olsa rahatlatmış; fakat bu rahatlama peşinden daha farklı risk ve endişeleri getirmiştir. Bunun en tipik örneklerini Kafkasya Bölgesi'nde görmek mümkündür.

Tarihte her üç Güney Kafkasya ülkesinin İran ile yoğun ilişkileri bulunmuştur. Sovyetler Birliği döneminde bu ilişkiler dondurulsa da, çöküşün ardından yeniden canlanmaya başlamıştır. İran dış politikasında Kafkaslar'ın

[61] Alejandro V. Lorca, "Türkiye: Orta Asya'ya Açılan Kapı", **Avrasya Etüdleri,** Sayı 3, 1995, s. 62-68.

ayrıcalıklı bir yere sahip olduğu açıktır. İran dış politika penceresinden Kafkasya bölgesinin arz ettiği önemin nedenleri şöyle özetlenebilir[62]:

- Jeopolitik olarak güvenliği ve toprak bütünlüğü için tehdit olarak görülen Rusya ile arasında bölgenin tampon bölge oluşturması;
- İslam devrimi ihracının gerçekleştirilmesi için, dini ve kültürel ortak değerler taşıması nedeniyle uygun ortama sahip olması;
- Ekonomik açıdan önemli bir pazar olması;
- Bölgenin doğal kaynaklar ve enerji rezervleri bakımından zenginliği,
- Bu kaynakların kendisinin enerji sektöründeki lider konumuna rakip olarak belirmesi. Ayrıca bu kaynaklar üzerinde başlıca rakipler olarak gördüğü ABD ve İsrail'in etkinlik sağlamasının engellenmesi. Olası fırsatta petrollerin dünya piyasalarına çıkartılmasında güzergahın kendi topraklarından geçmesi

İran'ın Orta Asya ve Kafkasya'nın bağımsızlığının yeni elde etmiş cumhuriyetlerine karşı olan dış politikası tutucu ve tedbirli bir tavırdan, açık denizlere çıkışları olmayan bu ülkelerin doğalgaz ve petrollerini dünya pazarlarına ulaştırılmasında köprü olmak gibi daha iddiacı ve pragmatik bir yaklaşıma kaymıştır. Bu bağlamda ilişkilerinde dikkatleri ideolojik boyuttan uzak tutmaya gayret göstermiştir. Asıl amaç ise bu coğrafyada siyasi ve ekonomik anlamda ABD ve Türkiye'nin ve inanç temelinde Suudilerin etkisinin artmasını engellemek olmuştur. İran bu boşluğu tek başına dolduramayacağının idrakine vararak Kuzey-Güney stratejik ekseninde (Moskova-Erivan-Tahran) Batı-Doğu ekseninin (Washington-Ankara-Bakü-Taşkent) önünü kesmek için Rus kartını oynama yoluna gitmiştir. Farklı boru hatları projelerinin kaderi üzerinde verilen kavga ise bu stratejik çift-eksenin bir yansıması olarak tezahür etmiştir: Amerikalıların desteğinde Doğu-Batı eksenli Trans-Kafkasya boru hattı Azerbaycan, Gürcistan, Türkiye tarafından ve diğer taraftan Kuzey-Güney eksenli Bakü-Novorossiysk ve İran'ın şebekelerinin

[62] Yalçın Sarıkaya, "Geleneksel Dış Politika İçin Atılım İmkanı mı?", **2023 Dergisi,** Sayı 14, s. 31, Haziran 2002

CPC'ye bağlanarak Umman Körfezi'ne açılım projesi de Rusya, Ermenistan ve İran tarafından desteklenmektedir[63].

İran'ın ABD'yle yaşadığı olumsuzluklara rağmen Batı Avrupa ülkeleriyle ilişkilerinin gelişmesine özel önem verdiği görülüyor. Fransa'dan Almanya'ya, İtalya'dan Belçika'ya kadar bir çok Avrupa ülkesinin İran'ın önemli ticari partnerleri olduğu, İran'ın bu ülkelerle inişli çıkışlı da olsa genel gelişme çizgisi itibariyle olumlu ilişkiler kurduğu gerçeği bunu doğrulamaktadır. İran'ın Avrupa ülkeleriyle yaşadığı olumsuzluklar, Salman Rüşdü olayı, Mikonos Davası, Ortadoğu Barış Süreci gibi birkaç noktada kırılganlık göstermiş, bunun dışında ikili ilişkilerde ciddi problemler yaşanmamıştır[64]. ABD'nin devrimden sonra İran'a uyguladığı "İkili Çevreleme" politikası ve 11 Eylül saldırılarının ardından İran'ın "Şer Ekseni" ve "Serseri Devletler *(Rogue States)*" tanımlaması ile muamele görmesi karşısında AB ilişkilerde itidalli davranmayı tercih etmiştir. Ancak bu tercihi siyasal alana kaymamakla ekonomik düzlemle sınırlı kalmıştır. Bunu yaparken de açık yada kapalı şekilde Washington'un uyarıları ile karşılaşmıştır. Manevra alanının dar olması nedeniyle AB'nin tavrı hem kendi müttefikini kızdırmama, hem de Doğu'nun lider ülkelerinden birini, önemli ticari partnerini kaybetmeme yönünde gelişmiştir. Tahran kartı, aynı zamanda AB'nin Washington'a yönelik bir kozu da olmuş ve Brüksel bu kozunu kimi zamanlarda müttefikine karşı oynamasını bilmiştir.

Rafsancani'nin 1989'da iktidara gelmesi ve Avrupa devletleri ile diyalogu geliştirmesi ile Körfez Savaşı'nda gerilen ilişkilerde sıcaklık yaşanmıştır. Bu yeni politika "Eleştirel Diyalog" olarak nitelendirilmiştir. "Eleştirel Diyalog" politikasının sonucu olarak AB, İran ile ilişkilerini sürdüreceğini, ancak rahatsızlık duyduğu konularda İran'a baskı yapacağını bildirmiştir[65]. Hatemi'nin 1997'de iktidara gelmesi ile İran'da kısmi bir yumuşamanın görülmesi ve Tahran rejiminin medeniyetler buluşması, demokrasi, insan hakları gibi söylemlerde bulunmaya başlaması ilişkilerde yeni dönemin başlangıcı olmuştur. 17 Haziran 2002'de AB üyelerinin İran

[63] Olivier Roy, "İran'ın Orta Asya Politikası", **2023,** Haziran 2002, Sayı 14, s. 14.
[64] Yalçın Sarıkaya, **a.g.m**., s. 30-31.
[65] Emre Bayır, "ABD-İran Gerginliğinde AB-İran İlişkilerine Analitik Bir Bakış", **Stratejik Analiz,** Sayı 28, Ağustos 2002, s.56.

ile daha kapsamlı ticari ilişkilerin kurulması konusunda karar almaları ilişkilere yeni ivme kazandırmıştır. Bu yalnız ekonomik ve ticari alanla sınırlı kalmamış, etkisini siyasal ve diplomatik alanda da göstermiştir.

Haziran 2005 cumhurbaşkanlığı seçimlerini kazanan Ahmedinecad'ın önceki Cumhurbaşkanları Rafsancani ve Hatemi'den daha sert bir tutum sergilemesi ve özellikle dış politikada nükleer programı savunması göz önünde bulundurulduğunda, ABD ve AB'nin İran'la olan ilişkilerinde yeni politikalar geliştirme yoluna gidebileceği tahmin edilmektedir.[66]

İran'ın Kafkasya devletlerinin Avrupa ile entegrasyonuna katkısı ve bu alanda işbirliği yapa bilmesi büyük ölçüde kendi içindeki demokratikleşme ve şeffaflaşma sorununu çöze bilmesine bağlı olacaktır.

[66] Arif Keskin, "İran-AB ilişkileri gerginleşebilir", **Stratejik Analiz**, ASAM yayınları, Haziran 2008

SONUÇ

Soğuk Savaş'ın sona ermesi, iki Almanya'nın birleşmesi ve Varşova Paktı'nın dağılmasıyla beraber, o döneme kadar Batı bloğunda Amerika'nın yanında siyasetini sürüdüren Avrupa Birliği, özellikle Maastrciht Antlaşması'nın imzalanmasından sonra, bağımsız bir ses ve güç alanı haline gelmiştir. Bu doğrultuda Avrupa Birliği, kendine özgü politikalar geliştirmeye başlamıştır.

1990'lardan itibaren AB, jeostratejik açıdan büyük öneme sahip olan Kafkasya'ya karşı uygulayacağı politikayı belirleme ihtiyacı duymaya başlamıştır. Tek tek farklı ilişkileri olmakla birlikte, AB, üç bölge devletine yönelik olarak eşit mesafeli bir yaklaşım izlemeye çalışmaktadır. Bağımsızlıklarını tanıma, OİA'nın üç ülkedeki senkronizasyonu bunun en güzel göstergelerini teşkil etmektedir. AB politikalarında en öncelikli konu, bölge ülkelerinde istikrarın sağlanması olmuş ve buna bağlı olarak demokrasinin yerleşmesi için büyük destek verilmiştir. Sovyetler'in dağılmasının ardından zor bir geçiş sürecine giren bölge ülkelerinde hükümetler sürekli değişmiş, ülke içinde güven ve istikrar uzun süre sağlanamamıştır. Günümüze gelindiğinde bölge ülkeleri kısmen de olsa yönetimde belli bir istikrar sağlamışlar ve yine kendi aralarında ilişkiye girmeye başlamışlardır.

Bu çalışmada günümüze kadar AB'nin Güney Kafkasya devletleri ile ilişkilerinin gelişim süreci, mevcut durumu betimlenmiş ve AB'nin bölge ile ilgili amaçlarının geliştirilen politik araçlarla gerçekleştirilmesine ilişkin incelemeler yapılmıştır. Aynı zamanda AB'nin bu amaçlarına ulaşmak için bölgesel ve uluslararası aktörlerle işbiriliği seçenekleri araştırılmıştır.

En başta AB'nin Güney Kafkasya devletlerine yönelik temel dış politika hedefini de kapsayan, kendisine komşu bölgelerde güvenlik ve istikrarı sağlama ve koruma amacına ulaşılamadığı görülmüştür. Bölgede Ermenistan ve Azerbaycan arasında Karabağ meselesi yüzünden, Gürcistan içinde de Abhazya ve Güney Osetya'daki ayrılıkçı hareketler nedeniyle sıcak çatışma olasılığı halen mevcut olup,

her an fiili bir soruna dönüşebilir. Sıcak çatışma veya mevcut gerilimlerin tırmanması Karadeniz üzerinden AB ile komşu hale gelmiş bu bölgedeki sorunların doğrudan veya dolaylı şekilde birlik coğrafyasına da sıçraması olasılığını yaratmıştır. AB açısından bölgedeki çatışmaların sürmesi istikrarsızlığı yaratmakta, bu durum da, AB için Avrupa'nın güvenliğini ve enerji politikalarını tehdit eder görülmektedir. Çatışmalara ve istikrarsızlığa bağlı olarak bölge kaynaklı göç hareketleri, uyuşturucu trafiği, mafya ilişkileri ve silah ticareti tehlikeli boyutlara ulaşmaktadır.

AB'nin bölgede gerçekleştirmek istediği ekonomik işbirliği ortamı oluşturulamamış ve AB'nin bölgeyle ilgili enerji ve ulaşım politikaları beklenen sonucu vermemiştir. TACIS çerçevesinde gerçekleştirilmesi beklenen TRACECA ve INOGATE projelerinin etkinliğinin yetersiz düzeyde kalması, AB'nin Nabucco gibi kendisi tarafından geliştirilmiş projeleri tek başına yürütmekte zorluk çekmesi gibi olgular öne çıkmıştır.

AB'nin dış politika ve güvenlik politikası amaçlarını gerçekleştirmede başarısız olması veya yeterli düzeyde başarılı olamamasının temelinde bu amaçları gerçekleştirmede başvurduğu araçların yetersizliği yatıyor. Bu kapsamda AB'nin uyguladığı koşullu entegrasyon ve koşullu adaylık perspektifi ödüllerini içeren politikaları Güney Kafkasya devletleri için izlenmemektedir. Bunun yerine bölge ülkeleriyle ilişkileri düzenlemesi ve bölgeye yönelik OGDP'yi gerçekleştirmesi için devreye sokulan en son girişim olan Avrupa Komşuluk Politikası ile, siyasi bir katılım perspektifi sunmadan nihai olarak ve sadece ekonomik entegrasyon teklif edilmektedir.

AB, bir geçiş süreci yaşayan ve savaş hali gibi bir zor hayat yaşayan bölge ülkelerinde demokrasi ve insan haklarına riayet için sürekli olarak yöneticilere baskı yapmakta ve birçok ekonomik desteği bu şartlara bağlamaktadır. Ekonomik yardımlar ve yabancı yatırımlar, AB'nin bölge üzerindeki yaptırım gücünü oluşturmaktadır.

AB'nin bölgeye yönelik olarak ekonomik reformları ve mali yardımları içeren, yani ağırlıklı olarak ekonomik araçlarla desteklenen politikaları, mevcut çatışmaları ve anlaşmazlıkları sona erdirmekte ve çözmekte yetersiz kalmakta ve AB de kurum olarak bu çatışmaların çözümünü başka uluslararası aktörlere (AGİT gibi) bırakmaktadır. AB'nin bu konuda inisiyatif almış olması halinde bile, Rusya, ABD gibi bölgede önemli çıkarları ve güçlü pozisyona sahip konjonktür nedeniyle bu sorunları tek başına çözmesinin imkansız olduğu görülmüştür.

AB'nin bölgede Rusya ve ABD'nin yanında daha zayıf aktör olduğu da gözden kaçmamaktadır. AB'nin bölgede Rusya ve ABD'nin yanında daha zayıf aktör olmasının nedenlerinden ilki Güney Kafkasya'nın AB tarafından stratejik bölge olarak tanımlanmamış olması ve AB içinde çok farklı biçimlerde algılanan bir bölge olmasıdır. AB, Güney Kafkasya'ya Rusya'dan daha fazla ekonomik kaynak ayırmasına karşın bölgede Rusya'nın nüfuzunu alanında kabul etmiştir.

AB'nin Kafkasya politikasıyla ilgili dikkat çeken bir diğer husus ise AKP'ye ilişkindir. İddialı görünümüne rağmen temel sorunlarda somut sonuçlar doğurma olasılığı düşüktür. Özellikle Azerbaycan ve Ermenistan bağlamında teşvik edici araçları sınırlı ve yetersizdir. AKP'nin etnik çatışmalara ilişkin dinsel referanslı yaklaşımının ise bölge barışını sağlayamayacağı, bilakis yeni ve daha büyük sorunların doğmasına yol açacağı düşünülmektedir. Bölge devletlerine Eylem Planları çerçevesinde reform paketleri sunulsa da bu reformların denetlenmesinde eksiklikler öne çıkmaktadır. AB, bölgeye atadığı Özel Temsilci'sinin yetki alanının kısıtlı olmasından dolayı çatışmaların çözümünde etkinlik sağlayamamaktadır

Bütün bu faktörler göz önüne alındığında görülmektedir ki, AB bir örgüt olarak kuruluşundan bu yana geliştirdiği etkin politika araçlarını bu bölgede uygulayamamakta, geliştirdiği diğer araçlar veya uygulamak istediği yeni politikalar da yetersiz kalmaktadır.

KAYNAKÇA

Kitaplar

ARMAOĞLU Fahir, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1990)**, Cilt II: 1980-1990, İstanbul, 1994

Avrupa Birliği Kronolojisi 1946-2002, DPT Yayını, Mayıs 2002

Azerbaycan Sovet Sosyalist Respublikasının Konstutisiyası, (Azerbaycan SSC Anayasası), Azerneşr, Bakü,1990

CAFERSOY Nazim, **Elçibey Dönemi Azerbaycan Dış Politikası**, Ankara, ASAM yayınları, 2001

CORNELL Svante E., Nilsson Niklas, **Europe's Energy Security**: Gazprom's Dominance and Caspian Supply Alternatives, The Central Asia-Caucasus Institute, Washington, 2008

CORNELL Svante E., Starr S. Frederick, **The Caucasus: A Challenge for Europe**, Central Asia-Caucasus Institute, Silk Road Paper, Uppsala, 2006

CURTİS Glenn E.(der.), **Armenia, Azerbaijan and Georgia: Country Studies**, Washington, Federal Research Division, Library of Congress, 1994

DAVUTOĞLU Ahmet, **Stratejik Derinlik,** Küre Yayınları, 2001, İstanbul

DEDEOĞLU Beril, **Dünden Bugüne Avrupa Birliği**, Boyut Matbaacılık, İstanbul 2003

DUGİN Aleksandr**, Osnovı Geopolitiki**, Arktogeya - SentrYayınları, Moskova, 1999

EHMEDOV Elçin, **Ermenistanın Azerbaycana Tecavüzü ve Beynelhalq Teşkilatlar**, Tuna Yayınları, Bakü, 1998

ERHAN Çağrı, **"Türkiye-ABD İlişkilerinin Mantıksal Çerçevesi"**, 21. Yüzyılda Türk Dış Politikası, (Der. İdris Bal), Nobel Yayınları, Ankara, 2000

GADJİEV K.S., **Vvedenie V Geopolitiku,** Logos Yayınları, Moskova, 2001

GULUZADE Vefa, **Kavkaz Sredi Vraqov İ Druzey**, Seda yayınları, Bakû, 1999

HESENOV Eli, **Azerbaycan ve ATET, Ermenistan – Azerbaycan Münagişesi ve Dağlıg Garabağ Problemi Ümumavropa Tehlükesizliyi Fonunda**, Azerneşr, Bakü, 1997

İVANOV İgor, **Novaya Rossiyskaya Diplomatiya,** Olma-Press, Moskova, 2002

İŞYAR Ömer Göksel, **Bölgesel ve Global Güvenlik Çıkarları Bağlamında Sovyet-Rus Dış Politikaları ve Karabağ Sorunu**, Alfa Yayınları, İstanbul, 2004

KASIMOV Musa, **Müasir Geopolitika,** İnam Plüralizm Merkezi Yayınları, Bakü, 1999

LİBARİDİAN Gerard J.(çev. Alma Taşlıca), **Ermenilerin Devletleşme Sınavı: Bağımsızlıktan Bugüne Ermeni Siyasi Düşünüşü**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005

LOROT Paskal ve Thual François, **Geopolitika** (çev.Fuad Hesenoğlu), Bakü, 2001

MERDANOV Samir, **Avrupa Birliği'nin Kafkasya Politikası**, Ankara, Naturel Yayınları, 2007

MERT Okan, **Türkiye'nin Kafkasya Politikası ve Gürcistan**, IQ Yayınları, İstanbul, 2004

MİHALEVA N.A., **Konstitusionnnoe pravo zarubejnıx stran SNG**, Nauka, Moskva, 2000

MÜTERCİMLER Erol, **"21. Yüzyılda Türkiye, Yüksek Strateji",** Erciyaş Yayınları, İstanbul, 1997

Pryaxin, V. P, **Reqionalniye Konflikti na Postsovetskom Prostranstve (Abxaziya, Yujnaya Osetiya, Nagorno Karabax)**, (Post Sovyet Coğrafyası'ndaki bölgesel çatışmalar: Abhazya, Güney Osetya, Dağlık Karabağ), Moskova, 2002

YAKUPLU Nesiman, **Müsavat Partiyasının Sorğu Kitabı**, Bakü 1998

YERGİN Daniel ve Gustafson Thane, **Rusya 2010 ve Dünyadaki Yeri,** Sabah Yayınları, İstanbul, 1994

YEŞİLOT Okan, **Değişen Dünya Düzeninde Kafkasya**, İstanbul, Kitabevi Yayınları, 2005

<u>Makaleler</u>

AÇIKMEŞE, Akgül Sinem, "Management of Security in EU's Neighborhood: Union's Tactics Revisited", **Perceptions**, Autumn 2005

AĞACAN Kamil, Stratejik Öngörü 2006: Güney Kafkasya, **Stratejik Öngörü 2023,** ASAM, ekim 2006

AKGÜL Deniz Altınbaş, "… Ve AB Devletini Kuruyor: Avrupa Anayasası Üzerinden Bir Değerlendirme", **Stratejik Analiz**, Cilt 3, Sayı 32, Aralık 2002

ALİBONİ Robert, "The Geopolitical Implications of the European Neighbourhood Policy", **European Foreign Affairs Review**, Volume 10, No1, 2005

ALKAN Nail, "ABD'nin Almanya Politikası", **Avrasya Dosyası (ABD Özel)**, Sayı 2, 2000

ANDREAS Marchetti, "Widening without Enlarging: The European Neighborhood Policy and the South Caucasus", The Wider Balck Sea Area:Region, Crossroads or Buffer, **Turkish Policy Quarterly**, Summer 2006

ARSAVA Füsun, Nice Anlaşması sonrasında Avrupa Birliği'nin Geleceği, **ATAUM Araştırma Dizisi** no.18, Ankara, 2003

ARSAVA Füsun, "Hangi Avrupa İçin Ne Kadar Esneklik?", **Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi,** Cilt 1, Sayı 1, Güz 2001

ASLANLI Araz, "ABD'de Adaletsizliğe Verilen Ara: 907 Sayılı Ek Madde'nin Uygulanmasının Durdurulması", **Stratejik Analiz,** Sayı 21, Ocak 2002

ATASİR Ayşen, "ABD'nin Kafkasya Politikasında Son Gelişmeler ve Türkiye", **Stratejik Analiz,** Cilt 4, Sayı 37, Ankara, Mayıs 2003

ATTİNA Fulvio, Rossi Rosa, **European Neighbourhood Policy:Political, Economic and Social Issues**,The Jean Monnet Center "Euro-Med",Catania, 2004

BAEV Pavel, "Russia's Policies in the North and South Caucasus", **A Challenge for the EU**, **Chaillot Papers**, Institute for Security Studies European Union, Paris, December 2003

BAYIR Emre, "ABD-İran Gerginliğinde AB-İran İlişkilerine Analitik Bir Bakış", **Stratejik Analiz,** Sayı 28, Ağustos 2002

BİLECEN Halil, **Maastricht Anlaşması'ndan Günümüze Avrupa Birliği Ortak Dış ve Güvenlik Politikası**,UHP,cil 1, sayı 1-2, 2005

CAMERON Fraser ve Balfour Rosa, "The European Neighbourhood Policy as a conflict prevention tool", **European Policy Center Issue Paper** no.47, June 2006

CAROTHERS Thomas, "The End of the Transition Paradigm", **Journal of Democrasy**, Cilt 13, No. 1,2002

CEFERSOY Nazim, Tarihte "Kafkas Evi" Girişimleri ve Türkiye, **Stratejik Analiz**, Kasım 2000

CELAC Sergiu vd., **A Stability Pact for the Caucasus. A consultative document of the CEPS task force for the Caucasus // CEPS**, Working document No:145, May 2000

ÇERNYAVSKİY Stanislav, "Zapadnaya Aktivnost v Zakavkazye", **Mejdunarodnaya Jizn,** No: 6, 1998

DARTAN Muzaffer ve Hatipoğlu Esra, "Avrupa Birliği Genişleme Sürecinin Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesine Etkileri", **Marmara Avrupa Araştırmaları Dergisi,** Sayı 2, İstanbul, 2001

DEMİRDAĞ Yelda, EU Policy Toward South Caucasus and Turkey, **Perceptions**, winter 2004-2005

EFEGİL Ertan, "Washington'un Hazar Havzası Politikası ve Türkiye", **Avrasya Dosyası (ABD Özel),** Sayı 2, 2000

EMERSON Michael, *"*European Neighbourhood Policy: Strategy or Placebo?*"*, **CEPS Working Document**,No.215, November 2004

EMERSON Michael ve Noutcheva Gergana, "European Neighbourhood Policy Two Years on: Time indeed for an ENP plus",**CEPS Policy Brief No.126**, Mart 2007

HÜSEYNOV Fuad, "Avrupa Birliği ve Türk Cumhuriyetleri", **Yeni Türkiye Dergisi**, Avrupa Birliği Özel Sayısı I, Sayı 35, Ankara, 2000

HÜSEYNOV Fuad, Avrupa Birliği-BDT ülkeleri ilişkilerinin hukuki çerçevesi, **Yeni Türkiye Dergisi**, Sayı 35, 2000

IVANOV Igor, "Rasşirenie ES: Ssenariy, Problemı, Posledstviya", **Mirovaya Ekonomika i Mejdunarodnıe Otnoşeniya,** Sayı 9, Moskova, 1998

KANBOLAT Hasan ve Ağacan Kamil, "Gürcistan'daki Rus Üslerinin Tasfiyesinde Mehter Adımları: Bir Geri, İki İleri", **Stratejik Analiz**, Sayı 16, Ağustos 2001

KANBOLAT Hasan ve Ekici Gökçen, "21. Yüzyıl Başında Kafkasya'da İşbirliği Arayışları ve Ekonomik Boyutları", **Jeoekonomi Dergisi**, Sayı 2-3, Ankara 2000

KARP, Jeffrey A. Ve Bowler, Shaun, "Broadening and Deepening or Broadening versus Deepening: The Question of Enlargement and Europe's 'Hesitant Europeans", **European Journal of Political Research**, No. 45, 2006

KAHRAMAN Sevilay ,"The European Neighbourhood Policy: A Critical Assessment*",* **Ankara Review of European Studies**, Vol:5, No:3, Ankara, Spring 2006

KESKİN Arif ,“İran-AB ilişkileri gerginleşebilir”, **Stratejik Analiz**, ASAM yayınları, Haziran 2008

KORKMAZ Vişne, “Avrupa Briliği’nin Güney Kafkasya Bölgesine Yönelik Politikaları”, **Stratejik Öngörü Dergisi**, Istanbul, TASAM Yayınları, Sayı 3, Sonbahar 2004

KÖNİ Hasan, "Soğuk Savaş ve Sonuçları", **Avrasya Dosyası (Avrupa Birliği Özel)**, Cilt 5, Sayı 4, 1999

KÖNİ Hasan, “Rusya’daki Gelişmeler Üzerine Uzman Görüşleri”, **Avrasya Dosyası (Rusya ve Kafkasya Özel),** Sayı 4, 1996

KULOĞLU Armağan, “Rusya Federasyonu’nun Yeni Kafkasya Politikası”, **Stratejik Analiz**, Sayı 1, Cilt 1, Mayıs 2000

LORCA Alejandro V., “Türkiye: Orta Asya’ya Açılan Kapı”, **Avrasya Etüdleri,** Sayı 3, 1995

MEDVEDEV Sergei, “Russia’s Futures: Implications for the EU, the North and the Baltic Region”, **Institut für Europäische Politik Review**, Fall, Helsinki 2000

LYNCH Dov, “The EU: Towards a Strategy”, **The South Caucasus: A Challenge for the EU**, Chaillot Papers, Institute for Security Studies European Union, Paris, December 2003

OĞUZLU Tarık, “Dünya Düzenleri ve Güvenlik”, **Güvenlik Stratejileri Dergisi**, sayı 6, 2007

ÖZDAĞ Ümit, **Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri (Jeopolitik İnceleme),** ASAM yayınları, Ankara, 2002

PE Olivie ve Remacle Erik, “Politika OON i OBSE v Zakavkazye”, “Etniçeskie Konfliktı Na Kavkaze, 1988-1994”, **Spornıe Granitsı Na Kavkaze**, Bruno Koppiter (ed.), Ves Mir Yayınları, Moskova, 1996

RAFFAELLA A. Del Sarto and Tobias Schumacher, “From EMP to ENP: What's at Stake with the European Neighborhood Policy towards the Southern Mediterranean”, **European Foreign Affairs Review**, Vol. 10, No. 1 (2005)

Olivier Roy, “İran’ın Orta Asya Politikası”, **2023,** Haziran 2002

SAGADEEV Arthur, “Rusya ve Büyük Güç İdeolojisi” (Çev. Cemalettin Tüney), **Avrasya Dosyası (Rusya Özel),** Sayı 1, 1994

SEZGİN Mahmut Niyazi, "Avrupa Birliği'nin Güney Kafkasya Politikası", **Stratejik Analiz** Cilt: 4 Sayı: 43, Kasım 2003

SMİTH, Karen E., "The outsiders: The European Neighbourhood Policy", **International Affairs**, 81:4, 2005

SMİTH Karen **,** ''The Conditional Offer of Membership as an Instrument of EU Foreign Policy: Reshaping Europe in the EU's Image''**, Marmara Avrupa Araştırmalar Dergisi,** İstanbul, cilt 8, Sayı 1-2, 2000

USUL Ali Resul, Akgül Deniz Altınbaş, "Kopenhag Zirvesi ve 2002 Model 'La Question Turque' ", **Stratejik Analiz,** Ocak 2003, Cilt 3, Sayı 33

SARIKAYA Yalçın, "Geleneksel Dış Politika İçin Atılım İmkanı mı?", **2023 Dergisi,** Sayı 14, Haziran 2002

TİŞKOV.A. ve Filippova E.İ. Filippova, **Eski Sovyet Ülkelerinde Etnik İlişkiler ve Sorunlar (Kuzey Kafkasya)**, ASAM Yayınları, Ankara 2001

<u>Rapor ve Belgeler</u>

Action Plans, European Neighbourhood Policy Strategy Paper, Brüksel, 12.5.2004, **COM(2004) 373 Final**

Avrupa Komisyonu, **Country Strategy Papers 2007-2013: Republics of Armenia, Azerbaijan and Georgia**

Daglik Karabag: Sulh Plani, **International Crisis Group Raporu**, No 167, 11.10.2005

Commission Staff Working Paper, Annex to 'European Neighbourhood Policy', Country Report, Azerbaijan**, (COM(2005)72Final)**, Brussels, EU Commission, 02.03.2005

European Commission, Wider Europe – Neighbourhood: A New Framework for Relations with our Eastern and Southern Neighbours", **COM (2003)104 final**

EU Commission, "The European Union's Relations with the South Caucasus, Under the Partnership and Cooperation Agreements", **(COM(1999)272 Final)**, 7 June 1999

European Commission, “Proposal for a regulation of the European Parliament and of the Council laying down general provisions establishing a European Neighbourhood and Partnership Instrument”, **COM (2004) 628 final**, 29 September. 2004.

Evaluation of Coulcil Regulation 99/2000 (TACIS) and It’s Implementation, **Synthesis Report**, volume 2, Ocak 2006

Human Rights Watch/Helsinki Condemns Armenia’a role, **Azerbaijan International**, ilkbahar 1995(3.1)

International Crisis Group, *Conflict Resolution in the South Caucasus: The EU’s Role*, **Europe Report No 173**, 20 Mart 2006

‘‘Kafkasya’nın Jeopolitik Sorunları’’, **Kafkasya Araştırmaları Dizisi 7**, ASAM yayınları, Ankara, 2003

KOK Wim, **Enlarging The European Union**: **Achievements and Challenges**, report, European University İnstitute Studies, 2003

MAMEDOV R.F., "Kavkazskiy Variant Obşego Doma: Ot İdei Do Normativnogo Zakrepleniya", **"Qafqaz: Tarix, Müasirlik ve Geosiyasi Perspektivler" Konulu Uluslararası Konferansın Bildirileri**, Elm Yayınları, Bakü 1998

Meşveret Bülleteni, Sahibkarlığın ve Bazar İqtisadiyyatının İnkişafına Yardım Fondu Yayını, No.1 (37), Bakü, Nisan 2001

Progress Report Azerbaijan,Commission Staff Working Document, Brüksel,3 Nisan 2008, SEC 391

Progress Report Armenia, Commission Staff Working Document, Brüksel, 3 Nisan 2008, SEC 392

Progress Report Georgia, Commission Staff Working Document, Brüksel, 3 Nisan 2008, SEC 393

Report with a proposal for a European Parliament recommendation to the Council on EU policy towards the South Caucasus, Rapporteur: Per Gahrton, session document, A5-0052/2004, 2 Şubat 2004

RÜSTEMOVA Aybeniz, ‘Müsteqillik Sonrası Cenubi Qafqaz ve Merkezi Asya Regionunda Tehlükesizlik ve Emekdaşlıq ve Inteqrasiya Prosesleri’, **Qloballaşma Prosesinde Qafqaz ve Merkezi Asya: Iqtısadi ve Beynelxalq Münasibetler II Beynelxalq Konqres Materialları**, Bakü, Qafqaz Üniversitesi, 2007

Tiberghien-Declerck, "The Conflict Prevention Capacities of the European Union in the Caucasus", **International Alert**, Dec. 1999
TRACECA, **AR-GE bülteni**, Eylül 2002, İstanbul
Partnership and Cooperation Agreement Between the European Communities and their Member States, **Official Journal of the European Communities**, L 246, 17.09.1999; Bir terefden Avropa Birliyi ve onun üzvü olan dövletler, diger terefden Azerbaycan Respublikası arasında Terefdaşlıq ve Emekdaşlıq Sazişi, **Azerbaycan Respublikası Milli Meclisinin stenogramları**, 5-ci cild, Bakı, 1996
Tacis programme (2000-2006), Council Regulation (EC,Euratom) No 99/2000, Aralık 1999
Taştekin Fehim, Abhaz-Gürcü Sorunun Kilit Vadisi: Kodor, **Kafkas Vakfı Raporları** 5, Eylül 2002, Istanbul
"TRASECA Programının Karakteristikası", **İpek Yolu Dergisi**, Azerbaycan Universiteti Yayını, Bakı 1998
"TRACECA'nın Formalaşma Merheleleri", **İpek Yolu Dergisi**, Azerbaycan Universiteti Yayını, Bakı,1998
U.S Denies Aid to Azerbaijan, **Azerbaijan İnternational**, Yaz 1998(6.2)
UN Doc. S/PV. 3121, 8 October 1992, s. 4; **Third Meeting of the CSCE Council, Decisions, Georgia**, Stockholm, 14 – 15 December 1992

Gazeteler

Hicran Hüseynova, "Avrupaya Entegrasyon ve Bölgesel Güvenlik", **Azerbaycan Gazetesi**, 29 Yanvar 2006, Bakü
Tarixi İpek Yolu'nun Berpası Üzre Bakı Beynelxalq Konfransın Çıxışları, **Azerbaycan Gazetesi**, 9 Eylül 2002
Azer Qaraçenli, "Qafqaz Evi: İdeyadan Reallığa", **Avropa Gazetesi**, 1-7 Şubat 2003

İnternet Kaynakları

Avrupa Komşuluk Politikası'na Güven Az,
http://www.voanews.com/turkish/archive/2006-10/2006-10-08-voa5.cfm

AB Komşuluk Politikasını Geliştiriyor,
http://www.abhaber.com/ozelhaber.php?id=532
Avrupa Birliği'nin Komşuluk Politikası,
http://avrupa.marmara.edu.tr/index.php?sayfa=59
http://www.charter97.org/rus/news/2004/05/13/eu
http://niiss.ru/rus2004_21-22_24.shtml
Güney Kafkasya Devletlerinin AB'le bütünleşme sürecinde Muhtemel Modeller,
http://scirs.org.ge/russian/analytic/round_three/print/voskanyan.htm
Ermenistan Dışişleri Bakanı Vardan Oskanyan'ın 2003 Yılının Yekunları Konusunda Raporu, http://knews.ru/allnews/204095
Strengthening the European Neigbourhood Policy
http://www.delarm.ec.europa.eu/en/press/04_12_2006.htm
AB'den Güney Kafkaslar'da barış hamlesi,
http://www.abhaber.com/haber.php?id=10252
(Moskova/Ajans Kafkas) - AB'nin Güney Kafkasya Özel Temsilcisi Peter Semneby, Moskova'ya ilk resmi ziyaretini gerçekleştiriyor,
http://www.ajanskafkas.com/arsiv/?i=haberoku&hid=13817
"Contribution to conflict resolution will be my top priority", **European Union in Armenia Newsletter**, No.3,Mart 2006,
http://www.delarm.cec.eu.int/en/newsletter/pdf/3_2006.pdf
ENPI e- bülten 1 Şubat 2008, AB, Bakü ve Erivan'da daimi temsilcilik açıyor, http://www.ediweb.be/europeaid/forms/newsletterArchive.asp

Friedrichs, Jörg and the others, "*Synergies and Tradeoffs in International Cooperation: Broadening, Widening and Deepening*", **European Integration online Papers (EIoP)**, Vol.9, No.13, 2005, http://www.eiop.or.at/eiop/pdf/2005-013.pdf (22.02.2008)

http://www.ikv.org.tr/print.php?ID=1358 (07.02.2008)
http://www.europarl.europa.eu/factsheets/6_3_2_en.htm (11.02.2008)
The Policy: What is the European Neighbourhood Policy?",
http://ec.europa.eu/world/enp/policy_en.htm (20.02.2008)
Damien Helly, "EU Policies in the South Caucasus", *Europe and the South Caucasus Conference*, Bakü, 11 Haziran 2001;

http://www.ceri-sciences-po.org/archive/june01/helly.pdf

Irina Komissina, The Transcaucasian Republics and the European Union: Integration Prospects, http://www.ca-c.org/journal/eng-01-2001/10.komise.shtml

Partnership and Cooperation Agreements (PCA), http://europa.eu/scadplus/leg/en/lvb/r17002.htm (15.03.2008)

Council Appoints an EU Special Representative for the South Caucasus, AB Kararı No: 11027/03, 07.07.2003, http://ue.eu.int/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/misc/76560.pdf

http://europa.eu/scadplus/leg/en/lvb/r17003.htm (24.03.2008)

"TRACECA nedir?", TRACECA: 1993-2002 broşürü, http://www.traceca-org.org/rep/broshure/broshure.pdf

www.internationaltransportforum.org/europe/ecmt/eurasia/pdf/DeclBaku98.pdf (20.04.2008)

http://www.traceca.org.tr/bulten260905.htm (22.04.2008)

INOGATE Brochure 1996-2000, http://www.inogate.org/inogate/en/resources/publications

http://www.ca-c.org/online/2001/journal_eng/cac-03/01.goncen.shtml (27.04.2008)

Enerji ile ilgili istatistik ve önemli olaylar, http://ec.europa.eu/dgs/energy_transport/figures/index_en.htm

http://europa.eu/scadplus/leg/en/lvb/e50004.htm, (10.03.2008)

The CARDS Programme, http://europa.eu/scadplus/leg/en/lvb/r18002.htm, (10.03.2008)

http://europa.eu/scadplus/leg/en/lvb/r17002.htm (15.03.2008)

EU Cooparation with Armenia, http://www.delarm.ec.europa.eu/en/eu_and_armenia/cooperation.htm , (15.02.2008)
http://www.delgeo.ec.europa.eu/en/pca/QA-EN.pdf (13.03.2008)

The EU & Georgia: Bilateral Relations, http://www.delgeo.ec.europa.eu/en/eu_and_georgia/bilateral_relations.html, (15.03.2008)

http://ec.europa.eu/europeaid/where/worldwide/food-security/index_en.htm (17/03/2008)

http://ec.europa.eu/europeaid/infopoint/publications/communication/14d_en.htm (25/03/2008)

http://www.delgeo.ec.europa.eu/en/programmes/exceptionalfin.html (17/03/2008)

http://ec.europa.eu/europeaid/where/worldwide/eidhr/index_en.htm (25/03/2008)

http://www.osce.org/item/6709.html (07.03.2008)

Sergiu Celac, "Nagorno-Karabakskiy Vopros: Novıe Dannıe", http://poli.vub.ac.be/publi/crs/rus/Vol5/Celac1NEWRus.htm

http://www.turkishweekly.net/energyreview/TurkishWeekly-EnergyReview12.pdf, (07.04.2008)
http://www.turkishweekly.net/comments.php?id=2635, (07.04.2008)

http://www.ng.ru/cis/2007-06-07/1_desant.html, (08.04.2008)

http://www.carnegie.ru/ru/pubs/books/volume/36467.htm, (10.04.2008)

http://www.poland.poland.su/union_doroga.html, (10.04.2008)

Ariel Kohen, US İnterests in Central Asia and the Caucasus: The Challenges Ahead http://www.ca-c.org/journal/eng-02-2000/02.cohen.shtml

Report to the National Security Council of the Republic of Georgia, The

International Security Advisory Board, http://www.cpirs.org.ge/Archive/ISAB.pdf

http://georgia.usembassy.gov/ev-11192008.html (01.04.2008)

Ariel Cohen, "Ethnic Conflicts Threaten U.S. Interests in the Caucasus", 1998,

http://www.heritage.org/Research/RussiaandEurasia/BG1222.cfm

Curt Tarnoff, "The Former Soviet Union and U.S. Foreign Assistance", **CRS Issue**

Brief for Congress, 14 Haziran 2005,

http://www.whs.mil/library/CRS/crs%2007.20.05.2.pdf

Dina Malışeva, "Problemı Bezopasnosti Na Kavkaze", http://www.ca-c.org/journal/rus-01-2001/05.malishr.shtml

Vitaliy Naumkin, "Russia ve Transcaucasia", **Caucasian Regional Studies,** Cilt 3,

Sayı 1, 1998, http://poli.vub.ac.be/publi/crs/rus/03_02R.htm

Edisher Khoshtariya-Brosse, "Kavkazskiy Politiçeskiy Uzel v Proşlom i Nastoyaşem", http://www.ca-c.org/journal/rus-05-2001/08.kosprimru.shtml

Rafik Aliyev, "Kavkazskiy Dom: Vzglyad iz Azerbaydjana", http://poli.vub.ac.be/publi/etni-1/aliev.htm

Michael Emerson, "Podxodı k Stabilizatsii na Kavkaze",

http://poli.vub.ac.be/publi/crs/rus/Vol5/EmersonNEWRUS.htm#No31

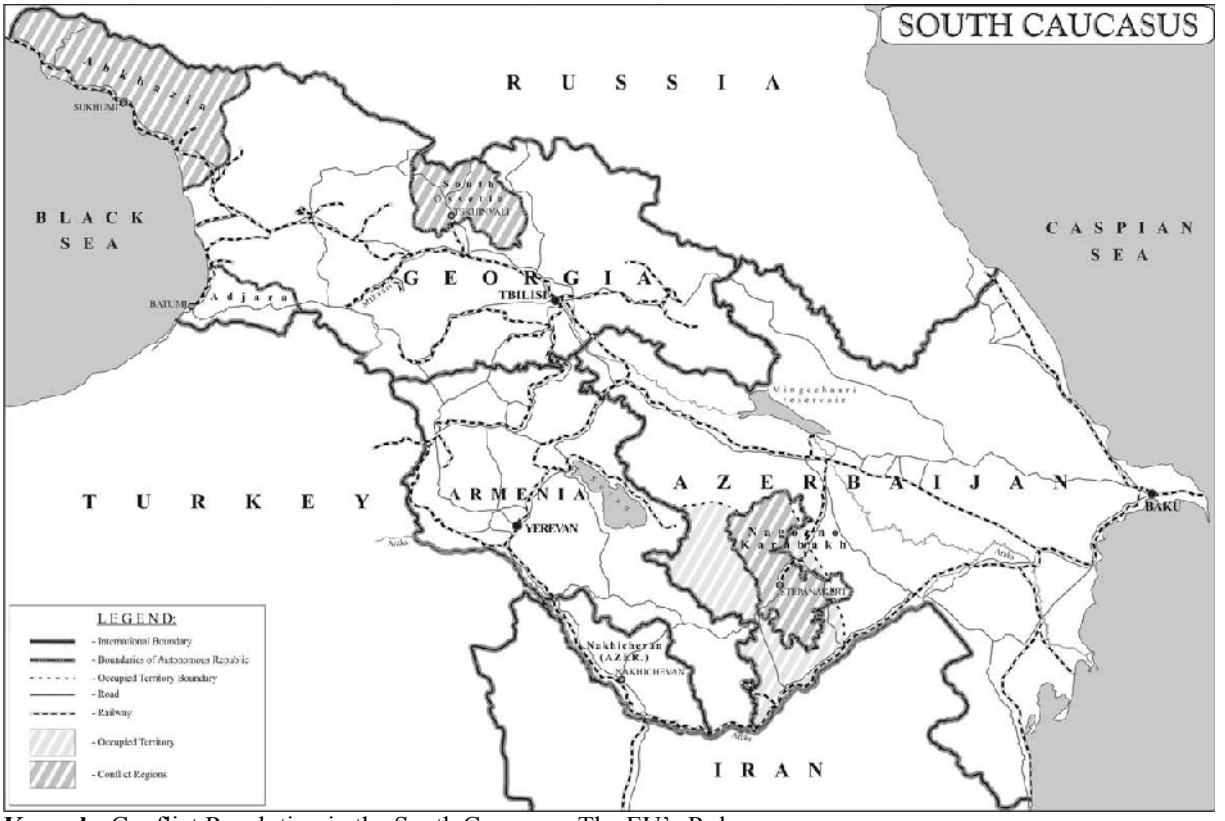
EK 1- Avrupa Birliği'nin Genişlemesi ve Yeni Komşuları

Genişleme	Üyeler	Yeni Komşular
1951 Kurucu Antlaşması	Belçika, Fransa, F.Almanya, İtalya, Lüksemburg, Hollanda	Avusturya, Danimarka, Doğu Almanya İspanya, İsviçre, Yugoslavya(Slovenya)
1973 I Genişleme	Danimarka, İrlanda, Britanya	
1981 II Genişleme	Yunanistan	Arnavutluk, Türkiye, Yugoslavya(Makedonya)
1986 III Genişleme	Portekiz, İspanya	Andora, Fas
1990 Gayri Resmi Genişleme	Doğu ve Batı Almanya'nın Birleşmesi	Çek Cumhuriyeti, Polonya
1995 IV Genişleme	Avusturya, Finlandiya, İsveç	Lihtenştayn, Norveç, Rusya, Slovakya, Slovenya, Macaristan
2004 V Genişleme	Kıbrıs, Çek Cumhuriyeti, Estonya, Macaristan, Letonya, Litvanya, Malta, Polonya, Slovakya, Slovenya	Beyaz Rusya, Ukrayna, Hırvatistan
Katılım İçin Sırada Olanlar	Bulgaristan, Romanya *, Hırvatistan, Türkiye	Azerbaycan, Ermenistan, Gürcistan, İran, Irak, Moldova, Sırbistan, Karadağ, Suriye

* Ocak 2007'de Romanya ve Bulgaristan Birliğe katılmıştır.

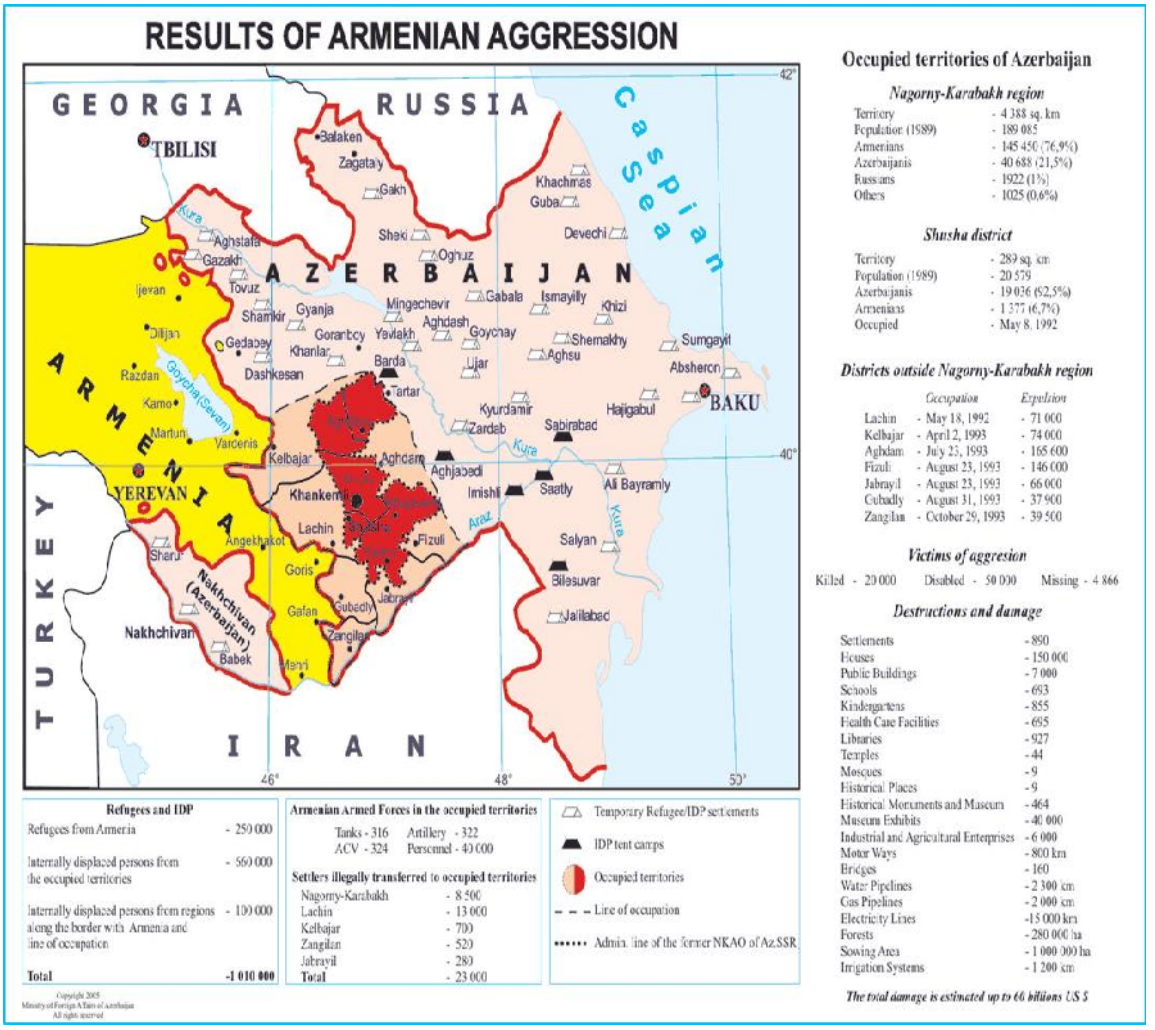
Kaynak: Bjørn Møller, "The EU as a Security Actor: Security by Being and Security by Doing", Danish Institute for International Studies, **DIIS Report No.12**, Copenhagen, 2005, s.43.

EK 2- Güney Kafkasya

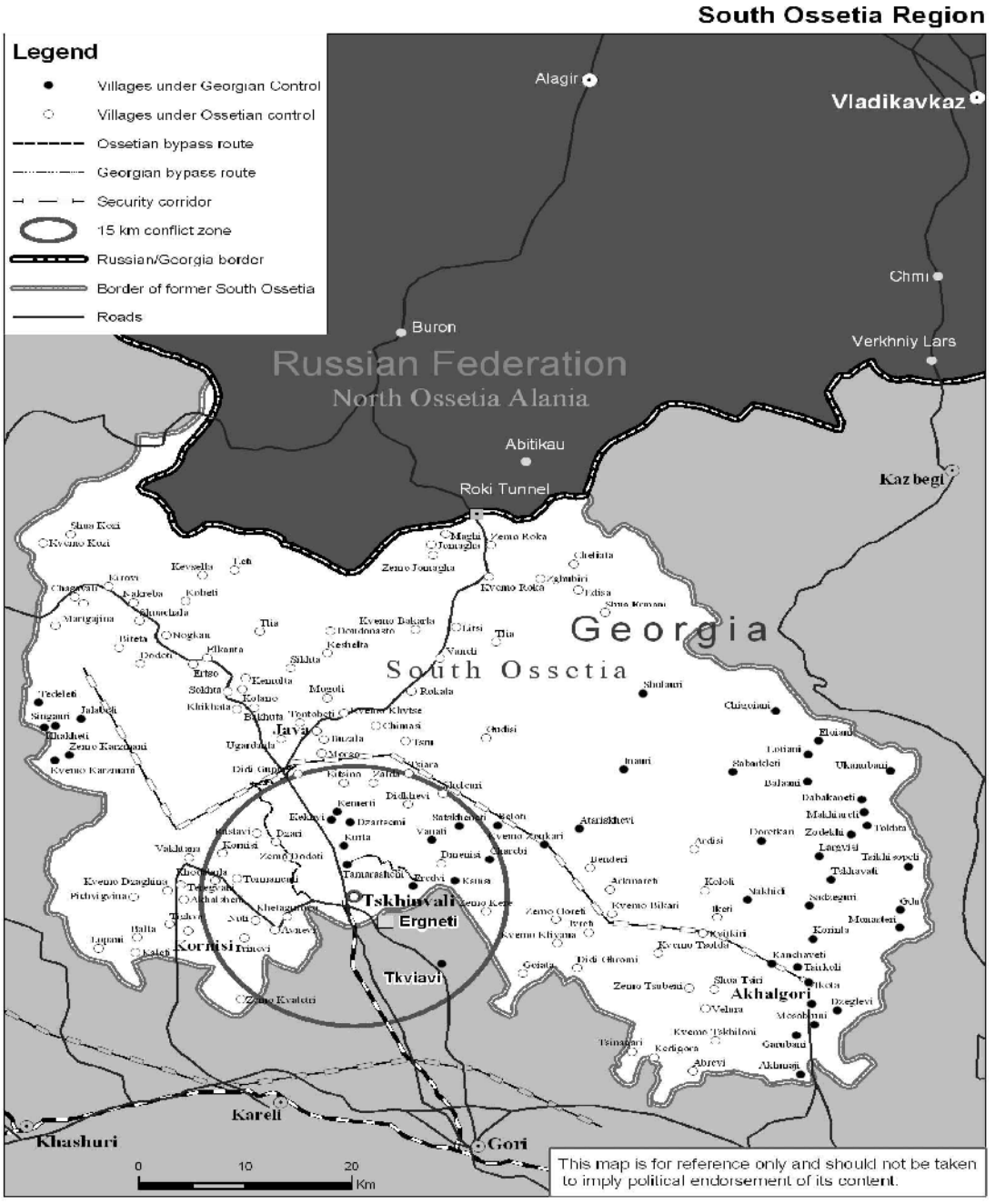
Kaynak: Conflict Resolution in the South Caucasus: The EU's Role
Crisis Group Europe Report N°173, 20 March 2006, s.28

EK 3-Ermenistan tarafından işgal edilmiş Azerbaycan toprakları

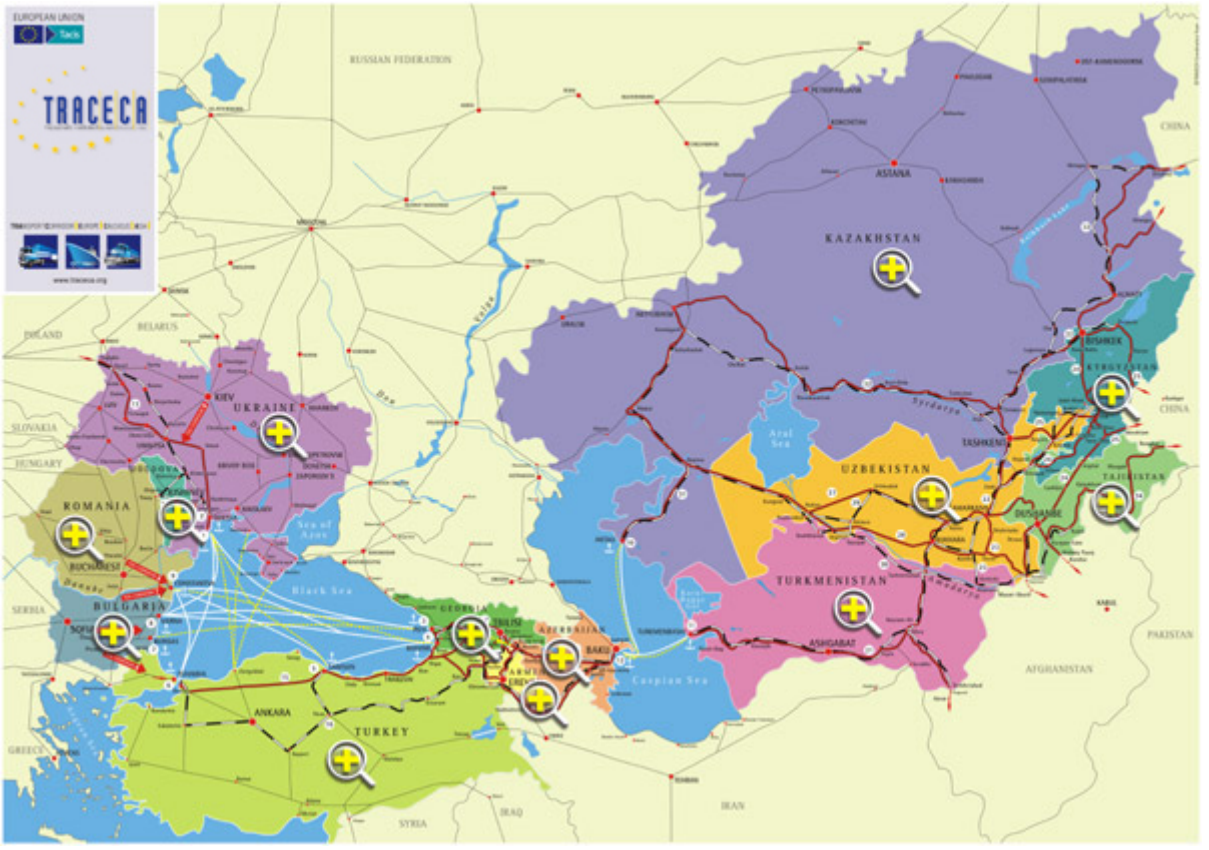
Kaynak: Azerbaycan Dışişleri Bakanlığı Bilgi Dairesi,
<http://www.mfa.gov.az/ssi_az/armenian_aggresion/map.html> (23.08.2008)

EK-4 Güney Osetya Bölgesi

Kaynak: International Crisis Group, "Georgia's South Ossetia Conflict: Make Haste Slowly", **Europe Report No.183**, Haziran 2007, s. 29.

EK-5 TRACECA Haritası

Kaynak: http://www.traceca.org.tr/tra/traceca-anasayfa (23.08.2008)